ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พลตรี เจ้าราชบุตร

(วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

มรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พลตรี เจ้าราชบุตร

(วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑

เลขหมู่หนังสือ ๙๕๙.๓

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๙
ในงานฌาปนกิจศพ นางชื่น ราชพินิจจัย

พิมพ์ครั้งที่สาม ๒,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๖
ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

โรงพิมพ์ช่างพิมพ์ ๑๑๒-๑๑๖ ถนนบริพัตร สำราญราษฎร์ พระนครหลวงกรุงเทพธนบุรี โทร.๘๑๐๕๔๑ นายช่วน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๖

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ *พลตรี เจ้าราชบุตร* (วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่) ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ กำหนดวันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ นายปฐม คชเสนี ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาติดต่อกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑** เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

หนังสือ**ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑** นี้ เป็นเรื่องราวของชาติไทยสมัยก่อนที่ยกลงมาเป็นใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบด้วยเรื่อง ๒ เรื่อง คือ พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และตำนานสิงหนวติกุมาร ก่อนอธิบายถึงพงศาวดารและตำนานที่มีอยู่ในหนังสือเล่มนี้ เห็นสมควรเล่าเรื่องชาติไทยไว้แต่ย่อ ๆ พอให้ทราบเรื่องติดต่อกัน ดังนี้

ย่อมเป็นที่ทราบอยู่แล้วว่า ไทยเราแต่เดิมมามีชาติภูมิอยู่ในดินแดนที่เรียกในทุกวันนี้ว่าประเทศจีนตอนใต้ เป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่งมาแต่ก่อนพุทธกาล จำเนียรกาลต่อมาไทยบางพวกได้ยกลงมาในแหลมอินโดจีน ในชั้นต้นได้มาตั้งถิ่นฐานลงทางตอนเหนือของประเทศสยาม แต่แรกที่ยกลงมา ถ้าจะสันนิษฐานตามตำนานและพงศาวดารที่มีอยู่ เช่น เรื่องราวที่มีอยู่ในหนังสือเล่มนี้เป็นต้น คงจะแยกกันอยู่เป็นเมืองเล็ก ๆ ตั้งอยู่เป็นอิสระแก่กันก่อน คือต่างคน

ต่างอยู่เป็นเมืองๆ ไป ในสมัยที่กล่าวนี้ดินแดนตอนใต้ของแหลมอินโดจีนตกอยู่ในอำนาจของชนสองชาติ ซึ่งอยู่ในตระกูลภาษาเดียวกัน คือ มอญและขอม ส่วนที่เหนือขึ้นไป ว่าทางแคว้นลานนาอำนาจของชาติทั้งสองนี้จะแผ่ไปถึงก็แต่บางคราวบางสมัยเท่านั้น เขตสูงสุดตามที่ปรากฏในตำนานก็เพียงเมืองหริภุญไชย ส่วนทางแคว้นลานช้าง อำนาจขอมแผ่ไปถึงดินแดนที่เรียกในตำนานว่าเมืองอุมงค์เสลา

พวกไทยที่ยกลงมาปกครองบ้านเมืองในแว่นแคว้นลานนาที่นับว่าเป็นเมืองสำคัญ ก็มีเมืองหริภุญไชย คือ นครลำพูน เมืองเงินยางเชียงแสน และเมืองพะเยา เมืองหริภุญไชยรวมทั้งนครเขลางค์ คือ นครลำปางนั้น เป็นดินแดนที่เชื้อวงศ์นางจามเทวี (เป็นชาติขอม บางทีก็ว่าเป็นมอญแต่ดูเหมือนยังไม่ยุติกัน) ปกครองสืบสันตติวงศ์ลงมาหลายชั่วกษัตริย์ เป็นเวลาช้านานกว่า ๙๐๐ ปี ภายหลังสิ้นเชื้อพระวงศ์ เพราะต้องเสียดินแดนแก่พระยาเมงรายกษัตริย์ในราชวงศ์เชียงแสนดังมีเรื่องแจ้งอยู่ในหนังสือจามเทวีวงศ์และหนังสือชินกาลมาลินี[๑] ส่วนทางเมืองเชียงแสน และเมืองพะเยามีกษัตริย์ชาติไทยปกครอง ข้อสำคัญในเรื่องราวของกษัตริย์ไทยในแคว้นลานนา ก็ที่ในชั้นแรกเมื่อตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นแล้ว ต่อมาเมื่อมีกำลังอำนาจขึ้นก็ขยายเขตให้ใหญ่โตออกไป สุดแล้วแต่กษัตริย์องค์ใดมีอภินิหารมากและน้อย เพราะฉะนั้นการขยายเขตแดนจึง

---

(๑) ต่อมากรมศิลปากรได้มอบให้ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เปรียญ แปลใหม่ ให้ชื่อว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๐๑

เป็นไปตามเวลาของผู้เป็นใหญ่ผู้นั้นเท่านั้น มิได้ยืดยาวถาวรต่อไป เพราะเขตแดนที่ปกแผ่ออกไปถึง ก็มักให้ราชบุตรออกไปครอง โดยเหตุที่ราชบุตรเหล่านั้นบางทีก็แตกร้าวกัน จึงต้องแยกย้ายให้ไปอยู่เสียห่างไกลกัน ครั้นต่อมาบุตรหลานที่ไปกินเมืองสืบต่อมาก็มักตั้งตนเป็นอิสระ ไม่ปรองดองรวมกันให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนา เป็นประเทศใหญ่ให้ยั่งยืนขึ้นได้ช้า ๆ นาน ๆ เกิดผู้มีบุญขึ้นที่เมืองใดเมืองหนึ่ง ผู้มีบุญนั้นก็แผ่อาณาเขตออกไปกว้างขวาง อย่างพระเจ้าพรหมและพระเจ้ามังรายในราชวงศ์เชียงแสนเป็นต้น ครั้นสิ้นผู้มีบุญแล้ว เมืองต่าง ๆ ในราชอาณาเขตก็กลับแยกกันอีก จะเร็วและช้าก็แล้วแต่เหตุการณ์ เหตุนี้บ้านเมืองในแคว้นลานนาที่แยกกันอยู่เป็นอิสระเป็นแคว้น ๆ จึงมักเป็นว่านเครือเชื้อชาติเดียวกันมาแต่เดิม อย่างที่เรียกกันเป็นสามัญว่า บ้านพี่เมืองน้องเกี่ยวเนื่องกัน ความสนิทสนมจึงมีอยู่ต่อกัน เช่น พระเจ้าเมงรายแห่งเมืองเชียงแสน ขุนงำเมืองแห่งเมืองพะเยา ซึ่งเป็นกษัตริย์มีอานุภาพผู้หนึ่ง และพระร่วงเจ้าแห่งกรุงสุโขทัย จึงปรากฏในตำนานว่าได้เป็นมหามิตรสนิทสนมกันมาก ทั้งนี้ก็เพราะมีชาติเชื้อเนื้อไขเป็นไทยด้วยกัน พงศาวดารและตำนานเมืองต่าง ๆ ก็มักมีเรื่องร่วมกันในตอนต้น จะผิดแปลกกันบ้างก็ในส่วนที่เป็นพลความ ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุที่ในชั้นเดิมร่วมวงศ์กันมาด้วยอีกประการหนึ่ง แล้วต่อมาจึงได้แยกเรื่องไปคนละทางอย่างเช่น พระเจ้าชัยสิริซึ่งเป็นต้นพระวงศ์พระเจ้าอู่ทองและสืบเชื้อวงศ์ไปจากพระเจ้าพรหมก็มีเรื่องแยกออกไปจากตำนานเชียงแสนในพงศาวดารและตำนานเมืองอื่น ๆ ก็เป็นทำนองเดียวกัน

อนึ่ง เป็นการสมควรที่จะกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า เรื่องราวอันเป็นตอนต้นของพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ ของเก่า มักเป็นเรื่องเกี่ยวไปในทำนองนิยายนิทานไม่น่าเชื่อ เป็นการยากที่จะถือเอาเป็นหลักฐานได้แน่นอน ศักราชก็ดี ชื่อบุคคลและชื่อภูมิประเทศบ้านเมืองก็ดี ก็มักมีต่าง ๆ ไม่ตรงกัน ชื่อบุคคลคนเดียวกันก็อาจมีหลายชื่อ บางทีเรื่องก็สับตอนกัน แต่เรื่องอย่างนี้เป็นธรรมดามีอยู่ทั่วไปทุกประเทศเพราะเป็นเรื่องดึกดำบรรพ์นมนาน ได้อาศัยสืบต่อปากกันมาตามที่มีเล่ากันอยู่ในพื้นเมือง ธรรมดาเรื่องราวที่สืบต่อปากกันมาในหมู่มนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด โดยมากย่อมจะมีมูลแห่งความจริงปนอยู่เสมอ เรื่องชนิดนี้จึงอาจแบ่งได้เป็นสองส่วน คือส่วนหนึ่งมีความจริงเป็นพงศาวดาร อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องปรัมปราที่เกิดจากความคิดนึกของมนุษย์ เรื่องทั้งสองชนิดนี้ย่อมมีประโยชน์ด้วยกัน แต่เป็นคนละทาง เรื่องเหล่านี้บางทีอาจรักษาเอาความทรงจำแต่ครั้งสมัยดึกดำบรรพ์ไว้ได้ต่อมา บางทีเรื่องราวที่จำไว้ได้มีอยู่ในประเทศถิ่นต่าง ๆ เป็นเรื่องราวอย่างเดียวกันก็อาจสืบสาวราวเรื่องถึงทางติดต่อกันแห่งประเทศถิ่นเหล่านั้นได้ ข้อลำบากยากยิ่งก็อยู่ที่รู้จักแยกเอาความจริงในเรื่องออกจากเรื่องที่คิดนึกอันไม่เป็นจริงเท่านั้น หาใช่ว่าเรื่องทั้งหมดเหลวไหลไม่มีประโยชน์เสียทีเดียว เพราะฉะนั้นหน้าที่ของผู้อ่านผู้ศึกษา จึงไม่ใช่อยู่ที่อ่านหาข้อค่อนขอดคอยจับผิด แต่อยู่ที่จะค้นคว้าหาความจริงที่มีอยู่ในเรื่อง ว่าจะได้มาเป็นประโยชน์มากหรือน้อยเท่านั้น เมื่อทราบความสำคัญดังกล่าวนี้แล้ว การอ่านก็ย่อมจะได้ประโยชน์ดียิ่งขึ้น

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน เริ่มด้วยเรื่องเทวบุตรชื่อลาวจกหรือลวะจังกราชจุติมาครอบครองเมืองหิรัญญนครเงินยางซึ่งภายหลังได้ชื่อว่าเมืองเชียงแสน เชื้อพระวงศ์พระเจ้าลาวจกได้สืบต่อกันมาหลายชั่วกษัตริย์ และบางองค์ก็แยกย้ายไปปกครองเมืองต่าง ๆ เป็นหลายสาย เรื่องไปหมดอยู่ตอนแผ่นดินพระเจ้าเมงราย พงศาวดารเชียงแสนฉบับนี้ สังเกตดูว่าย่อมาก และชื่อในเรื่องก็ไม่สู้ตรงกันนัก เห็นจะเป็นเพราะคัดลอกกันมาหลายทอด ไม่ได้สอบทาน เรื่องลวะจังกราชเมืองอื่นๆ มีพงศาวดารเมืองเชียงใหม่ น่าน และพะเยาเป็นต้น ใจความก็เป็นอย่างเดียวกัน จะแปลกกันก็แต่พลความ คือ บางฉบับก็กล่าวเรื่องว่าพระเจ้าอนุรุธแห่งกรุงพุกามได้ประชุมเชิญท้าวพระยานานาประเทศในชมพูทวีปไปลบศักราช ยังขาดอยู่แต่แคว้นลานนาไทย เพราะในสมัยนั้นยังว่างกษัตริย์อยู่ พระเจ้าอนุรุธจึงไปเฝ้าขอร้องต่อพระอินทร์ ๆ ก็ให้ลวะจังกราชเทวบุตร (บางฉบับก็เขียนว่า ลวะจักราชบ้าง ลาวจกบ้าง) จุติมาเป็นกษัตริย์เมืองหิรัญญนครเงินยาง เห็นได้ว่าเรื่องลาวจกนี้มีมูลที่มาแห่งเดียวกัน บางทีจะมีเค้ามูลความจริงในพงศาวดารแต่จะเป็นเรื่องโบราณนมนานไกล ทรงจำกันได้สืบมาอย่างมัว ๆ จะไม่ใช่เป็นเรื่องในสมัยเดียวกับพระเจ้าอนุรุธ ดังที่บางฉบับกล่าวไว้ ซึ่งตกอยู่ใน พ.ศ. ๑๖๐๐ เพราะในตำนานสิงหนวติกุมาร ก็มีเรื่องลาวจกเหมือนกัน แต่กล่าวไว้ว่าเป็นหัวหน้าชาวป่าชาติละว้า เรียกว่าปู่เจ้าลาวจก หาใช่เป็นเทพบุตรที่จุติลงมาเป็นท้าวพระยามหากษัตริย์ไม่ และว่าเป็นเรื่องอยู่ในสมัยต้นพุทธกาล ก่อนเรื่องลาวจกในพงศาวดารเงินยางเชียงแสนมากมาย ปู่เจ้าลาวจกนี้ ใน

พงศาวดารโยนก ของ พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) ว่าที่ชื่อเช่นนั้นเพราะเป็นหัวหน้า มีจกคือจอบขุดดินมากกว่า ๕๐๐ ขึ้นไป และในตำนานพระธาตุดอยธุง ก็กล่าวเช่นเดียวกันว่า "มีมิลักขุผู้ผัวชื่อว่าเจ้าลาวจก ผู้เมียชื่อย่าเจ้าลาวจก และบุคคลทั้งสองผัวเมียมีจกเช่าและคนและ ๕๐๐ ลูก ลวดได้ชื่อว่าลาวจก" ถ้าจกหมายถึงจอบขุดดินแล้ว เรื่องเทพบุตรลาวจกในพงศาวดารเชียงแสนจะแปลว่าอะไร ได้มีผู้สันนิษฐานว่า บางทีจกคำนี้ จะเป็นคำเดียวกับโจกที่แปลว่าหัวหน้าได้บ้างกระมัง ลาวจกก็แปลว่าหัวหน้าของพวกละว้า แต่อย่างไรก็ดีคำว่าจกนี้ มีแปลกอยู่อย่างหนึ่ง ที่ไปพ้องเข้ากับชื่อของแคว้นเสฉวน หรือตอนหนึ่งของเสฉวนในภาคใต้ของประเทศจีนต่อจากแคว้นยูนนานขึ้นไป แต่โบราณมาแคว้นเสฉวนมีชื่อว่าสกหรือจกและว่าเป็นชื่อของชาติหนึ่งในแคว้นนั้นด้วย ซึ่งบางทีก็เรียกว่าปาจก พระเจ้าเล่าปี่ในเรื่องสามก๊กที่ได้มาปกครองแคว้นเสฉวน ก็ได้พระนามว่า พระเจ้าจกฮั่นฮ่องเต้ แปลว่าพระเจ้าแคว้นจกแห่งราชวงศ์ฮั่น ดินแดนที่อยู่ในตอนใต้ของแคว้นเสฉวนแต่โบราณมาย่อมเป็นที่อยู่ของชนชาติไทยส่วนหนึ่งเหมือนกัน บางทีจกจะเป็นชื่อของชาติไทยที่เรียกว่าอ้ายหง้ายลาวก็รู้ไม่ได้ หากความข้อนี้จะเป็นได้บ้างก็น่าจะเกี่ยวเนื่องมาถึงคำว่าลาวจกในตำนานทางลานนาด้วย

ส่วนตำนานสิงหนวติกุมาร เมื่อกล่าวถึงสมัยต้นพุทธกาล สิงหนวติกุมารโอรสพระเจ้าเทวกาลแห่งนครไทยเทศ คือเมืองราชคฤห์นครหลวง และสืบเชื้อสายมาจากไทยเมือง เสด็จออกจากเมือง

ราชคฤห์มาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้จนใกล้แม่น้ำโขงถึงแคว้นซึ่งแต่เดิมเรียกว่าเมืองสุวรรณโคมคำเป็นเมืองร้างมาแต่เก่าก่อน (มีตำนานเรื่องเมืองสุวรรณโคมคำส่วนหนึ่ง) แดนนั้นเป็นที่อยู่ของพวกละว้ามีปู่เจ้าลาวจกเป็นหัวหน้า เจ้าสิงหนวติกุมาร ได้สร้างเมืองลงแถวถิ่นนั้น ให้ชื่อว่าเมืองนาคพันธุ์สิงหนวตินคร หรือโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนสืบพระเจ้าแผ่นดินมาหลายชั่วกษัตริย์ จนเมืองโยนกนาคพันธุ์สิงหนวตินครถล่มทะลายกลายเป็นหนองไป เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินและราษฎรไปกินปลาตะเพียนเผือก (ในพงศาวดารโยนกว่าปลาไหลเผือก ในตำนานเมืองหนองหานก็มีเรื่องเป็นตำนานคล้าย ๆ กัน แต่ว่าเป็นกระรอกเผือก) สิ้นเชื้อวงศ์เจ้าสิงหนวติกุมารเพียงเท่านี้ ตอนต่อไปกล่าวถึงเรื่องลวะจังกราชเทวบุตรรับอัญเชิญพระอินทร์จุติมาเป็นกษัตริย์ เป็นเรื่องตอนเดียวกับพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน แต่มีข้อความพิสดารกว่ามาก

ตำนานสิงหนวติกุมารนี้ต้นฉบับจารึกในใบลาน ด้วยภาษาไทยเหนือ นายสุด ศรีสมวงศ์ พนักงานในหอสมุดแห่งชาติได้ถอดออกเป็นภาษาไทยกลางเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๖ ในการแปลได้พยายามรักษาสำนวนโวหารเดิมไว้ทุกประการ แต่เนื่องจากมีเวลาจัดทำอย่างเร่งรีบมาก จึงอาจมีข้อบกพร่องบ้าง คำและประโยคใดที่ฟังไม่ได้ชัดในภาษาไทยกลาง ก็ได้จัดแปลและอธิบายเป็นบันทึกไว้เท่าที่จะสามารถจัดทำได้ ส่วนบางคำที่เป็นคำสามัญใช้อยู่ในภาษาทางเหนือ ได้จดตามสำเนียงในภาษานั้นให้ดูเป็นตัวอย่างในหน้าต้นต่อไปได้เปลี่ยนเป็นภาษาไทยกลาง เพื่อไม่ให้เกิดความรุงรังตาใน

เวลาอ่าน ส่วนชื่อปีและศกตามที่นับกันอยู่ทางเหนือก็ได้จัดพิมพ์ไว้เป็นพิเศษอยู่ต่อไปนี้ สำหรับการตรวจสอบได้สะดวก

อนึ่ง พงศาวดารและตำนานต่าง ๆ ทางแคว้นลานนามักแต่งขึ้นในสมัยที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง เหตุนี้จึงต้องมีเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาแทรกไว้ด้วยตลอดไป ในตำนานสิงหนวติกุมารนี้เริ่มต้นก็กล่าวถึงพระพุทธประวัติ ต่อเป็นลำดับมาจนเสด็จดับขันธปรินิพพาน แล้วถึงตำนานสังคายนา ในการพิมพ์ครั้งแรกได้ตัดเรื่องดังกล่าวเหล่านี้ออก เพราะไม่เกี่ยวกับเรื่องโดยตรง ทั้งใจความก็กล่าวซ้ำ ๆ ซาก ๆ ตามโวหารที่นิยมกันสมัยนั้น ถึงจะตัดออกก็ไม่ทำให้เสียเนื้อถ้อยกระทงความอย่างไร

หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ นี้ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในงานฌาปนกิจศพนางชื่น ราชพินิจจัย เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๙ พิมพ์เป็นครั้งที่สองในงานฌาปนกิจศพ นางสมาน ทะเบียนกิจ (น้อม สัจจะเวทะ) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ การพิมพ์ครั้งนี้นับเป็นครั้งที่สาม และได้พิมพ์ตามฉบับพิมพ์ครั้งแรกทุกประการ

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่) ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่) และได้ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ พลตรี

เจ้าราชบุตร (วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่) ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผล ในสุคติสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๙ กันยายน ๒๕๑๕

รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

พลตรี เจ้าราชบุตร (วงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่) ได้ถึงพิราลัย เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ณ โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทล้นเกล้า ฯ ทั้งสองพระองค์ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพวงมาลาไปตั้งที่ศพ

ในการพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร ก็ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ และพระราชทานเลื่อนโกศประกอบเกียรติยศศพจากโกศแปดเหลี่ยมเป็นโกศไม้สิบสองประกอบศพ พร้อมทั้งบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ ณ คุ้มวงษ์ตวัน จังหวัดเชียงใหม่ ยิ่งกว่านั้น ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญโกศศพขึ้นประดิษฐานบนราชรถ เคลื่อนกระบวนอิสริยยศ เชิญศพจากคุ้มวงษ์ตวันไปสู่วัดสวนดอก ตั้งกระบวนอิสริยยศเชิญโกศศพเวียนเมรุ แล้วเชิญโกศศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปยังพลับพลาวัดสวนดอก ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์บังสุกุล แล้วเสด็จขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง

ทั้งนี้นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณและเกียรติยศอันสูงสุดแก่พลตรี เจ้าราชบุตร และวงศ์ตระกูลโดยแท้ ข้าพระพุทธเจ้าทุกคน จึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบถวายบังคมใต้เบื้องยุคลบาททั้งสองพระองค์ ด้วยความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น หาที่สุดมิได้.

รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพวงมาลาไปตั้งที่ศพ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตน์ราชสุดา และพระ-นางเจ้าสุวัฒนา พระวรราชเทวี ได้ประทานพวงมาลาไปตั้งที่ศพ

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา ได้เสด็จไปวางพวงมาลา และทรงเป็นประธานในพิธีบำเพ็ญกุศลครบปัญญาสมวารที่คุ้มวงษ์ตวัน

เจ้าภาพขอกราบถวายบังคมด้วยความระลึกถึงในพระมหากรุณาธิคุณในการที่พระราชทานและประทานเกียรติครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๒๐๓๘๑

สำนักพระราชวัง

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕

การเปลื้องเครื่องสุกำศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่)
ป.ช.,ป.ม.,ท.จ.ว. ที่คุ้มวงศ์ตะวัน จังหวัดเชียงใหม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
โกศไม้สิบสองประกอบศพ แล้วเชิญบุษโพไปเผา ที่เมรุวัดป่าแดง จังหวัดเชียงใหม่

<u>วันพุธ ที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๑๖</u> เวลา ๑๓.๐๐ น.

ปิยะ พิมพ์

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พลตรี เจ้าราชบุตร เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดย

หน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๒๐๓๘๒

สำนักพระราชวัง

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๙

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ หลวงศรี เจ้าราชบุตร (วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) ป.ช.,ป.ม.,ฆ.จ.ว. ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ดังต้นหมายรับสั่งที่แนบมาพร้อมนี้.

ปิยะ พิมพ์

ผู้อำนวยการ

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ หลวงศรี เจ้าราชบุตร เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๒๐๓๘๗

สำนักพระราชวัง

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ จะเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) ป.ช.,ป.ม.,ท.จ.ว. ที่เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

วันเสาร์ ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๖.๐๐ น. เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พลับพลาวัดสวนดอก ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง สมควรแก่เวลาเสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์.

(ลงชื่อ)
ปิยะ ใหญ่(พิมพ์)
สนองพระบรมราชโองการ ทาน

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พลตรี เจ้าราชบุตร เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

(ลงชื่อ)
ผู้รับรับสั่ง

หมายรับสั่งที่............. สำนักพระราชวัง

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) ป.ช.,ป.ม.,ท.จ.ว. ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเลื่อนโกศประกอบเกียรติยศศพจากโกศแปดเหลี่ยม เป็นโกศไม้สิบสองประกอบศพ

<u>วันศุกร์ ที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๑๖</u> เจ้าพนักงานประกอบโกศไม้สิบสองไว้พร้อมสรรพ

เวลา ๙.๓๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ ณ คุ้มวงษ์ตะวัน จังหวัดเชียงใหม่ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นรับพระราชทานฉัน เสร็จแล้ว ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์บังสุกุล ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันนี้ แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

<u>วันเสาร์ ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖</u> เวลา ๙.๐๐ น. พระสงฆ์ ๒๐ รูปบังสุกุล แล้วเชิญโกศศพขึ้นประดิษฐานบนราชรถ เคลื่อนกระบวนอิสริยยศเชิญศพจากคุ้มวงษ์ตะวัน ไปตามถนนเจริญราษฎร์ เลี้ยวขวาข้ามสะพานนวรัฐ ไปตามถนนท่าแพ ถนนราชดำเนิน เลี้ยวขวาถนนสามล้าน เลี้ยวซ้ายถนนอินทวโรรส เลี้ยวซ้ายเข้าสู่วัดสวนดอก ตั้งกระบวนอิสริยยศ เชิญโกศศพเวียนเมรุ แล้วเชิญโกศศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๖.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปยังพลับพลาวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล แล้วเสด็จขึ้นเมรุพระราชทานเพลิง

วันนี้ แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ ไว้ทุกข์

<u>วันอาทิตย์ ที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๑๖</u> เวลา ๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตรและภัตตาหารสามหาบ ในการเก็บอัฐิ

วันนี้ แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์.

ปิยะ พิมพ์

รุจาหาน

คำปรารภ

ในพิธีพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่) เจ้าภาพทุกคนพิจารณาเห็นว่าควรจะพิมพ์หนังสือที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้แก่ท่านเรื่องหนึ่ง เมื่อนำเอาความประสงค์ดังกล่าวไปหารือกับศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ท่านได้รับสั่งแนะนำว่าน่าจะพิมพ์หนังสือเรื่อง พงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ ซึ่งเป็นตำนานลานนาไทยที่เก่าแก่มาก และเป็นหนังสือที่หาอ่านได้ยากในปัจจุบัน ถ้าหากไม่พิมพ์ต่ออายุไว้บ้างแล้วเกรงว่าต่อไปอาจจะสาบสูญอย่างน่าเสียดาย แม้แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังได้รับสั่งยกย่องและยืนยันว่า หนังสือเรื่องนี้มีความสำคัญมากทางประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ที่สนใจอาจจะใช้พิจารณาศึกษาค้นคว้าได้ ดังนั้นจึงตกลงดำเนินการพิมพ์ตามรับสั่งแนะนำของศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เพราะเห็นว่าสอดคล้องกับความสนพระทัยและความปรารถนาของเจ้าราชบุตร ซึ่งเมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาประวัติศาสตร์และศิลปกรรมลานนาไทยตลอดมา เมื่อได้จัดพิมพ์แล้วหวังว่า หนังสือเรื่องนี้คงจะแพร่หลายยิ่งขึ้น และเป็นมรดกตกทอดไปถึงอนุชนรุ่นหลังด้วย ในการนี้เจ้าภาพขอขอบพระคุณกรมศิลปากรอย่างยิ่ง ที่ได้เอื้อเฟื้อให้ยืมสำเนามาดำเนินการพิมพ์จนเป็นที่เรียบร้อย และขอขอบพระทัยศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ได้ประทานการแนะนำเป็นอย่างดี และขอบคุณ ศาสตราจารย์ พันเอกพูนพล อาสนจินดา ที่เรียบเรียงประวัติของพลตรี เจ้าราชบุตร ให้ด้วย

เจ้าภาพขออุทิศผลประโยชน์ที่ผู้อ่านได้รับจากหนังสือเรื่องพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ นี้ถวายแด่ พลตรี เจ้าราชบุตร ผู้เป็นที่รักและอาลัยยิ่งของวงศ์ตระกูล และขอให้พลังแห่งบรรณาการทางวิชาความรู้นี้ จงเป็นปัจจัยส่งเสริมดวงวิญญาณของท่านให้ไปสถิตอยู่ที่สุคติภพชั่วนิรันดร์

นับตั้งแต่ได้เริ่มบำเพ็ญกุศลอุทิศแด่พลตรี เจ้าราชบุตร ตลอดมาจนกระทั่งถึงพิธีพระราชทานเพลิงศพนั้น ได้มีพระภิกษุสงฆ์ท่านผู้มีเกียรติและญาติมาร่วมให้เกียรติและความอนุเคราะห์หลายประการด้วยความเต็มพระทัยและเต็มใจ ทำให้เจ้าภาพรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณครั้งนี้อย่างหาที่เปรียบมิได้ จึงขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยรวมทั้งพระบรมธาตุดอยสุเทพดลบันดาลให้ท่านเพียบพร้อมด้วยความผาสุก และความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตตลอดกาลนาน.

ศรีนวล ณ เชียงใหม่, วงศ์จันทร์ คชเสนี
พงศ์แก้ว ณ ลำพูน
ระวีพันธุ์ สุจริตกุล

พลตรี เจ้าราชบุตร (วงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

พ.ศ. ๒๔๒๙ – พ.ศ. ๒๕๑๕

ประวัติย่อ

ของ

พลตรี เจ้าราชบุตร

(วงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

พลตรี เจ้าราชบุตร (วงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่) ผู้บังคับการพิเศษกรมผสมที่ ๗ ราชองครักษ์พิเศษ และอดีตสมาชิกวุฒิสภา ได้ถึงพิราลัยเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ณ โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ เวลา ๑๒.๑๐ น. ด้วยพระโรคชรา ชนมายุได้ ๘๖ ปี กับ ๑๘ วัน โดยมีอาการเจ็บป่วยเข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาล เพียง ๔ วันเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ท่านก็มีสุขภาพสมบูรณ์ดีอยู่ทุกประการ • การที่ท่านมาถึงอวสานแห่งชีวิตโดยกะทันหันเช่นนี้ ย่อมยังให้บรรดาพระญาติพระวงศ์ ชาวเชียงใหม่ และผู้ที่เคารพนับถือท่าน รู้สึกอาลัยอาวรณ์เป็นอย่างยิ่ง

ตระกูล

ต้นตระกูลของพลตรี เจ้าราชบุตร เมื่อสืบสาวย้อนหลังไปแล้ว จะพบว่าเป็นผู้ที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมาแล้วทั้งสิ้น ซึ่งจะสังเกตได้จากตำแหน่งหน้าที่ของท่านเหล่านั้น เจ้าราชบุตรจึงได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ลูกไม้ย่อมหล่นไม่ไกลต้น เป็นคำกล่าวของ

คนไทยที่มีความจริง การสืบสายในวงศ์ตระกูลของท่าน หรือตระกูล ณ เชียงใหม่ นับตั้งแต่ต้นจนมาถึงตัวท่านเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ปี นั้นมีดังต่อไปนี้ คือ

เจ้าพระยาสุระวฤาชัยสงคราม (ทิพช้าง) เป็นเจ้าเมืองนครลำปาง ในสมัยกู้ชาติจากการปกครองและย่ำยีของประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๕ ท่านสมรสกับแม่เจ้าพิมพาเทวี และให้กำเนิดเจ้าฟ้าชายแก้ว ซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครลำปางองค์ต่อมา เจ้าฟ้าชายแก้วสมรสกับแม่เจ้าจันตา และให้กำเนิดเจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้นซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๓ เจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้นสมรสกับแม่เจ้าสุวรรณ และให้กำเนิดเจ้ามหาพรหมคำคงได้เป็นเจ้าราชวงษ์เชียงใหม่ เจ้าราชวงษ์เชียงใหม่สมรสกับเจ้าบัวคำ และให้กำเนิดเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ พระเจ้าอินทวิชยานนท์กับแม่เจ้าเขียว ให้กำเนิดพลตรี เจ้าแก้วนวรัฐ ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๙ ซึ่งเป็นองค์สุดท้ายของจังหวัดเชียงใหม่ พลตรี เจ้าแก้วนวรัฐสมรสกับแม่เจ้าจามรี และให้กำเนิดพลตรี เจ้าราชบุตร อย่างไรก็ดี ตระกูล ณ เชียงใหม่ มีเครือญาติในตระกูลรวมกันทุกสายในปัจจุบันนี้ได้มากกว่าพันคน ซึ่งไม่สามารถจะนำมาบันทึกในที่นี้ได้

พลตรี เจ้าราชบุตรสมรสกับเจ้าหญิงจันทร สกุลเดิม ณ เชียงใหม่ มีธิดาคือเจ้าหญิงวงศ์จันทร์ ได้สมรสกับนายปฐม คชเสนี ต่อมา พลตรี เจ้าราชบุตรได้สมรสกับเจ้าหญิงภัทรา สกุลเดิม ณ ลำพูน มีธิดา ๒ คน คือ เจ้าหญิงพงศ์แก้ว และเจ้าหญิงระวีพันธุ์

เจ้าหญิงพงศ์แก้วได้สมรสกับเจ้าพัฒนา ณ ลำพูน และ เจ้าหญิงระวีพันธุ์ได้สมรสกับนายสุชาต สุจริตกุล สำหรับบุตรและธิดาของเจ้าหญิงวงศ์จันทร์นั้นเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และได้สมรสแล้ว ฉะนั้นเจ้าราชบุตร จึงมีบุญได้เห็นเหลนของท่านหลายคน

ต่อมา เจ้าราชบุตรได้สมรสกับหม่อมศรีนวล ซึ่งเดิมอยู่ในตระกูล นันทขว้าง แห่งจังหวัดลำพูน หม่อมศรีนวลเป็นสุภาพสตรีที่มีเกียรติท่านหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ได้ทำชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูล และวงการสตรีของจังหวัดเชียงใหม่เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำแหน่งนายกสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมสตรีศรีลานนา-ไทย ได้ทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์หลายประการ และได้เป็นผู้จัดการแทบทุกอย่างแทนเจ้าราชบุตร ในการเตรียมการรับเสด็จราชอาคันตุกะทุก ๆ คราว เป็นจำนวนกว่าสิบครั้ง ในบั้นปลายของชีวิตเจ้าราชบุตรได้พำนักอยู่อย่างสุขสบาย ณ คุ้มวงษ์ตะวัน โดยได้รับการเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดจากหม่อมศรีนวล เป็นที่สบพระทัยทุกประการ จวบจนถึงพิราลัย

ชีวิตเมื่อเยาว์

พลตรี เจ้าราชบุตร ประสูติแด่แม่เจ้าจามรี ท.จ. ชายาพลตรีเจ้าแก้วนวรัฐเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ที่คุ้มหลวงกลางเวียงเชียงใหม่ ปัจจุบันนี้คุ้มหลวงดังกล่าวเป็นที่ตั้งโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ท่านประสูติเมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ อัฐศก จุลศักราช ๑๒๔๘

ตรงกับวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๙ เมื่อเป็นเด็กมีฉายาเรียกเล่นว่า "เจ้าหมู" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ได้เข้าเรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนปรินส์รอแยลวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ที่กรุงเทพพระมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ย้ายกลับมาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และได้อุปสมบทเป็นสามเณรหนึ่งพรรษา ที่วัดหอธรรม ซึ่งปัจจุบันรวมเข้าเป็นวัดเดียวกันกับวัดเจดีย์หลวง เมื่อเป็นเด็กท่านเคยติดตาม เจ้าแก้วนวรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลงไปยังกรุงเทพพระมหานคร เพื่อกระทำพิธีทูลเกล้าฯ ถวายต้นไม้เงินและต้นไม้ทอง ตามประเพณีอันเป็นราชบรรณาการแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งนั้นพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งเป็นพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็นพระเจ้าอาว์ของท่าน ยังคงประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระราชชายาได้ทรงนำเจ้าราชบุตรเข้าเฝ้าถวายตัวด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับอยู่ที่พระราชวังบางปะอิน ท่านก็ได้ตามเสด็จไปเฝ้าอยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาท จนกระทั่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานนามว่า "วงษ์ตวัน" ต่อมาได้ถวายตัวเพื่อรับราชการเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าราชบุตร

เป็นหุ้มแพรมหาดเล็ก และพระราชทานเสมาทองคำ ลงยามีพระปรมาภิธัยย่อ ว.ป.ร. พร้อมด้วยเข็มข้าหลวงเดิม

ระหว่างที่เข้าเรียนอยู่ที่โรงเรียนราชวิทยาลัยนั้น ท่านได้มีเพื่อนร่วมรุ่นที่เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในกาลต่อมาหลายท่านด้วยกัน อาทิเช่น พระยาคธาทรบดี พระยาโกมารกุลมนตรี พลตรี พระยาอานุภาพไตรภพ หม่อมเจ้าวิเศษศักดิ์ ชยางกูร และหม่อมเจ้าเจริญสุขโสภาคย์ เกษมสันต์ เป็นต้น ในระหว่างนี้เจ้าราชบุตร ได้มีโอกาสศึกษาอบรมขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนศิลปวัฒนธรรมของไทย ตามแบบฉบับของชาววัง เจ้าราชบุตรมีความสามารถเล่นเครื่องดนตรีได้หลายอย่าง แต่ที่ทราบว่ามีความถนัดเป็นยอดเยี่ยม คือ ขิม ท่านชอบเชิญชวนญาติพี่น้อง และมิตรสหายของท่านที่ชอบการดนตรีมาร่วมวงเล่นกันอยู่จนดึกเสมอ

เจ้าราชบุตรชอบกีฬากลางแจ้งหลายอย่าง เช่น เทนนิส และฟุตบอล เคยเล่นฟุตบอลจนประสบอุบัติเหตุถึงแขนหัก กีฬาอีกอย่างหนึ่งที่ชอบมาก คือ กีฬามวย เมื่อมีอายุและเล่นกีฬามวยไม่ได้แล้ว ก็ยังชอบไปดูการแข่งขันชกมวย ที่สนามมวย เดชานุเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่เป็นประจำจนกระทั่งสุขภาพทรุดโทรมไปมากเพราะความชรา จึงได้งดการไปชมกีฬามวย สำหรับเทนนิสนั้นเล่นจนแขนมีกล้ามเนื้อโตไปข้างหนึ่งกีฬาในร่มที่ชอบเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ บิลเลียด ท่านมักจะหาโอกาสไปเล่นกับเพื่อนนายทหารที่สโมสรนายทหารในกรมทหาร ซึ่งปัจจุบันเรียกว่ากรมผสมที่ ๗ ถึงเวลาจะไปเล่นบิลเลียดในกรมทหารท่านมักจะขับรถส่วนตัวของท่านไปเอง ซึ่งใน

ขณะนั้นจังหวัดเชียงใหม่ยังมีรถยนต์ใช้กันเป็นจำนวนน้อยมาก คือของเจ้าแก้วนวรัฐบ้าง ข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่ายปกครองบ้าง พวกฝรั่งสอนศาสนาบ้าง และพ่อค้า คหบดีอีกสองสามท่าน ท่านเล่นบิลเลียดกับนายทหารจนถึงเวลาปิดสโมสร บางครั้งยังสนุกสนานติดพันกันอยู่ ท่านก็ชวนกันมาเล่นต่อที่คุ้มของท่าน ฆนโต๊ะบิดเลียดส่วนตัวต่อไปอีก

จะเห็นได้ว่าความมีใจเป็นนักกีฬา ความเป็นมิตรกับบรรดาทหาร และข้าราชการ พลเรือน พ่อค้า คหบดี จึงทำให้ท่านมีการสมาคมดี เป็นบันไดให้ท่านได้ก้าวไปสู่ความเจริญในวงราชการและสังคมแนวหน้าของจังหวัดเชียงใหม่ วงดนตรี สนามกีฬา และบนโต๊ะบิลเลียดจึงเป็นส่วนหนึ่งของห้องทำงานของท่าน

ชีวิตราชการและความดีความชอบ

เมื่อเจ้าราชบุตร กลับมาภูมิลำเนาเดิมคือจังหวังเชียงใหม่แล้ว ได้เข้ารับราชการการฝ่ายมหาดไทยที่ศาลากลางจังหวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ซึ่งขณะนั้นเรียกกันว่า เค้าสนามหลวง ตำแหน่งที่ได้รับครั้งแรก คือเสมียนกองมหาดไทยมณฑลพายัพ ได้รับพระราชทานเงินเดือนเพียง ๒๕ บาท ซึ่งก็นับได้ว่ามากสำหรับตำแหน่งเสมียนในสมัยนั้น แต่ก็หาเป็นรายได้ที่จำเป็นอย่างไรของท่านไม่ เพราะปรารถนาที่จะทำงานสนองพระมหากรุณาธิคุณเท่านั้น ในปีต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานเลื่อนตำแหน่งเป็นเลขานุการเค้า-สนามหลวง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นรองเสนา

มหาดไทย พร้อมกับได้รับเงินเดือนขึ้นเป็นเดือนละ ๘๐ บาท ในปีเดียวกันนั้นเอง ท่านได้รับพระราชทานความดีความชอบอีกหลายอย่าง ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ท่านปฏิบัติราชการดีเด่นจริงๆ คือได้รับพระราชทาน ราชทินนามว่า "เจ้าราชสัมพันธวงศ์" และมียศเป็นมหาดเล็กพิเศษ ในรัชกาลที่ ๖ มีเข็มข้าหลวงเดิมประดับ ดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ส่วนยศทางราชการพลเรือนนั้น ได้เป็นรองอำมาตย์เอกกระทรวงมหาดไทย

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กิจกรรมเสือป่ากำลังเป็นที่นิยมในหมู่ข้าราชการพลเรือน เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งขึ้นเพื่อฝึกฝนให้ข้าราชการมีความพร้อมเพรียง เพื่อป้องกันประเทศชาติเมื่อถึงคราวจำเป็น เจ้าราชบุตรก็ได้สมัครเข้ารับราชการ สนองพระมหากรุณาธิคุณในกิจกรรมอันสำคัญของประเทศชาตินี้ด้วย จนได้รับพระราชทานยศเสือป่าเป็นนายหมวดเอกเสือป่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ในปีเดียวกันนี้เอง ท่านได้รับพระราชทาน ราชทินนามในฐานะของเจ้านายฝ่ายเหนือ ของจังหวัดเชียงใหม่ เป็น "เจ้าราชบุตร" ซึ่งท่านได้ใช้มาจนถึงอวสานแห่งชีวิต พอถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ ท่านได้รับพระราชทานเลื่อนตำแหน่งทางพลเรือนอีกครั้งหนึ่งเป็นเสนามหาดไทยเชียงใหม่ พร้อมกับการขึ้นเงินเดือนเป็นเดือนละ ๒๐๐ บาท

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย

แล้ว ชีวิตราชการของท่านได้เปลี่ยนจากพลเรือนมาเกี่ยวข้องกับชีวิตทหารด้วย คือท่านได้รับพระราชทานแต่งตั้งเป็นพันตรีทหารบกพิเศษ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ และได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็นลำดับ สำหรับคุณงามความดีของท่านนั้น แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะมิได้มีพระราชวโรกาสทรงทราบด้วยพระเนตรพระกรรณโดยตรง แต่ก็ย่อมมีคนดีอื่น ๆ ที่คอยเอาใจใส่ส่งเสริมอยู่ ดังนั้นพันเอกเข้มข้น เพิ่มกำลังเมือง ผู้บังคับการทหารบกเชียงใหม่ จึงได้มีหนังสือผ่านกระทรวงกลาโหม ขอพระราชทานยศครั้งสุดท้ายเป็นพลตรี และเป็นราชองครักษ์พิเศษด้วย

โดยที่ท่านมีความสนใจในการปกครองฝ่ายพลเรือนมาตั้งแต่เริ่มเข้ารับราชการ ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแล้ว ชีวิตการเมืองของเจ้าราชบุตร ได้ก่อตัวขึ้นโดยที่ท่านเองมิได้วิ่งเต้นเช่นนักการเมืองคนอื่น ๆ ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกวุฒิสภาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งนอกจากจะรับใช้บ้านเมืองในทางรัฐประศาสโนบายแล้ว ยังถือว่าเป็นเกียรติของจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีเจ้านายฝ่ายเหนือผู้ทรงคุณวุฒิเหมาะสมเข้าร่วมกิจการของรัฐสภาอันเป็นสถาบันบริหารราชการแผ่นดินระดับสูง

ตั้งแต่เริ่มราชการเป็นลำดับมา ท่านได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์หลายดวงและหลายชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทำนุบำรุงตระกูลวงศ์ และชื่อเสียงเกียรติคุณของบรรพบุรุษด้วยดีตลอดมา จึงได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้า

บำรุงตระกูลวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ และเพิ่มขั้นขึ้นเป็นลำดับ จนถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และท้ายที่สุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้รับพระราชทานประถมาภรณ์ช้างเผือก

การถวายความจงรักภักดี

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า พลตรี เจ้าราชบุตร เมื่อยังเยาว์อยู่ได้รับพระราชทานการอบรมจากพระราชสำนักที่กรุงเทพพระมหานคร ตั้งแต่รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น ถึงแม้ว่าจะได้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแล้วก็ตาม ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และพระราชบัลลังก์ จึงมิได้ลดถอยเสื่อมคลายแต่ประการใด ตรงกันข้ามกลับทวีขึ้นเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากการถวายการรับเสด็จและราชการต่าง ๆ ทางฝ่ายเหนือ จนทำให้ท่านมีโอกาสได้ใกล้ชิดพระยุคลบาท ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชกาลที่ ๙ ดังตัวอย่างเช่น

ในรัชกาลที่ ๕ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐ ท่านได้คุมกระบวนม้าและช้างไปรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ในการเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ โดยไปตั้งรับเสด็จที่เมืองแพร่ แล้วตามเสด็จมาจนถึงเมืองเชียงใหม่

ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ เจ้าราชบุตรเป็นแม่กองสร้างโรงช้าง

ช่อฟ้า เพื่อประกอบพระราชพิธีสมโภชช้างพลายสำคัญที่ชื่อ "พระเศวตคชเดชดิลก" และในการถวายการรับเสด็จจากสถานีรถไฟเชียงใหม่ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ขี่ช้างเชือกที่ ๗ ในขบวนของเจ้านายฝ่ายเหนือ ๑๓ องค์ เพื่อนำเสด็จโดยช้างพระที่นั่งมายังที่ประทับกลางเวียงเชียงใหม่ ต่อมาท่านได้รับหน้าที่ถวายความสะดวกในการรับเสด็จพระญาติพระวงศ์จากกรุงเทพพระมหานครอีกหลายพระองค์ เช่น พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏปิยมหาราชปดิวรัชดา สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า เจ้าฟ้ากรมหลวงเพ็ชรบุรีราชสิรินทร และสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัตพระนครครั้งแรก พร้อมด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เจ้าราชบุตรพร้อมด้วยเจ้าแก้วนวรัฐ ได้ไปรับเสด็จที่กรุงเทพพระมหานคร

ในรัชกาลที่ ๙ เจ้าราชบุตร แม้จะมีอายุเข้าอยู่ในวัยชรามากแล้ว แต่ก็มิได้ย่อท้อในการเฝ้าถวายความจงรักภักดีอยู่เสมอ ทั้งที่สนามบินและที่อื่น ๆ ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในพระราชวโรกาสเสด็จเยือนราษฎรในจังหวัดเชียงใหม่ ท่านได้เป็นประธานจัดบายศรีและขบวนบายศรีของเจ้านายฝ่ายเหนือ ในพิธีทูลพระขวัญถวายที่หน้าโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย สำหรับการเสด็จครั้งนี้ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เสด็จเยี่ยมเจ้าราชบุตร และ

เสวยพระกระยาหารที่คุ้มวงษ์ตวันด้วย ต่อมาได้มีโอกาสรับเสด็จสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยเป็นเจ้าภาพจัดพิธีบายศรีและพระกระยาหารแบบขันโตกถวาย ณ พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์

เจ้าราชบุตร ยังได้รับพระมหากรุณาเป็นกรณีพิเศษอีกหลายประการ กล่าวคือเมื่อเจ้าราชบุตรลงไปผ่าตัดลอกต้อกระจก ก็ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ พล. อ. หลวงสุรณรงค์สมุหราชองครักษ์ นำกระเช้าดอกไม้ไปพระราชทาน ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และเมื่อคราวเจ้าราชบุตร ลงไปรับการผ่าตัดช่องท้อง ณ โรงพยาบาลศิริราช ก็ได้ทรงพระมหากรุณาเอาพระราชหฤทัยใส่ โดยโปรดเกล้า ฯ ให้นายแพทย์และพยาบาลเอาใจใส่เป็นกรณีพิเศษ และยังได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียรนำกระเช้าดอกไม้ไปเยี่ยมที่โรงพยาบาล

อนึ่ง ในพระราชวโรกาสเสด็จแปรพระราชฐาน มาประทับ ณ ภูพิงค์ราชนิเวศน์จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ซึ่งตรงกับวันปีใหม่ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์เสด็จนำแจกันดอกไม้มาพระราชทานแก่เจ้าราชบุตร ทั้งนี้นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่เจ้าราชบุตรเป็นที่สุด และแม้ในวาระสุดท้าย ก็ยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์แก่ศพ อันเป็นเกียรติยศสูงสุดเหลือที่จะพรรณนาได้

การส่งเสริมความเข้าใจและเกียรติคุณของประเทศ

พลตรี เจ้าราชบุตรได้มีบทบาทสำคัญมากเป็นพิเศษ ในการต้อนรับพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ ทั้งนี้ในการรับราชอาคัน

ตุกะทุก ๆ ประเทศในโลก ประเทศเจ้าภาพต่างก็ต้องพยายามจัดการต้อนรับตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน เพื่อจะแสดงถึงเกียรติของประเทศชาติว่ามีมาและเป็นมาอย่างน่ายกย่องเพียงใดแต่โบราณกาล ท่านเจ้าราชบุตรก็ได้รับภาระหน้าที่อันนี้แทนชาวภาคเหนือ และชาวเชียงใหม่ทั้งปวง กล่าวคือได้รับมอบภาระให้เป็นผู้จัดพิธีบายศรีและจัดพระกระยาหารชุดลานนาไทยตามประเพณีชาวเหนือ น้อมเกล้าฯ ถวายในการทรงรับรองพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศทุกราย ณ พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ โดยเป็นผู้ออกทุนทรัพย์ของท่านเองเป็นส่วนใหญ่ จนสำเร็จเป็นที่เรียบร้อยทุกคราวไป ดังรายละเอียดดังนี้คือ.-

๑. ประธานาธิบดีโซการ์โน แห่งประเทศอินโดเนเซีย ระหว่างวันที่ ๑๘ ถึง ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๔

๒. พระเจ้ากรุงเดนมาร์ก และพระราชินี ระหว่างวันที่ ๑๗ ถึง ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕

๓. ด๊อกเตอร์ไฮริช ลึบเก้ ประธานาธิบดีแห่งประเทศเยอรมันตะวันตก ระหว่างวันที่ ๒๔ ถึง ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕

๔. สมเด็จพระบรมราชินีนาถจูเลียนา พร้อมด้วยพระสวามีเจ้าชายเบอร์ฮาร์ด เจ้าหญิงเบียทริกซ์ แห่งประเทศเนเธอร์แลนด์ ระหว่างวันที่ ๑๙ ถึง ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

๕. พระเจ้าโบดวง และพระราชินีฟาบิโอรา แห่งประเทศเบลเยี่ยม ระหว่างวันที่ ๗ ถึง ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๗

๖. สมเด็จพระราชาธิบดี และพระราชินี แห่งประเทศมาเลเซีย ระหว่างวันที่ ๒๗ ถึง ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

๗. เจ้าชายอากิฮิโต มกุฎราชกุมาร และเจ้าหญิงมิชิโก๊ะ แห่งประเทศญี่ปุ่น ระหว่างวันที่ ๒๕ ถึง ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ และ

๘. พระเจ้าชาห์ปาเลวี และสมเด็จพระราชินีฟาราห์ แห่งประเทศอิหร่าน เมื่อวันที่ ๒๕ ถึง ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ซึ่งนอกจากจะถวายพิธีบายศรีแล้ว ยังได้จัดให้เจ้านายฝ่ายเหนือรุ่นเยาว์ถวายฟ้อนนำขบวนบายศรีด้วย

เจ้าราชบุตรได้รับเป็นกรรมการจัดบายศรี และพระกระยาหารชุดลานนาไทย ถวายในการทรงรับรองพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ ณ พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ ดังนี้ คือ

๑. พระเจ้าโอราฟที่ ๕ แห่งประเทศนอร์เวย์ ซึ่งเสด็จระหว่างวันที่ ๑๘ ถึง ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘

๒. เจ้าชายเบอร์ทิล แห่งประเทศสวีเดน ซึ่งเสด็จระหว่างวันที่ ๒ ถึง ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘

๓. ประธานาธิบดีฟรานซ์โยนาส แห่งประเทศออสเตรีย ระหว่างวันที่ ๒๑ ถึง ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๐ และ

๔. ประธานาธิบดีมากอส และมาดามมากอส แห่งประเทศ
พีลลิปปินส์

งานเหล่านี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งเป็นที่ประทับพระราชหฤทัย และประทับใจของบรรดาราชอาคันตุกะเป็นอย่างยิ่ง

ผลของการเยือนจังหวัดเชียงใหม่ของราชอาคันตุกะที่เป็นประมุขของต่างชาติดังได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้แพร่ความดีเด่นของวัฒนธรรมประเพณี และความงดงามของจังหวัดเชียงใหม่ไปทั่วทุกมุมโลก ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือรวมทั้งชาวลานนาไทย พลอยได้รับความนิยมชมชื่นไปด้วย โดยนัยนี้จึงเห็นได้ว่าเจ้าราชบุตรและคุ้มวงษ์ตวัน เป็นกำลังสำคัญอันหนึ่งในการช่วยเผยแพร่ความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทย และต่างประเทศที่เป็นมิตรไม่น้อย

กิจกรรมสาธารณประโยชน์

พลตรี เจ้าราชบุตร ซึ่งเคยได้บวชเรียนมาแล้ว เป็นผู้ที่เล็งเห็นความสำคัญของสาธารณประโยชน์และพระศาสนาอย่างดี จึงได้พยายามสนับสนุนกิจกรรมทั้งสองประเภทด้วยความเต็มใจ ดังนั้นเมื่อมีโอกาสหรือมีผู้บอกบุญมาให้ทราบ ท่านมักจะบริจาคเงินหรือสิ่งของหรือทรัพย์สินสมบัติของท่านเพื่อการกุศลเสมอ เช่น บริจาคเพื่อการก่อสร้างและซ่อมแซมวัด บริจาคสมทบมูลนิธิเพื่อการกุศลทั่วไป และการศึกษา บริจาคเพื่อทำบุญทอดกฐินหรือทอดผ้าป่าทั้งที่ทำภายในจังหวัดและต่างจังหวัด สำหรับการช่วยเหลือสาธารณ-

ประโยชน์ท่านก็ได้กระทำเป็นการประจำทั้งรายใหญ่และรายเล็ก เช่น การบริจาคช่วยเหลือบรรเทาสาธารณภัย ส่งเสริมการแพทย์และการสาธารณสุข บำรุงห้องสมุด บริจาคเครื่องดนตรีแก่นักศึกษา หรือสถาบันการศึกษา สมทบทุนในกิจกรรมของกาชาด บริจาคที่ดินเพื่อสาธารณประโยชน์ และในโครงการที่เป็นประโยชน์ ต่อส่วนรวมอีกเป็นอันมาก ที่ปรากฏเป็นอาคารอนุสรณ์ก็มี กุฏิวัดเจดีย์หลวง ซึ่งท่านสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่ พลตรี เจ้าแก้วนวรัฐ และแม่เจ้าจามรี และสร้างอาคารที่มีความสำคัญมากทางการแพทย์ก็คือ "อาคารเจ้าราชบุตร" อันเป็นตึกโคโบลท์ ท่านก็ได้ออกทุนทรัพย์ส่วนตัวสร้างให้แก่โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ คณะแพทย์ศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นมูลค่ากว่าห้าแสนบาทเศษ

นอกจากการบริจาคสิ่งของแล้ว ในบางครั้งท่านก็รับเชิญให้เป็นประธานในพิธีต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยมิได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยเพื่อเป็นเกียรติและสวัสดิมงคลแก่งานพิธีเหล่านี้ เช่น พิธีวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์พระเจ้ากาวิละ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษอีกองค์หนึ่งของท่านเป็นต้น

ปัจฉิมวัยและอวสานแห่งชีวิต

แม้ว่าพลตรี เจ้าราชบุตรจะล่วงลับไปแล้ว แต่ชื่อเสียงและเกียรติคุณของท่านยังคงมีอยู่เป็นอันมาก เพื่อจะได้เป็นมรดกตกทอดไปสู่บุคคลรุ่นหลัง เช่นความรักในศิลปดนตรีทำให้ท่านมอบเครื่อง

ดนตรีปี่พาทย์วงใหญ่ที่สร้างขึ้นอย่างวิจิตรพิสดาร และมีส่วนประกอบเป็นงาช้าง ให้ไว้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพราะเห็นว่าต่อไปจะเป็นแหล่งเผยแพร่ศิลปของไทยในด้านนี้อย่างกว้างขวางได้

เมื่อกล่าวถึงลูกไม้ย่อมหล่นไม่ไกลต้นนั้น มิใช่ว่าจะเป็นจริงเฉพาะตัวของท่าน โดยที่เจ้าราชบุตรเคยเติบโตมาจากพระราชฐานและภายในคุ้ม ย่อมเคยเห็นแต่สิ่งที่ดีงามและมีคุณค่าสูงนั้น มรดกอันนี้จึงตกทอดลงไปถึงบุตรและธิดาของท่านด้วย โดยเฉพาะเจ้าหญิงพงศ์แก้ว ณ ลำพูน ธิดาที่สามารถของท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงในการออกแบบทอผ้าไหมไทยพื้นเมืองที่งามที่สุดในประเทศ จนเป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศ และสุภาพสตรีที่มีโอกาสมาเยี่ยมจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพระเจ้ากรุงเดนมาร์กและพระราชินี เสด็จมาเยือนจังหวัดเชียงใหม่ ในโอกาสนี้พลตรี เจ้าราชบุตร และชายาหม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ ได้ทูนเกล้าฯ ถวายผ้ายกอันเป็นฝีมือเจ้าหญิงพงศ์แก้ว ณ ลำพูนด้วย วันรุ่งขึ้นพระราชินีเดนมาร์กทรงมีพระราชสาส์นขอบพระทัยด้วยลายพระหัตถ์ของพระองค์เอง และชมเชยความงดงามของผ้ายกผืนนั้น

ในชีวิตของพลตรี เจ้าราชบุตรนั้น ดูเหมือนจะไม่มีสิ่งใดที่เป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับท่าน มิใช่ว่าท่านเป็นคนมีบุญวาสนา จึงทำให้ชีวิตสะดวกสบายทุกอย่าง อันที่จริงพลตรี เจ้าราชบุตรเป็นคนมีระเบียบโดยอุปนิสัย เรื่องนี้ไม่ยากต่อการเข้าใจ เพราะในคุ้มของท่านทุกอย่างเป็นระเบียบสวยงาม แม้แต่การปฏิบัติหน้าที่การงาน และต่อตัวของ

ท่านเองก็เป็นระเบียบ ความเรียบร้อยและความเสมอต้นเสมอปลายในชีวิต ทำให้ท่านมีอายุยืนยาวอนามัยดี และมีสุขภาพสมบูรณ์ตลอดจนประสาทและความนึกคิดของท่าน ก็แจ่มใสจนกระทั่งวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต

ในวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ อันเป็นวันทำบุญวันประสูติครั้งสุดท้ายของท่าน ก็ยังมีผู้ที่เคารพนับถือจากที่ใกล้และไกล มาอำนวยพรแสดงความปรารถนาดี ที่จะให้ท่านเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของวงศ์ตระกูล และชาวเชียงใหม่เป็นส่วนรวมชั่วกาลนาน แต่สังขารย่อมไม่เที่ยง ฉะนั้น หลังจากวันทำบุญเพียง ๑๘ วัน ท่านก็ต้องจากไปด้วยความสงบที่โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ ยังความวิปโยคอาลัยให้แก่มวลญาติในวงศ์ตระกูล ผู้ที่รักใคร่ เคารพนับถือและบูชาท่านในฐานะที่เป็นผู้มีพระคุณ และเป็นผู้ที่สร้างประวัติอันดีงามให้แก่บ้านเมืองและประเทศชาติ บุคคลเหล่านี้จึงได้แต่ตั้งใจอธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของพลตรี เจ้าราชบุตร จงไปสถิตในสรวงสวรรค์อันเพียบพร้อมไปด้วยบรมสุขชั่วนิรันดร์

เรียบเรียงโดย **พันเอกพูนพล อาสนจินดา**

ต้นตระกูล

ของ

พลตรี เจ้าราชบุตร

(เจ้าน้อยวงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

สายตรงจากตระกูลเจ้าเจ็ดตน

เจ้าพระยาสุระวฤๅชัยสงคราม (ทิพช้าง) เจ้าเมืองนครลำปาง
แม่เจ้าพิมพาเทวี

เจ้าฟ้าชายแก้ว เจ้าเมืองนครลำปาง
แม่เจ้าจันตา

เจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๓
แม่เจ้าสุวรรณและหม่อม

เจ้ามหาพรหมคำคง เจ้าราชวงศ์เชียงใหม่
แม่เจ้าบัวคำ

พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๗
แม่เจ้าเขียว

พลตรี เจ้าแก้วนวรัฐ ฯ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๙
แม่เจ้าจามรี

พลตรี เจ้าราชบุตร (เจ้าน้อยวงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

การสืบวงศ์ตระกูล
ของ
พลตรี เจ้าราชบุตร
(เจ้าน้อยวงษ์ตวัน ณ เชียงใหม่)

พลตรี เจ้าราชบุตร
เจ้าจันทร (ชายา) มีธิดาคือ ๑. เจ้าหญิงวงศ์จันทร์
เจ้าภัทรา (ชายา) มีธิดาคือ ๑. เจ้าหญิงพงศ์แก้ว ๒. เจ้าหญิงระวีพันธุ์
หม่อมศรีนวล (ชายา)

เจ้าหญิงวงศ์จันทร์ (สมรสกับนายปฐม คชเสนี) มีบุตรและธิดาคือ ๑. ปวิตร ๒. จันทรา

ปวิตร (สมรสกับนงลักษณา) มีธิดาคือ ๑. จันทร์ทรงกลด ๒. อัญญมณี ๓. อินทุกานต์

จันทรา (สมรสกับไตรย์ บุนนาค) มีบุตรและธิดาคือ ๑. ตรีทิพ ๒. คชา
ญ. ช.

เจ้าหญิงพงศ์แก้ว (สมรสกับเจ้าพัฒนา ณ ลำพูน) มีบุตรและธิดาคือ
๑. ดารารัตน์ ๒. พัฒน์พงศ์ ๓. วงศ์จักร ๔. ศักดิ์ขจร
ญ. ช. ช. ช.

พัฒน์พงศ์ สมรสกับ ศรัณยา

เจ้าหญิงระวีพันธุ์ (สมรสกับนายสุชาต สุจริตกุล) มีบุตรและธิดา คือ
๑. ตวัน ๒. พันธุ์ระวี ๓. รพี
ช. ญ. ช.

สารบาญ

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน

จะกล่าวถึงภุมเทวดาอันมีชื่อว่า ลวะจังกราช อันมักใคร่ให้เป็นคุณในพระพุทธศาสนา จึ่งพิจารณาดูในเมืองมนุษย์แล้วก็รู้ด้วยปัญญาว่าศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าจะตั้งอยู่ในเมืองยวนตราบเท่า๕๐๐๐ พรรษา ส่วนลวะจังกราชก็เจรจาปราศรัยกับด้วยเทวธิดาผู้เป็นภรรยาว่า *ภทฺเท* ดูกรนาง *กาเล* อันว่ากาลบัดนี้ก็เป็นกาลอันบริสุทธิ์แล้ว ควรเราทั้งสองลงไปเป็นท้าวพระยาในเมืองมนุษย์ แล้วจะได้ยกยอพระพุทธศาสนาก็สมควรแล้ว ส่วนนางเทวดาผู้เป็นภรรยาก็รับคำพระสามีว่า สาธุ สาธุ ดั่งนี้แล้ว ส่วนลวะจังกราชเทวดาก็เนรมิต *อุโภ เหรญฺญเสณิเย* มีพะองอันหนึ่งพาดแต่บนเขาถึงกลางทุ่งตรงหินเลาและหินกอง ขณะนั้นชนทั้งหลายแลเห็นแล้วก็เรียกกันมาดูเป็นอันมาก ชาวยวนทั้งหลาย มีพระยายวนเป็นประธาน ทั้งอุปราชเสนา อำมาตย์ ราษฎร และนักบวชทั้งปวง พากันมาดูแล้วก็บูชาด้วยธูปเทียนดอกไม้ทุก ๆ คน เขาสรรเสริญว่า สาธุ สาธุ เทวดาองค์ประเสริฐมาเนรมิตบันไดเป็นอันดีงาม ดั่งนี้ ส่วนเทวดาทั้งสองมีภุมเทวดาพันหนึ่งเป็นบริวาร ก็ลงมาด้วยบันไดนั้น ลวะจังกราชเทวดาผู้เป็นสามีนำหน้า ภรรยาตามหลังกั้นเศวตฉัตรพัดโบกวี สนุกสนานโดยเสียงดนตรีแตรสังข์ ดูเพราะเหมาะแก่หูมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นลงมาถึงแผ่นพสุธาแล้ว ก็เนรมิตอาสนเงินอันหนึ่งกว้าง ๑๒ ศอก ยาว ๑๗ ศอก สูง ๘ ศอก ไว้ใต้ร่มไม้พุดซาต้นหนึ่ง ไม้พุดซาต้นนั้นใหญ่สูงมีร่มกว้างขวางยิ่งนัก ส่วนลวะจังกราชเทวดาก็ขึ้นยืนอยู่บน

อาสนเงินนั้นแล้ว ก็ร้องป่าวประกาศว่า *ชนา* ดูกรชนทั้งหลาย *มยํ* อันว่าเรานี้หากเป็นพระยาเทวดามีชื่อว่า ลวะจังกภุมเทวราช เราจะมาเป็นพระยาแก่ท่านทั้งหลาย เพื่อจะได้สั่งสอนท่านทั้งหลายให้รู้ทำนบทำนอง คือธรรมะธรรมโม ให้ตั้งอยู่ในไตรรัตนสรณาคมน์ทุก ๆ คนจะดีหรือไม่ ส่วนว่าคนทั้งหลายก็รับโดยคำว่า สาธุ สาธุ ดั่งนี้ทุกคน เหตุนั้นจึงได้ชื่อว่า เชียงสา มาจนทุกวันนี้แล

บัดนี้ จะกล่าวปฐมศักราชก่อนปีมะแม ตรีศก ศักราชได้ ๕๑ ปี ต่อมาถึงปีมะเส็ง แต่ปีพระพุทธเจ้าเข้าสู่พระปรินิพพาน ต่อมาถึงปีขาลเอา ๕๑๙ มาประสมด้วย เป็น ๘๐๐ พรรษา ยังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อตรีจักษุ เป็นเจ้าเมืองลังกาตัดศักราชเก่าเสีย ตั้งใหม่อีกคือ ๑ ปีเถาะ เอกศก ตั้งแต่นั้นมาได้ ๘๐๐ พรรษา ต่อมาถึงปีจอ ทสศก พระยาอนุรุธได้ครองเมืองภุกามซ้ำตัดเล่า ตั้งใหม่คือ ๑ ปีกุน เอกศก เป็นตติยศักราชแต่นั้นมามิได้ตัดเลย

จะกล่าวถึงท้าวโอปาปติกรณ์ และท้าวนั้นเกิดมาในวันเสาร์ยามเที่ยง เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุน เอกศก ครั้นเกิดมาแล้วเครื่องอภิเศกก็เกิดมาด้วยพร้อมทุกประการ ส่วนภุมเทวดาพันหนึ่งและคนทั้งหลายมีท้าวพระยาเป็นประธาน ก็พากันอภิเศกท้าวโอปาปติให้เป็นพระยา ทรงพระนามว่าลวะจังกราช แล้วมอบสมบัติบ้านเมืองให้ท่านได้เสวยครึ่งหนึ่ง ส่วนเทวดาพันหนึ่งนั้นครั้นแล้วการอภิเศกบ้างก็อยู่ด้วยท้าวลวะจังกราช บ้างก็เสด็จไปที่อยู่ ครั้นถึงที่อยู่แล้วส่วนพะองที่พาดอยู่นั้นก็กลับหายไป ขณะนั้นคนทั้งหลายที่อยู่ไกลมามิทัน จึ่งร้องถามซึ่งกัน บางคนก็บอกว่าเงินยัง ๆ เมืองนั้นจึ่งได้

ชื่อว่า เมืองเงินยัง ต่อมาบัดนี้เรียกกันว่า เมืองเงินยาง จนถึงทุกวันนี้แล

ส่วนท้าวลวะจังกราช ก็มีพระราชอาชญาให้หื้อเอาอาสนเงินนั้นมาตีเป็นบ่วงเป็นตราเงินยาง ให้รู้ว่าเป็นเงินทิพย์ แล้วท่านก็จำหน่ายทำบุญให้ทานแก่คนทั้งหลาย และสร้างกุฏีวิหารตามแต่พระราชศรัทธาทุกประการ ส่วนความสรรเสริญก็ปรากฏไปทั่วบ้านน้อยเมืองใหญ่ทุกตำบล โดยคำว่า ท้าวองค์นี้จากเมืองสวรรค์มาโดยอุปบัติในเมืองเงินยาง ทำให้บ้านเมืองรุ่งเรืองสุขเกษมมากนักหนา ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายพากันยินดีทุกตัวคน จากนั้นมาได้ ๖ ปี พระยาที่เป็นเจ้าเมืองยวน ก็พร้อมกันประชุมท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ราชบัณฑิตและโหรทั้งหลาย ให้ทายดูฤกษ์ยามวันดีอันเป็นมงคลได้แล้ว ก็พากันนำเอาของบรรณาการ เป็นต้นว่า เงิน ทอง เสื้อผ้า ช้าง ม้า โค กระบือ นำมาถวายแล้วก็สรงน้ำพระสุคนธ์อันบริสุทธิ์ยกขึ้นเป็นใหญ่ตั้งพระนามใหม่ว่า ลวะจังกราชเอกกษัตริย์ ครั้นท่านได้เป็นเอกกษัตริย์แล้ว ก็สั่งสอนท้าวพระยาเสนา อำมาตย์ ราษฎรให้ตั้งอยู่ในไตรรัตนสรณาคมน์ทุก ๆ คน ท่านเสวยเมืองเหรัญนครก็ขึ้นนมัสการพระเจดีย์ คือภูเขาธง (คือ ดอยตุง) ทุกปีมิได้ขาด ท่านก็บังคับให้พวกทำมีละ คือ ผู้รักษาพระเจดีย์ ๕๐๐ คนอยู่รักษาพระเจดีย์ตามประเพณีโบราณมาแต่ก่อน บ้านเมืองก็ย่อมมีความเจริญสุขทุกเมื่อ แต่ว่าพระมหากษัตริย์องค์นั้นยังหามีโอรสจะสืบเชื้อวงศ์ครองสมบัติแทนตนไม่ ท่านพิจารณาดูแล้วจึงบอกให้พระราชเทวีว่า เราเกิดมาในเมืองมนุษย์ปางนี้ ก็ปรารถนาอยากได้ท้าวพระยาที่เที่ยง

ธรรม มีความเมตตาฝูงอาณาประชาราษฎร์ให้ถาวรไปภายหน้า จะเป็นที่บำรุงพระพุทธศาสนารุ่งเรืองต่อไป บัดนี้เราทั้งสองยังหามีบุตรจะสืบเชื้อวงศ์ไม่ เหตุดั่งนี้นางจงอุตส่าห์รักษาเบญจศีล อัฏฐศีลให้เที่ยงแล้ว จงตั้งอธิษฐานซึ่งเทวดา อินทร์ พรหมแล้วขอให้มีพระโอรสผู้ประเสริฐ จะได้สืบพระราชวงศานุวงศ์

ฝ่ายว่านางเทวีก็รับคำพระสามีว่า สาธุ สาธุ ดี ดี ดั่งนี้ แล้วนางก็กระทำตามคำพระองค์บอกทุกประการ อยู่มามิช้านานนางก็ทรงครรภ์ ข้อนี้จะรวบรัดตัดตอนถอนบท ครั้นถึงกำหนด ๑๐ เดือนถ้วนแล้ว นางก็ประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง ในปีวอก อัฐศก วันเดือนไม่ปรากฏ อยู่มาได้ช้านาน ถึงกุมารผู้นั้นใหญ่มาพอเดินเหินไปมาได้แล้ว พระนางเทวีก็ทรงครรภ์อีก พอถึงกำหนด ๑๐ เดือน นางก็ประสูติธิดา(๑) อีกผู้หนึ่ง ในปีจอ เอกศก ครั้นกุมารีผู้นั้นใหญ่พอเดินไปมาได้แล้ว ยังมีในคืนหนึ่ง พระนางเข้าสู่ที่บรรทมในปรางค์ปราสาท นางก็ทรงพระสุบินนิมิตน่าควรอัศจรรย์ยิ่งนักหนา ฝันว่ายังมีแก้วลูกหนึ่งมีรัศมีรุ่งเรืองทั่วไปในเมืองเงินยางทั้งปวง แล้วนางก็มีความโสมนัสยินดี ครั้นตื่นขึ้นแล้วก็ไปบอกเล่าให้พระสามีฟังทุกประการ

ส่วนลวะจังกราชมหากษัตริย์ก็พิจารณาดูความฝันนั้นแล้ว ก็รู้ด้วยปัญญาท่านก็บอกว่า *ภทฺเท* ดูกรนาง นิมิตแห่งนางนี้เป็นอันดีนัก ผู้มีบุญสมภารจะมาถือปฏิสนธิในท้องแห่งนางเป็นแน่ แล้วนางจงรักษาครรภ์แห่งนางไว้ให้ดี บุตรผู้นี้จะเฉลียวฉลาดยิ่งกว่าบุตร ๒ คน

---

(๑) น่าจะเป็นโอรส

ที่เกิดก่อนนั้นแล ครั้นว่าครรภ์แห่งนางแก่ได้ ๑๐ เดือนบริบูรณ์แล้ว ก็ประสูติบุตรอีกผู้หนึ่งเป็นชาย มีลักษณะเนื้อตัวบริสุทธิ์ดูงามหาที่เปรียบมิได้ คลอดเมื่อปีชวด เอกศก ตติยศักราชได้ ๖๒ ปี เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันพฤหัสบดี ครั้นกุมารผู้นั้นใหญ่มาแล้ว พระบิดาจึงตั้งนามว่า ลาวเกลาแก้วมาเมือง ครั้นใหญ่มาพอคิดราชการได้ ขณะนั้นยังมีปูตัวหนึ่งใหญ่เท่ายุ้งข้าวมีลูก ๒ ตัว เวลากลางคืนมันพาลูกเที่ยวหากินกัดข้าวกล้าในภูมินาแห่งคนทั้งหลาย ก้ามมันคีบช้างก็ตาย คีบโคกระบือก็วายชีวิต

ส่วนว่าพระมหากษัตริย์ผู้เป็นบิดาก็ใช้ให้บุตรทั้ง ๓ คนพี่น้องไปทำลายปู ๓ ตัวแม่ลูก กุมารทั้ง ๓ ก็พากันล่องน้ำตามรอยปู ๓ ตัวนั้น ครั้นไปถึงระหว่างเขาแห่งหนึ่งก็มองเข้าไปเห็นปูอยู่ในรูถ้ำ ผู้พี่ ๒ คนก็ขุดรูปูบังคับให้ผู้น้องเอาสวิงไปดักไว้ใต้น้ำแล้ว ถือตะบองไว้อันหนึ่ง มิฉะนั้นชะรอยปูมีกำลังมันจะโดดออกไป ฝ่ายผู้น้องว่าไหน ๆ เราก็มาพบนี่แล้ว ขุดเอาให้ได้มิดีหรือ จะให้ฉันไปใต้น้ำฉันไม่ไป ฝ่ายว่าพี่ทั้ง ๒ ก็ด่าน้องว่าให้ไปจงได้ ผู้น้องเสียไม่ได้ก็ไปตามคำพี่ทั้ง ๒ ก็เอาสวิงไปดักไว้ใต้น้ำ มือถือตะบองอยู่ที่นั่น พอถึงพระอาทิตย์ตกนกร้อง ทั้ง ๒ พี่น้องขุดปูยังไม่เป็นท่วงเป็นที เหตุว่ารูหินนั้นแข็งเหลือเกิน ครั้นค่ำแล้ว ๒ คนพี่น้อง ก็เกลื่อนหินก้อนใหญ่เข้าทับรูปูไว้ แล้วก็กลับมาบ้านแต่ ๒ คน หาได้เรียกผู้น้องที่อยู่ใต้น้ำมาด้วยไม่ ครั้นค่ำแล้วผู้น้องที่อยู่ใต้น้ำคอยฟังดูเหตุการณ์ก็มิได้รู้ร้ายรู้ดี นั่งพิจารณาอยู่ว่าจะเป็นประการใดหนอ จำจะไปดูพี่ทั้ง ๒ ดูก่อน คิดดั่งนี้แล้วก็ขึ้นน้ำไปที่ปากรูปูก็ไม่เห็นพี่ทั้ง ๒ ผู้น้อง

คนเดียวก็กลับมาบ้านทั้งกลางคืน ครั้นถึงแล้วก็ไปกล่าวเหตุการณ์ทั้งปวงให้บิดาฟัง ครั้นบิดาได้ฟังผู้น้องบอกดังนั้น ก็เรียกพี่ทั้ง ๒ มา ท่านก็สั่งสอนว่าเจ้ายังหวังใจปรารถนาจะเป็นผู้ดีไปข้างหน้า เหตุไฉนมิได้มีความพิจารณา ทิ้งน้องเสียไม่เรียกมาด้วย เป็นการไม่ดีเลย โบราณว่าคนรักใหญ่เท่ารอยตีนเสือ คนชังคนเบื่อกว้างเท่าเสื่อลำแพน ลืมตามิเห็นพี่ ขึงตามิเห็นน้อง รุงรังมิแหนมแถมซ้ำยุ่งใหญ่ บ้างวิ่งขึ้นบก บ้างหกลงน้ำ บ้างคิดให้อยู่ บ้างยุให้หนี บ้างทำให้ได้ บ้างไพล่ให้เสีย บ้างทำให้ถี่ บ้างตีให้ห่าง เป็นการไม่ดี เจ้ายี่ชักไปข้างซ้าย เจ้าอ้ายชักไปข้างขวา น้องก็ว่าน้องจะจี่ พี่ก็ว่าพี่จะเผา มิดีเลย จะเป็นข้าราชการต้องไต่ติดพิจารณาดู ร้ายดีประการใด ครั้นเห็นจะสมควรก็ให้ควร ถ้าไม่สมควรก็ทิ้งเสีย จึงจะเป็นผู้ใหญ่ได้ กุมารทั้ง ๒ ครั้นได้ยินบิดาสอนดังนั้นก็โกรธขึ้ง มิได้เชื่อถ้อยฟังคำของบิดาสั่งสอนเลย

ต่อมาวันหนึ่ง ส่วนลาวเกลาแก้วมาเมืองก็เรียกรี้พลโยธามาให้มาก ให้มีเครื่องอาวุธครบมือทุกคน บ้างก็เอาจอบเสียมไปด้วย ครั้นถึงแล้วก็เอาสวิงลงดักไว้ใต้น้ำ บ้างก็ระวังอยู่ บ้างก็ขุดไปมิได้หยุดมือลึกประมาณ ๓๐๐ ศอก ก็ถึงที่อยู่ปู ๓ ตัว ลูกปูตัวหนึ่งวิ่งออกมาก่อนไปถูกสวิงเข้า เขาก็พากันทุบตีทำลายฆ่าให้ตายแล้ว ถอนเอาก้ามปูนั้นมาทำกลอง ส่วนปูตัวพี่กับแม่ปู ๒ ตัวแม่ลูกนั้นวิ่งออกมาทีหลัง เขาพากันฟันแทงด้วยหอกดาบก็ไม่เข้า ทุบตีด้วยไม้ตะบองก็ไม่ตาย กะดองมันแข็งนักเหลือที่จะประมาณ มันเอาก้ามคีบถูกจมูกคนขาดไปน่าทุเรศนัก มันฆ่าคนตายหลายคนแล้ว ปูทั้ง ๒ แม่ลูก

ก็ล่องน้ำแม่หนึ่งไปถึงแม่ละว้า จากแม่ละว้าไปถึงแม่น้ำของ คนทั้งหลายพากันขี่ช้างขี่ม้าไปตามฆ่าก็ไม่เห็น ปู ๒ ตัวไปซ่อนกายอยู่ในถ้ำหนึ่งลึกนัก คนทั้งหลายก็เหลือสติกำลังที่จะคิดอ่านฆ่าปูนั้นได้ พากันกลับมาที่อยู่ของตน

ข้อนี้ยกไว้ จะกลับกล่าวถึงลาวเกลาแก้วมาเมืองก่อน ส่วนลาวเกลาแก้วมาเมือง จึ่งกราบทูลพระบิดาเจ้าลาวหลวงว่า ครั้นเราจะอยู่ด้วยกันทั้ง ๔ คนพ่อลูก ก็จะไม่กว้างขวางยืดยาวไปข้างหน้า เพราะฉะนั้น ขอบิดาจงไดมีความกรุณาตั้งแต่งให้ลูกทั้ง ๓ ไปอยู่คนละแห่งละที่ จะอยู่ด้วยกันอุปัฏฐากบิดามารดาหรือ ครั้นและบิดามารดาแก่ชราไปแล้ว ลูกก็กลัวภัยอันตรายจะมีภายหน้า เหตุที่พี่ทั้ง ๒ นั้นเป็นคนดื้อดึงนัก ส่วนลวะจังกราชครั้นได้ฟังลูกว่าดั่งนั้น ก็พิจารณาดูรู้แจ้งแล้ว แบ่งราชสมบัติคือ ช้าง ม้า เงิน ทอง ให้ได้เสมอกันทั้ง ๓ คนพี่น้อง • แล้วแจกให้ไปอยู่หัวเมือง ผู้พี่ให้ไปอยู่เมืองม้าเชียงของ ผู้กลางให้อยู่เมืองยอง ผู้น้องให้อยู่ในเมืองว่าราชการแทนบิดา ส่วนลวะจังกราชผู้เป็นบิดาก็ให้ไปนำเอานางแก้วรูปทิพย์ อันเป็นลูกสาวพระยาเมืองหลวงปูคา มาเป็นอัครมเหสีแก่ลาวเกลาแก้วมาเมือง แล้วบิดาก็สั่งสอนให้ลาวเกลาแก้วมาเมืองตามประเพณีธรรมทุกประการ แล้วท่านก็อยู่เสวยสมบัติถึงอายุได้ ๑๒๓ ในปีฉลู ตรีศกตติยศักราชได้ ๑๒๓ ปี พระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๑๓๐๓ พรรษา ลาวเกลาแก้วมาเมืองครองสมบัติแทนบิดาได้ ๕๒ ปี ก็ประชวร ถึงแก่กรรมล่วงไป แล้วบุตรหลานอันเป็นเชื้อราชวงศานุวงศ์สืบแทนต่อ ๆ กันมา ตั้งแต่ลวะจังกราชมาถึงลาวเคียงได้ ๑๐ ชั่วท้าวแล้ว

ส่วนลาวเคียงก็รำพึงว่า บ้านเมืองใดไม่มีรั้วบ้านกำแพงเมืองแน่นหนานั้น เมืองนั้นก็หาเป็นราชธานีใหญ่ไม่ ครั้นและข้าศึกมาหาที่พึ่งมิได้ ชายธงของปู่กูตกไหนก็สมควรจะสร้างกำแพงเมืองที่นั้น ครั้นท่านพิจารณาดั่งนี้แล้ว ก็ไปตรวจดูถิ่นฐานที่จะสร้างกำแพงเมือง ท้าวก็ให้นักการไปตัดเอาหัวยางอันหนึ่งเกี่ยวกับถ้ำแห่งหนึ่ง แล้วเดินไปทิศเหนือถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งชื่อแม่ละว้า ทิศตะวันออกเอาแม่น้ำเป็นแดน ครั้นขึงเชือกหมายเขตแดนแล้ว ก็เร่งให้ราษฎรทั้งหลายทำให้ราบเสมอดีทุกที่ทุกแห่ง แล้วก็นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาสวดมนต์ทำให้เป็นสวัสดิมงคล ที่จะสร้างวังแห่งหนึ่ง ที่กลางใจเมืองแห่งหนึ่ง แล้วลำดับไปประตูเมืองทั้ง ๓ แห่ง และในเมืองทุกที่เอาสายสิญจน์วงรอบกำแพงเมืองแล้ว ขุดให้เป็นหลุมที่จะฝังเสาอินทขีละและกำแพงเมืองก็ให้รดด้วยน้ำมนต์ แล้วนิมนต์พระท่านสวดมหาสมัยและมงคลทั้ง ๗ ประการและธรรมจักร ครั้นกระทำเสร็จแล้วจึ่งเอาแก้ว ๗ ประการมีรัศมีต่าง ๆ และยันต์ตะกรุดมีชื่อว่าฝนแสนห่า ฟ้าทำลายกำแพงแสนชั้นใส่ไว้ใน ให้เอารองตีนเสาทุกต้น แล้วให้ทำรูปช้าง ม้า โค กระบือทำด้วยทองคำ แล้วเอาฝังไว้ทั้ง ๔ ทิศ ครั้นได้ฤกษ์วันดีแล้วก็ให้พวกดนตรี พิณพาทย์ประโคมกลอง เสียงครึกครื้นเป็นที่สนุกยินดี ราษฎรทั้งหลายก็พากันปีติทุกคน แล้วก็พากันปลูกเสาขึ้นให้พร้อมกัน แล้วเอาเพ็ชร์นิลจินดาค่าควรเมือง ๓ ลูก มหานิล ๓ ลูก มรกต ๓ ลูก ทับทิมค่าควรเมือง ๓ ลูก แล้วเอาใส่ในไหทองคำใบหนึ่งฝังไว้ใต้หอสรงตะวันออกหัวนอน เพราะว่าจะให้เป็นมงคลต่อไปข้างหน้าชั่วลูกชั่วหลาน เหตุดั่งนั้นเมืองนั้นจึงได้ชื่อว่า

ยางสาย ถ้านั้นชื่อว่า ถ้ำเกี่ยว น้ำแม่ละว้าได้ชื่อว่า แม่สาย ต่อมาถึงบัดนี้แล เมื่อลาวเคียงสร้างเมืองเหรัญนคร ตติยศักราชได้ ๑๕๓ ปีมะแม ตรีศก วันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำแล ตั้งแต่ท้าวลาวเคียงมาถึงขุนเงินได้ ๑๑ ชั่วท้าวต่อ ๆ กันมาแล

ฝ่ายลาวก่อลาวเกือะไปอยู่เมืองม้าเชียงของและเมืองยองนั้นก็มีบุตรมีหลานแพร่หลายขึ้นแล้ว เขาก็แต่งให้ไปอยู่หัวเมืองทุกตำบล บางคนก็ไปสร้างบ้านสร้างเมืองอยู่ตามชอบใจแห่งเขา ส่วนขุนเงินเสวยสมบัติแทนบิดาก็มีบุตรชาย ๒ คน ผู้พี่ชื่อขุนชื่น ผู้น้องชื่อขุนจอมธรรม ขุนเงินผู้เป็นบิดาก็รำพึงว่า ชาติช้างสาร ๒ ตัวอยู่ร่วมโรงเดียวกัน รู้แต่จะเป็นอริซึ่งกันมิได้ขาดเลย ส่วนบุตรกูทั้งสองนี้ควรจัดแจงให้อยู่คนละเมืองถึงจะดี คิดแล้วก็แบ่งสมบัติให้ คือ ช้างม้าเงินทองและสิ่งของต่าง ๆ ให้เสมอกันแล้ว ให้ขุนจอมธรรมไปเสวยเมืองพุกาม ท่านก็จัดแจงแต่งรี้พลทหารไปตามเสด็จขุนจอมธรรมไปตามระยะทางนานได้ ๗ ราตรี จึ่งไปถึงบ้านเชียงหมั้นที่ระวางเขาแล้ว ก็พักอยู่ที่นั้น ตามโบราณประเพณีท้าวพระยาแต่ก่อน ครั้นจะเสวยราชสมบัติย่อมพักอยู่บ้านเชียงหมั้นเสียก่อน เหตุบ้านนั้นเป็นเค้ามูลของเมืองนั้น แล้วท่านก็ให้เสนา ๓ คน ผู้หนึ่งชื่อพันธ-เสนา ผู้หนึ่งชื่อบัณฑิตเสนา ผู้หนึ่งชื่อว่าสามปัญญา ใช้ให้ไปพิจารณาดูในเมืองเชียงแก่นให้ทั่วทุกที่ทุกตำบล ยังจะมีชัยมงคลหรือไม่ ท่านก็พักอยู่ที่นั้นได้หลายราตรี ที่พักนั้นก็ไกลน้ำ ท่านก็ให้ขุดคลองน้ำ ชาวเหนือว่าขุดเหมือง ขุดตั้งแต่แม่น้ำสายตามาจน

ถึงที่พัก เพราะว่ารี้พลช้างม้าจะได้กินได้อาบตามชอบใจ น้ำนั้นจึ่งได้ชื่อว่า แม่เหมือง เท่าถึงทุกวันนี้แล

ฝ่ายว่าพันธเสนาและสามปัญญาก็พิจารณาดูในเมือง ก็ขึงเชือกดูกระบวนหน้ากว้างมีอยู่ ๑๐๐๐ วา หน้ายาวมี ๑๒๐๐ วา ร่องกำแพงลึก ๗ วา ประตูเมืองมี ๘ แห่ง กำแพงทิศตะวันตกสูง ทิศตะวันออกต่ำ สระใหญ่มี ๒ แห่ง สระหนึ่งมีทิศอิสาณ สระหนึ่งมีทิศพายัพ พันธเสนาและสามปัญญาก็รู้ได้ว่าเมืองนี้เป็นมงคลอันประเสริฐ กำแพงเมืองตั้งอยู่ริมตีนเขาข้างประตูตะวันออกมีไม้ ๓ ต้นตามคัมภีร์ว่าเมืองนี้นามสีหราช แล้วก็พากันกราบทูลขุนจอมธรรมทุกประการ แล้วท่านก็ประกาศบ่าวให้เสนาอำมาตย์ราษฎรทั้งปวงทำให้เป็นการมงคล คือฉลองเมืองตามเทศกาลโบราณแต่ก่อนแล้วให้ไปนิมนต์พระสังฆราชมาตั้งพระยาที่จะเสวยเมือง แล้วให้บูชาด้วยธูปเทียนดอกไม้ทุกตำบล แล้วให้นำมายังสิริลุทกมังคลามีเสตสิระเป็นประธาน ให้รัตนสุวัณณราชสมาเป็นมงคล แล้วไปฝังไว้ที่ประตูเมืองประตูวังใหญ่วังน้อย แล้วให้เอาสิริรุกขนามฝังเป็นเสาประตูเมืองทั้ง ๘ ทิศ แล้วบูชาท้าวทั้ง ๔ เสียก่อน แล้วนิมนต์พระภิกษุสงฆ์สวดมนต์ให้เป็นมงคล แล้วขับส่งจัญไรทั้ง ๘ ทิศ มีเครื่องส่งสิ่งละ ๑๐๐ แล้วปล่อยสัตว์ ๔ เท้า ๒ เท้า แล้วตรวจน้ำถึงท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ แล้วบูชาเทวดาเมืองทั้ง ๔ ทิศ ให้ทำหอโรงไว้ในเมือง ๔ ทิศ คือ ใต้ เหนือ ตะวันตก ตะวันออก ตามธรรมเนียมโบราณแต่ก่อนทุกประการแล

ครั้นเสร็จแล้วเสนาอำมาตย์ราษฎรทั้งปวง ก็ยกขุนจอมธรรมให้เป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่อาณาประชาราษฎรครองสมบัติในเมืองนั้น ครั้นถึงเวลากลางคืนท้าวจอมธรรมก็พิจารณาแต่ในใจว่า เมืองนี้ต่อไปข้างหน้าจะร้ายหรือดีเป็นประการใดหนอ พิจารณาดั่งนี้แล้วก็หลับไป ปัจจุสสมัยจะใกล้รุ่งท้าวก็ทรงพระสุบินนิมิตต์ ฝันว่ามีเทวดาองค์หนึ่งมากล่าวว่า ท่านอยากจะรู้ว่าบ้านเมืองจะร้ายและดีหรือ ครั้นท่านอยากรู้จงพิจารณายังอักขระ ๓ ตัวนี้เทอญ สุ. ธัญญะ ว่าดั่งนี้ แล้วก็หายไปจากที่นั้น ครั้นรุ่งสว่างแล้วท่านเรียกหมอโหร ๘ คน และเสนาผู้ชื่อสามปัญญาเป็นประธาน แล้วท้าวก็เล่านิมิตต์ฝันให้ฟังทุกประการ หมอโหรทั้งหลายครั้นได้ฟังแล้ว ก็รู้ด้วยปัญญาด้วยกันทุกคน จึงกราบทูลว่า นิมิตต์ดั่งนี้ดีนักแล บทว่า สุ. นั้น คือว่าสุวัณณมณีรัชฎ ท้าวพระยาองค์ใดเสวยเมืองนี้ย่อมมีศีล ๕ ศีล ๘ และทรงพระปัญญารู้จักประเพณีธรรม เจริญแก่ประชาราษฎรและสมณชีพราหมณ์ ย่อมตั้งอยู่ในธรรม ๔ ประการ คือ อายุยืน วัณณะมีเนื้อตัวอันงาม ปัญญาสุขสวัสดิ์ โภคามีเครื่องบริโภคเป็นต้น เสนาโยธา ดุจดังทองคำและเงินแก้วแหวนแสนสิ่งปนกันนั้นแล บทว่า ธัญญะ คือ *ธญฺญาธญฺญสาตจฺจคณฺเชน ฐิโต* ท้าวพระยาที่ครองสมบัติในเมืองนี้ และเสนาอำมาตย์ราษฎรสมณชีพราหมณ์ทั้งปวงตั้งอยู่ในทางอันดีเสมอกัน เมื่อใดท้าวพระยามิได้ตั้งอยู่ในทางอันดีแล้ว คือ ร้ายบ้าง ดีบ้าง เสนาราษฎรและสมณชีพราหมณ์ก็ตามกันมิตั้งอยู่ตามประเพณีธรรม อปริหานิยธรรม ย่อมเบียดเบียนกันร้ายนัก เป็นต้นว่า *ปสัยหาวหาร อทินนาทาน อภิภวิตฺวา คณฺหาติ* ผจญ

ชนะแล้ว เอาโบราณประเพณีธรรมเป็นใหญ่ เจริญแก่ประชาราษฎร ตามบ้านเมืองแต่ก่อน *ภินฺทติ* ทิ้งเสีย *พาลมญฺญติ* ตั้งไว้ให้เดือดร้อนแก่ประชาราษฎรมีเมื่อใด ในเมื่อนั้นท้าวพระยาก็ย่อมเดือดร้อนด้วยกัน ในบทคัมภีร์ว่า *พุทฺฒาภิกตวา เอโก ราชา วิหญฺญเร นครํ สํสุญฺญภเว* ตํ เป็นท้าวพระยามหากษัตริย์ หากอยู่ยังเมืององค์เดียว ไม่มีเสนาและราษฎร ใครเล่าจะมาเรียกท่านเป็นเจ้าเป็นนาย ท่านจะสร้างบ้านสร้างเมืองคนเดียวให้รุ่งเรืองได้หรือ บ้านเมืองจะไม่สูญร้างห่างเป็นอันตรายไปหรือ

ฝ่ายว่าขุนจอมธรรมครั้นท่านได้รู้นิมิตต์ ๓ ประการดั่งนี้แล้ว ก็มีความยินดีเป็นอันมาก ท่านก็ให้เสนาเอาพงศาวดารบุราณเมืองมาเล่าให้ฟัง ท่านก็จำไว้ทุกประการ แล้วก็เรียกเสนาอำมาตย์ข้าราชการและหัวเมืองใหญ่น้อย เป็นต้นว่า เมืองงาว กาวสะเอบ เชียงมอนสะปง ออยงิม สะลาว ครอบเชียงแรง หงาวลอเทิง แช่เหียงแช่ลุง ปากบ่อง หนองขวาง เชียงแช่ต๊อด เมืองวังแช่หลวง แช่หมมาประชุมพร้อมแล้ว ท่านจึ่งมีอาชญาให้นับดูในเขตต์แขวงเมืองพุกามยาว และลูกเมืองขึ้นทุกตำบล พวกข้าราชการก็จัดแจงกันไปตรวจจดหมายกำหนดคนในเมืองพุกามมี ๑๘๐,๐๐๐ รวมทั้งหัวเมืองขึ้นมี ๑,๓๒๓,๐๐๐ ลำสกัน แล้วจึงตั้งทุ่งนาไว้ ๓๖ ตำบล ตำบลไหนให้ปลูก ๕ ชั่งข้าวเปลือก

จะกล่าวตำบลนาก่อน ๑. ตำบลนาเชียงดี ๒. นาโคกหลวง ๓. นาคืนมี ๔. นาเกง ๕. นาแช่ตาก ๖. นาพิม ๗. นามอง ๘. นาแลง ๙. นาพันคิม ๑๐. นาทุ่งหลวง ๑๑. นาไชย ๑๒. นาลอ

๑๓. นาเชียงเคี่ยน ๑๔. นาธัญญ์ ๑๕. นาเอียน ๑๖. นาเชา ๑๗. นาพุชวย ๑๘. นาควะ ๑๙. นายเชียงชี ๒๐. นาสาเลา ๒๑. นาชานาด ๒๒. นาช้าง ๒๓. นาแช่โหว่ ๒๔. นาแน่นชา ๒๕. นาแช่ช้าง ๒๖. นาเชียงเคิง ๒๗. นาแช่หาด ๒๘. นาตอ-ไคร้ ๒๙. นาริน ๓๐. นาเริง ๓๑. นาสางหลวง ๓๒. นาพันมูล ๓๓. นาแคว่นอ้อย ๆ มี ๓ ตำบล เป็น ๓๖ ตำบล รวมทั้งหัวเมืองขึ้น มี ๑๒๔ ตำบล เขตแดนเมืองพุกามยาวทิศหรดี หินหลักไก่เป็นแดนตัดไปหนตะวันออกไปถึงห้วยหินกาด จากนั้นไปถึงชำวอน จากนั้นไปถึงตาดมาน จากนั้นถึงปรางค์ศรีค้ำ จากนั้นถึงไทรสามอย่าง แล้วถึงห้วยน้ำพะ แล้วถึงน้ำพุงรุง แล้วถึงน้ำยม แล้วถึงปากน้ำบัง แล้วถึงปากน้ำห้วยทอง แล้วถึงห้วย ๒๐ วา แล้วถึงขมิ่น แล้วถึงกิ่วมอง แล้วถึงกิ่วแก้ว แล้วถึงกิ่วสามท่า ฝังหินไว้นั้นสามลูก ให้เป็นคติภายหน้าชั่วลูกชั่วหลาน ตัดค่าไว้ว่าพันตำลึงทอง จากนั้นไปถึงกิ่วฤาษีตัวน้อย แล้วถึงน้ำสายตารอด แล้วถึงกิ่วช้างทุม แล้วถึงกิ่วขาเบี้ย แล้วถึงภูเขาปรางค์ แล้วถึงขุนแม่พราก ทิศปัจฉิมไปถึงสันกลาง แล้วถึงปงพุด แล้วถึงน้ำแก้ว แล้วถึงกิ่วแก้วเขาพูย แล้วถึงแม่คาว แล้วถึงกิ่วม่วง ทิศใต้ถึงกิ่วรูเหลา แล้วถึงม่อนจิกจ้อง แล้วถึงกิ่วขุนธรรม แล้วไปถึงเขาตังบาย ทิศตะวันตกไปถึงเขาหม้อ แล้วถึงเขาคอกวัว แล้วถึงทุ่งแชม่าน แล้วไปประจบหินหลักไก่ ท้าวองค์นี้มีฤทธิ์เดชาปราบบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั่วไป ทิศหรดีเขา ๗ ก้อนเส้าเป็นแดน ทิศทักษิณประตูหินเป็นแดน ประจิมเขาลังกาเป็นแดน ถ้าบุคคลผู้ใดอยากจะรู้ชัดจะแจ้ง ก็ให้ไปดูในแบบใหญ่นั้นเทอญ

แล้วท้าวก็สอนประเพณีธรรมอปริหานิยธรรม ให้ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ราษฎรทั้งหลายว่า ประเพณีธรรมอปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ บ้านเมืองใดมีแต่ราษฎรไม่มีเจ้านาย ท้าวพระยาบ้านเมืองนั้นก็หาได้มีความเจริญไม่ เขาก็จะเบียดเบียนซึ่งกัน เปรียบเหมือนดังสัตว์ที่อยู่ป่าหาเจ้ามิได้ ตัวใดมีกำลังแข็งแรง ตัวนั้นชนะ ไม่ว่าลูกเมียใครเที่ยวคุมเหงเอาตามอำเภอใจ และกัดกันรบกันอยู่เสมอมิได้ขาด เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงพิจารณาดั่งนี้ เทอญ

ประการหนึ่ง มีเจ้านายไม่มีราษฎรก็จะเป็นเจ้าเป็นนายด้วยใคร หรือจะเป็นเอาเองก็ได้ แต่ว่าราชการใหญ่น้อยเกิดขึ้นในเมืองท่านจะทำเอาเองจะตลอดหรือไม่ เพราะฉะนั้นโทษควรฆ่าก็จงตีเสียโทษควรตีจงด่า โทษควรด่าจงสอนโดยความดี เป็นขุนหมื่นให้คิดถึงหมื่นชั้น เป็นแสนให้คิดแสนชั้น เป็นท้าวให้มีแสนตา เป็นพระยาให้มีแสนหู ของดีหรือร้ายให้ฟังเต็มหูให้ดูเต็มตา ให้พิจารณาเต็มใจ ที่สมควรก็ให้สมควร ไม่สมควรก็ทิ้งเสีย เป็นเจ้านายท้าวพระยาให้มีความเมตตากรุณาราษฎร เพราะเขาเป็นรั้วบ้านกำแพงเมืองของท้าวพระยาป้องกันอันตรายไว้ เหตุว่าหมื่นหูแสนตา ครั้นราษฎรมีความเจริญ บ้านเมืองก็รุ่งเรืองขึ้น เหตุนั้นเจ้านายท้าวพระยาควรที่จะรักไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และให้สร้างรั้วบ้านกำแพงเมืองเสียให้ดี เวลาเกิดศึกขึ้นแล้วจะได้เป็นที่พึ่ง

อนึ่ง ให้ป่าวประกาศราษฎรทำบุญให้ทานและทำไร่ไถนาไว้ข้างถนนหรือทางน้อยทางใหญ่ สร้างศาลาและบ่อน้ำไว้ให้คนไปมา

ได้อาศัย ทำเช่นนี้บ้านเมืองจะได้รุ่งเรืองไปข้างหน้า นี่เป็นเจริญเมืองที่ ๒

อนึ่งว่า *อาญา จ วตฺตํ* คือ ว่าอาชญาตั้งไว้แต่ก่อน แต่ละจังกราชสอนต่อ ๆ มา *ตโต ครุกํ* อันว่าฉัตรหินของพระอินทร์ว่าเป็นของหนัก ยังมิเท่าโอวาสอาชญาของท้าวพระยาตั้งไว้แต่ก่อน หนึ่งคำโบราณว่า ทำเรือนไว้หลายท่า เลี้ยงม้าไว้หลายตัว ดั่งนี้ ให้ผูกไมตรีกับด้วยท้าวพระยาต่างประเทศผู้มีความฉลาดในทางคดีโลกหรือคดีธรรม นี่เป็นเจริญเมืองที่ ๓

อนึ่ง ราษฎรผู้ใดทำเป็นการรุ่งเรืองแก่บ้านเมือง เป็นต้นว่าสร้างบ้านใหม่และทำไร่นาหรือทำสวนให้ถาวรไปข้างหน้า คนผู้นั้นเป็นการดี ท้าวพระยาอย่าได้ถอดถอนของมันเลย นี่เป็นเจริญเมืองที่ ๔

บ่าวของท้าวพระยาไปได้ไพร่เมืองเป็นเมีย มีบุตรชายบุตรหญิงกี่คนก็อย่าเอาบุตรมันเป็นทาสไม่ควรแล ถึงว่าราษฎรทั้งปวงก็เป็นข้าแผ่นดินของท้าวพระยาทั้งสิ้น หรือบุตรมันไม่มีตัวมันตายก่อนเมีย ควรแบ่งเอามรดกมันครึ่งหนึ่ง ไว้ให้เมียมันครึ่งหนึ่ง แล้วอย่าได้เอาเมียมันเป็นทาส ปล่อยมันเป็นไพร่เมืองเทอญ นี่เป็นเจริญเมืองที่ ๕

อนึ่ง เสนาผู้ใดรู้คดีโลก คดีธรรม ประเพณีธรรม อปริหานิยธรรม และดับความร้อนของราษฎร และตัดสินความตามชอบธรรม ไม่รับสินจ้างสินบน เสนาผู้นี้ดี ครั้นม้นตายให้เลี้ยงบุตรภรรยาของมันต่อไป คือ คนเช่นนี้หายาก นี่เป็นเจริญเมืองที่ ๖

ประการหนึ่ง แพทย์หรือโหรทายและผู้ไต่สวนความ คน ๓ จำพวกนี้ ครั้นเขาตายอย่าสืบแทนของเขา ลูกหลานเขามีก็ให้สืบแทนต่อๆ กันไป ลูกหลานไม่มีก็ให้เอาเผาไฟไหลน้ำเสีย นี่เป็นเจริญเมืองที่ ๗

จะกล่าวอปริหานิยธรรมก่อนมี ๗ ประการ ดั่งนี้ คือ *อภิณฺหาสนฺนิปตนฺติ* เป็นท้าวพระยาและข้าราชการให้พร้อมประชุมวันละ ๓ เวลา เพื่อจะได้พิจารณาข่าวสารและเหตุการณ์ที่จะบังเกิดขึ้นในเมืองก็ดี หรือหัวเมืองอื่น ประชุมดั่งนี้ เป็นอปริหานิยธรรมแล *สมคฺคาวุฏฺฐหาปเนน* ครั้นพร้อมประชุมแล้ว เมื่อจะลุกก็ให้ลุกขึ้นพร้อมกัน เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้น ก็ให้พร้อมเป็นใจเดียวกัน นี่เรียกว่า อปริหา-นิยธรรมที่ ๒ *อปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปสฺสนฺติ ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺ-ทิสฺสนฺติ* อาชญาต่างๆ ที่ท้าวพระยาตั้งไว้แต่โบราณมีอย่างใด ให้ถืออย่างนั้น อย่าเอาธรรมเนียมใหม่มาตั้งให้เดือดร้อนราษฎรมิควร นี่เป็นอปริหานิยธรรมที่ ๓ แล *ปณฺฑิตโปราณเก มหลฺลเก สกฺกโรนฺติ เตสํ วจนํ โสตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ* คนใดเป็นผู้เฒ่าผู้แก่รู้ธรรมเนียมโบราณบ้านเมืองแต่ก่อนและมีความสัตย์ วาจาเป็นมงคล ควรนับถือผู้นั้นเอาเป็นที่ปรึกษาถ้อยความ นี่เป็นอปริหานิยธรรมที่ ๔ *กุลตฺถิโย กุลกุมาริโย น โอกฺกสฺส ปสยฺห วาเสสฺสนฺติ* หญิงใดมีรูปร่างงดงามเจ้านายท้าวพระยาชอบพอใจอยากได้ แต่หญิงนั้นไม่สมัคร ก็อย่าคุมเหงเอาด้วยอำนาจไม่ควรเลย เจ้านายท้าวพระยาถือได้ดั่งนี้ ชื่ออปริหานิยธรรมที่ ๕ *อนฺโต พหิทฺธา เจติยานํ พลิธมฺมิกํ อปฺปริ-หาเปสฺสนฺติ* ในเขตบ้านแดนเมืองแห่งใดตำบลใด เป็นที่คำนับของ

ท้าวพระยาองค์ใดได้ครองเมืองเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ก็จงทำตามโบราณประเพณีแต่ก่อน บ้านเมืองจะได้มีความรุ่งเรืองขึ้น นี่เป็นอปริหานิยธรรมที่ ๖ *สีลวนฺตานํ ธมฺมิกสมณพฺรหฺมณานํ ธมฺมิการกฺขาวรณคุตฺติ สุสวิหิตา* พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลได้สวดเรียนบำเพ็ญผลตามกิจธุระของสงฆ์ คือ คันถธุระวิปัสสนาธุระ ท่านอยู่ที่ใด ตำบลใด เจ้าผู้ครองเมืองต้องแต่งให้ผู้ใหญ่ที่อยู่บ้านนั้น ตำบลนั้น ดูแลรักษา อย่าให้มีอันตรายต่าง ๆ เป็นต้นว่า โจรภัย โรคภัย ให้ท่านได้ทำกิจธุระของสงฆ์ตามสะดวก นี่เป็นอปริหานิยธรรมที่ ๗ และท้าวสั่งสอนเสนาอำมาตย์ราษฎรทุกประการ และหัวเมืองทั้งหลาย ก็กระทำตามคำสอนของท่าน บ้านเมืองก็รุ่งเรืองมีความเจริญขึ้นทุกเดือนทุกปีแล

ท้าวครองสมบัติได้ ๓ ปี ก็ได้บุตรชายผู้ ๑ ในวันอังคาร เดือน ๕ กลางเดือน ปีเถาะ ตรีศก ยามจะย่ำรุ่ง ครั้นเกิดมาแล้วท้าวก็เรียกโหรทายมาทายดูกุมารผู้นี้จะดีหรือร้าย โหรทายยามก็เอาปีเดือนวันยามมาประสมกันเข้า แล้วคูณหารตามตำราก็รู้ได้ว่า จันทร์กับเสาร์อยู่เมษ ราหูอยู่กุมภ์ อังคารอยู่มังกร พุธพฤหัสอยู่กรกฎ ศุกรอยู่ตุลย์ ลัคน์อยู่มีน คนไหนเกิดมาได้ดั่งนี้ ตามคัมภีร์ว่าคนนั้นจะได้เป็นกษัตริย์ แล้วโหรก็กราบทูลว่าพระราชกุมารองค์นี้ ครั้นใหญ่มาจะได้เป็นเอกราชปราบชมพูทวีปทั้งปวง แต่ว่าเหาะเหินเดินอากาศยังมิได้แล ครั้นกุมารผู้นั้นเกิดมาได้ ๑ เดือนถ้วน ท้าวก็เรียกเสนาอำมาตย์ญาติวงศ์ทั้งปวงอันอยู่ในเมืองเงินยาง มากระทำมหารหะ คือว่า ทำขวัญผูกมือแห่งกุมารให้เป็นมงคลแล้ว ตั้งพระนามว่า ขุน

เจียง ครั้นถึงเวลากลางคืนเครื่องทิพย์ ๓ ประการ ก็เกิดมาเทียมขุนเจียง คือว่า พระแสงทิพย์เล่ม ๑ ตระบองทิพย์ ๑ คนโทหิน ๑ เกิดมาพร้อมกันทั้ง ๓ อย่าง เมื่อตติยศักราชได้ ๔๒๑ มาถึงตติยศักราช ๔๒๓ ปีเถาะ จัตวาศก พระนางเทวีก็ประสูติได้บุตรชายผู้หนึ่ง ทรงพระนามว่า ขุนจอม

ครั้นกุมารทั้ง ๒ เจริญใหญ่ขึ้นแล้ว ฝ่ายขุนเจียงก็เที่ยวหาเรียนวิชาต่าง ๆ คือ หัดเพลงจับช้าง จับม้า และเพลงอาวุธต่าง ๆ ได้ชำนาญแล้ว ครั้นถึงอายุได้ ๑๖ ปีไปคล้องช้างเมืองน่าน พระยาน่านองค์ชื่อพลเทวะ มีความชอบยกลูกสาวผู้ชื่อนางจันทาให้แก่ขุนเจียงกับช้าง ๕๐ เชือก ต่อมาได้ปี ๑ ถึงอายุได้ ๑๗ ปี ไปคล้องช้างเมืองแพร่ พระยาแพร่องค์ชื่อพรหมวังโส ยกลูกสาวผู้ชื่อนางแก้วอิสัตรี ให้ขุนเจียงกับช้าง ๕๐ เชือก ขุนเจียงมีช้าง ๓๐๐ เชือก มีช้างเชือก ๑ ชื่อพานทองเป็นประธาน เมื่อเวลาขุนเจียงจะได้ช้างพานทองนั้น เวลากลางคืนจะใกล้รุ่งเทวดามาบอกว่า มหาราช อยากได้ช้างเผือกประเสริฐหรือ ยังมี ๓ เชือก ๆ ๑ ชื่องาไฟ ครั้นทรงเสด็จไปทางใดย่อมไหม้ทั้งโลก ตัวที่ ๒ ชื่ออ้ายก่ำ งาเขียวแทงคนเดียวตายทั้งทวีป ตัวที่ ๓ ชื่อพานทองย่อมนำท่านปราบทวีปได้ ครั้นท่านอยากได้ตัวใดก็เลือกเอาตามชอบใจเทอญ ฝ่ายขุนเจียงมิได้พิจารณาพลาดออกปากว่า เราจะเอาช้างพานทอง เทวดาก็ว่าพรุ่งนี้เช้าท่านจงไปอยู่ท่าน้ำคอยเอา ครั้นเห็นนาค ๓ ตัวล่องน้ำมาท่านจงจับเอาตัวที่ ๓ นั้นเทอญ หากแม้ว่าช้างพานทองแล้วแล ว่าเท่านั้นแล้วก็หายไป เทวดาพูดเป็นปัญหาว่า ช้างงาไฟเสด็จไปทางไหนย่อม

ไหม้ไปทั้งโลกนั้น ปัญหาว่า ได้เมืองหนึ่งแล้วย่อมได้ทั้งโลก ช้างก่ำงาเขียวแทงคนเดียวตายทั้งทวีปนั้น ครั้นได้เมืองหนึ่งแล้ว ย่อมได้ทั้งทวีป ช้างพานทองจะนำท่านไปปราบทวีปนั้น คือว่าทรงช้างพานทองไปถึงไหนย่อมปราบได้แต่เพียงนั้น ถ้าแม้นขุนเจียงจะเอาตัวอื่นก็ได้ แต่ว่าออกปากจะเอาช้างพานทอง เพราะฉะนั้นนาคที่มาก่อน ๒ ตัวไม่เอา จับเอาตัวที่มาตามหลัง ครั้นขุนเจียงได้ช้างพานทองแล้ว ก็อยู่เป็นอุปราชรองขุนจอมธรรมในเมืองภูกามยาว

ฝ่ายขุนจอมธรรมครองสมบัติได้ ๒๑ ปี อายุ ๕๙ ปีก็สวรรคต ขุนเจียงครองเมืองแทนต่อมาได้ ๖ ปี ทัพแกวมาต่อสู้เมืองเงินยางเชียงแสน มีท้าวกวาและเองกาเป็นประธานแก่ท้าวพระยาทั้งปวง มีรี้พล ๓ ล้าน ช้าง ม้ากว่าแสน ฝ่ายพระชื่นผู้ครองเมืองเงินยางเชียงแสน จึงใช้เสนาผู้หนึ่งชื่อหมื่นพิจิตรารับราชศาสน์ได้แล้วก็รีบด่วนไป ครั้นถึงแล้วก็เอาราชศาสน์ยื่นถวายขุนเจียง ๆ รับแล้วก็อ่านดูเนื้อความว่า บัดนี้ท้าวกวาและเองกาพากันเอารี้พลมาเป็นอันมากมาย ขอหลานจงรีบขึ้นมา ส่วนว่าราชสมบัติทั้งปวงและนางโอคาแพงเมืองนั้น ปู่ก็จะยกมอบให้หลานทุกประการ ขุนเจียงครั้นอ่านหนังสือจบแล้วก็ชอบใจขึ้นทันใด เปรียบดั่งพระอินทร์จะได้รบกับอสูร แล้วท่านก็ให้ตีกลองมงคลพลเภรีร้องป่าวรี้พลโยธา และท้าวพระยาเมืองน้อยเมืองใหญ่ คือ เมืองกอ เมืองเทิง เมืองกวา เมืองงาว เมืองคอบ เมืองคำ เมืองเชียงแลง เมืองชะเอียบ เมืองมวน เมืองสะ เมืองปง เมืองอ้อย เมืองงิม เมืองหงาว แช่หุ่ม แช่หลวง เมืองวัง ปากบ่อง

หนองขวาง แช่เลียง เชียงแช่ แช่ก๊อด แช่หาน แช่ลุง ครั้นมาพร้อมแล้วก็ตั้งกองทัพอยู่แห่งหนึ่ง นับดูกำหนดรี้พลมีแสนสามหมื่นสามพัน ช้าง ๗,๐๐๐ ม้า ๓๐,๐๐๐ ตัว ท่านพักเอาชัยอยู่ที่นั้น จึ่งได้ชื่อว่า ดอนไชย คือว่าบ้านแม่ไชย ทหารไปสอบซ้อมเพลงอาวุธที่หนองหลวง ๆ นั้นจึ่งได้ชื่อว่าหนองหารต่อมา บัดนี้ ปากคนไม่อยู่ที่เรียกกันว่าหนองหาง จนถึงทุกวันนี้แล ครั้นจัดรี้พลพร้อมแล้วก็ยกออกไปถึงแม่หนาด คือห้วยคอกหมู ฝ่ายนางอัครมเหษีทั้ง ๒ ครั้นส่งทางไปถึงที่นั้นแล้วก็เอาช้างไปรวมกัน แล้วจึ่งกราบลาว่าจะกลับมาเมือง ก็ถวายพรแก่พระเจียงว่า *สามิ* ข้าแต่พระสามี ท่านไปครั้งนี้จงมีความเจริญสุขทุกประการ ให้ชะนะศัตรูทั่วโลก แล้วจงกลับมาบ้านเมืองเราอย่าให้ช้านานเทอญ เหตุดั่งนั้นตำบลนี้จึ่งได้ชื่อว่ารวมช้าง คือ เดิมว่าแม่ก็อดยาวเหนือห้วยคอกหมู ต่อมาบัดนี้ปากคนไม่เที่ยงเรียกกันว่า คล้องช้างจนเท่าทุกวันนี้แล „

ฝ่ายว่าพระเจียงก็สั่งนางทั้ง ๒ ว่าพี่ไปครั้งนี้ ครั้นนานหลายปีไม่กลับมา นางทั้ง ๒ จงไปอยู่ด้วยบิดามารดาของนางเทอญ กล่าวเท่านั้นแล้วก็ยกไปถึงเมืองครัว ครั้นถึงแล้วก็ผูกพรานป่าผู้หนึ่งแช่น้ำไว้คืนหนึ่ง เมืองนั้นจึ่งได้ชื่อว่าแช่พรานจนทุกวันนี้แล จากนั้นไปถึงเชียงตัง เชียงช้าง ลำดับไปจนถึงเมืองเงินยางเชียงแสนแล้ว เข้าประตูเมืองทิศตะวันตก ครั้นถึงแล้วพระชื่นก็มอบสมบัติทั้งปวงให้และนางโอคาแพงเมืองให้เป็นอัครเทวีแก่ขุนเจียง แล้วท่านก็ทำขวัญรี้พลขุนเจียง ๓ วัน แล้วจึ่งออกรบด้วยแกว ขุนเจียงก็ทรงช้างพานทองเข้าต่อสู้ช้างพระยาจันทบุรี ๆ ก็ทรงช้างตัวชื่อสุรสงครามเข้า

ต่อสู้ช้างขุนเจียงๆ ก็เอาง้าวฟันคอพระยาจันทบุรีๆ ก็ตายอยู่บนคอช้างนั้นแล

ฝ่ายพระยาแกวผู้เป็นพี่จึงร้องว่า อย่าพึงรีบฟันกันโดยง่ายซิน่ะ ช้างแพ้ตัว ๑ ก็คงได้ชะนะตัว ๑ ช้างดีเรายังมีอยู่หลายตัว เล่นกันให้สนุกๆ ว่าแล้วก็ขึ้นช้างตัวชื่อแก้วคุณเมืองเข้าต่อสู้ช้างพานทองๆ ก็บ่ายงารับจับแทง ถูกต้นคอช้างแก้วคุณเมืองๆ ก็ล้มละลายตายเสียเปล่า พระยาแกวก็วิ่งไปเอาช้างแก้วปราบเมืองมาอีก ช้างพานทองก็แทงตาย พระยาแกวก็ไปเอาช้างตัวชื่อแก้วบุญเรืองเข้าต่อสู้ช้างพานทองๆ ก็แทงด้วยงาก็ถูกต้นคอช้างแก้วบุญเรืองก็ล้มลงกับที่ขุนเจียงก็เอาง้าวฟันพระยาแกวตายทั้งช้างทั้งคน ฝ่ายรี้พลแกวก็แตกตื่นไป ทหารเมืองเงินยางเชียงแสนและเมืองฝางก็ขับไล่ตามทัน จับได้แกว (คือ ชาติฮ่อ) หมื่นคน ได้ทั้งช้างม้า เอาขังไว้ในเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้นแล

เมื่อจะเกิดศึกนั้นเกิดด้วยประการใด ผู้อ่านผู้ฟังยังมิได้รู้เค้ามูล เพราะฉะนั้นจะกลับกล่าวให้รู้ชัดก่อน ต้นเหตุว่า เมื่อนางโอคาแพงเมือง และนางอามแพงจันผงสองคนพี่น้องนั้น ใหญ่มาพอประมาณอายุ ๑๕ ปี มีรูปร่างงดงามหาที่เปรียบมิได้ ขณะนั้นความปรากฏไปทุกบ้านทุกเมืองว่า นางรูปทิพย์เกิดที่เมืองเงินยางเชียงแสน ทุกท้าวพระยาก็มีความปรารถนาอยากได้เป็นเทวี คือ เมืองโกสัมพี เมืองกลิงคราช เมืองสาวัตถี เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองหงสาวดี เมืองอโยธยา ต่างองค์ก็อยากได้จึงยกรี้พลมาทุกบ้านทุกเมือง

ส่วนพระยาจันทบุรีและเองกาทั้งสองพี่น้องพูดกันว่า เราจะเอาให้ได้ พี่เอานาง ๑ น้องเอานาง ๑ ว่าแล้วก็ยกรี้พลมาเป็นอันมาก ฝ่ายท้าวพระยาที่มาจากทิศใต้ต่างองค์ก็ต่างกล้าหาญแข็งแรงเหมือนกัน เข้าต่อสู้แกวและลาวล้านช้าง ก็แพ้แกวและลาวล้านช้าง ฝ่ายแกวและลาวล้านช้างก็ว่าท่านทั้งหลายจะรบพวกข้าพเจ้าเห็นจะไม่สมนึกโดยง่าย เพราะว่ารี้พลของข้าพเจ้ามีมาก มิฉะนั้นให้ท่านมาชนช้างด้วยกันตัวต่อตัวเทอญ ฝ่ายแกวและลาวล้านช้างพูดท้าทายแข็งแรงดังนี้ หาใครจะชนช้างต่อเขามิได้ ท้าวพระยาทั้งหลายก็กลับมาบ้านเมืองแห่งตน เหตุว่าสู้แกวและลาวล้านช้างมิได้

ฝ่ายพระยาชื่นผู้ครองเมืองเงินยางเชียงแสนจึ่งได้ใช้เสนามาเชิญขุนเจียง ครั้นขุนเจียงมารบได้ชะนะแล้ว พระยาชื่นก็มีความชอบใจ จึ่งยกนางทั้ง ๒ ให้ขุนเจียงแล้วมอบสมบัติบ้านเมืองทั้งปวงให้แล้ว ตั้งพระนามขึ้นใหม่ว่า พระยาเจียงธรรมิกราช ให้อยู่เสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้นแล

ฝ่ายว่าท้าวพระยาเมืองใหญ่เมืองน้อยที่จะมารบเอานางทั้งสองคนนั้น ก็แพ้แกวและลาวล้านช้างแล้วแตกไป ครั้นรู้ข่าวว่าพระยาเจียงธรรมิกราชได้ชะนะแกวและลาวล้านช้างแล้วดังนั้น เขาก็น้อมตัวเข้าพึ่งสมภาร ก็พากันอภิเศกแล้วยกพระนามว่า พระเจืองฟ้าสธรรมิกราช และสร้างหออุทุมพรขึ้นสูง ๑๐๐ ศอกแล

ขณะนั้น พระยาลุ่มฟ้าเคล้าพิมานวิเทหราชและพระยาจุฬนีทั้งสองพี่น้องหวังใจว่าจะมาเอานางทั้งสอง พอมาถึงกลางทางก็ทราบเหตุการณ์ว่า พระยาเจียงได้นางแล้วเขาก็กลัวอำนาจ ฝ่ายพระยาทั้ง

สององค์ก็มีของบรรณาการสิ่งละ ๑๐๘ เป็นต้นว่า เงินทองของต่าง ๆ และอ่างเงิน ๒ อ่าง แล้วเติมหอขึ้น ๑๒ ศอก ฮ่อก็มาเติมขึ้นอีก ๑๒ ศอก เป็น ๑๒๔ แล้วอภิเศกขึ้นใหม่ ตั้งพระนามว่า ไชยนารายณ์สธรรมิกราช ตามออกบัตรหมายลายแทงหินเงา ๑๒ ศอก มี ๒ ที่ เป็น ๑๔๐ ศอกแล แต่นั้นมาฮ่อและแกวทิศตะวันออก ทิศเหนือ ทิศใต้ เมืองโกสัมพี กลิงคราช หงสาวดี อโยธยา ก็น้อมถวายดอกไม้เงินทองแต่นั้นมาแล

ฝ่ายว่าพระยาธรรมิกราชท่านกลัวจะเดือดร้อนบุตรลูกหลานต่อไปข้างหน้า จึ่งยกแกวไปเป็นเจ้าเมืองว้อง แล้วตัดส่วยไร่ฮ่อเสียให้เป็นเมืองเสมอกัน แล้วก็จารึกอักษรใส่ในศิลาไว้ในเมืองมิถิลานคร ในปีวอกเอกศก ศักราชได้ ๕๐๒ ปี เมื่อท่านปราบชมพูทวีปนั้น พระชนม์ท่านได้ ๒๗ กำลังกล้าหาญแข็งแรงนัก จึ่งรับสั่งให้พวกลูกค้าต่างประเทศว่า ท่านทั้งหลายเที่ยวหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงท่านทราบข่าวว่าเมืองไหนจะชนช้างบ้าง ครั้นทราบแล้วจงแจ้งความให้เราด้วยเทอญ ท่านก็สั่งลูกค้าไปทั่วทุกตำบล ฝ่ายท้าวพระยาหัวเมืองทั้งปวงไม่แข็งแรงต่อสู้อำนาจท่านได้ ก็พากันอ่อนน้อมพึ่งสมภารทั้งสิ้น ต่อมาพระชนม์ท่านได้ ๕๐ ปี ยังมีลูกค้าแกวพวกหนึ่งไปค้าเมืองแมนตาตอกครอบฟ้าตาหยึด เสนาเมืองนั้นครั้นเห็นแกวเข้าไปในเมือง ก็ต้อนรับเชื้อเชิญจับมือเข้าไปพูดที่สงัดล่อลวงเอาใจความได้แล้ว ก็นำความไปกราบทูลเจ้าของตนทุกประการ ครั้นพระยาแมนตาตอกครอบฟ้าตาหยึดได้ทราบความแล้ว ก็ให้หาตัวลูกค้ามาแจ้งความให้ลูกค้าฟังว่า เราอยากชนช้างต่อพระยาธรรมิกราช

นักว่าเท่านั้น ครั้นลูกค้าทั้งหลายทราบแล้วก็พากันกลับ พอถึงเมือง แล้วก็เข้ากราบทูลพระยาธรรมิกราช

ฝ่ายว่าพระยาธรรมิกราช ได้ยินเนื้อความของพวกลูกค้ามากราบทูลดั่งนั้น จะตรัสว่าตนของพระองค์นี้แก่ชราเสียแล้ว ก็ตรัสไม่ได้ เหตุว่าเป็นผู้ใหญ่ ออกปากแล้วกลับก็ได้ แต่ไม่ควร ท่านก็เรียกราชโอรสทั้ง ๕ พี่น้องมาประชุมพร้อมแล้ว ก็แต่งให้ลาวเงินเรืองผู้พี่อันเป็นบุตรนางอามแพงจันผงนั้นให้เป็นกษัตริย์ครองสมบัติเมืองเงินยางเชียงแสนและหัวเมืองขึ้นทั้งปวง ฝ่ายลาวเจืองผู้เป็นพี่และบริวารพัน ๑ ให้ไปเสวยเมืองแกวหลวง แล้วทำหอสรงที่ภูเขาเหมือนเมืองแกวสูง ๑๐๐ ศอก แล้วอภิเศกให้เป็นเจ้าแก่ราษฎรในเมืองแกวทั้งปวง แล้วแต่งลาวปาวผู้น้องและบริวารพัน ๑ ให้ไปเสวยเมืองจันทบุรี ให้เป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่ลาวทั้งปวง

ฝ่ายบุตรนางโอคาแพงเมืองนั้นผู้พี่ชื่อขุนคำร้อย ๆ นั้นให้เสวยเมืองไชยนารายณ์เมืองมูล ให้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ฝ่ายหัวเมืองทิศอาคเนย์ทั้งสิ้น แล้วแต่งเจ้าสร้อยเบี้ยผู้น้องให้เป็นอุปราชในเมืองเชียงเรืองทิศตะวันตก เสร็จการแล้ว ท่านก็ยกรี้พลทหารรวมมี ๔,๔๐๐,๐๐๐ คน ครั้นได้ฤกษ์ก็เสด็จออกจากเมืองเหรัญนครเงินยางเชียงแสนไปได้หลายราตรี พอไปถึงเมืองแมนตาตอกครอบฟ้าตาหยืดแล้ว ท่านก็เห็นเมืองนั้นเป็นหินคมยิ่งนัก ทางจะเข้าไปเมืองนั้นก็จำเพาะมีทางเดียวจะเข้าไปก็เป็นที่กันดารนัก ส่วนตนของพระองค์ก็ชราแล้ว ทั้งช้างก็ชราด้วยกันที่จะได้ชะนะเขานั้นก็เห็นยาก มองไม่

เห็นเสียแล้ว พิจารณาดั่งนี้แล้ว ก็เปลื้องเสื้อและผ้าพันพระเศียรใส่ผะอบทองคำ แล้วใช้อำมาตย์ผู้ ๑ เอากลับมาให้พระนางอัครเทวี

ฝ่ายนางอัครเทวีอยู่หลังก็มีเหตุเกิดขึ้นอย่างอัศจรรย์ ๑๐ ประการ คือ (๑) หนูกระโดดลงมากลับเป็นกระบือชนกัน (๒) ถ้วยชามอยู่บนโต๊ะพลัดตกลงมาเป็นตะพาบน้ำ (๓) เรืออยู่ท่าน้ำกลับเป็นตะกวดวิ่งไปซ่อนตัวอยู่รูหิน (๔) คามุงเรือนย้อยตกลงกลับเป็นภมร (๕) ผึ้งมาทำรังติดอยู่พระเขนยของพระองค์ (๖) ภูเขาเกลื่อนพัง (๗) ก้อนหินกลับเป็นเงือก (๘) เห็นปลาตัวหนึ่งดำใหญ่เท่าเรือ (๙) เสือโคร่งเข้าในเมือง (๑๐) พระเขนยอิงของพระองค์ตากไว้ ลืมเก็บ ฝนตกใส่ถึง ๒๔ วัน นิมิตต์เกิดมีดั่งนี้ มิหนำซ้ำได้เห็นภูษาผ้าเสื้อของพระองค์ ซ้ำยิ่งตกใจก็พากันโทมนัสเสียใจร้องไห้ทั่วทั้งพระนคร ว่าแต่นี้ไปข้างหน้าจะมิได้เห็นหน้าพระองค์ต่อไปแล้ว

จะกล่าวถึงพระยาแมนตาตอกครอบฟ้าตาหยืดก่อน ฝ่ายพระยาแมนตาตอกครอบฟ้าตาหยืดนั้นก็มีอาชญาให้เสนาราษฎรทำชานหิน แล้วทำสะพานพาดไว้ให้หมิ่นพอทำเสร็จแล้ว พระยาก็ขึ้นทรงช้างตัวชื่อไชยนารายณ์คอยพระยาธรรมิกราชๆ ทรงช้างพานทองแล้วไต่ชานหินไป พอเท้าเหยียบสะพานประมาณงาจดกัน สะพานก็พลาดตกลงหลุม ช้างชื่อพานทองก็ตกไปตามสะพานงาแทงเข้าดิน ฝ่ายพระยาแมนตาตอกครอบฟ้าตาหยืด ก็เอาง้าวช้างตัดคอพระยาธรรมิกราช ๆ ก็สิ้นชีพอยู่ที่นั้น ฝ่ายทหารพระยาธรรมิกราชก็เข้าแย่งชิงเอาพระเศียรของพระยาธรรมิกราชได้แล้ว ก็เอาใส่หีบหามกลับพอมาถึงเมืองเชียงราย เสนาก็แตกกันมาคนละที่ละทาง พระยา

เจืองฟ้าธรรมิกราชสวรรคตเมื่อศักราชได้ ๕๒๔ ปีชวด อายุท่านได้ ๗๔ ปี เสวยสมบัติได้ ๕๓ ปี และพวกเสนาอำมาตย์ข้าราชการทั้งปวงก็พากันเอาพระเศียรก่อเป็นเจดีย์ไว้ในเมืองเหรัญนครเชียงแสนนั้นแล แต่นั้นมา ท้าวจอมผาเรืองครองราชสมบัติแทนได้ ๑๕ ปีก็สวรรคต แล้วขุนแพงองค์เป็นบุตรครองสมบัติแทนได้ ๗ ปีก็สวรรคต ส่วนว่าในเมืองเงินยางเชียงแสนก็สิ้นเชื้อวงศ์ไม่มีใครจะสืบแทนแล

บัดนั้น จะกล่าวถึงขุนจององค์น้อง ท่านครองสมบัติเมืองพะเยาก็รุ่งเรืองสุขเกษมยิ่งนัก เหตุท่านได้เรียนอปริหานิยธรรมและประเพณีธรรมด้วยบิดา แล้วก็กระทำตามคำบิดาสั่งสอนทุกประการ เพราะฉะนั้นบ้านเมืองก็มีความเจริญขึ้น อยู่มาได้ช้านานก็มีราชบุตร ๒ องค์กล้าหาญยิ่งนัก องค์พี่ชื่อขุนเหิง องค์น้องชื่อขุนแก้วแว่นเมือง และจะกล่าวถึงเมืองเงินยางก่อน ครั้นขุนแพงถึงแก่กรรมแล้ว ไม่มีใครจะสืบแทนพระราชสมบัติ ฝ่ายเสนาทั้งปวงประชุมตกลงกันแล้ว ไปเชิญเอาพระราชโอรสของขุนจององค์ชื่อขุนเหิง พี่ขุนแก้วแว่นเมืองในเมืองพะเยามาเสวยสมบัติเมืองเงินยางเชียงแสน ฝ่ายขุนจองเสวยสมบัติในเมืองพะเยาได้ ๒๐ ปี อายุ ๖๙ ก็สวรรคต ขุนแก้วแว่นเมืองเสวยสมบัติแทนบิดา และจะพรรณนาท้าวพระยาตั้งแต่ท้าวจอมผาเมืองมาถึงงำเมืองได้ ๑๓ ชั่วท้าวแล้ว ย่อมเสวยเมืองพะเยาทุกองค์ และท้าวงำเมืองประสูติจากครรภ์มารดาเมื่อศักราชได้ ๖๐๐ ปีจอ ทศศกเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันพฤหัสบดี ยามรุ่ง ๕ อยู่กรกฎ ๑.๒.๔.๖.๗.๘. ลัคน์อยู่กัญญ์ ๓. อยู่ธนู ๑. อยู่เมษ ฤกษ์ ๑๗ ดวงชื่ออนุราธะ ตามคัมภีร์ว่าท้าวองค์นี้จะมีปัญญามาก

อยู่มาถึงอายุได้ ๑๕ ปี ไปเรียนวิชาด้วยฤๅษีองค์ ๑ ชื่อเทพ อยู่ภูเขายอดด้วน เรียนได้ปี ๑ พอชำนิชำนาญคล่องแล้ว ถึงอายุได้ ๑๖ ปี ไปเรียนด้วยสุกกทันธฤๅษีที่อยู่ภูเขาเมืองละโว้ได้จบบริบูรณ์ บรรดามนต์ทั้งปวง สององค์ด้วยกัน พระร่วงเป็นครูเดียวกัน งำเมือง อยู่พะเยา พระร่วงอยู่สุโขทัย ฝ่ายงำเมืองพอกลับถึงเมืองแล้วก็อยู่ เป็นอุปราชรองบิดา ครั้นบิดาสวรรคตแล้ว งำเมืองก็ครองสมบัติ แทนบิดา ในปีมะเมีย ทศศก ศักราชได้ ๖๒๐ ปี ครั้นท่านได้ครอง สมบัติแล้ว บ้านเมืองก็มีความเจริญสุขเกษมยิ่งนัก เหตุว่าท้าวงำเมือง องค์นี้มีเดชานุภาพเสด็จไปทางใด แดดก็มิร้อนฝนก็มิได้ตก ท่านว่า ให้แดดก็แดด ท่านว่าให้บดก็บด เพราะฉะนั้นจึงได้ชื่อว่างำเมืองแล เมืองพะเยาและเมืองเงินยางเชียงแสน เป็นไมตรีกันตั้งแต่ขุนชื่นมาถึง ขุนจอง ต่อ ๆ มาถึงมังรายและท้าวงำเมือง ก็สืบไมตรีมิให้ขาด แต่ลาวเหิงมาถึงมงคลมังรายได้ ๑๒ ชั่วราชวงศ์แล เมื่อมังรายประสูติ จากครรภ์มารดายามรุ่ง วันอาทิตย์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีจอ ทศศก ศักราชได้ ๖๐๐ ต่อมาถึงปีมะแมเอกศก ศักราชได้ ๖๒๑ ท่านก็ได้ ครองสมบัติแทนบิดา แล้วท่านก็มีความกตัญญูคิดถึงญาติวงศ์พงศา ท่านก็ใช้เสนาไปถามข่าวดูดีร้ายประการใด ก็ให้มาเป็นสามัคคีพร้อม ด้วยกัน

ฝ่ายว่าท้าวพระยาทั้งปวงก็ว่าพวกข้าพเจ้านี้ เป็นเชื้อวงศ์ท้าว ลวะจังกราช ใครคุมเหงมิได้ ไม่ต้องประชุมใคร ว่าดั่งนี้ทุกเมือง ฝ่าย มังรายก็พิจารณาดูว่า บ้านเมืองอยู่ใกล้กันไม่เป็นสามัคคีด้วยกันรักษา

ราษฎรก็ยาก ท้าวจึ่งยกรี้พลไปตีได้เมืองบวก เมืองเชียงไร่ เมืองบง เชียงคำ เชียงเงิน เชียงช้าง เชียงของ เมืองเทิง ๑๘ หัวเมือง ถึงศักราชได้ ๖๒๔ ปีจอ จัตวาศก มังรายมาสร้างเมืองเชียงราย เดือน ๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันอังคาร เวลาเช้าลงมือทำกำแพงถึงย่ำค่ำ แต่ย่ำค่ำเท่าถึงแสงทองขึ้น จึ่งเสร็จบริบูรณ์ แล้วท่านก็ใช้มนตรีผู้หนึ่งชื่ออ้ายฟ้าม้านไปขอเอาเมืองแช่พราน และเชียงเคียน ด้วยท้าวงำเมือง ๆ ก็ว่าโอ้เหตุไฉน แช่เหยิง แช่ลุง ปากบ่อง หนองขวาง อีตาท้าวเจ้าขุนเหิงลาวเอาไปเสียแล้ว บัดนี้เกลอเจ้าซ้ำมาขออีกเล่า ฝ่ายว่าอ้ายฟ้าม้าน ก็เป็นคนเข้าใจพูดก็กราบทูลว่า กระหม่อมฉันเห็นสมควรให้ ครั้นไม่ให้ก็เห็นจะขาดไมตรีกัน ต่อภายหลังเอาคืนมาอีกก็ได้ เมืองเชียงรายนี้เห็นจะไม่ถาวรไปข้างหน้า เหตุว่า แรกจะสร้างเมืองนั้นนิมิตเกิดขึ้นอย่าง ๑ ก็เคลื่อนคลาดไปเสียแล้ว นิมิตนั้นคือ พระยานาคองค์หนึ่งมาบอกให้มังรายว่า พรุ่งนี้ให้มังรายไปหาที่ท่าน้ำ อย่าให้ทันอรุณขึ้น ฝ่ายมังรายก็บรรทมตื่นสาย ครั้นไปถึงท่าน้ำก็ไม่เห็นพระยานาค เห็นแต่รอย เพราะฉะนั้น กระหม่อมฉันนึกว่าเมืองเชียงรายคงจะไม่ถาวรไปข้างหน้าเลย ฝ่ายงำเมืองจึ่งว่า ครั้นท่านจะเอาก็ให้เอามนตรีอ้ายฟ้าม้านมารับเอา เมื่อจะเอาไปก็มีในท่าน จะได้คืนมาก็มีในท่านเทอญ ครั้นเราให้ก็จะเสียของ ครั้นไม่ให้ก็จะหมองใจ ท้าวงำเมืองพูดเท่านั้นอ้ายฟ้าม้านก็ทูลลา ครั้นถึงเชียงรายแล้วก็คัดเอาใจความที่ดีมากราบทูลท้าวมังราย ๆ ก็พิจารณาดูเนื้อความว่าท้าวงำเมืองเกลอกูว่ามานี้ก็ถูกแล้ว ฝ่ายมังรายก็แบ่งเอาตามชอบใจของตนแล

จะกล่าวถึงพระร่วงผู้ครองเมืองสุโขทัยก่อน ฝ่ายพระร่วงก็คิดถึงงำเมืองผู้เป็นเกลออยู่เมืองพระเยา ก็เสด็จออกจากสุโขทัยมาเยี่ยมดูงำเมือง ครั้นถึงแล้วก็สนทนากันด้วยถ้อยคำต่าง ๆ พระร่วงแลเห็นนางเทวีของงำเมืองมีรูปร่างงดงามบริสุทธิ์ดุจดั่งนางเทพธิดา พระร่วงปรารถนาจะเพียรพยายามเอาให้สมหวัง ยังมีคืนหนึ่งพระร่วงก็แต่งตัวให้เหมือนงำเมืองแล้วเข้าไปถึงที่นอนของนางนั้น ก็ทำสมพาสด้วยนางพระยา ฝ่ายว่านางไม่รู้ก็หวังใจว่างำเมืองก็นิ่งเสีย ครั้นพระร่วงกระทำกามคุณด้วยนางแล้ว ก็รีบออกจากห้องนาง มิช้านานในทันใดนั้นงำเมืองก็เข้าไปหานางอีก ฝ่ายนางเทวีก็ว่าในคืนนี้ดูแปลกประหลาดนัก พระองค์เข้าห้องหม่อมฉัน ๒ ครั้ง ฝ่ายงำเมืองพิจารณาดูก็เข้าใจได้ว่า นอกจากพระร่วงแล้วไม่มีใครจะแปลกปลอมมาได้ พระร่วงคิดกบฏต่อกูแล้ว ครั้นรุ่งเช้างำเมืองก็เรียกรี้พลสุรเสนามาประชุม เหตุว่าจะจับเอาพระร่วงให้ได้ ฝ่ายพระร่วงก็ได้รู้ว่าท่านจะจับตน ก็จำแลงเพศเป็นนกขุนทอง คือนกเอี้ยงบินไป ฝ่ายงำเมืองก็ตั้งอธิษฐานอินทร์พรหม ตามความสัตย์ได้ตั้งไว้ด้วยกันแล้วเสกมนต์ไป ฝ่ายว่านกนั้นอ่อนกำลังก็ตกลงในหนองนั้น ๆ จึ่งได้ชื่อว่าหนองเอี้ยงจนเท่าทุกวันนี้ มีในแขวงเมืองพระเยานั้นแล แล้วนกนั้นก็กลับเป็นโคแดงโดดไปในสระแห่งหนึ่งอ่อนกำลังเสียในที่นั้นสระนั้นจึ่งได้ชื่อว่าหนองวัวแดงจนเท่าทุกวันนี้ พอคนทั้งหลายจะใกล้ทัน วัวนั้นก็กลับเป็นตุ่นดันเข้าดินไป ฝ่ายงำเมืองก็เสกเสียมด้วยทิพมนต์ขุดด้วยทันใด จำเพาะที่นั้นเป็นดินเขาหินแข็งเหลือเกิน ตุ่นตัวนั้นดันไม่ไหว ท้าวงำเมืองจับได้เป็นพระร่วงขึ้นมาแล้วให้พะทำมะรงจำคุกไว้ จัดให้ยายแก่ผู้หนึ่งอุปัฏฐากสำรับกับข้าวทุกเวลา

ยังมีวันหนึ่งยายแก่ผู้นั้นไม่มีกับข้าวจะใส่สำรับให้พระร่วงเสวย ยายก็แลเห็นไม้ตาหีบ คือ ตับปิ้งปลาอันหนังปลาติดอยู่นั้นก็เอาใส่สำรับไปให้พระร่วงเสวย พระร่วงเห็นดังนั้นก็มีความน้อยใจหนักอกพูดไม่ออก ก็รำพึงว่า โอ้ตัวกูหนอ จะมาสิ้นชีพอยู่ที่นี่หรือว่าไร ยายผู้นี้มาดูถูกกูถึงปานนี้ แล้วท่านก็ตั้งอธิษฐานว่า ถ้าและอายุข้าพเจ้าจะยืดยาวต่อไปข้างหน้านมนาน จะได้เป็นท้าวพระยาอย่างเดิมนั้น จงให้ไม้ตาหีบนี้ออกรากออกใบขึ้นเดี๋ยวนี้ ว่าแล้วก็เอาไม้ตาหีบปักลงดิน ไม้ตาหีบก็ออกใบขึ้นทันใดนั้น จึ่งได้ชื่อว่าไม้ตาหีบพระร่วงมาจนทุกวันนี้ ที่พระร่วงจำแลงเพศเป็นตุ่นดันเข้าดินไปนั้น จึ่งได้ชื่อว่าบ้านตุ่นจนถึงทุกวันนี้ ที่งำเมืองเอาเสียมขุดตามหาตุ่น รอยขุดนั้นเป็นร่องไป ต่อภายหลังน้ำเดินได้ คนทั้งหลายจึ่งเรียกกันว่า น้ำแม่ตุ่นต่อมาเท่าถึงทุกวันนี้

ฝ่ายท้าวงำเมืองก็ใช้ราชศาสน์ไปเชิญพระยามังรายผู้เป็นเกลอมาพิจารณาดูเหตุการณ์ที่พระร่วงคิดนอกใจ ฝ่ายพระยามังรายก็เสด็จมาด้วยเสนาบดีทั้ง ๔ และข้าราชการทั้งปวงมาพักอยู่บ้านเชียงหมั้น ฝ่ายท้าวงำเมืองและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็พากันเอาพระร่วงไปสู่พระยามังราย ๆ ก็ชี้แจงแสดงความผิดและชอบหลายประการต่างๆ ให้พระยาทั้งสองฟังเพื่อจะตัดความโทสะโมหะของพระยาทั้งสองให้เป็นเกลอเป็นมิตรกันต่อไปอย่างเดิม ตัดสินให้พระร่วงเสียทองคำหนักเท่าตัวนางให้งำเมือง และพาเอางำเมืองและพระร่วงทั้งสองไปในบ้านแห่งหนึ่ง ตั้งให้เป็นเกลอสหายกันอย่างเดิม คือว่าเกณฑ์ให้เป็นสหายกันเหมือนเก่า ตำบลนั้นจึ่งได้ชื่อว่าบ้านเกณฑ์เท่าถึงทุกวัน

นี้แล แล้วเอาพระยาทั้งสองลงไปแม่น้ำสายตา แล้วให้เอาหลังพิงหรืออิงแม่น้ำสายตาอยู่ แล้วพระยามังรายก็ให้โอวาทว่า ตั้งแต่นี้ภายหน้าท่านทั้งสองอย่าคิดคดกบฏร้ายด้วยกันต่อไป แล้วก็ให้พระยาทั้งสองถือน้ำพิพัฒน์สาบานต่อกันว่า ท้าวทั้งสองลงอิงอยู่น้ำนั้น แม่น้ำนั้นจึ่งได้ชื่อว่า แม่อิงจนเท่าทุกวันนี้ เมื่อแห่ท้าวทั้งสามมาถึงท่านั้นท่านั้นจึ่งได้ชื่อว่าท่าแห่จนถึงเท่าทุกวันนี้ ที่พระยามังรายตั้งโรงศาลหรือกว้านที่เอาท้าวทั้งสองไปตัดสินความนั้น ตำบลนั้นจึ่งได้ชื่อว่าบ้านกว้านจนถึงทุกวันนี้แล เมื่อราษฎรทั้งหลายไปคอยฟังคำตัดสินพระร่วงนั้นไปประชุมกันอยู่ตำบล ๑ หรือป้อกันอยู่ก็ว่า ตำบลนั้นจึ่งได้ชื่อว่าบ้านป้อจนถึงทุกวันนี้แล ฝ่ายงำเมืองก็ปุจฉาด้วยมังรายว่า พระร่วงนี้บิดาของเธอชื่อพระยาลือ ฝ่ายมารดาก็เป็นผีเสื้อ เธอดูมีฤทธิมาก จำแลงเพศเป็นอย่างใดก็ได้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะคืนทองคำหนักเท่าตัวนางให้เธอดีหรือไม่ ฝ่ายมังรายก็ว่าตามใจท่านเทอญ ฝ่ายงำเมืองก็คืนทองคำให้พระร่วงดั่งเก่าแล้วเอากันเป็นมิตรต่อไป

ฝ่ายมังรายก็กลับเมืองของตน ต่อมาได้ ๔ ปี พระยามังรายก็มาสร้างเมืองฝาง ท่านก็ทราบข่าวว่าเมืองลำพูนเจริญขึ้นมาก ก็มีความปรารถนาอยากได้ ก็ใช้ให้ฟ้าม้านไปกระทำเพียรพยายามเอาเมืองลำพูน อ้ายฟ้าม้านรับสั่งแล้วก็ไปตามคำพระยามังรายหากใช้ตนพอถึงเมืองลำพูนแล้วก็คิดตามปัญญา เห็นท่วงทีจะได้โดยง่ายก็ใช้ลูกน้องมากราบทูลพระยามังราย ๆ ก็เอารี้พลเสนาลงมาเอาเมืองลำพูนเมื่อศักราช ๖๓๖ ปี ต่อมาได้ ๕ ปี ไปสร้างเมืองภุกาม ๆ แล้วได้

๓ ปี ไปตีเอาเมืองหงสาได้นางพาโคมาเป็นอัครเทวีมังราย ต่อมาได้ปี ๑ ไปตีเมืองอังวะแล้วเอาช้างฆ้องมา ๓๐๐ ครัวมาไว้เมืองเชียงแสน ต่อมาได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๖๕๘ ปีวอก อัฐศก เดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันพฤหัสบดียามจะใกล้รุ่ง แรกสร้างเมืองเชียงใหม่ตั้งตลาดขายของตั้งแต่นั้นมาคนทำงานมีหมื่นคน ทำประมาณได้เดือนหนึ่ง เมื่อจะสร้างเชียงใหม่นั้น มังรายก็ให้เสนาไปเชิญงำเมืองที่เมืองพะเยา และพระร่วงที่เมืองสุโขทัยมาช่วยพิจารณา ครั้นงำเมืองและพระร่วงมาถึงเชียงใหม่แล้ว ท้าวทั้ง ๓ ก็พากันขึ้นอยู่บนยอดเขาสามยอดดูขะบวรเมือง พระยามังรายจึ่งถามพระร่วงว่า เมืองนี้จะเป็นมงคลหรือไม่ พระร่วงจึ่งกล่าวว่า เมืองนี้ข้าศึกจะเบียดเบียนกระทำร้ายมิได้ คนไหนมีเงินพันหนึ่งมาอยู่เมืองนี้จะมีเงินหมื่น ครั้นมีเงินหมื่นมาอยู่จะมีเงินแสน ฝ่ายมังรายจึ่งว่า เกิดมาเป็นมนุษย์กลัวมันทำไมข้าศึก แล้วมังรายจึ่งถามงำเมืองว่าดีหรือในเขตต์แขวงเมืองนี้ งำเมืองจึ่งตอบว่าดีจริง เหตุว่าเนื้อดินมีพรรณรังสี ๕ ประการ มีไชย ๗ ประการ เมืองนี้มีสิทธินักแล แล้วท้าวทั้ง ๓ ก็ปุจฉากันโดยถ้อยความต่าง ๆ แล้วก็พากันลงมาในเมือง ครั้นกระทำสำเร็จทั่วบริบูรณ์แล้ว ยังมีฤๅษีองค์หนึ่งและท้าวงำเมืองและพระร่วงทั้ง ๓ ก็กระทำไชยมงคลให้พระยามังรายเป็นเอกราชเมืองเชียงใหม่ ครั้นเสร็จแล้วพระร่วงก็เสด็จกลับเมืองของตน ฝ่ายงำเมืองก็อยู่ด้วยมังรายนานประมาณเอกมาส คือเดือนหนึ่ง พระยามังรายก็ยกเทวีให้งำเมืองผู้หนึ่ง แก้วลูกหนึ่ง สืบมาแต่พระยาลวะจังกราช และคืนเมืองแช่พราน เมืองเชียงเคียงให้งำเมืองดั่งเก่าแล

จะกล่าวถึงนางอัครเทวีของงำเมืองอยู่เมืองพะเยา ครั้นได้ทราบข่าวว่างำเมืองเอาเมืองเชียงใหม่ ก็โกรธเคืองดั่งท่านเอาหอกแทงอุรา ออกปากว่าจะตามฆ่าเมียน้อยงำเมืองเสีย ว่าแล้วก็ทรงม้าออกจากเมืองไป พอถึงกลางทางก็ตายอกแตกเสียที่นั้น แล้วเสนาอำมาตย์ก็เอาเนื้อความไปกราบทูลงำเมืองที่เชียงใหม่ทุกประการ ครั้นงำเมืองทราบแล้ว ก็เข้ากล่าวเหตุการณ์ทั้งนั้นกะมังรายทุกประการแล้วก็ลากลับเมืองของตน ครั้นถึงแล้วปลงศพนางเทวีตามธรรมเนียมแล้วท่านก็อยู่เสวยสมบัติในเมืองพะเยา ตามโบราณท้าวพระยาต่อ ๆ กันมาแต่ก่อน ย่อมขึ้นนมัสการพระเจดีย์จอมทองทุกปีและยกมินละขุ ๗๐ ครัวให้อุปัฏฐากพระเจดีย์ตามโบราณท้าวพระยาแต่ก่อนแล้วท่านอยู่เสียเมืองพะเยาได้ ๖ ปี แล้วไปอยู่เมืองงาวแต่งให้โอรสองค์หนึ่งชื่อคำแดงอยู่รักษาเมืองพะเยาเป็นอุปราชรองบิดา ครั้นงำเมืองผู้เป็นบิดาสวรรคตแล้ว ฝ่ายคำแดงก็ครองสมบัติเมืองพะเยาแทนบิดา ต่อมาถึงศักราชได้ ๖๘๐ ปีมะเมีย ทศศก ขุนเพื่อเจ้าเมืองนายมาคิดจะทำร้ายต่อเชียงใหม่ ท้าวคำฟูมีความกลัวมิต่อสู้ จึ่งหลบหนีไปพึ่งบิดาที่เมืองเชียงราย ขุนไชยสงครามผู้บิดาจึ่งไปอ้อนวอนท้าวคำแดงเมืองพะเยา ท้าวคำแดงจึ่งให้โอรสของตนผู้ชื่อคำรือไปป้องกันเมืองเชียงใหม่ ครั้นชะนะข้าศึก คำรือแล้วก็กลับเมืองของตน ครั้นถึงพะเยาแล้วก็เข้ากราบทูลบิดาโดยเนื้อความต่าง ๆ ที่ตนได้มาป้องกันเมืองเชียงใหม่ตามเหตุการณ์แล

ฝ่ายท้าวคำแดงผู้เป็นบิดาก็ใช้ราชศาสน์ไปถึงเมืองเชียงรายขอเอานางแก้วพอตาผู้เป็นธิดาขุนไชยสงครามมาเป็นเทวีคำรือ ฝ่าย

ว่าขุนไชยสงครามก็ให้เสนาจัดรี้พล ๓๐๐ ครัวให้ไปตามนาง ครั้นถึงแล้วก็ให้คน ๓๐๐ ครัวนั้นตั้งบ้านอยู่แช่พรานและเชียงเคียน ครั้นแต่งงานคำรือด้วยนางแก้วพอตาแล้ว ฝ่ายท้าวคำแดงก็ตั้งให้คำรือเป็นอุปราชแล ครั้นคำแดงสวรรคตแล้ว คำรือก็ครองสมบัติแทนบิดา

จะพรรณนาท้าวพระยาเสวยเมืองพะเยา ตั้งแต่ท้าวงำเมืองมาถึงพระยาเมืองยี่ได้ ๑๑ ชั่วท้าวแล้ว ต่อมาถึงศักราชได้ ๑๐๑๙ ปีมะแม นพศก พระพุทธศักราชล่วงแล้วได้ ๑๒๓๑ พรรษา เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ในราตรีคืนนั้น ๒ ยามเศษ ยังมีพระยานาคองค์ ๑ เอาทองคำมาจากเมืองนาค น้ำหนักมี ๒๑๕,๐๐๐ เอาไว้กลางสระที่นั้นคือหนองเอี้ยง แล้วจำแลงเพศเป็นบุรุษผู้ ๑ ทรงเครื่องขาวบริสุทธิ์แล้วเข้าไปเรือนสองยายตาที่เลี้ยงเป็ด เลี้ยงห่านขายเลี้ยงชีพนั้นพญานาคจึ่งเล่าเหตุการณ์นิทานที่ตนได้รับคำสั่งสอนของพระพุทธ-องค์นั้น ให้ยายตาฟังทุกประการ ท่านว่าให้ยายตาสองคนนี้สร้างรูปของพระตถาคตไว้กลางสระนี้แล แล้วพญานาคก็เนรมิตตนเป็นพระพุทธเจ้าใหญ่เท่าพระพุทธโกนาคมน์ นั่งอยู่สูง ๓๒ ศอก แล้วเนร-มิตตนเป็นพญานาค เอาหินที่พระพุทธเจ้านั่งนั้นออกมาแสดงให้สองยายตาได้เห็นแล้ว พญานาคก็ยกเอาทองคำนั้นให้สองยายตา แล้วกลับไปเมืองของตน ต่อนาน ๆ ออกมาเยี่ยมดูคนทั้งหลายยังเป็นที่คำนับอยู่บ้างหรืออย่างไร เมื่อพญานาคออกมานั้น ท่านออกมาจากภูเขา คนทั้งหลายก็เห็นอยู่ ที่เขาว่านาคออกดอย ๆ คือนาคตัวนี้แล

ฝ่ายว่าสองยายตาถมสระมุจลินทร์ คือหนองเอี้ยงนานได้ ๒ ปี ๗ เดือน สำเร็จบริบูรณ์ราบเสมอดีแล้ว สองยายตาก็พากันปั้นอิฐ

ได้แสนหนึ่ง ก็เหนื่อยลำบากใจ ก็เอาทองคำออกให้รางวัลคนทั้งหลายทำได้อิฐ ๓๐๐,๐๐๐ สินทองคำ ๒๐๐ ขณะนั้นพระยายอดเสวยเมืองเชียงใหม่ พระยาเมืองยี่เสวยเมืองพะเยา พระยา ๒ องค์ก็ปรึกษากันตกลงกันแล้ว ก็พากันปั้นอิฐเผาแล้วเสร็จบริบูรณ์ ถึงปีกุล ตรีศก เดือน ๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันพุธ เวลาเช้าตรู่ เมื่อแรกลงมือทำพระประธานองค์ใหญ่และต่อมาถึงปีเถาะ สัปตศก พระยาเมืองยี่สวรรคตปีนั้น พระยาเมืองยอดก็สวรรคตปีนั้น เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันอาทิตย์ ยกให้พระยาเมืองแก้วครองสมบัติเชียงใหม่ แล้วให้พระยาหัวเคียนไปเสวยเมืองพะเยาได้ ๒๐ ปีก็ถึงแก่กรรม แล้วพระยาเมืองแก้วก็แต่งให้พระยาเมืองตู๋ไปเสวยเมืองพะเยาในปีขาล ทศศก แลเมื่อสองตายายแรกสร้างพระประธานตั้งแต่ปีกุน ตรีศก อายุผัวได้ ๕๕ อายุเมียได้ ๕๒ มาถึงปีมะแมเอกศก เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลาเช้าตั้งแต่ลงมือทำมาได้ ๑๑ ปี อายุตาได้ ๖๖ ปี อายุยายได้ ๖๓ ปีจึงก่อแล้ว และมาถึงปีวอก โทศก เดือน ๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ลงมือโบกปูนและในทองคำ ๒๐๐,๐๐๐ นั้นจ้างให้รางวัลคนช่วยทำ สิ้น ๒,๐๐๐ ทองคำ ซื้อรักสิ้น ๒๐๐ ทองคำ ซื้อปูนสองล้าน (สิ้นทองเท่าใดไม่ปรากฏ) ซื้อน้ำอ้อยล้านปายหมื่น ทองคำยังเหลือเอาพอกพระเศียรลงถึงคางแล พอแล้วทั่วบริบูรณ์ ฝ่ายสองตายายก็ถึงแก่กรรม ท่านทั้ง ๒ ก็ได้ไปเกิดเมืองสวรรค์นั้นแล

เมื่อนั้นพระพักตร์ พระอินทร์ลงมาปั้นแล ฝ่ายพระเมืองตู๋ครองเมืองพะเยาก็ใช้หมื่นตางตาเอาส่วนกุศลที่ได้สร้างพระประธานใหญ่นั้นไปถวายพระเมืองแก้วเชียงใหม่ให้ท่านโมทนาด้วย แล้ว

เล่านิทานต้นเหตุให้ท่านฟังทุกประการ ฝ่ายพระเมืองแก้วก็มีความปีติยินดีในทันใด ก็เรียกกรมการคลังเอาทรัพย์ออกมา ทองคำ ๓,๐๐๐ เงิน ๖,๐๐๐ ให้เอาสร้างพระวิหาร นานได้ ๓ ปีจึงสำเร็จบริบูรณ์ พระเมืองแก้วจึ่งยกบ่าวของท่าน ๑๐ ครัว พระเมืองตู๋ ๑๐ ครัว ถวายให้พระปฏิมากร ให้อยู่อุปัฏฐากชั่วลูกหลานตราบเท่า ๕,๐๐๐ พรรษา แล้วพระเมืองแก้วก็ชักเขตต์หมายแดน คือทิศเหนือมีตีนเขาจอมทองเป็นแดน ทิศใต้หน้าวัดอุหลา ตัดไปทิศตะวันออก ๑,๐๐๐ วา ทิศตะวันตก ๕๐๐ วา เขตต์แดนที่กล่าวมานี้เป็นหน้าที่ของพระปฏิมากรทั้งสิ้นแล

บัดนี้จะแก้ความสนเท่ห์ของชนทั้งหลายที่ได้อ่านได้ฟังก่อนมิฉะนั้นก็คงจะมีความสงสัยว่า เหตุไฉนพระพุทธองค์จึงได้ฝากความให้พญานาคเอาทองคำออกมาให้สองยายตาสร้างพระรูปของท่านนั้นแต่ครั้งไหน ผู้รู้ไม่ถึงก็คงจะแก้ไม่ตลอดได้เป็นแน่ฯ เพราะฉะนั้นตำหรับนี้จึ่งปนกันอยู่ทั้งคดีโลกคดีธรรมแล

ตทา กาเล ในกาลเมื่อพระพุทธเจ้ายังธรมาน จะเสด็จเที่ยวโปรดบรรพสัชทุกบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลาย ท่านก็เสด็จมาจากเมืองพาราณสีลำดับมาด้วยเจ้าอานนท์และโสณะอุตตระเป็นสงฆ์ มีพระยาอโศกราชและพระอินทร์ตามอุปัฏฐาก ครั้นถึงไชยภูมิท่านก็บิณฑบาตที่แม่ครัว แล้วก็เสด็จขึ้นมาตามฝากน้ำแม่คงละมิง คือ น้ำแม่ปิงที่เรียกกันทุกวันนี้ ครั้นเสด็จถึงลำพูนท่านก็ไว้เกศพระธาตุที่นั้นแล้วเสด็จขึ้นเขาสุเทพ จากนั้นลงวัดบุบผาราม คือ วัดอุปา ที่เรียกกันทุกวันนี้ แล้วเสด็จไปกระทำกิจที่ถ้ำเชียงดาว จากนั้นไปถ้ำ

ตับเต่า แล้วเสด็จไปสบฝาง แล้วถึงแม่น้ำคง ท่านก็เลียบฝากน้ำคง ขึ้นไปถึงแสนหวี แล้วไปถึงเมืองวิเทหราช จำพรรษาอยู่ป่าอัมพวัน เทศนาเนมิราชและสุธนราชและพลิทัทธชาดก ครั้นออกพรรษาแล้ว ท่านก็เสด็จมาเมืองลื้อไว้เกศพระธาตุที่นั้น แล้วเสด็จถึงเมืองสีหระ ไว้เกศพระธาตุที่จอมยอง แล้วเสด็จขึ้นเขาพยัคฆ์ จากนั้นแล้วขึ้นภูเขาธง คือ ดอยตุง แล้วไปเขากู่แก้ว แล้วไปจอมกิติ แล้วไปสบจน แล้วไปผาเรือไว้พระธาตุที่นั้นแล้ว ท่านยืนอยู่ครองจีวรแล้วไปพักไสยาสน์อยู่เนินหินก้อนหนึ่ง แล้วขึ้นไปบนเขาที่นั้น แล้วก็เล็งแลดูโลกทั้งปวง แล้วก็เสด็จไปสันซายไว้รอยพระบาทที่นั้น แล้วไปเมืองพรง แล้วไปเมืองนาย ไว้รอยพระบาทที่นั้น แล้วไปถึงหัวภูเขาด้วนไว้รอยพระบาทที่นั้น ให้ยักษ์อยู่อุปัฏฐาก จากนั้นแล้วไปจอมแวแล้วไปบ่อกง แล้วไปภูเท่า แล้วเสด็จเข้าเมืองพะเยา ขณะนั้นยังมียักษ์ตัวหนึ่งมันอดอาหารได้ ๗ วันมาแล้ว มันเห็นพระพุทธองค์ก็มีความปรารถนาว่าจะกินเป็นภักษ์ พระพุทธองค์ท่านก็มิได้มีความกลัวมัน ท่านก็ยืนอยู่ที่เดียวนั้นมิได้หลีกหนี ฝ่ายว่ายักษ์นั้นดุจดังบ้าไล่ต้อนพระพุทธองค์ มันก็เลยไปเลยมาเป็นหลายเที่ยวหลายหน พระพุทธองค์ท่านเหยียบศิลาหินก้อนหนึ่งเป็นรอยเส้นพระบาท พอยักษ์ไปเห็นแล้ว มันก็ว่าชายผู้นี้แข็งแรงนักเหยียบหินพอยุบลงเป็นรอยตีนอยู่ กูกินมันไม่ได้เลย พระพุทธองค์ให้ยักษ์เห็นตนแล้ว ท่านก็กระทำปาฏิหาริย์ให้ยักษ์เห็น ครั้นยักษ์เห็นแล้วมันก็รู้ว่าเป็นองค์ตถาคต แล้วท่านก็ให้มันรักษาเบญจศีล ท่านจึงถามมันดูว่าดูกรยักษ์ ตถาคตหากอยู่ที่เดียว ทำไมท่านไล่ต้อนเลยไปเลยมา

เป็นหลายหน แล้วท่านก็ว่า ดูกรอานนท์ ดีนเขาที่นี้ภายหน้า ขะโมยโจรทั้งหลายจะมาตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลนี้ จะได้ชื่อเมืองเลยแล แล้วท่านก็ไต่ไปบนเขานั้น ไปถึงที่สองคนผัวเมียทำไร่อยู่ที่นั้น ครั้นเห็นพระพุทธเจ้าเข้ามา ทั้งสองยายตาก็ไม่มีสิ่งไรจะทำบุญ ผู้ผัวจึ่งถามว่า พลูเรามีหรือ ผู้เมียจึ่งตอบว่า เออพลูเรายังพอทำบุญ แล้วสองยายตาก็เอาพลูมาถวายพระพุทธเจ้า แล้วก็บอกว่าดิฉันนี้เป็นคนแก่ชรา ฟันก็หักถอนไปหมดแล้ว จึ่งได้เอาครกนี้บดหมากกิน แต่เดี๋ยวนี้เจตนาบังเกิดขึ้น ขอเอาครกตำหมากใบนี้ถวายให้พระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าจงเอาไปบดหมากกินอย่างดิฉันนี้เทอญ แล้วก็ยกเอาครกหินบดหมากถวาย พระมหากรุณาธิคุณเจ้าท่านก็รับเอา แล้วจึ่งกล่าวว่า ดูกรอานนท์ สองผัวเมียพูดกันว่า พลูเราพอทำบุญดั่งนี้ ตำบลนี้ภายหน้าจะได้ชื่อว่า พลูพอแล สองผัวเมียเอาครกหินถวายตถาคตดั่งนี้ เมืองนี้ต่อไปข้างหน้า ทำการใดจะสำเร็จด้วยหินมาก ตรัสเท่านั้นท่านก็เสด็จไปตามบนเขา แล้วไปพบช่างทองผู้หนึ่งตีทองขายเลี้ยงชีวิต ครั้นเห็นพระพุทธองค์ก็เอาข้าวมาตักบาตร ท่านก็ฉันจังหันที่บ้านช่างทองแล้ว ไม่มีน้ำจะฉัน ท่านจึ่งกล่าวว่า ดูกรอานนท์ ตำบลนี้ดีนัก สมควรตั้งศาสนาไว้ที่นี้ และท่านอานนท์ก็ขอพระธาตุ พระพุทธเจ้าก็เอาพระหัตถ์ขวาลูบคลำพระเศียรได้เกศเส้น ๑ แล้ว ท่านก็เอาให้อานนท์ ๆ ก็รับเอาแล้วเอาให้พระยาอโศกราช ๆ ก็เอาให้ช่างทอง ๆ ก็เอาใส่ไว้ในตลับไม้รวก พระพุทธองค์จึ่งตรัสว่า ท่านจงเอาพระธาตุของตถาคตบรรจุไว้ยังภูเขาที่นี้ เทอญ

ฝ่ายว่าพระยาอโศกราชและพระอินทร์ก็เอาใส่ผะอบแก้ว แล้วใส่ผะอบเงิน แล้วใส่ผะอบหินได้ ๔ ชั้น แล้วเอาลงไว้ในถ้ำลึก ๗๐ วา พระอินทร์ก็จุดประทีปบูชาแล้วใส่ยนต์กงจักรทิพย์ไว้ให้ถึง ๕๐๐๐ พรรษา พระพุทธเจ้าจึ่งกล่าวว่า ดูกรอานนท์ เรามาเห็นช่างทองอยู่ที่นี้ภายหน้าจะได้ชื่อว่าจอมทองแล เรามาฉันจังหันที่นี้ ช่างทองไม่เอาน้ำมาทำบุญ อานนท์จงไปตีนเขาไปขอน้ำด้วยพญานาคที่กลางทุ่งโน้นมา ฝ่ายท่านอานนท์ก็เอาฝาบาตรลงไปเพื่อจะตักน้ำ ครั้นถึงกลางทุ่งที่สระน้ำ ก็เห็นพญานาคเล่นน้ำอยู่ ท่านอานนท์ก็เข้าไปปรารภเพื่อจะเอาน้ำ พญานาคจึ่งร้องว่ามึงจามาลักน้ำกูทำไม พญานาคองค์นั้นชื่อว่า ธุมสิขิ มีหงอนเป็นควัน ว่าแล้วก็จำแลงให้หงอนเป็นควันปกปิดสระไว้ให้มิด ท่านอานนท์เอาน้ำมิได้ก็กลับมากราบทูลพระพุทธองค์พึ่งทุกประการ ครั้นท่านทรงทราบแล้ว ก็รู้ด้วยพระปัญญาว่า สระนี้ตั้งแต่พระกกุสนธ์ พระโกนาคมน์ พระกัสสปท่านเที่ยวโปรดบรรพสัชทั้งหลายมาถึงที่นี้ ย่อมฉันจังหันที่นี้ทุกองค์และเพราะว่าศาสนาจะมาตั้งกลางสระที่นี้ภายหน้าแล แล้วท่านก็เสด็จลงไปสู่สระนั้น ก็กล่าวซึ่งพญานาคว่า ดูกรนาค มึงไม่รู้จักกูบ้างเลยหรือ พญานาคจึ่งถามว่า ท่านมีชื่อดังฤๅ พระพุทธเจ้าจึ่งกล่าวว่า กูมีชื่อว่าตถาคตแล แต่ครั้นเมื่อพระกกุสนธ์ พระโกนาคมน์ พระกัสสปล่วงแล้ว ท่านก็ยอมมาฉันจังหันที่นี้ มึงก็ยังได้เอาหินก้อน ๑ ออกจากเมืองนาคมาให้พระกกุสนธ์ พระโกนาคมน์ พระกัสสปนั่งฉันจังหันที่นี้แล พญานาคจึ่งว่าครั้นมิเป็นดั่งท่านว่านั้น ก็เหตุไฉน พระพุทธเจ้า ๓ องค์มีตนอันสูงใหญ่นัก ท่านว่าเป็นตถาคต ทำไมตัวน้อย

ไม่สูงใหญ่เหมือนพระพุทธเจ้า ๓ องค์ที่ล่วงแล้ว ฝ่ายว่าพระพุทธเจ้าก็เนรมิตตนให้ใหญ่สูงเท่าพระกกุสนธ์ พระโกนาคมน์ พระกัสสปมีตนสูง ๓๒ ศอก แล้วเหยียบหัวพญานาคให้จมลงในสระที่นั้น พญานาคก็สิ้นความสงสัยก็รู้ว่าเป็นพระพุทธเจ้าแน่ จึ่งลงไปเมืองนาคเอาหินที่พระพุทธเจ้า ๓ องค์นั่งนั้นออกมาให้พระพุทธองค์นั่ง ครั้นท่านขึ้นนั่งบนหินก้อนนั้นแล้ว ท่านก็รับน้ำที่ท่านอานนท์เอาถวาย พระพุทธเจ้าฉันน้ำนั้นแล้ว อานนท์ก็นมัสการว่า ข้าแต่พระพุทธเจ้า *กาเล* ในกาลเมื่อพระพุทธเจ้ากกุสนธ์ พระโกนาคมน์ พระกัสสปท่านก็มาฉันจังหันที่นี้ ส่วนพระผู้เป็นเจ้าก็มาชำระตนที่นี้ ตำบลนี้สมควรตั้งศาสนาไว้ พระพุทธเจ้าจึ่งกล่าวว่า ดูกรอานนท์ พระพุทธเจ้า ๓ องค์ ครั้นอายุค่อนแล้วก็ย่อมมาฉันอุทกังที่นี่ทุกองค์ ส่วนตนของตถาคตนี้ก็อายุค่อนแล้วจึ่งมาถึงที่นี่ เดี๋ยวนี้ตำบลนี้ยังเป็นสระใหญ่กว้างลึกนักยังมิควรตั้งศาสนาเลย ต่อไปข้างหน้าตถาคตนิพพานไปแล้วจะไว้ศาสนา ๕๐๐๐ พรรษา ครั้นและศาสนาของตถาคตตั้งไว้กึ่งค่อนไปแล้ว สระนี้ก็จะเต็มขึ้นแล้ว ยายตาสองผัวเมียที่เอาพลูถวายให้ตถาคตนั้น ก็จะเอาศาสนามาตั้งในถิ่นฐานที่นี้แล

พระพุทธเจ้าก็สั่งพระอินทร์และพญานาคไว้ว่า ดูกรพระอินทร์ เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้วจะไว้ศาสนา ๕๐๐๐ พรรษา ครั้นและศาสนากึ่งค่อนไปแล้ว สองยายตาผัวเมียที่เอาพลูถวายตถาคตนั้นจะมาเอากำเนิดเกิดในตำบลนี้ จะได้เลี้ยงเป็ดเลี้ยงห่านอยู่ในสระนี้ขายเลี้ยงชีวิต เมื่อนั้นท่านจงเอาทองคำแต่เมืองนาคออกมาไว้สระนี้แล้วแสดงความให้ยายตาพึ่ง ให้สองยายตาสร้างรูปพระตถาคตใหญ่เท่า

พระกกุสนธ์ พระโกนาคมน์ พระกัสสป สร้างไว้ในสระที่นี้จะได้รุ่งเรืองต่อไปข้างหน้าถึง ๕๐๐๐ พรรษา และพระพุทธเจ้าสั่งพระอินทร์และพญานาคไว้ดั่งนี้ แล้วท่านก็ลุกขึ้นเอาเท้าเหยียบหินก้อนนั้น แล้วให้พญานาคเอาไปรักษาไว้เมืองนาคดั่งเก่าแล

แล้วพระพุทธเจ้าทำนายไว้ว่า ตถาคตฉันจังหันที่บ้านช่างทองมิได้ฉันอุทกัง ครั้นชนะพญานาคแล้วจึ่งได้ฉันน้ำ ดั่งนี้ภายหน้าเมืองนี้ครั้นถึงฤดูร้อนหาน้ำใหญ่มิได้แล แล้วท่านก็เสด็จไปภูเขาน้อยคือ ดอยน้อย และแช่โว ม่อมจอมสิล ภูขวาง จอมไคร้ จอมแจ้งแล้วเสด็จไปขิงแกง แล้วไปสบแวน แล้วไปแช่แห้ง แล้วไปช่อแรแล้วไปขวยปู แล้วไปภูทับ แล้วไปแหลมลี แล้วไปร้องอ้อ แล้วเสด็จไปข้วมหม้อ แล้วไปลำปาง แล้วไปจอมทอง แล้วไปเมืองหอด แล้วไปภูเขาบัง คือ ดอยเกิ้ง แล้วไปเมืองงุม ท่านเที่ยวโปรดสัตว์ทั้งหลายแล้ว ก็เสด็จไปสู่ป่าเชตวันอาราม และจากนั้นมาสองยายตาที่ได้เอาพลูทำบุญด้วยพระพุทธองค์นั้น ตายแล้วเกิด ๆ แล้วตายได้หลายชั่วหลายชาติแล้ว ชาติหนึ่งสองยายตาไปเกิดเมืองฝาง เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้ว พระพุทธศาสนาได้ ๘๐๐ สองผัวเมียตายจากเมืองฝาง ได้มาเกิดเมืองพะเยา ในปีวอก ทศศก จุลศักราชได้ ๘๐๐ พระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๑๐๘๒ พรรษา จากนั้นถึงปีมะแม นพศกอายุผัวได้ ๔๐ ปี อายุเมียได้ ๓๘ ทั้งสองผัวเมียตั้งบ้านเรือนอยู่ทิศเหนือไกลที่จะสร้างพระพุทธรูปนั้น ๒๐ วา สองคนผัวเมียพากันเลี้ยงเป็ดเลี้ยงห่านขายเลี้ยงอาตมา ขณะนั้นจุลศักราชได้ ๘๔๐ ปีศาสนาล่วงได้ ๒๐๓๘ พรรษา เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลากลางคืน

ประมาณ ๒ ยามเศษ ฝ่ายว่าพญานาคก็คิดถึงตนได้รับรับสั่งพระพุทธเจ้า แล้วก็เอาทองคำ ๒๑๕,๐๐๐ น้ำหนักจากเมืองนาคออกมาไว้กลางสระ แล้วเนรมิตตนเป็นบุรุษผู้หนึ่งทรงเครื่องขาวบริสุทธิ์ เข้าไปในเรือนสองผัวเมียที่เลี้ยงเป็ดเลี้ยงห่านนั้น แล้วเล่าเหตุการณ์ที่ตนได้รับรับสั่งพระพุทธเจ้าให้สองคนผัวเมียฟังทุกประการ แล้วฉุดมือผู้ผัวลงเรือนไปที่สระ แล้วชี้ทองคำนั้นให้ดู แล้วบอกว่าให้สร้างพระรูปเหมือนเช่นอย่างเราจะทำให้ท่านดูนี้ เทอญ

ว่าแล้วก็เนรมิตให้ตนเป็นพระประธานใหญ่สูง ๓๒ ศอก เช่นอย่างพระกกุสนธ์แล้วเนรมิตตนเป็นนาคลงไปเอาหินก้อนที่พระพุทธเจ้านั่งนั้น ออกมาให้เห็นแล้ว ก็ลงไปเมืองนาคอันเป็นที่อยู่ของตนแล ที่สองยายตาสร้างพระพุทธรูปนั้นดั่งพรรณนามาแต่ต้นนั้นแล ต่อมาได้หลายชั่วท้าวพระยาต่อ ๆ กันมา ในคน ๒๐ ครัวที่พระยายอดเชียงใหม่ และพระยาเมืองยี่พะเยายกถวายพระปฏิมากรให้เป็นคนอุปัฏฐากรักษาพระปฏิมากรองค์ใหญ่ที่ตั้งอยู่ในวัดศรีครมคำหนองเอี้ยงเมืองพะเยา คนเหล่านั้นก็สืบต่อกันมาชั่วลูกชั่วหลานตราบเท่าถึงเสนามังธา ได้ชนะปราบเมืองลานนาไทย คือ เมืองเชียงใหม่ และเมืองอโยธยากรุงสยามและเมืองจัน ในปีกุน โทศก (ศักราช วันเดือน ไม่ปรากฏ) เวลานั้นเสนามังธาจับเอาลาวไปไว้เมืองหงสา ๑๑๓,๐๐๐ ครัว แต่นั้นมาถึงปีมะเส็ง มังธาก็ถึงแก่กรรม ต่อมาถึงปีจอ ทศศก ลาวอยู่เมืองหงสากบฏต่อเจ้าฟ้าอิเม พากันหลบหนีมาถึงลำพูน แล้วมาพบเพื่อนที่แตกกันมาอยู่ตามบ้านน้อยเมืองใหญ่นั้นพากันมาเมืองพะเยาทั้งสิ้น ถึงเดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ก็พาพวกชาว

พะเยาหนีไปเมืองจันมิได้เหลือสักคน พวกที่รักษาวัดศรีครมคำพระประธานองค์ใหญ่ ก็พาเอาพงศาวดารโบราณวัดศรีครมคำทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยาไปตกอยู่เมืองจันทบุรีได้นานนัก ชาวจันทบุรีก็ถามพวกรักษาวัดว่า พระปฏิมากรองค์ใหญ่นั้นยังบริบูรณ์ดีอยู่หรือว่าทรุดโทรมบ้าง พวกเหล่านั้นก็มิได้รู้ร้ายรู้ดีสักคน และชาวจันทบุรีก็คัดสำเนาพงศาวดารฉบับนี้แล้ว ให้หมื่นอุตตระเชียงของเอามาไว้ให้ปรากฏแก่ฝูงชนทั้งหลายในเมืองพะเยา เพื่อจะให้กว้างขวางต่อไปข้างหน้า พงศาวดารเป็นของจริงคัดตามตำหรับเดิมมิได้แผลงใหม่เลย

จะเป็นศักราชเท่าใดไม่ปรากฏ สิงห์กุฏฏะอำมาตย์เอาธง คือตุง ไปบูชาพระประธานองค์ใหญ่และพระเจดีย์คีรี ครั้นสิ้นอายุจะไปตกนรก พระยายมราชก็แสดงธงนั้นให้เห็น แล้วพระยายมราชจึ่งกล่าวว่า เมื่อท่านทำบุญวันนั้น ท่านยังตรวจน้ำแผ่กุศลมาถึงเราและบัดนี้ท่านจงขึ้นไปบนสวรรค์ เทอญ

แต่นั้นมายังมีพรานเนื้อผู้หนึ่ง มันฆ่าเนื้อเบื่อปลาตั้งแต่อายุมันได้ ๑๕ ปี จนถึงอายุได้ ๕๘ ปี ยังมีวันหนึ่ง มันเข้าไปป่าเพื่อประสงค์จะหาเนื้อ พอไปถึงที่วัดศรีครมคำ พระปฏิมากรองค์ใหญ่ ก็เห็นท่านแขวนธง คือ ตุงไว้ที่นั้นอันพายุพัดไปพัดมามันเห็นดูงามแก่ตานัก พอมาถึงบ้านก็จัดแจงหาผ้ามาทำธง คือตุง แล้วเอาไปบูชาพระประธานใหญ่ อยู่มาครั้นมันตาย พระยายมราชมิทันได้พิจารณาก็เอามันโยนลงนรก ในทันใดนั้นธงที่มันทำนั้นก็มาพันเอาตัวมันออกจากนรกเสีย พระยายมราชจึงพิจารณาดูรู้แล้วก็บอกให้มันขึ้นไปบนสวรรค์แล เมื่อตติยศักราชได้ ๙๐๘ ปีชวด อัฐศก เดือน ๖

ขึ้น ๑๕ ค่ำ ขณะนั้นยังมีชาวขานผู้หนึ่ง มีธงรูปภาพผืน ๑ มาบูชาพระประธานใหญ่ พอถวายทานแล้วก็เอาขึ้นแขวนบนเพดาน แล้วก็พลาดตกลงมาตาย ธงผืนนั้นก็รับเอาท่านผู้นั้นขึ้นไปบนสวรรค์ไปปรากฏที่พระเกศแก้วจุฬามณี ขณะนั้น เทวดาทั้งปวงมีพระอินทร์เป็นประธาน พากันมานมัสการพระเกศแก้วจุฬามณี ก็เห็นเทวดาใหม่องค์ ๑ ปรากฏอยู่ที่นั้น ทรงเครื่องประดับตนดูงามยิ่งเทวดาทั้งหลาย พระอินทร์จึงถามไปว่า ท่านได้ทำบุญสิ่งไรบ้าง แกก็บอกอาการที่ได้ทำบุญให้พระอินทร์ฟังทุกประการ พระอินทร์ก็ตรัสว่าพระประธานใหญ่องค์นั้นประเสริฐนัก เมื่อพระมหากรุณาธิคุณเจ้ายังธรมานอยู่นั้นท่านก็ทำนายไว้แล

เมื่อแรกเขาสร้างนั้น เราพระอินทร์ก็ยังได้ลงไปช่วยเขาทำพระพักตร์ให้งามเหมือนพระกกุสนธ์ พระโกนาคมน์ พระกัสสปแล แล้วพระอินทร์ก็บอกให้มันผู้นั้นว่า อายุของท่านยังไม่ถึงที่ตายเลย ท่านจงกลับไปเมืองมนุษย์เสียก่อน ให้สร้างการกุศลให้มากยิ่งกว่านี้ พระอินทร์ตรัสเท่านี้เทอญ คนผู้นั้นก็กลับหายจากที่นั้นลงมาเมืองมนุษย์ แล้วมาเข้าร่างกายของตนดั่งเก่า เขาตายเวลาเช้าถึงเวลาค่ำจึ่งคืนเป็นคนแล แล้วเขาก็เล่าเหตุการณ์ที่ตนได้รู้ได้เห็นนั้นให้คนทั้งหลายฟังทุกประการแล

จะกล่าวลักษณะพระปฏิมากรองค์ใหญ่ก่อน สร้างเมื่อศักราชได้ ๘๔๓ ปีกุน ตรีศก ศาสนาล่วงแล้วได้ ๒๐๓๔ พรรษา เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันพุธ เวลาเช้า ปลูกแกนพระประธานใหญ่วัดศรีครมคำหนองเอี้ยง เมืองพะเยาวันนั้นแล พระเกศโมลีใหญ่ ๒๐ กำ องค์

สูง ๓๒ ศอก พระเศียรใหญ่ ๒๔ ศอก เกศมี ๑๕๐๐ คัดไว้เป็น ๔ จำพวกๆ หนึ่งใหญ่ ๔ กำ จำพวกหนึ่งใหญ่ ๓ กำ จำพวกหนึ่งใหญ่ ๒ กำ จำพวกหนึ่งใหญ่ ๑ กำแล พระพักตร์ยาว ๓ ศอก กว้าง ๘ ศอก พระขนงยาว ๓ ศอกคืบ หว่างพระขนงกว้าง ๑ ศอก พระเนตรยาว ๓ ศอก กว้าง ๑ คืบ พระฆานะยาว ๓ ศอก ใหญ่ ๖ กำ พระโอษฐ์ยาว ๒ ศอก กว้าง ๑ คืบ พระโสตยาว ๖ ศอก กว้างศอกคืบ พระศอยาว ๒ ศอกคืบ กลม ๑๒ ศอก ไหล่ยาว ๓ ศอก แต่อุราถึงคาง ๒ วา แต่พระเต้าถึงไหล่ ๒ วา แต่นาภีถึงอุรา ๑๐ ศอก อุรากว้าง ๘ ศอก พระกรยาว ๓๖ ศอก กลม ๙ กำ นิ้วพระหัตถ์ใหญ่ ๙ กำ ยาว ๔ ศอก เอวกลม ๓๖ ศอก ฝ่ายพระบาทยาว ๘ ศอก กว้าง ๓ ศอก หน้าตักกว้าง ๒๘ ศอก หัทยังใหญ่ ๗ กำ ตั้งแต่ที่นั่งถึงพระเกศโมลีสูง ๓๒ ศอกแล พระปฏิมากรองค์นี้ ลัคน์อยู่เมถุน ๑ กับ ๔ อยู่พฤษภ ๒ อยู่พฤศจิก ๓ อยู่กันย์ ๕ อยู่ดุลย์ ๖ อยู่เมษ ๘ อยู่มิน ๗ อยู่กุมภ์แล พระมหาเถรเจ้าองค์ชื่อธัมมปาละจารึกไว้ที่วัดศรีครมคำหนองเอี้ยง เมืองพระเยานั้นแล

จะกล่าวนิทานเค้ามูลทุ่งเอี้ยง หนองเอี้ยง ก่อนเดิมเมื่อพระโพธิสัตว์ ยังวนเวียนอยู่ในสงสารสมภารยังมิแก่เกล้า ชาติเป็นนกสาลิกา คือนกเอี้ยง ค่ำวันนั้นก็อาศัยอยู่ไม้ขอนสักต้นหนึ่งที่บนเขาจอมทอง ก็ได้ลงมาอาศัยซึ่งสระหนองนั้น มากินอาบอยู่นั้นทุกวัน ยังมีในวันหนึ่งอาบน้ำแล้วก็บินไปจับอยู่ไม้ต้นหนึ่ง ใกล้ที่อยู่ของตนแผ่ปีกและหางอยู่ที่นั้น ขณะนั้นยังมีเหยี่ยวตัวหนึ่งมาตีกินเป็นอาหารแล ครั้นท่านได้ตรัสเป็นพระสัพพัญญูแล้ว มาฉันจังหันที่ช่างทอง

ตำบลเขาจอมทอง ท่านก็เทศนาให้พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ ตำบลนี้จักเป็นป่าช้าของตถาคตแห่งหนึ่งแล เหตุดั่งนี้สระนี้ ทุ่งนี้จึ่งได้ชื่อว่า หนองเอี้ยง ทุ่งเอี้ยง ร้องตามนามนกเอี้ยงนั้นแล พระพุทธโฆสเถรเจ้าจึ่งแต่งบาลีไว้ว่า *สาลิกา มตฺตาโล ปพฺพตํ* ดั่งนี้แล

บัดนี้ จะกล่าวแรกสร้างกำแพงเมืองตะวันตกก่อน ท้าวพระยาเสวยสมบัติเมืองพระเยาต่อ ๆ กันมา ถึงพระยาสิงคราช ในขณะตติยศักราช ๕๓๖ ปีกุน นพศก พระยาองค์นั้นมีราชโอรสองค์ ๑ สอนยากมิอยู่ในถ้อยคำของบิดาเลย ไปตั้งโรงชนไก่อยู่ทิศตะวันตกเมือง ร้องป่าวให้เจ้านายผู้ใหญ่ผู้น้อยและราษฎรทั้งหลายมาเล่นการพะนันชนไก่ที่นั่นทุกวัน ๆ และเล่นเบี้ยเล่นมะแกวทุกวันคืนมิขาดสักเวลา ฝ่ายพระยาสิงคราชผู้เป็นบิดาจึ่งรับสั่งให้มาเฝ้าถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้งจึ่งมา แล้วบิดาก็สั่งสอนให้ตั้งตนเป็นผู้ดี ถึงหลายครั้งแล้วก็หาได้ฟังคำสั่งสอนบิดาไม่ พระยาสิงคราชผู้เป็นบิดาก็โกรธจึ่งถอดพระแสงไล่พ้นมิให้อยู่ในเมือง ฝ่ายพระราชโอรสองค์นั้นครั้นรู้ว่าบิดาโกรธมิให้ตนได้เข้าเมืองดั่งนั้น ก็เกลี้ยกล่อมประชาชนทั้งปวงว่าท่านทั้งหลายจะทิ้งเราเสียหรือ ๆ จะโกรธด้วยบิดาเรา หรือมีความรักเรา ฝ่ายคนทั้งหลายนั้นก็กล่าวว่า พวกข้าพเจ้าทั้งปวงมีความคิดถึงพระราชบุตรเจ้ามาก พระราชบุตรเจ้าเสด็จไปตำบลใด พวกข้าพเจ้าทั้งปวงจะขอตามไปตำบลนั้น ฝ่ายว่าบุญเมืองราชบุตรก็ให้คนทั้งหลาย ที่จะเป็นพรรคพวกด้วยท่านนั้นให้เข้าถือน้ำพิพัฒน์ต่อกันแล้ว ท่านจึ่งกล่าวซึ่งคนทั้งหลายว่า พวกเราจงพากันสร้างกำแพงเมืองอยู่ที่นี้เทอญ

ท่านชี้แจงให้คนทั้งปวงทำให้เรียบร้อยดีแล้ว จึ่งตั้งโรงศาลตัดสินความที่สนามชนไก่ สร้างวังอยู่ที่บ่อนเล่นมะแกว สร้างวัดหลวงขี้เหล็กที่ป่าไม้ขี้เหล็กนั้น ตรงกะหลักเมือง แล้วเอาน่างมาขึงไว้ น่างนั้นเป็นเครื่องดักกระต่าย แล้วก่อกำแพงเมืองให้เหมือนแบบนั้นแล ประตูมี ๘ ประตู คือ (๑) ประตูไชย (๒) ประตูหอกลอง (๓) ประตูเหล็ก (๔) ประตูท่านาง (๕) ประตูศรี (๖) ประตูปราสาท (๗) ประตูแป้น (๘) ประตูอ่อมบ่อม มี ๘ ประตูแล ตั้งแต่ประตูหอกลอง ทิศเหนือไปถึงประตูปราสาททิศใต้ยาว ๕๒๓ วา แต่ประตูไชย ทิศตะวันออกไปถึงประตูเหล็กตะวันตกยาว ๗๓๑ วาแล สระที่ราชบุตรบุญเมืองไปต่อนกเป็ดนั้นคือ หนองเอี้ยง สระภูมิเมืองมีทิศอิสาณ ทุกวันนี้เรียกกันว่าหนองแว่น แต่เดี๋ยวนี้ถมดินขึ้นราบเสมอกันแล้วแล ไชยภูมิเมืองมีที่เขาพระเจดีย์จอมทอง คือ เป็นจอมเกศเกล้าเมืองพระเยาแล

ฝ่ายว่าบุญเมืองราชบุตรองค์นั้น ครั้นสร้างกำแพงเมืองเสร็จทั่วบริบูรณ์แล้ว ท่านก็รู้สึกว่าตัวกูหนอมิได้อยู่ร่วมบิดามารดา ก็เหตุกูนี้ชั่วร้ายใจนักเลง อย่ากระนั้นเลย แต่นี้ไปกูจะกระทำตัวเป็นผู้ดี แล้วท่านก็ไปกราบทูลพระยาสิงราชผู้เป็นบิดา ขอขมาโทษที่ตนได้ประพฤติร้ายแต่ก่อนนั้น แล้วท่านก็ช่วยบิดาทนุบำรุงบ้านเมืองให้รุ่งเรืองขึ้น ครั้นพระยาสิงคราชผู้เป็นบิดาพิราลัยไปแล้ว ราชบุตรบุญเมืองครองสมบัติแทนบิดา ท่านก็ตั้งอยู่ตามชอบธรรมและปฏิสังขรณ์วัดวา ศาสนาพระพุทธ พระบาท พระเจดีย์ กุฎิวิหาร การเปรียญชำรุดทรุดโทรม ท่านก็ได้ทนุบำรุงให้รุ่งเรืองถาวรไปข้างหน้า

แล้วท่านก็แช่งไว้ว่า ท้าวพระยาองค์ใดเสวยสมบัติในเมืองพระเยานี้ ทำลามกประพฤติร้ายเช่นอย่างข้าพเจ้าเมื่อเป็นแต่ก่อนล่วงแล้วมา ก็ให้ท้าวพระยาองค์นั้น อายุสั้นบ้านเมืองก็ให้เป็นอันตรายไปต่าง ๆ ท่านแช่งไว้เมื่อวันฝั่งพัทธสีมา วัดหลวงขี้เหล็ก กลางประชุมสงฆ์ทั้งปวงแล

ตั้งแต่พระยาเมืองตู๋เสวยสมบัติเมืองพระเยา มาถึงเจ้าฟ้ามังธาเมืองหงสาได้ปราบเมืองลานนาไทยนานได้ ๗ ปี ตราบเท่าถึงเจ้าฟ้าสุทโธเมืองอังวะได้ปราบลานนาไทยนานได้ ๔๐ ปี ต่อมาถึงเจ้าฟ้าเมืองได้ครองสมบัติเมืองพระเยา เมื่อศักราช ๑๑๔๙ ปีมะแม นพศก ขณะนั้นเมืองพระเยา เมืองเชียงราย เมืองฝาง เมืองปุ เมืองสาด เมืองปาย ๖ หัวเมืองนี้คิดกบฏต่อพม่า แล้วเมืองพะเยามิสมนึก เมืองพะเยาก็แตก เจ้าฟ้าเมืองผู้ครองเมืองพะเยาก็หลบตัวมาอยู่นครลำปาง ได้ไปนอบน้อมรับเอาราชการพระเจ้ากรุงสยาม ๚

จะกล่าวเมื่อกลับจากนครลำปางขึ้นตั้งเมืองพะเยาก่อน

ถามว่า จากนครลำปางขึ้นตั้งเมืองพะเยานั้นปีใด

ตอบว่า ปีเถาะ เบญจศก ศักราช ๑๒๐๕ ปีแล

ถามว่า เจ้าหลวงวงศ์ขึ้นมาถึงเมืองพะเยาเดือนไร

ตอบว่า เดือน ๓ ใต้ เป็นเดือน ๕ เหนือ ขึ้น ๑๓ ค่ำ วันพฤหัสบดี

ถามว่า ปีนี้เจ้าขึ้นพักอยู่บ้านไหน

ตอบว่า พักอยู่บ้านตุ่น

ถามว่า เสด็จเข้าตั้งอยู่ในเมืองปีใด

ตอบว่า ปีมะโรง ฉศก วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นเดือน ๒ ใต้ ศักราชได้ ๑๒๐๖ ปีแล

ถามว่า เจ้าหลวงวงศ์เสียตาไปปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๐๖ ปีมะโรง ฉศก คือปีเข้าตั้งอยู่เมืองนั้นแล

ถามว่า เจ้าหลวงวงศ์ครองสมบัติได้กี่ปี

ตอบว่า ได้ ๖ ปีแล

ถามว่า เจ้าหลวงวงศ์ถึงแก่กรรมปีใด

ตอบว่า เมื่อศักราชได้ ๑๒๑๐ ปีวอก ทศศก

ถามว่า เจ้าหลวงยศลงไปรับสัญญาบัตรปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๑๑ ปีระกา เอกศก

ถามว่า เจ้าหลวงยศครองเมืองได้กี่ปี

ตอบว่า ได้ ๗ ปี

ถามว่า เจ้าหลวงยศได้สร้างการบุญสิ่งใด

ตอบว่า ปฏิสังขรณ์บำรุงพระพุทธรูปองค์ใหญ่ วัดศรีครมคำทุ่งเอี้ยง และสร้างวิหารมุงคาไว้ ไฟไหม้เสีย พระพุทธรูปก็เศร้าดำไป

ถามว่า เจ้าหลวงยศถึงแก่กรรมปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๑๗ ปีเถาะ สัปตศกแล

ถามว่า เจ้าหลวงบุรีขัตติยวงศ์ลงไปรับสัญญาบัตรปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๑๗ ปีเถาะ สัปตศก วันอังคารแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑ แล

ถามว่า เจ้าหลวงบุรีขัตติยวงศ์ล่วงไปนานกี่ปี
ตอบว่า ได้ ๑ ปีกับ ๑๐ เดือนแล
ถามว่า เจ้าหลวงบุรีขัตติยวงศ์จากกรุงเทพฯ มาถึงพะเยาปีใด
ตอบว่า ปีมะเส็ง นพศก ศักราช ๑๒๑๙ เดือน ๓ สิ้นเดือน มาถึงพะเยา
ถามว่า เจ้าหลวงขัตติยวงศ์ครองเมืองได้กี่ปี
ตอบว่า ได้ ๖ ปีนับทั้งปีไปรับสัญญาบัตร
ถามว่า เจ้าหลวงขัตติยวงศ์ได้สร้างการกุศลสิ่งใด
ตอบว่า บำรุงซ่อมแซมพระพุทธรูปองค์ใหญ่ วัดศรีครมคำ ทุ่งเอี้ยง ปีดทองใหม่ และสร้างพระเจดีย์จอมทอง และวิหารจอมทอง และสร้างโบสถ์ใหม่
ถามว่า เจ้าหลวงบุรีขัตติยวงศ์ถึงแก่กรรมปีใด
ตอบว่า ศักราช ๑๒๒๒ ปีวอก โทศก
ถามว่า เจ้าหัวหน้าอินทรชมภูไปรับสัญญาบัตรปีใด
ตอบว่า ศักราช ๑๒๒๒ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีวอก โทศกแล
ถามว่า เจ้าหัวหน้าอินทรชมภูครองเมืองได้กี่ปี
ตอบว่า ได้ครองเมือง ๑๑ ปี นับทั้งปีไปรับสัญญาบัตรนั้นแล
ถามว่า เจ้าหัวหน้าอินทรชมภูได้สร้างการกุศลสิ่งใดไว้บ้าง
ตอบว่า ได้สร้างพระวิหารใหญ่ไว้ในเมือง และสร้างวิหารพระพุทธรูปองค์ใหญ่ คือ ต่อวิหารใหญ่นั้นออกอีก และสร้างศาลาวัดจอมทอง และสร้างระฆังใหญ่ไว้

วัดหลวงในเมือง ๑ ใบ วัดศรีครมคำ พระปฏิมาใหญ่ ๑ ใบ สร้างรสธรรมเทศนาไว้ ๕๐ กัป

ถามว่า เจ้าหัวหน้าอินทชมภูถึงแก่กรรมปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๓๒ ปีมะเมีย โทศก วันเสาร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๒

ถามว่า เจ้าหลวงอริยะไปรับสัญญาบัตรปีใด

ตอบว่า ปีกุล สัปตศก ศักราช ๑๒๓๗

ถามว่า เจ้าหลวงอริยะครองเมืองได้กี่ปี

ตอบว่า ได้ ๒๐ ปี

ถามว่า เจ้าหลวงอริยะได้สร้างการกุศลสิ่งใดไว้บ้าง

ตอบว่า ได้สร้างพระวิหารวัดสุง และสร้างสะพานที่สบตำ เดี๋ยวนี้ชำรุดทรุดโทรมเสียแล้ว

ถามว่า เจ้าหลวงอริยถึงแก่กรรมปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๕๕ ปีมะเมีย เบ็ญจศก

ถามว่า เจ้าหลวงมหาประเทศอุดรทิศไปรับสัญญาบัตรปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๕๕ ปีมะเมีย เบ็ญจศกแล

ถามว่า เจ้าหลวงมหาประเทศอุดรครองเมืองได้กี่ปี

ตอบว่า ได้ ๑๑ ปี นับทั้งปีรับสัญญาบัตร

ถามว่า เจ้าหลวงมหาประเทศอุดรทิศ ได้สร้างการกุศลสิ่งใดไว้บ้าง

ตอบว่า ได้สร้างพระเจดีย์ม่อนจอมศีลบ้านถ้ำ แล้วจากนั้นมาสร้างพระเจดีย์แช่โหว่ พระเจดีย์วัดราชคฤห์วิหาร

วัดราชคฤห์ และวิหารวัดศรีครมคำ เหล่านี้มิทันสำเร็จ ท่านก็พิราลัยไปเสียก่อน และท่านได้สร้างมหาคัณฑิ คือ ระฆังใหญ่ไว้ในวัดจอมทอง ๑ ใบ และบำรุงกำแพงเมืองขึ้น

ถามว่า เจ้าหลวงมหาประเทศอุดรถึงแก่กรรมปีใด

ตอบว่า ศักราช ๑๒๖๗ ปีมะเส็ง สัปตศก วันจันทรขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๙ เวลาบ่าย ๑ โมง ตั้งแต่ปีเถาะ ฉศก ตกมาถึงปีมะเส็ง สัปตศก ศักราช ๑๒๖๗ นี้ได้กี่ปี

ตอบว่า ได้ ๓๖ ปี

ถามว่า ในระวาง ๓๖ ปีนั้น เจ้าผู้ครองเมืองพะเยาล่วงไปกี่องค์

ตอบว่า ๖ องค์

ถามว่า เจ้าหลวงมหาประเทศอุดรทิศเกิดปีใด

ตอบว่า ปีชวด เอกศก ศักราช ๑๒๐๒ ณ วันจันทร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ราตรีนั้นจะสู่เที่ยงนาม ๓ แล

ตำนานสิงหนวติกุมาร

ทีนี้จะกล่าวยังวงศาไทยเมืองหนึ่งก่อนแล ยามนั้นมหาศักราชได้ ๑๗ ตัวปีกดใจ้ ยังมีมหากษัตริย์ฮ่อตนหนึ่งชื่อว่าเทวกาล ว่าอั้น (๑) เป็นใหญ่กว่าไทยทั้งหลาย อยู่เสวยราชสมบัตินครไทยเทศ คือ ว่าเมืองราชคฤห์นครหลวงนั้นแล ส่วนเมืองอันนั้นก็บริบูรณ์ด้วยราชสมบัติเข้าของเงินคำ ช้าง ม้า วัว ควาย ผู้คนรี้พลมนตรีมากหลายยดยายคัดคั่ง(๒) บ่สังขยาได้ พอแม่ไก่ล่าถึงกันแล ส่วนว่ามหากษัตริย์ตนนั้นก็มีราชบุตร ๓๐ ตน ราชธิดา ๓๐ นาง ทั้งมวลมี ๖๐ แล ราชบุตรผู้เค้า(๓) ชื่อว่า พิมพิสารราชกุมารแล ราชบุตรผู้ถ้วน ๒ ชื่อว่า สิงหนวติราชกุมาร เหตุว่ามีลักษณะมีกำลังเป็นดังราชสีห์นั้นแล เมื่อนั้นมหากษัตริย์ตนพ่อนั้นก็แบ่งราชสมบัติหื้อ(๔) แก่ลูกทั้ง๖๐ คนนั้นแล ก็ตั้งยังพิมพิสารราชกุมารผู้เป็นเค้านั้นไว้ในที่เป็นอุปราชากับธิดาหนึ่ง หื้ออยู่ด้วยตนในเมืองราชคฤห์หลวงที่นั้นแล ก็แจกยังลูกชายลูกหญิงทั้งหลาย ๒๙ คนนั้น หื้อไปเสาะหาตั้งบ้านแปลงเมืองอยู่ทั่วทิศ พลันดั่งสิงหนวติกุมารผู้ถ้วน ๒ นั้นกับน้องหญิงหนึ่ง ก็แบ่งเอาราชสมบัติกับด้วยมหากษัตริย์ตนพ่อแล้ว ก็สั่งอำลาคารวเคารพยำยัง(๕) มหากษัตริย์ตนชื่อว่าเทวกาล อันเป็นราชบิดาและราชมารดาแห่งตนแล้ว ก็ริบรวมเอาข้าวของสมบัติ ช้าง ม้า วัว ควายรี้พลมนตรีคนครัวแสนหนึ่งแล้ว ก็เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์

(๑) นั้น (๒) เรียงลำดับคับคั่ง (๓) ต้น (๔) ให้ (๕) ยำเยง

นครหลวงแล้ว ก็ข้ามน้ำแม่สาระพูไปทางหนอาคเนย์ คือ ว่าหนวันออกซวยใต้ไปไกลนัก ลำดับไปอรัญประเทศป่าไม้ดงดอยซอกห้วยราวเขาและแม่น้ำใหญ่น้ำน้อยทั้งหลายมากนัก ตั้งแต่เดือนอาสาทออก ๒ ค่ำ วันพุธ เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์นครหลวงไปได้ ๔ เดือน จึ่งไปฮอด[๑] ไปถึงประเทศที่หนึ่งมีสถาน อันราบเพียงเรียงงามมีแม่น้ำใหญ่ แม่น้ำฮาม[๒] น้ำน้อยมากนัก ก็บ่พอใกล้แม่น้ำขรนที[๓] เท่าใด คือ ว่าแม่น้ำห้วยน้อยอันจักสร้างไร่แต่งนาดีนักแล เป็นแคว้นเมืองสุวรรณโคมคำแต่เก่านั้นแล กาลบัดนี้ก็หากมีแต่มิลักขุ[๔] ทั้งหลายอยู่ยังซอกห้วยราวเขาพูดอยไขว่ไปสู่ที่แล ยังมีขุนหลวงผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าลาวกะยูว่าอันก็เป็นใหญ่กว่ามิลักขุทั้งหลาย ก็อยู่ยังดอยดินแดนอันมียังหนปัจฉิมทิศประเทศที่นั้นแล ยามนั้นสิงหนวติกุมารก็ไปรอดทีหนึ่งหมดใส[๕] กว้างขวางนัก บ่ไกลแม่น้ำใหญ่ น้ำฉามไปบ่รอด น้ำแม่ขรนทีที่นั้นไกลเจ็ดพันวา เมืองสุวรรณโคมคำเท่านั้นก็มีปากน้ำแม่ขรนทีที่ก้ำหน้านั้นแล เมื่อนั้นท่านแปงปาง[๖] จอดยั้งเอาชัยอยู่ที่นั้น รอดเดือน ๖ ค่ำ ๑ วันศุกรมหาศักราชขึ้นแถมตัวหนึ่ง เป็น ๑๘ ตัวปีฮวงเป้า วันนั้นยังมีพระยานาคตัวหนึ่งชื่อว่าพันธุนาคราชนั้น ก็เนรมิตตนเป็นพราหมณ์ผู้หนึ่ง แล้วก็เข้าสู่ที่อยู่เจ้าสิงหนวติกุมารแล้ว ก็กล่าวเซิง[๗] สิงหนวติกุมารว่า ดูกรเจ้ากุมารท่านนี้เป็นลูกท่านพระยามหากษัตริย์ หรือว่าเป็นเศรษฐีและคหบดีกฎุมพีและพ่อค้าอั้นซา[๘] ลุกบ้านใดเมืองใดมาซา เจ้ากุมารมานี้ประโยชน์อันใดซาว่าอั้น เจ้าสิงหนวติกุมารกล่าวว่า พราหมณ ดูกร

(๑) รอด, ถึง (๒) ราม, กลาง (๓) แม่น้ำโขง (๔) ชาวป่าเถื่อน หมายความถึงชาติละว้า (๕) สะอาด (๖) ตั้งค่าย ปลูกที่พัก (๗) ซึ่ง (๘) นั้นแล

ท่านพราหมณ์ เรานี้ก็เป็นลูกมหากษัตริย์ตนชื่อว่า เทวกาล อันเป็นเจ้าเมืองราชคฤห์หลวงโพ้นแล เรานี้มาเพื่อจักแสวงหาที่สร้างแปลงเมืองอยู่แด่ว่าอั้น เมื่อนั้นนาคพราหมณ์ผู้นั้นกล่าวว่าดีแท้แล ท่านจุ่งตั้งอยู่สถานที่นี้ให้เป็นบ้านเป็นเมืองอยู่เทื้อะ จักวุฒจำเริญดีบรมวนด้วยเข้าของสมบัติสะแด (๑) ประการหนึ่งเล่า ซ้ำเศิกทั้งหลายเป็นต้นว่าเศิกมหานครเมืองใหญ่ทั้งหลายจักมารบก็เป็นอันยาก เหตุนั้นน้ำแม่ใหญ่ทั้งหลายสะเภาโลกาก็มาบ่รอดและว่าอั้นแล้ว (๒) เท่าว่าให้มีศักดิ์ มีใจรักยังคนแดสัตว์ทั้งหลายเทอะว่าอั้น เมื่อนั้นเจ้าสิงหนวติกุมารจึงกล่าวว่า ดูกรท่านพราหมณ์ ท่านนี้อยู่ฐานะที่ใดอยู่บ้านใดเมืองใด ท่านมีชื่อลือชาประการใด นาคพราหมณ์กล่าวว่า ข้านี้มีชื่อว่าพันธุพราหมณ์อยู่รักษาประเทศที่นี้แต่เช่น (๓) ตระกูลเค้ามาแล ท่านจุ่งใช้สัปปุริสบ่าวเพื่อไปทวย (๔) ดูที่อยู่แห่งข้าเทื้อะ ว่าอั้นแล้ว ก็ลาออกจากหนี้ไปแดสิงหนวติกุมารก็ใช้บ่าวเพื่อน (๕) ไปด้วยดูเจ็ดคนแล ครั้นว่าทวยไผหนหรดีไกลประมาณพันวาแล้ว ก็ลวด (๖) กลับหายไปเสียแล เมื่อนั้นคนใช้หัน (๗) เป็นสันนั้นแล้ว เขาก็กลับคืนมาบอกแก่เจ้าแห่งเขา ตามดังเขาหันนั้นซูอัน (๘) แด เมื่อนั้น สิงหนวติกุมารได้ยินคำอันนั้นแล้ว ก็สะดุ้งใจอยู่แล ส่วนนาคพราหมณ์ผู้นั้นก็เอาเพศเป็นพระยานาคแล้ว ก็เที่ยวบุ่น (๙) ไปหื้อเป็นเขตชื่อเวียงกว้างสามพันวารอดสู่ก้ำ (๑๐) แล้วก็หนีไปสู่ที่อยู่แห่งตนแล ครั้นว่าคืนนั้นรุ่งแจ้ง

---

(๑) แท้จริง (๒) ทั้งประโยคหมายความว่า เรือแพนาวามาไม่ถึง (๓) ชั่ว, คราว, ครั้ง หมายลำดับกาล หมดทั้งประโยคว่า แต่ชั่วตระกูลเดิมมา (๔) ติดตาม (๕) เขา, ท่าน (๖) เลย (๗) เห็น (๘) ทุกอัน, ทุกสิ่ง, ทุกอย่าง (๙) คุ้ย ควัก เจาะ (๑๐) ข้าง, ฟาก, ทิศ, ด้าน

แล้ว สิงหนวติกุมารท่านก็หันเป็นประการสันนั้น ก็มีใจชมชื่นยินดีแล้ว ก็ให้หาพราหมณาจารย์มาแล้ว ก็ถามพราหมณ์อาจารย์ว่า พราหมณ์ผู้มาบอกให้เรานี้ จักเป็นเทวบุตรเทวดาหรืออินทร์พรหมอันซาว่าอั้น เมื่อนั้น พราหมณ์อาจารย์จึงกล่าวว่า ตามดังข้าผู้เฒ่ามาพิจารณาดูนี้ จักเป็นพระยานาคสะแดว่าอั้น (๑) เมื่อนั้น ก็พร้อมกันเข้าแต่งเรือนหลวงแปลงหอเรือแล้วบรมวน ก็เข้าอยู่เป็นเมืองอันใหญ่แล้ว พราหมณ์อาจารย์ผู้นั้นก็พิจารณาเอาชื่อพระยานาคว่าพันธุนั้นกับชื่อกุมารผู้เป็นเจ้านั้นชื่อสิงหนวติกุมาร สมด้วยกันแล้วก็เรียกว่า เมืองนาคพันธุสิงหนวตินครนั้นแล

เจ้าสิงหนวติราชกุมารได้เป็นเจ้าเมืองนาคพันธุสิงหนวตินครที่นั้นแล้ว ท่านก็มีอาชญาใช้ไปเรียกร้องเอาขุนหลวงมิลักขุทั้งหลายให้เขามาสู่สมภารแห่งตนเสี้ยง (๒) แล แต่นั้นไปหน้าได้ ๓ ปี ยังมีเมืองอันหนึ่งอยู่หนหรดี ไกลประมาณ ๔ คืนทาง มีข้างหัวน้ำกุกกุฏนที (๓) ที่นั้นมีชื่อว่าเมืองอุโมงค์เสลานครว่าอั้น เมืองอันนั้นเป็นที่อยู่แห่งชาวขอมทั้งหลายแล ส่วนว่าเวียงขอมก็เป็นเมืองพร้อมกันกับเมืองสุวรรณโคมคำ แต่เช่นศาสนพระเจ้ากัสสปมาต่อเท่าบัดนี้บ่หล่าง (๔) แลเหตุนั้นพระยาขอมตนเป็นเจ้าเมืองอุโมงค์เสลานครนั้นจึ่งมีมานะกระด้างแข็งบ่เข้าสู่สมภารเจ้าเมืองนาคพันธุสิงหนวตินครเพื่ออั้นแล เมื่อนั้นเจ้าสิงหนวติกุมารท่านก็ยกเอาพลกำลังไปชะนะเอาพระยาขอมแล เมืองอุโมงค์เสลานครได้เข้ามาสู่สมภารแต่นั้นแล มหาศักราชได้ ๒๒ ตัวปีดับไส้ตั้งแล้วได้ ๕ ปี ท่านก็ได้ปราบลานนา

(๑) แท้ ทีเดียว, แท้จริง (๒) สิ้น, ทั้งสิ้น (๓) น้ำแม่กก (๔) สงสัย

ไทยทั้งมวลแล้ว เสนาอำมาตย์และพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ก็พร้อมกันเอาอุสาภิเศก[๑] ยังเจ้าสิงหนวติกุมารขึ้นเปนเอกราชมหากษัตราปราบลานนาไทยทั้งมวล มีชื่อว่าพระสิงหนวติราชกษัตราเจ้าแต่นั้นมาแล ในเมืองอันนั้นก็บรมวน[๒] ด้วยผู้คน ช้าง ม้า วัว ควาย เข้าของสมบูรณ์มากนัก บังเกิดเมืองใหญ่แต่นั้นมาแล ออกรัฐแห่งท่านหนบุพพทิศมีน้ำแท้เปนแดน หนปัจฉิมทิศมีดอยรูปช้างขุนน้ำย้อยมาหาแม่คงเปนแดน หนอุตรทิศมีท่าง[๓] หนองแสเปนแดน หนทักษิณทิศก้ำใต้มีลวรัฐเปนแดน แห่งท่านทั้งมวลแล บ้านเมืองที่นั้นก็อยู่เย็นเปนสุขขึ้น บ้านหาโจรมารบได้สักอันแล ท่านสร้างเมืองนาคพันธุสิงหนวติลูกนี้อยู่มาได้ ๕๒ ปี มหาศักราช ๖๗ ตัวปีเมิงไค้ เดือน ๑๐ ทุติยเพ็ญวันพฤหัสบดียามรุ่งแจ้ง แผ่นดินไหวหวั่นฟ้าร้องดอยคางมากนักปูน[๔] อัศจรรย์ขนคิง[๕] ลุกสู่คนแล ศักราชได้ ๖๘ ตัวปีเบิกไจ้ เดือน ๘ เพ็ญวันศุกรยามรุ่งแจ้ง แผ่นดินไหวฟ้าร้องดอยคาง ฝนตกน้ำใหญ่น้ำน้อยปูนอัศจรรย์มากนัก แต่นั้นมารอดศักราช ๙๗ ตัวปีเมิงไส้ เดือน ๑๐ เพ็ญวันจันทร์ยามค่อนรุ่ง แผ่นดินซ้ำไหวหวั่นฟ้าร้องดอยคางสามทีนี้แล แต่นั้นมารอดมหาศักราชได้ ๑๐๒ ตัวปีเต่าเสด เดือน ๘ ออก ๑๔ ค่ำ ยามอังคาร ยามตูดซ้าย[๖] แผ่นดินซ้ำไหวหวั่นก้องฟ้าร้องดอยคาง เปนมหาปางอันใหญ่ปูนอัศจรรย์ใจกว่าทุกทีทั้งหลายแล ท่านตั้งเมืองมาได้ ๕๗ ปีนี้ แผ่นดินไหวใหญ่ ๔ เถื่อ[๗] นี้แล เมืองนาคพันธุสิงหนวตินครที่นั้นมีน้ำ

(๑) อภิเศก (๒) บริบูรณ์ (๓) ทางน้ำ (๔) เปนที่ (๕) ตัว (๖) ตูด=เช้า, ซ้าย=บ่าย, ตูดซ้าย=ร่วมบ่าย (๗) เทื่อ, ครั้ง

แม่ขรนทีคือว่าห้วยได้อันไหลมาแต่ท่างหนองหลวงพระยากาจก แต่เมืองมิถิลานคร[๑] มาแล เป็นน้ำแม่ใหญ่เมืองพันธุสิงหนวดินคร ลานนาลูกนี้แล

ทีนี้จักกล่าวให้รู้มูลอันตั้งเป็นเมืองพันธุสิงหนวดินครราชธานี อันมาตั้งอยู่ฝ่ายน้ำขรนทีก้าวันตกนี้ ยามเมื่อปัญจวิโลกนะจักมา บรมวนแห่งพระพุทธเจ้าโคตมสักยมุนีจักเกิดมานั้นแล เมืองสุวรรณโคมคำเก่านั้นหากมีแคมฝั่งน้ำแม่ขรนทีฝ่ายก้าวันออกพู้น แต่เช่นศาสนาพระพุทธเจ้ากัสสปนั้นมาบ่ได้กิตนา[๒]แล

พระยาพันธนติเสวยเมืองโยนกนครที่นี้ได้ ๒๙ ปี อายุได้ ๗๑ ก็จุติไปในปีศักราชได้ ๑๔๘ ตัว ปีพระพุทธเจ้านิพพานนั้นแล

อชุตราชตนลูกขึ้นเสวยราชสมบัติแทน ในเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสน ที่นี้ก็ในศักราชเดียวนี้แล ยามนั้นพระยาอชุตราชเจ้าท่าน ก็รู้ประวัติข่าวสารว่านางปทุมวดีลูกพระฤาษีอยู่ดอยดินแดงที่นั้นทรงรูปอันงาม ท่านก็หราง[๓]เอาสุวรรณ ๔๐๐,๐๐๐ แล้วรอง[๔]รี้พลโยธา ไปขอเอานางปทุมวดีกับฤาษีเจ้าแล จึ่งจักไหว้ว่า ตาปส ข้าแต่พระดาบสฤาษีเจ้า จุ่งเมตตาให้นางปทุมวดีกุมารีแก่ผู้ข้าแดเทื่อะแล้วก็ถวายคำ ๔๐๐,๐๐๐ ตอบคุณฤาษีเจ้านั้นแล เมื่อนั้นกัมมโลฤาษี ก็กล่าวแก่ราชบุตรีปทุมวดีว่า ดูกรปทุมวดีเหย บัดนี้พ่อจักปูกยัง[๕] เจ้าลูกให้ได้เป็นภริยาบาทบริจาริกากับพระยาเจ้า พ่อนี้ก็เฒ่าแก่เสียแล้วก็จักใกล้เสี้ยงอายุอยู่แล้ว ว่าดั่งนั้นแล้ว ก็อุสา

(๑) หมายความถึงแคว้นยูนานของจีน (๒) พูดถึง (๓) หลอม (๔) เห็นจะเป็นรวม
(๕) ปลูกฝัง

ราชาภิเศกบุตรีราชธิดากับพระยาอชุตราชเจ้าแล้วก็อับ (๑) คำ๔๐๐,๐๐๐ นั้นให้นางแล้ว กล่าวว่านางจุ่งเอาคำ ๔๐๐,๐๐๐ นี้เมื่อหล่อให้เป็นลูกกวางแล้ว สมมุติเป็นแม่คบยำ (๒) บูชาทุกวันเท้อะ นางก็จักสมฤทธิ์มีอายุยืนนัก พระยาอชุตราชเจ้ากับนางปทุมวดีก็กระทำคบยำคารวะยังพระมหาฤาษีเจ้าตนพ่อแล้ว ก็เอากัน (๓) เสด็จเมื้อสู่เวียงโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสนแห่งตนแล้ว ส่วนว่านางปทุมวดีก็หาช่างคำมาหล่อให้เป็นลูกกวางแล้ว ก็แปงมณฑปไว้บนหัวแล้ว ไหว้บูชาทุกเช้าค่ำสมมุติเป็นแม่แห่งตนแล ด้วยเหตุนางคบยำยังคำฤาษีเจ้าตนพ่อและแม่กวางคำนั้น นางก็สมฤทธิ์ทุกประการแล ส่วนพระยาอชุตราชมหากษัตริย์เจ้านั้น ก็ด้วยเดชะสัทธรรมแห่งท่านและอันบ่ละประเพณีธรรมนั้น เดชะแห่งท่านซาบปราบไปหนอุตระทิศก้ำเหนือมีทางหนองแสเป็นแดน หนทักษิณทิศก้ำใต้เขตต์ลวะรัฐคือสบแม่น้ำระมิงเป็นแดนแล หนบุพพทิศก้ำตะวันออกมีสบน้ำแม่มัวแดนเมืองจุฬนีนั้นเป็นแดนแล หนปัจฉิมทิศก้ำตะวันตกมีดอยเขาลูกช้างหัวน้ำย้อยมาตกแม่คงเป็นแดน ก็เป็นอาณาเขตต์แห่งท่านทั้งสิ้น เมืองโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสนที่นี้ปรากฏเป็นราชธานีอันใหญ่แล

ครั้งนั้นโบราณศักราชเก่าได้ ๑๔๘ ตัวบ่เสมอแล พระยาอชาตศัตรูก็พร้อมกันกับด้วยมหากัสสปเถรเจ้ารัสเสียแล้ว และตั้งมหาศักราชใหม่ไว้ตัวหนึ่งในปีเมิงเม็ด เดือน ๕ เพ็ญแล ยามนั้นมหากัสสปเถรเจ้าก็มาคิดในใจว่า อายุปูนนี้ก็ได้ ๑๒๐ เต็มบริบูรณ์แล้ว

(๑) มอบ (๒) เคารพยำเกรง (๓) พากัน

ในเดือน ๖ เพ็ญนี้กูจักเข้าสู่นิพพานแล พระมหาเถรเจ้าก็เอาธาตุดูกด้ามมีด[๑] ก้ำซ้ายแห่งพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง กับธาตุเจ้าทั้งหลายสามสถานคือมหันตามัชฌิมาขุททกาทั้งปวง ๕๐๐ พระองค์ ใส่ลงในพระโกศแก้วพระธรรมราชแล้ว ก็พาอรหันตาทั้งหลาย ๕๐๐ พระองค์ แล้วก็ยกเอามหาธาตุเจ้าสยอง[๒] มาด้วยลวง[๓] อากาศแล้ว ก็มาสู่เมืองโยนกนครช้างแสนแล้ว ก็เมตตาพระยาอชุตราชตนเป็นเจ้าแก่เมืองโยนกนครช้างแสนแล้ว ก็บอกยังนิทานอันพระพุทธเจ้าทำนายไว้นั้นให้พระยารู้ ๖ ประการ เมื่อนั้นพระยาอชุตราชกษัตริย์เจ้าก็มีใจชมชื่นยินดีบังเกิดศรัทธาแล้ว ก็ให้หาช่างเครื่องทั้งหลายมากระทำพระโกศเงิน พระโกศทอง รับซ้อนเอาพระโกศแก้วธรรมราชนั้นแล้ว ก็บูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง ช่อธงฉัตรจ้อง[๔] ปกกางบูชามากนักแล้ว ก็เอาเสนาสกลโยธาแห่แหนยังพระบรมธาตุเจ้า ออกจากเวียงโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนที่นี้ ก็หามมหาธาตุเจ้าขึ้นไปสู่จอมดอยตายสี คือ ดอยดินแดงนั้น พร้อมกับด้วยมหากัสสปเถรเจ้าแล้ว มหากัสสปเถรเจ้าก็ยกเอาพระโกศพระมหาธาตุเจ้าขึ้นตั้งไว้เหนือหินก้อนหนึ่ง อันพระพุทธเจ้านั่งเมื่อครั้งก่อนนั้น มหากัสสปเถรเจ้าก็อธิษฐานขอให้มหาธาตุเจ้ามุดจมลงในหินก้อนหนึ่ง ครั้งนั้นมหาชินธาตุเจ้าก็แผ่ปฏิหาริย์แจ้งทั่วเมืองทั้งมวลนาน ๗ วัน ๗ คืน แล้วก็พาพระโกศจมลงไปในก้อนหินลึกประมาณ ๘ ศอกนั้นแล กาลนั้นพระมหาเถรเจ้าก็อธิษฐานค้นธงบูชาพระมหาธาตุเจ้าไว้หนขวาเมื่อขึ้นนั้นกางสูงประมาณ ๘,๐๐๐ วา ธงห่าง

---

(๑) ไหปลาร้า (๒) ผยอง, เหาะลอย (๓) ทาง (๔) ร่ม

ประมาณ ๗,๐๐๐ วา กว้าง ๕๐๐ วา แต่นั้นมาคนทั้งหลายเห็นแล้ว จึงจักเรียกว่าดอยธงแต่นั้นมาแล ยามนั้นพระยาอชุตราชมหากษัตริย์เจ้า ก็เรียกร้องขุนลวะคือ ว่าปู่เจ้าลาวจกทั้งสองผัวเมียมาแล้ว ก็ให้คำหมื่นหนึ่งแล้วก็ขอเอาเขตต์แดนด้านไหน ๓,๐๐๐ วาทุกด้าน กับมีมิลักขุ ๕๐๐ ครัวแล เมื่อนั้นปู่เจ้าลาวจกก็ปันเข้าของให้ลูกทั้ง ๓ ชายนั้นแล้ว ผู้เค้าให้ไปกินเมืองควาน ผู้ถัดให้ไปกินเวียงศรีทวง ผู้ปลายนั้นให้ไปกินเมืองระเอกแล้ว ก็รักเอาคำกับอชุตราชเจ้านั้นแล[(๑)]อชุตธรรมิกราชาเจ้าก็เวนถวายไว้เป็นทานแก่มหาธาตุเจ้าแล้วก็หยาดน้ำตกเหนือแผ่นดินแช่งไว้กับมหาธาตุเจ้าบ่ให้บุคคลผู้ใดม้าง[(๒)]เทแล ใคร่รู้ถี่แท้ให้ดูตำนานดอยทุงนั้นรู้แจ้งทุกประการแล ยามนั้นกัมมโลฤๅษีอันเป็นพ่อเลี้ยงแห่งนางปทุมวดีราชเทวี ก็จุติตายก่อนนั้นสองเดือน แล้วก็ได้ขึ้นไปเกิดยังพรหมโลก เมื่อนั้นอชุตราชมหากษัตริย์เจ้าก็ให้ช่างคำมาหล่อเป็นรูปฤๅษีเจ้าตนเป็นพ่อไว้ยังดอยมอกมุง[(๓)] เมืองทางตะวันตกนั้นแล้ว อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าตามอัธยาศัยแห่งตนแล ยามนั้นเดือน ๗ เมืองยวนนี้เพ็ญยามสายอรุณขึ้นมาแล้วมหากัสสปเถรเจ้าก็ไหว้นบเคารพยำยังพระมหาธาตุเจ้าเสร็จแล้ว ก็เสด็จเมื้อสู่เมืองราชคฤห์นคร ยามเช้าบิณฑบาตข้าวมาฉันบริบูรณ์แล้ว ก็เข้าไปสั่งอำลาพระยาอชาตศัตรูเสร็จแล้ว ก็เสด็จเข้าไปสู่นิพพาน วันพุธยามเช้า ยังหว่างดอยเวฬุบรรพตที่นั้น มีดอยหุ้ม[(๔)]อยู่มีตนบ่มิได้เปื่อยเน่าตั้งอยู่ตลอดศาสนาพระเมตไตยเจ้า จัดส่งสการ

---

(๑) คือปู่เจ้าลาวจกนั้นได้รับเอาทองคำที่พระราชทานจากอชุตราช ส่วนเข้าของที่ว่าปู่เจ้าลาวปันให้ลูกนั้น เป็นเข้าของส่วนตัว (๒) ทำลาย, พัง (๓) มุม (๔) ล้อม

ด้วยฝ่ามือแห่งพระองค์นั้นแล ส่วนพระยาอชุตราชเจ้ามหากษัตริย์ก็กระทำทักษิณไหว้นบเคารพยำยังพระมหาธาตุเจ้าเสร็จแล้ว ก็พาเอารี้พลสกลโยธา เสด็จมาสู่เมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนที่อยู่แห่งตนแล้ว กระทำบุญไปบ่มิได้ขาดแล ศักราช ๒ ตัวปีระวายสัน เดือน ๗ เพ็ญ วันอาทิตย์ ครั้งนั้นมหากัจจายนเถรเจ้าก็อธิษฐานเอาธาตุกระดูก ตา ตีน พระพุทธเจ้าก้ำฝ่ายังที่ถ้ำสัตตปัณณคูหาเมืองราชคฤห์ที่นั้น ก็ได้มาทั้งสามสถานทั้งปวงมี ๒๔ พระองค์แล ก็ใส่พระโกศแก้วมรกตมีวรรณอันเขียว มีอรหันต์ ๕๐๐ ตน ก็เอาธาตุเจ้าเหาะมาทางอากาศแล้วก็มาสู่โยนกนครบุรีศรีช้างแสนที่นี้แล้ว ก็บอกยังนิทานอันพระพุทธเจ้าทำนายไว้นั้นให้พระยาอชุตธรรมิกราชตนเป็นเจ้าแก่เมืองยวนให้รู้แจ้งทุกประการ ครั้งนั้นธรรมิกราชเจ้าก็มีใจศรัทธายินดียิ่งนัก ก็ให้ช่างคำมาสร้างพระโกศเงิน พระโกศคำรับเอาพระโกศแก้วอันทรงยังพระบรมธาตุเจ้าแล้ว ก็บูชาด้วยเครื่องสักการะบูชามากนัก ก็เอาขึ้นใส่สีวิกากาญจน์คำแล้ว ก็แห่แหนยังพระบรมธาตุเจ้าไปสู่รัตนกูฏบรรพดอยกูแก้ว อันมีหนทิศตะวันตกเฉียงเหนือแห่งเวียงโยนกนครช้างแสนที่นั้น ไกลประมาณ ๒ คาวุตแล้ว ก็ขึ้นถึงสันดอยพระมหากัจจายนเถรเจ้า ก็ให้หามสีวิกากาญจน์ประทักษิณที่เกศาธาตุเจ้า ๓ รอบแล้วก็ลงตั้งไว้เหนือแผ่นดิน พระมหากัจจายนะเถรเจ้าก็กระทำไหว้นบเคารพยำด้วยที่ติดที่เท้า๕แห่ง(๑) แล้วก็อธิษฐานขอให้มหาธาตุเจ้าจมลงในกวง(๒) อุโมงค์ที่บรรจุเกศาธาตุนั้นก่อนแล้วก็ก่อดินอิฐใส่ฉัตรบริบูรณ์แล้ว ก็ฉลองทำบุญให้

(๑) พร้อมด้วยองค์ห้า (๒) วง

ทานตลอดถึงเดือน ๗ สิ้นเดือนเสร็จการฉลองบริบูรณ์ เดือน ๘ ออกค่ำ ๑ พระมหากัจจายนะเถรเจ้าก็เหาะขึ้นกลับไปสู่เมืองราชคฤห์นครนั้นแล ส่วนอชุตราชเจ้าก็เสด็จกลับคืนสู่นิเวสน์สถานแห่งตน ศักราชได้ ๘๒ ตัวปีกัดไส้ เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ อชุตราชเจ้าก็เอาเสนาอำมาตย์ราชบริวารทั้งหลายออกไปสร้างยังเจดีย์สองหลัง กวมเกศาธาตุเจ้าที่ถ้ำกู่และถ้ำแปรงโปร่งฟ้าสองแห่งนี้เสร็จแล้ว เดือน ๖ เพ็ญวันพุธก็กระทำบุญให้ทานบริบูรณ์แล้ว ก็ขึ้นสู่นิเวสน์สถานแห่งตน และกระทำบุญให้ทานตลอดไปมิได้ขาดบ่มิได้ประมาทในทศราชธรรมแต่สักสิ่ง ส่วนว่าพระยาอชุตราชและนางปทุมวดีราชเทวีก็พร้อมด้วยราชบุตรและราชธิดามีอายุยืนมากนัก ศักราชได้ ๑๐๐ ตัวปีเมิงได้ พระพุทธเจ้านิพพานไปแล้วได้ ๑๐๐ พระวรรษา วันนั้นพระยาอชุตธรรมิกราชเจ้าเสวยราชสมบัติได้ ๑๐๐ ปี พระองค์มีพระชนมายุได้ ๑๒๐ ปีบริบูรณ์ก็จุติไปแล

พระมังรายนราชตนลูกมีอายุได้ ๔๖ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติเมืองนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนที่นี้แทน ศาสนาพระพุทธเจ้าได้ ๑๐๐ พระวรรษา

ครั้งนั้นศาสนาพระพุทธเจ้าก็รุ่งเรืองดีมาเหมือนดั่งแต่ก่อน ในกาลนั้นยังมีอรหันต์เจ้าองค์หนึ่งชื่อมหาวชิรโพธิเจ้าเป็นต้นกับฤาษี ๕๐๐ ตน ก็ไปนมัสการมหาธาตุเจ้ายังถ้ำสัตตปัณณคูหา อันมียังดอยเวภารบรรพตในเมืองราชคฤห์นครที่นั้นแล้ว ก็อธิษฐานขอเอาพระบรมธาตุเจ้า ก็ได้ ๑๕๐ พระองค์แล้ว ก็เอาใส่พระโกศแก้วพระธรรมราช ลูกเท่าหมากน้ำเต้าแล้ว ก็เหาะมาด้วยบนอากาศ ก็

เอามาสู่เมืองโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสนแล้ว ก็บอกประวัตินิทาน อันพระพุทธเจ้าหากทำนายไว้นั้น แก่พระองค์มังรายนราชกษัตริย์ ให้ทรงรู้ทุกประการ กาลนั้นองค์พระมังรายนราชเจ้าก็มีพระทัยยินดี มากนักแล้ว พระองค์ให้นายช่างทั้งหลายมากระทำยังพระโกศเงิน พระโกศทองซ้อนพระโกศแก้ว รับเอายังพระบรมธาตุไว้แล้ว ก็ ตกแต่งยังเครื่องบูชาทั้งหลาย มีแก้วแหวนเงินทองมธุบุปผาราชาคันธ มาลาจุณจันทน์ ตั้งคันช่อธงฉัตรบูชาพร้อมเสร็จแล้ว ก็ยกมหาธาตุ เจ้าแล้วก็รวมยังรี้พลคนการงานทั้งหลายมาพร้อมแล้ว ก็สมโภช ฉลองพระมหาธาตุเจ้าและบริบูรณ์ ก็อัญเชิญพระบรมธาตุเจ้าขึ้นสู่ สีวิกากาญจน์ ก็ยกเอายังพระมหาธาตุเจ้าเสด็จแห่แหนพร้อมด้วย เครื่องดุริยางคดนตรีแตรสังข์ บัณฑาะว์ฆ้องกลองประโคมพระบรม มหาธาตุเจ้า แห่ออกเวียงไปต่อเท่าถึงเกตบรรพตดอยธุง อันเป็นที่ พระบรมธาตุบรรจุกระดูกด้ามมีดก้ำซ้ายแห่งพระพุทธเจ้านั้น ก็หาม ยังพระโกศพระบรมธาตุเจ้าปทักษิณหินศิลาที่ตนพระบรมธาตุเจ้านั้น ๓ รอบแล้ว อรหันตาเจ้ากับฤาษีทั้งหลายไปพร้อมกันยกเอาโกศ พระบรมธาตุเจ้าขึ้นประดิษฐานไว้เหนือหินอันมหาธาตุเจ้าบรรจุไว้ ก่อนแล ครั้งนั้นอรหันตาทั้งหลายก็อธิษฐาน ขอให้ธาตุเจ้าพา พระโกศจมลงไปเป็นดั่งมหากัสสปเถรเจ้า หากอธิษฐานแต่ก่อนนั้น แล ในกาลนั้นมหาธาตุเจ้าก็กระทำปาฏิหาริย์รุ่งเรือง ส่องรัศมีทั่วทิศา นุทิศแคว้นเมืองโยนกนครทั้งมวล แล้วก็จมลงไปในก้อนหินที่นั้น ลึกประมาณ ๗ ศอก บนพระบรมธาตุเจ้าก่อนนั้นศอกหนึ่ง และ ธาตุเจ้าทั้งมวลก็ตั้งอยู่ในหินก้อนนั้นมี ๖๒๐ พระองค์แล พระองค์

มังรายนราชเจ้าก็ให้ค่าจ้างแก่ช่างทั้งหลาย ให้ก่อมหาเจดีย์กวมก้อนหินอันทรงไว้ซึ่งพระบรมธาตุเจ้านั้นสูง ๗ ศอก ทาสะทาย[๑] แล้วใส่จังโก[๒] เงินจังโกคำประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ ใส่ฉัตรหมากชมพูคำแล้วบริบูรณ์ ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานเป็นสมัยกาลอันใหญ่ นานได้ ๓ เดือน ถึงเดือน ๖ เพ็ญวันพุธก็สำเร็จบริบูรณ์ พระมังราย-นราชเจ้าก็ซื้อเอามิลักขุทั้งหลาย ๕๐๐ ครัว อันอชุตราชเจ้าซื้อเอากับปู่เจ้าลาวจก บริจาคไว้รักษาพระบรมธาตุเจ้านั้นเป็นราคา ๑,๐๐๐ ตำลึงทองแล้ว ก็เอามาโอกาส[๓] หยาดน้ำถวายให้เป็นทานกับพระมหาธาตุเจ้าดั่งแต่ก่อนแล้ว ก็สัมบถสาบานแช่งไว้ว่า บุคคลหญิงชายท้าวพระยามหากษัตริย์ประชานรราษฎร์ผู้ใดมีใจยินดีกับด้วยวัตถุทานและทาสทานแห่งพระองค์เรานี้ดั่งนั้น แม้ว่าบุคคลผู้นั้นปรารถนาเอาอย่างใด ก็จงพลันอุดมสมฤทธิตามวิมติมัคค์ทุกอันเทอญ บุคคลผู้ใดเบียดเบียนกระทำร้ายของทานแห่งพระองค์นี้ คือว่าใช้สอยใส่เวียกตกการ[๔] ชาวเมืองมิลักขุทั้งหลายเหล่านี้ และริดม้าง[๕] เทเสียให้นิราสคลาดเสียจากที่ มิให้เขาได้อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าที่นี้ดั่งนั้น ให้บุคคลผู้นั้นวินาสฉิบหายจากภรรยาบุตราบุตรีญาติทั้งหลายแล จากไร่นาคามเขตต์ประเทศแห่งมัน ตลอดถึงสืบบรมราชภัยไปภายหน้า ก็จุติตายไปแล้วให้ได้ไปจมอยู่ในอเวจีมหานรก พระพุทธเจ้าเกิดมาหมื่นตนแสนตน อย่าให้มันได้รู้ได้เห็นแม้แต่สักตนหนึ่ง แม้ในปัจจุบันชาติเอาเขาไปไว้ประเทศบ้านใด เมืองใด ดั่งนั้นก็ให้ร้อน

---

(๑) ถือปูน (๒) พานแว่นฟ้า ผะอบ เป็นคำเสียงร่อยหรอมาจาก จังโกฏก์ (๓) ประสิทธิประสาทให้ (๔) ใส่เวียกตกการ=ใช้การงาน (๕) ริดม้าง=ตัดล้าง ตัดรอน ทำลาย

ไหม้ฉิบหายในที่นั้น อย่าให้รุ่งเรืองแก่มันเทอญ เหตุว่าเขาได้เป็นข้าโอกาสหยาดน้ำแต่เช่นอชุตธรรมิกราชเจ้าสืบ ๆ มาแล

พระองค์มังรายเจ้าก็สบถแช่งไว้ดั่งนี้แล เดือน ๖ แรมค่ำ ๑ มหาวชิรโพธิเจ้าก็กระทำปทักษิณยังพระมหาธาตุเจ้าแล้ว ก็เหาะเมอสู่เมืองราชคฤหนครนั้นแล ส่วนฤาษี ๕๐๐ ตน ก็อยู่ปฏิบัติอุปัฏฐากมหาชินธาตุเจ้าที่นั้นแล ส่วนว่าปู่เจ้าลาวจก ๒ คนผัวเมียก่อนนั้นครั้นว่าเอาเขตต์แดนถวายเป็นทานพร้อมกับอชุตราชเจ้าก็บ่มิได้หนีไปอยู่แห่งใด ก็มีใจศรัทธาอยู่ปฏิบัติอุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าด้วยข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนทุกค่ำเช้ามิได้ขาด ครั้นว่าจุติก็ได้ไปเกิดเป็นเทวดาเทวบุตรอยู่ปลายเขายุคนธรนั้นแล ส่วนว่าองค์มังรายนเจ้าก็ไหว้นบเคารพย้ำยังมหาธาตุเจ้าเสร็จแล้วก็เสด็จกลับคืนมาอยู่เมืองโยนกนครราชธานีศรีช้างแสนอันเป็นที่อยู่แห่งตน แล้วก็กระทำบุญให้ทานบ่มิได้ขาด มิได้ประมาทในศีล ๕ ศีล ๘ แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด แล้วก็บ่ละยังทศพิธราชธรรมเสียสักอัน ก็บริบูรณ์ด้วยสมบัติแลลูกหญิงลูกชาย ศักราชได้ ๑๕๐ ตัว พระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๑๒๐ พระวรรษา ท่านก็มีราชบุตร ๒ คน ราชธิดา ๒ คน ราชบุตรผู้พี่มีนามชื่อว่าพระองค์เชือง มีอายุได้ ๕๕ ปี ผู้น้องชื่อว่าไชยนารายน์ มีอายุได้ ๕๐ ปี

เมื่อนั้นพระองค์มังรายนราชมหากษัตริย์ตนพ่อ ก็กระทำยังพระองค์เชืองตนพี่นั้นให้เป็นมหาอุปราช แล้วกับลูกหญิงผู้หนึ่งให้อยู่ยังเมืองโยนกด้วยตนแล้ว ก็แบ่งยังราชสมบัติข้าคนช้างม้าวัวควายคนครัวแสนหนึ่ง ให้แก่ไชยนารายน์ตนน้องกับลูกหญิงผู้สุดท้องนั้น

แล้วก็แปงให้แต่เมืองที่ใหม่ คือของใต้หนบุพพทิศกว่ามูล[๑] เกิดเป็น เกาะดอนอันใหญ่ที่เมืองสุวรรณโคมคำเก่าศักราชได้ ๑๕๑ ตัวปีเบิกยี่ เดือน ๗ ออก ๘ ค่ำ วันอาทิตย์ พระองค์ไชยนารายน์ตนเป็นลูก พระองค์มังรายนราชกษัตริย์เมืองโยนกนคร ออกไปตั้งภูกะวาว ดอน มูล ให้เป็นเมือง แล้วเข้าอยู่ที่นั้นแล้ว ก็เรียกชื่อว่าเวียงไชยนารายน์ เมืองมูลนั้นแล แต่กาลนั้นมาท่านก็สร้างบุบผารามวิหาร ที่พระ พุทธเจ้ามานั่งสถิตอยู่ฉันข้าวบิณฑบาตที่ช่างของดอกไม้ให้ทานนั้น สร้างวิหารแล้วก็สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ใส่รักหาง[๒] ติดคำแล้ว ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานบริบูรณ์แล้ว ก็กระทำบุญเป็นปางอันใหญ่ ในเดือน ๔ เพ็ญวันพุธ แล้วพระองค์ไชยนารายน์เจ้าก็อยู่เสวยเมือง ไชยนารายน์เมืองมูลที่นั้นสืบต่อถึงลูกหลานไปภายหน้า คนทั้งหลาย ที่อยู่ที่นั้นก็สมบูรณ์ไปด้วยเข้าของและเครื่องปลูกของฝั่งทั้งมวล ก็ มั่งมูลพูลเท่าตามดั่งพระพุทธเจ้าทำนายไว้นั้นแล ที่พระเจ้าหลวงก็ ได้ชื่อว่าบุบผารามวิหารสวนดอกแต่กาลนั้นมาแล ศักราชได้ ๑๕๒ ตัวปีเมิงได้ พระองค์เชืองกษัตริย์เจ้าเสวยเมืองได้ ๑๑ ปีแล้ว ท่าน ก็เสด็จไปสร้างเจดีย์หลังหนึ่งกวมเกศาธาตุที่ถ้ำแก้วหัวฝายศรีทวงหน ตะวันตกเฉียงเหนือนั้น ก็กระทำบุญฉลองสำเร็จบริบูรณ์ในเดือน ๖ เพ็ญวันศุกร แล้วท่านก็มีพระราชอาชญาให้คนทั้งหลายขุดเหมือง-ใหญ่ต่อเอาน้ำแม่ใสนั้นออกมาเลี้ยงไร่นาแคว้นทรายทั้งมวลแล้ว ก็ เสด็จมาสู่เวียงอันเป็นที่อยู่แห่งตนแล ศักราช ๑๘๓ ตัวปีกาบเส็ด พระองค์เชืองเจ้าเสวยเมืองได้ ๓๑ ปี อายุได้ ๘๙ ปีก็จุติไปแล

(๑) เป็นชื่อเกาะ (๒) ชาดสี

พระองค์ชินตนลูกมีอายุได้ ๖๑ ปี ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนในเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนต่อไปนั้น แต่นั้นมาศักราชได้ ๒๐๐ ปีลวงเม้า พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปได้ ๒๐๐ พระวรรษา พระองค์ชินเสวยเมืองได้ ๒๐ ปี อายุได้ ๘๐ ปีก็จุติไปแล

พระองค์คำตนลูกมีอายุได้ ๕๘ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติในเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแสนที่นี้สืบต่อมาแล ศักราชได้ ๒๑๖ ตัวพระองค์คำกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๗๗ ปีก็จุติไปแล

พระองค์เกิงตนลูกมีอายุได้ ๕๖ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติเมืองแทนในโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนจนถึงศักราชได้ ๒๑๘ ตัวปีกาเม้า พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วได้ ๒๑๘ พระวรรษา

ศักราชได้ ๒๗๖ ตัวปีกัดเม้า พระองค์เกิงธิราชเจ้าเสวยเมืองได้ ๖๕ ปี อายุได้ ๑๐๐ ปีก็จุติไปแล

ยกเอาพระองค์ชาติตนลูกอายุได้ ๗๑ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไป พระองค์ชาติกินเมืองได้ ๒๐ ปี ศักราชได้ ๒๙๕ ตัวปีเบิกเสด พระองค์ชาติมีอายุได้ ๙๐ ปีก็จุติตายไป

ยกเอาพระองค์เว้าตนลูกมีอายุได้ ๖๒ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไป ศักราชได้ ๒๙๖ ตัว ท่านก็ไปสร้างเจดีย์กวมเกศาธาตุเจ้าดอยเว้าแล ก็ฉลองให้ทานบริบูรณ์แล้วก็มาอยู่เวียงแห่งตนตามเดิม ศักราชได้ ๓๑๓ ตัวปีกดสี พระองค์เว้าเสวยเมืองได้ ๑๙ ปี อายุได้ ๘๑ ปีก็จุติไปแล

ยกเอาพระองค์แว่นตนลูกมีอายุได้ ๖๓ ปี ขึ้นกินเมืองสืบต่อไป ศักราชได้ ๓๑๔ ตัว ท่านก็เสด็จไปสร้างเจดีย์กวมที่บรรจุเกศา

ธาตุเจ้าหลังหนึ่ง ฝ่ายน้ำของก้ำตะวันออกแล้วก็กระทำบุญให้ทานเดือน ๕ เพ็ญวันศุกร์ สำเร็จบริบูรณ์แล้วก็มาสู่เวียงแห่งตนแล ศักราชได้ ๓๒๙ ตัวปีระวายสัน พระองค์แว่นกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๘๐ ปีก็ถึงแก่อนิจจกรรมไปแล

แล้วพระองค์แก้วตนลูกมีอายุได้ ๕๘ ปี ก็เสวยเมืองสืบต่อไป ศักราชได้ ๓๓๑ ตัว ท่านก็ไปสร้างเจดีย์กวมที่บรรจุเกศาธาตุเจ้าหลังหนึ่ง มีฝ่ายน้ำของก้ำหน้าเรียงหลังที่ตนพ่อสร้างนั้นแล้ว ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ ก็สำเร็จบริบูรณ์แล้วเสด็จกลับมาสู่เวียงที่อยู่แห่งตนแล ศักราชได้ ๓๔๓ ตัวปีกาบเสด พระ-องค์แก้วเสวยเมืองได้ ๑๕ ปี อายุได้ ๗๒ ปีจุติไปแล

พระองค์เงินตนลูกอายุได้ ๕๖ ปีได้เสวยเมืองต่อไป ศักราชได้ ๓๔๕ ตัวท่านก็เสด็จไปก่อเจดีย์กวมเกศาธาตุเจ้า ที่พระพุทธเจ้านอนหลังผารูปเต่านั้น แล้วฉลองกระทำบุญให้ทานบริบูรณ์ แล้วเดือน ๖ เพ็ญวันพฤหัสบดี ก็เสด็จกลับมาสู่เวียงโยนกนครอันเป็นที่อยู่แห่งตน ศักราชได้ ๓๕๗ ตัวปีเบิกใจ้ ท่านเสวยเมืองได้ ๑๕ ปี อายุท่านได้ ๓๑ ปีก็จุติไปตามยถากรรมแล

องค์พระแวนตนลูกอายุได้ ๕๒ ปี ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไป ศักราชได้ ๓๕๘ ตัวท่านก็สร้างวิหารกวมพระบาทเจ้าที่ผาเรือแล้ว ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานบริบูรณ์แล้วในวันเดือน ๖ เพ็ญวันศุกร์แล้วก็เสด็จกลับมาสู่เวียงโยนกนครแห่งตนแล ศักราชได้ ๓๗๒ ตัว พระองค์แวนเสวยเมืองได้ ๑๖ ปี อายุได้ ๖๗ ปีก็ถึงแก่กรรมไปในกาลนั้นแล

พระองค์งามตนลูกมีอายุได้ ๕๐ ปี ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อสันต-ติวงศ์ไป ศักราชได้ ๓๗๔ ตัวปีดับไส้ ท่านก็เสด็จมาสร้างยังเจดีย์กวมเกศาธาตุเจ้าที่พระพุทธเจ้านั่งจอมผาเล็งโลกนั้น และสร้างวิหารและพระพุทธรูปแล้ว ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานสำเร็จบริบูรณ์ไปในวันเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ แล้วท่านก็เสด็จมาสู่เวียงโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนอันเป็นที่อยู่แห่งพระองค์ ในกาลนั้นเมืองโยนกนครที่นี้ ก็บริบูรณ์รุ่งเรืองเต็มไปด้วยผู้คนทุกชาติทุกภาษา หาเสี้ยนหนามโจรผู้ร้ายมิได้แล รื่นเริงไปด้วยการกระทำบุญให้ทาน ตลอดไปในสมัยพระองค์งามครองราชสมบัตินั้นแล ศักราชได้ ๔๕๐ ตัวปีเบิกเสด พระองค์งามเสวยได้ ๓๓ ปี อายุ ๘๑ ปีก็ถึงแก่อนิจจกรรมไปแล

พระองค์ลือตนลูกมีอายุได้ ๖๖ ปี ท่านมีราชบุตร ๒ ตนแล พระองค์ลือเสวยเมืองแทนไปในศักราช๔๓๐ตัวปีระวายสัน พระองค์ลือกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๗๗ ปี ก็ถึงแก่กรรมไปแล พระองค์รอยตนลูก อายุได้ ๕๘ ปีขึ้นเสวยเมืองแทนแล ศักราชได้ ๔๔๖ ตัวพระองค์รอยกินเมืองได้ ๑๕ ปี อายุได้ ๗๒ ปีก็จุติไปแล

พระองค์เชิงตนลูกมีอายุได้ ๕๒ ปี ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไปในศักราชได้ ๔๖๓ ตัวปีกาบสัน พระองค์เชิงกินเมืองได้ ๑๘ ปี อายุได้ ๖๙ ปีก็จุติตายไปแล

พระองค์พันตนลูกมีอายุได้ ๕๖ ปี ก็ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไปในศักราช ๔๖๘ ตัวปีกัดใจ้ ท่านกินเมืองได้ ๑๖ ปี อายุท่านได้ ๗๑ ปีแล้วก็ถึงแก่กรรมไปแล

พระองค์เกลาตนลูกมีอายุได้ ๕๖ ปี ก็ได้ขึ้นเสวยเมืองแทนได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๗๒ ปี ก็จุติตายไปในศักราช ๔๙๔ ตัวปีกัดเม้านั้นแล

พระองค์พิงตนลูกมีอายุได้ ๕๒ ปี ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไปศักราชได้ ๔๙๕ ตัว พระยาทุฏฐคามินีเป็นใหญ่ในลังกาและศาสนาก็รุ่งเรืองในลังกาที่นั้น ในสมัยนั้นมหาเถรเจ้าเป็นใหญ่กระทำจตุตถสังคายนา ก็ยกเอาพระธรรมของพระพุทธเจ้า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ขึ้นสู่ใบลานแล้วเอาใส่มหาโลหปราสาท แล้วลั่นประแจไว้ในลังกาทวีปที่นั้นเต็ม ๕ ปีบริบูรณ์ ในเมื่อศักราชได้ ๕๐๐ ตัวปีกาบสันพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้วได้ ๕๐๐ พระวรรษาเต็ม ศาสนาภิกขุณีก็สิ้นไปในปีนั้น ครั้งนั้นศาสนาพระพุทธเจ้าแห่งเราเมืองใหญ่ทั้งหลายก็สูญไป เท่ายังรุ่งเรืองอยู่ตั้งแต่เมืองราชคฤห์ล่องมาถึงเมืองยวนช้างแสนเรานี้เท่านั้นแล ศักราชได้ ๕๑๒ ตัวปีเมิงเล้า พระองค์พิงเจ้ากินเมืองได้ ๑๙ ปี อายุได้ ๗๑ ปีก็จุติไปแล

พระองค์สีตนลูกอายุได้ ๕๔ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๕๒๘ ตัวปีเมิงเป้าพระองค์สีกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๗๐ ปีก็จุติไปแล

พระองค์สมตนลูกอายุได้ ๕๒ ปี ได้ขึ้นเสวยเมืองสืบต่อไปศักราชได้ ๕๔๐ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๖๖ ปีก็ถึงแก่กรรมไปแล

พระองค์สวนตนลูกมีอายุได้ ๕๐ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อไป ศักราชได้ ๕๖๐ ตัวปีกาบเสด พระองค์สวนกินเมืองได้ ๑๘ ปี อายุได้ ๖๙ ปีก็จุติไปแล

พระองค์แพงตนลูกมีอายุได้ ๔๘ ปี ก็ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อไป ศักราช ๕๘๑ ตัวปีดับเม็ด พระองค์แพงกินเมืองได้ ๒๐ ปี อายุได้ ๖๙ ปี ก็จุติไปแล

พระองค์พวนตนลูกมีอายุได้๕๓ปี ขึ้นกินเมืองแทนสืบต่อไป ศักราช ๕๙๓ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๑๔ ปี อายุท่านได้ ๖๕ ปี ก็จุติไปแล

พระองค์ฟูตนลูกอายุได้ ๓๖ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบต่อไป ศักราชได้ ๖๑๕ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๑๒ ปี อายุได้ ๔๗ ปี ก็จุติไปแล

พระองค์ผ้นตนลูกมีอายุได้ ๓๐ ปี ขึ้นกินเมืองแทนต่อไป ศักราชได้ ๖๒๒ ตัวปีลวงเป้า ศาสนาพระพุทธเจ้าได้ ๖๒๒ ตัว ท่านกินเมืองได้ ๘ ปี อายุได้ ๓๗ ปีจุติไปแล ครั้งนั้นตรีจักขุเมืองภุกามได้เป็นพระยาธรรมแล้ว ก็เล็งเห็นศาสนาพระพุทธเจ้าบ่มิได้รุ่งเรือง ท่านจึ่งจักมาตัดศักราชอันพระยาอชาตศัตรูเมืองราชคฤห์นครตัดแล้วไว้ตัวหนึ่ง ลำดับมาได้ ๖๒๒ ตัวนั้นก็ตัดเสียใหม่ตั้งไว้ตัวหนึ่ง ในเดือน ๖ เพ็ญวันศุกรเป็นปีเตายี่แล ครั้งนั้นพระองค์วรรณลูกพระองค์ผ้นมีอายุได้ ๑๗ ปี ก็ขึ้นเสวยเมืองโยนกนครราชธานีศรีช้างแสนที่นี้สืบต่อไปถึงพระองค์วรรณนี้ได้ ๒ ตนแล ศักราชได้ ๕๐ ตัวปีลวงเป้า พระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๖๗๑ พระวรรษาพระองค์วรรณท่านกินเมืองได้ ๕๐ ปี อายุได้ ๖๗ ปี ก็จุติตายไปแล

พระองค์มังสิงตนลูกมีอายุได้ ๓๕ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนศักราชได้ ๑๐๐ ปีกาเม้า พระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๗๒๒ พระวรรษาพระองค์มังสิงกินเมืองได้ ๕๐ ปี อายุได้ ๘๕ ปีก็จุติตายแล

ก็ยกเอาพระองค์มังสมตนน้องผู้สุดท้องอายุได้ ๗๒ ปีขึ้นเสวยราชสมบัติแทน ศักราชได้ ๑๓๔ ตัวปีกดใจ้มังสมกินเมืองได้ ๘ ปี อายุได้ ๗๙ ปีก็จุติตายไปแล

ยกเอาองค์ทิพย์ตนลูกมีอายุได้ ๕๑ ปีขึ้นเสวยราชสมบัติแทน ศักราชได้ ๑๕๐ ตัวปีกดสี ท่านกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๖๗ ปีแล้วก็จุติตายไปแล

พระองค์กมตนลูกมีอายุได้ ๔๓ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๑๗๘ ตัว ศาสนาพระพุทธเจ้าได้ ๘๐๐ พระวรรษา พระองค์กมเจ้ากินเมืองได้ ๕ ปี อายุ ๔๗ ปีก็จุติตายไป

พระองค์ชายตนลูกมีอายุ ๓๐ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๑๙๗ ตัวปีเมิงเม้า ท่านกินเมืองนานได้ ๒๐ ปี อายุ ๕๐ ปีก็จุติไปแล

พระองค์ชินตนลูกมีอายุได้ ๓๒ ปีขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๒๑๑ ตัวปีลวงไส้ พระองค์ชินกินเมืองได้ ๑๕ ปีอายุ ๔๖ ปีก็จุติตายไปแล

พระองค์ชมตนลูกมีอายุได้ ๒๙ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทนสืบไป ศักราชได้ ๒๓๐ ตัวปีกดใจ้ ท่านกินเมืองได้ ๒๐ ปี อายุได้ ๔๘ ปีก็จุติไปแล

พระองค์พังตนลูกมีอายุได้ ๒๘ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ศักราชได้ ๒๔๕ ตัวท่านกินเมืองได้ ๑๖ ปีแล้วก็จุติไปแล

พระองค์พิงตนลูกอายุได้ ๒๖ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อไป ศักราชได้ ๒๕๙ ตัวปีกัดไส้ ท่านกินเมืองได้ ๑๕ ปี อายุท่านได้ ๔๒ ปีก็จุติไปแล

พระองค์เพียงตนลูกมีอายุได้ ๒๔ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบไป ศักราชได้ ๒๕๙ ตัวปีกัดไส้ ท่านกินเมืองได้ ๑๗ ปี อายุท่านได้ ๔๒ ปีก็จุติไปแล

ก็ยกเอาพระองค์พังตนลูกมีอายุได้ ๑๘ ปี ขึ้นเสวยเมืองแทน ศักราชได้ ๒๗๙ ตัวปีกัดเป้า พุทธเจ้านิพพานไปแล้วได้ ๙๐๐ พระวรรษาแล พระองค์พังเจ้าเสวยเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนที่นี้ได้ ๒ ปี อายุท่านพอเต็ม ๒๐ ปี ในกาลนั้นยังมีขอมส่วยใช้เมืองหนึ่ง อยู่หนหรดีเป็นลูกเมืองส่วยเช้า แต่เช่นพระยาสิงหนวติราชตนเป็นปฐมมหากษัตริย์เจ้า มาตั้งเวียงพันธุสิงหนวตินครลูกนี้ลำดับมาถึงบัดนี้แล

พระยาขอมอยู่เมืองอุโมงค์เสลานครที่นี้ไกล ๕ คืนทางแล พระยาขอมตนดำนี้มีใจอสัทธรรมหยาบช้าทารุณนัก เห็นพระองค์พังตนเป็นกษัตริย์จิม (๑) โยนกนครช้างแสนที่นี้หนุ่มน้อยดั่งนั้น พระยาขอมดำตนนั้นก็ยกเอากำลังมาแสนหนึ่ง แล้วก็มาฟื้น (๒) ลุกชิงเอาเมืองที่นี้ เดือน ๕ แรมค่ำหนึ่ง วันอาทิตย์ พระยาขอมได้เข้าเวียงโยนกนครช้างแสนที่นี้ ครั้งนั้นพระองค์พังเจ้ามีใจอันบ่กล้าแข็ง ก็ถวายเมืองให้แก่พระยาขอมดำตนเป็นลูกเมืองนั้นเสียแล กาลนั้นพระยาขอมตนนั้นครั้นมันได้เมืองแล้ว มันก็ขับพระองค์พังเจ้าตน

(๑) อีกฉะบับเขียนว่า "เจ้า" (๒) กลับ

เป็นกษัตริย์เป็นเค้านั้น และนางเทวีพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ไพร่ไทยทั้งมวล ให้ออกหนีจากเวียงให้สิ้นแล้ว ส่วนพระยาขอมตนนั้นก็เป็นกษัตริย์เสวยเมืองโยนกนครบุรีช้างแสนที่นั้นแล มันก็ใช้ไปเอาลูกเมียเสนาอำมาตย์และชาวขอมทั้งหลายแห่งมัน อันมีในเมืองเสลานครที่นั้น มาอยู่ในเวียงโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนที่นั้นสิ้นแล แล้วมันก็ขับพระองค์พังเจ้าไปเป็นแก่บ้านตั้งอยู่เวียงลวะศรีทวง ริมหนตะวันตกเฉียงเหนือ ริมแม่น้ำใสภายตะวันออกเฉียงใต้ ธาตุเจ้าถ้ำแก้วที่นั้น

เหตุใดแลว่าเวียงศรีทวงนั้นจา ยามพระพุทธเจ้ายังธรมานอยู่วันนั้น ยังมีขุนลวะผู้หนึ่งเป็นลูกปู่เจ้าลาวจกเป็นแคว้นดอยธุงนั้นผู้พี่ชื่อลวะกุมโภนั้นมาตั้งอยู่ที่นั้น แล้วส่วยคำแก่พระยาอชุตราชกษัตริย์เจ้าเวียงโยนกนครที่นั้นแล ปีละสี่ทวง (๑) หมากพินหนวยน้อย (๑) นั้น จึ่งได้ชื่อว่าเวียงศรีทวงด้วยเหตุอันนั้นแล

ครั้งนั้นพระยาขอมตนนั้นขับพระองค์พังเจ้าไปเป็นแก่บ้านอยู่ที่นั้นแล้ว ก็ให้ส่วยคำให้มันปีละสี่ทวงหมากพินแต่นั้นมา ไทยเราเป็นทุกข์ทั้งเจ้าทั้งไพร่แล เหตุว่าเจ้าได้เป็นเจ้าก็เป็นทุกข์ ได้หาคำท้าวคำ (๒) มาส่วยขอมแล พระองค์พังเจ้าไปเป็นแก่บ้านอยู่เวียงศรีทวงได้ปีหนึ่ง ศักราชได้ ๒๘๐ ตัว วันนั้นนางเทวีก็ประสูติลูกชายผู้หนึ่งให้ชื่อว่าทุกขิตกุมารแล ท่านไปตั้งอยู่เวียงศรีทวงได้ ๓ ปีวันนั้นศักราชได้ ๒๘๒ ตัว ยังมีสามเณรตนหนึ่งเป็นชาวศรีทวงที่นี้มีอายุได้ ๑๙ ปี แล้วท่านก็ลงไปไหว้มหาธาตุเจ้าแล้ว ก็ไปอาศัยนอนอยู่

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) หาคำท้าวคำ อีกฉะบับหนึ่งว่า "หาร่อนคำถ่าวคำ" ถ่าวว่ากลับ

อารามหลังหนึ่งในเวียงโยนกนครที่นั้น ในเดือน ๖ ออก ๑๔ ค่ำ คืนนั้นรุ่งแจ้งแล้วเป็นเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ ท่านลุกแล้วก็ไหว้พระรัตนตรัยทั้งสามแล้ว ก็ถือเอาบาตรไปจะเดินบิณฑบาตรได้สามเรือนแล้วลำดับไป ก็ไปถึงคุ้มน้อยแห่งพระยาขอมดำแล้ว ท่านก็เข้าเพื่อจักบิณฑบาตรนั้นก็ไปยืนอยู่กลางคุ้มผู้นั้น กาลนั้นพระยาขอมเล็งเห็นแล้วก็ถามพวกรั้ง(๑) ทั้งหลายว่า สามเณรที่ได้มาบิณฑบาตรนั้นจา พวกรั้งทั้งหลายก็ไหว้ว่า เทว ข้าแต่ เป็นสามเณรลูกชาวศรีทวงนั้นจา ครั้งนั้นพระยาขอมดำก็โกรธแล้วกล่าวว่า ลูกข้าส่วยพลอยเข้ามาคุ้มพระองค์กูดังลือจา สูอย่าได้เอาข้าวกูไปใส่บาตรให้มันนะเนอ ขณะนั้น เจ้าสามเณรน้อยตนนั้นได้ยินคำพระยาขอมดำกล่าวดั่งนั้นแล้ว ท่านก็บังเกิดอิจฉามานะโกรธในใจ แล้วก็ถอยหนีออกจากคุ้มพระยาขอม แล้วไปยืนอยู่หนตะวันตกเฉียงเหนือแล้วก็ขึ้นสู่ดอยกู่แก้ว กระทำปทักษิณไหว้มหาธาตุเจ้าแล้ว ก็ยกบาตรข้าวขึ้นใส่หัวถวายให้เป็นทานแก่พระบรมธาตุทั้งบาตรทั้งข้าวนั้น ก็ตั้งคำปรารถนาว่า สาธุ ด้วยเดชะอันผู้ข้าได้เอาข้าวบิณฑบาตให้เป็นทานแก่พระมหาธาตุเจ้าแล้ว ทั้งนี้ไป ๗ วันภายหน้านี้ ขอให้ข้าจุติตายจากชาติอันเป็นสามเณรนี้แล้ว ขอให้ข้าพเจ้าไปเอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางเทวีแห่งคามโภชกผู้เป็นแก่บ้านศรีทวงนั้นเทอญ ครั้นว่าผู้ข้าเกิดมาพ้นจากท้องแห่งมารดาแล้ว ขอให้ผู้ข้ามีรูปอันงามและประกอบด้วยกำลังมีอายุมั้นยืน ให้เป็นที่รักจำเจริญใจแก่พระยาศรีทวงผู้เป็นบิดาแห่งข้าพเจ้า ครั้นว่าข้าใหญ่ขึ้นมาได้ ๑๖ ขวบเข้าแล้ว ขอให้ข้ามี

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

ชัยชนะปราบแพ้[๑]ยังพระยาขอมดำตนนี้ด้วยสวัสดีแดเทอญ เหตุว่าพระยาขอมดำนี้อสัทธรรมใจบาปบ่มิรู้จักคุณแก้วทั้งสามแล วันนี้ก็เป็นอุโบสถเดือน ๖ เพ็ญแล แล้วก็ป่าวแก่เทวดาทั้งหลายว่า *โภนฺโต* ดูกรเทวดาเจ้าทั้งหลาย อันอยู่รักษาศาสนาและมหาธาตุเจ้าที่นี้ เป็นเค้าและรักษาบ้านเมืองทั้งมวล จงมาเป็นสักขีพะยานรู้กับด้วยข้าทุกตนเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้ว ก็กระทำเคารพยังมหาธาตุเจ้าเสร็จแล้วก็ถวย[๒]หนีจากข่วง[๓]มหาธาตุเจ้าที่นั้นแล้ว ก็ลงไปถึงตีนดอยกู่แก้วหนตะวันออกเฉียงเหนือ ก็ไปนั่งอยู่ในร่มไม้ต้นหนึ่งแล้วก็บ่กินยังข้าวน้ำสักอันแล ครั้นถึง ๗ วันก็รวดจุติตายไปแล ก็ไปเอาปฏิสนธิในท้องนางเทวีพระศรีทวงวันนั้น

ราตรีจักใกล้รุ่งนางก็เห็นยังนิมิตต์ฝันว่า ยังมีช้างเผือกตนหนึ่งมายืนอยู่ยังบริเวณบ้านที่นั้น ก็ผ่านเวียงล่องไปทางใต้ ครั้นพ้นเวียงแล้วก็ไปไล่กวดแทงคนทั้งหลาย แตกตื่นแล้วนางก็สะดุ้งตื่นขึ้นตกใจกลัว นางก็ไปเล่าให้เจ้าตนเป็นสามีพึ่งทุกประการ ครั้นว่าพระยาได้ยินคำแล้ว ก็รำพึงกล่าวว่าสัตว์ตัวมีบุญจักมาเกิดในท้องแห่งนางพึงมีฉะนี้แล นางจงรักษาครรภ์แห่งนางให้ดีเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้วนางก็ทรงครรภ์แต่นั้นไปถึง ๗ เดือนดั่งนั้น นางก็มักใคร่ได้เครื่องสาตราอาวุธทั้งหลาย ก็จึ่งไปไหว้ขอพระยาตนเป็นผัวให้เอาช่างเหล็กมาแปลงเครื่องทั้งหลาย ส่วนพระยาตนเป็นผัวก็กระทำตามคำแห่งนางเอาช่างเหล็กทั้งหลายมาตีแปลงเครื่องสาตราวุธทั้งหลาย เป็นต้นว่า

(๑) แพ้แปลว่า ชะนะ ในภาษาไทยทั่วไป เว้นไทยสยาม (๒) เห็นจะเป็น "ถอย"
(๓) บริเวณ, ควง

ดาบ ตาว และหอกซัดสีนาคปืนไฟทั้งมวล แล้วแต่นั้นถึง ๗ เดือน นางก็อยากกินยังเลือดขอมดำติดคมดาบ นางจึ่งไหว้สา[๑] พระยาตนเป็นผัวแล้ว ท่านก็ใช้คนไปขวนขวายให้นางได้กินแล้ว นางก็มีใจชมชื่นยินดีมากนัก ถึงศักราช ๒๘๓ ตัวปีกาไส้ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ วันอาทิตย์ ยามรุ่งแจ้งครรภ์นางเต็มทศมาศได้ ๑๐ เดือนแล้ว นางก็ประสูติได้ลูกชายผู้หนึ่ง เกิดมามีวรรณเนื้อตนอันหมดจดหามลทินมิได้ เป็นดั่งล้างไว้สะอาดแล้ว ครั้งนั้นญาติทั้งหลายฝูงอันมีอยู่ในบ้านศรีทวงนั้น และเสนาอำมาตย์พราหมณ์ปุโรหิตก็มา บเอาแล้วเบิกบาย[๒]นามกรเอานิมิตต์อันงามเหมือนดั่งพรหมลงมาเกิดนั้น จึ่งใส่ชื่อว่าพรหมกุมารนั้นแล แต่นั้นไปภายหน้าพรหมกุมารก็ขึ้นใหญ่มาได้ ๗ ปีหาพยาธิโรคามิได้ กุมารก็มีใจใคร่ได้ยังเครื่องสาตราอาวุธทั้งหลาย ก็เข้าไปอ้อนวอนขอยังพระราชบิดาให้เอาช่างเหล็กทั้งหลายมาแปงแล กาลนั้น พระยาตนพ่อก็กระทำตามคำลูกแห่งตนทุกประการ เอาช่างทั้งหลายมาตีหอกดาบสีนาคปืนไฟทั้งมวลทุกปีบ่มิได้ขาด ตลอดถึงอายุกุมารได้ ๑๓ ขวบแล้ว

ศักราชได้ ๒๑๓ ตัวปีดับไส้ เดือน ๕ ออก ๘ ค่ำ วันอังคาร ยามจะใกล้รุ่ง ครั้งนั้นพรหมกุมารท่านก็เห็นนิมิตต์ฝันว่าเทวดามากล่าวว่า ดูกรพรหมกุมาร ท่านยังใคร่ได้ยังช้างตัววิเศษดั่งนั้น ครั้นรุ่งแจ้งแล้วให้ท่านตัดเอาไม้ไล่[๓] แล้วไปล้างหน้าเอายังน้ำแม่ของนั้น

---

(๑) สา เป็นหางเสียงของคำว่า "ไหว้" เป็นคำติดปากของไทยเหนือ ย่อจากบาลีว่า สาธุ อันมีในคำนมัสการที่พบทางนั้นใช้กันอยู่เสมอ เป็นคำสุดท้ายของคำนมัสการ (๒) ไม่ทราบว่าอะไร (๓) ชื่อไม้ชะนิดหนึ่งในจำพวกไม้ไผ่ แต่ไม่มีหนาม ลำเล็ก ๆ มีแขนงเป็นขอดีนัก

เทอญ ช้างเผือก ๓ ตัวจะล่องน้ำมาแล ครั้นว่าได้ตัวต้นก็จักได้ปราบทวีปทั้งสี่ ครั้นว่าได้ตัวสองนั้นจักปราบชมพูทวีปได้แท้ ครั้นว่าได้ตัวที่สามนั้นจักได้ปราบลานนาและขอมดำทั้งมวล ในกาลนั้นพรหมกุมารก็สะดุ้งตื่นขึ้นมา แล้วท่านก็เรียกเอาเด็กน้อยทั้งหลายพาไปเป็นบริวาร ๕๐ คนแล้ว ก็ตัดเอายังขอไม้ไล่ก็เสด็จไปล้างหน้าที่น้ำแม่ของนั้นแล้ว ก็พากันยั้งอยู่ยังฝั่งน้ำที่นั้นครู่หนึ่ง กาลนั้นยังมีงูตัวหนึ่งใหญ่เท่าเทนซาว[๑] ข้าวเป็นเบือ[๒] เป็นเหลืองยาวก็ลอยล่องน้ำมาริมฝั่งที่นั้น ครั้งนั้นเจ้ากุมารกับด้วยบริวารทั้งหลายเห็นแล้วก็สะดุ้งตกใจกลัวมากนัก ก็พากันสยดสยองอยู่ในที่นั้น ฝ่ายงูตัวนั้นก็เลยล่วงไปครู่หนึ่ง แล้วซ้ำล่องมาแถมอีกตัวหนึ่งใหญ่ประมาณเท่าต้นตาลนั้น มีวรรณเลื่อมสว่างทั่วทิศพึงกลัวยิ่งนัก มีเนื้อตนสั่นไปทั้งกาย งูตัวนั้นก็ลอยน้ำล่องไปนั้นแล กาลนั้นพรหมกุมารเจ้าก็มารำพึงว่าเทวดากล่าวนิมิตต์ให้แก่กูว่า จักมีช้างเผือก ๓ ตัวลอยล่องน้ำมานั้นบัดนี้ก็บ่มิได้เห็นช้างสักตัวพลอยมาเห็นแต่งู ๓ ตัวนี้แล ชะรอยจักเป็นงู ๓ ตัวนี้และก็หากเป็นนิมิตต์แท้จริง ครั้นว่ากูบ่เอาก็บ่ได้ กล่าวกับบริวารแห่งตนดั่งนี้แล้ว ครั้นว่าเราจักจับคองูตัวนี้ก็ให้ตามเราเทอญ ตายก็ตายด้วยกันเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้วงูก็มาใกล้ในที่นั้น ท่านก็กระโดดลงไปจับคองูตัวนั้นแล้ว ครั้งนั้นหมู่บริวารทั้งหลายก็ตามลงไปจับตัวงูนั้นพร้อมกันแล้ว กาลนั้นงูตัวนั้นก็บังเกิดเป็นช้างเผือกขึ้นในบัดเดี๋ยวนั้นแล ครั้งนั้นพรหมกุมารเจ้าก็มีใจยินดียิ่งนัก ท่านก็เอาขอไม้ไล่เกาะให้ออกจากแม่น้ำที่นั้น ช้างตัวนั้นก็มิได้ออกลอย

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) เลื่อมพราย

ไปตามน้ำมาอยู่ริมฝั่งที่นั้น ครั้งนั้นท่านก็ใช้ลูกน้องกลับคืนไปกราบทูลพระบิดาแห่งตนให้รู้ ครั้งนั้นพระบิดารู้แล้วก็เอาหมอมาทำนายดู หมอก็ทำนายว่า ให้ได้เอาคำพันหนึ่งตีเป็นพานแล้วไปแห่แหนนำหน้าก่อนจึ่งจักขึ้นจากแม่น้ำ กาลนั้นโภชกแก่บ้านผู้พ่อนั้นก็รีบเอาช่างมาตียังคำพันหนึ่งให้เป็นพานแล้ว ก็ให้ทุกขิตกุมารผู้เป็นพี่นั้นเอาไปให้แก่พรหมกุมารผู้น้อง ครั้นไปถึงแล้วก็ตีต่อยยังพานคำลูกนั้น ส่วนว่าช้างเผือกตัวนั้นได้ยินเสียงพานคำแล้ว ก็ออกจากน้ำแม่ของด้วยสวัสดีแล สถานที่ช้างทวนน้ำอยู่นั้นก็ได้ชื่อว่าควานทนนั้นแล ช้างตัวนั้นก็ให้นามชื่อว่าช้างพานคำนั้นแล

ครั้นว่าเอาช้างตัวนั้นมาถึงบ้านศรีทวงแล้ว ก็เข้าไปบอกแก่พระบิดาว่า ข้าแต่พ่อพระยาเป็นเจ้า ตั้งแต่วันนี้ไปภายหน้า ขอพ่อพระยาเป็นเจ้าอย่าได้ส่งส่วยแก่พระยาขอมตนนั้นต่อไป แม้ว่ามันจักมากระทำดังลือก็ดี จงไว้ธุระแก่ลูกเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้ว ในกาลนั้นคามโภชกแก่บ้านศรีทวงผู้เป็นบิดามีนามว่าพระองค์พังนั้น ก็มีใจยินดีกับด้วยลูกยิ่งนักแล้ว ก็ให้คนทั้งหลายแปงโรงให้เป็นที่ช้างมงคลอยู่แล้ว ก็ให้ช่างคำมาตีเครื่องช้าง คือ ว่าภาชนะใส่หญ้าและรางทวง(๑)ขี้ทวงเยี่ยวให้แล้วไปด้วยคำทั้งสิ้น กาลนั้นพรหมกุมารเจ้าก็แต่งให้คนอุปนิขิตไปอยู่ยังเวียงโยนกนครที่นั้น ให้ฟังข่าวร้ายข่าวดีแห่งพระยาขอมดำเปลี่ยนกันไปมาบ่มิได้ขาด ครั้งนั้นแก่บ้านศรีทวงตนพ่อก็ให้คนทั้งหลายขุดคูเวียงให้ดีแล้ว ก็แปงน้ำมาใส่ให้เต็มคูเวียงแล้วก็แปงประตูหับไขให้ดีแล้ว ก็ให้ชื่อว่าเวียงพานแต่นั้นมา ส่วนพรหมกุมารนั้นก็ให้หัดช้างมงคลตัวนั้นแล้ว ก็หัดพวกสีนาคและปืน

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

ไฟทั้งมวลไปทุกวันมิได้ขาด ตลอดมาถึงอายุได้ ๑๖ ขวบ แต่นั้นมาก็มิได้ส่งส่วยแก่พระยาขอมดำต่อไปถึงสามปี ครั้งนั้นพระยาขอมดำก็บังเกิดความโกรธต่อโภชกแก่บ้านศรีทวง จึ่งกล่าวแก่เสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่า บัดนี้ข้าส่วยเมืองศรีทวงนี้ดั่งลือ หาได้มาส่งส่วยเหมือนแต่ก่อนไม่ขาดไปได้สามปีแล้ว มันพลอยกระด้างกระเดื่องแข็งเมืองอยู่นั้นจา สูท่านทั้งหลายจงเร่งแต่งเอารี้พลคนหาญทั้งหลาย ให้พร้อมเสร็จในภายในสามวันนี้ เราพระองค์จักไปชำระข้าศึกหมู่นี้เสียอย่าไว้ให้เสี้ยนหนามต่อไปว่าดั่งนั้นแล้ว กาลนั้นไทยยวนทั้งหลายอันเป็นไปอุปนิขิตแห่งพรหมกุมารนั้น ได้ทราบแล้วก็รีบนำข่าวสาส์นอันนั้นไปกราบทูลแก่พรหมกุมาร และพระยาเจ้าตนเป็นพระบิดาให้รู้เหตุกาลสิ้นทั้งนั้น ครั้นพระยาเจ้าทั้งสองได้รู้แล้วก็เร่งตระเตรียมเอายังรี้พลคนหาญทั้งหลาย มาไว้มีประมาณแสนหนึ่ง ไทยเหล่านี้ก็มีมากกว่าล้านคน เท่าว่าแคว้นหลวงและแคว้นขวานั้นก็อยู่ใกล้พระยาขอมดำ ครั้นได้คนหาญมาแล้ว ก็ขัดสีคันไชยอันกล้า มีมือถือธนูกับแล่งปืน แล้วก็เสด็จขึ้นขี่ช้างเผือกแก้วพานคำ มีหมอควานขี่พร้อมสรรพถือพานคำตีนำหน้ายกพลออกจากเวียงพานคำที่นั้นลงต่อรบพระยาขอมดำตนนั้น ก็ไปพบกันกลางทุ่งสันชายที่นั้น ครั้งนั้นพระยาขอมดำปรารถนาจักต่อรบกับเจ้าพรหมกุมาร ก็ไม่ทันรบช้างที่นั้นพระยาขอมดำนั้น ก็เห็นช้างมงคลพานคำ ณ ที่นั้นอันพรหมกุมารเจ้าขี่อยู่นั้น พระยาขอมดำก็มีความสะดุ้งตกใจหวั่นไปทั้งตัว แล้วก็หันหน้ากลับคืนวิ่งหนีไป ครั้งนั้นหมู่ช้างแห่งพระยาขอมดำทั้งหลายก็แตกตื่น เหยียบย่ำหัวขอมดำทั้งหลายตายมากนักแตกกระจัด

กระจายพ่ายหนีไปสู่เวียง ส่วนเจ้าพรหมกุมารก็ขี่ช้างพาคนหาญเลยไล่ไปกำจัดขอม ไปตลอดถึงเวียงโยนกนครหลวงนั้นแล พระยาขอมดำก็พาลูกน้องเข้าในเวียง แล้วบิดประตูเวียงเสียทุกแห่ง ครั้งนั้นพรหมกุมารเจ้าก็ไสช้างพานคำเข้าแทงประตูเวียงทะลุ เข้าไปกำจัดขับไล่พระยาขอมในเวียงที่นั้น ผู้คนบ่าวไพร่แห่งพระยาขอมดำก็ฉิบหายตายมากนักแล ครั้งนั้นพระยาขอมดำก็บ่อาจจักทรงอยู่ได้ก็ขับต้อนเอาพลและลูกเมีย พาออกหนีจากเวียงโยนกเชียงแสนแล้ว ก็ล่องไปทักษิณหนใต้นั้นแล

ส่วนพรหมกุมารท่านก็ขี่ช้างพานคำตัวกล้า พาเอาคนหาญไล่ติดตามกำจัดพระยาขอมดำและพวกขอมบริวารทั้งหลาย ลำดับผ่านบ้านมิลักขุทั้งหลายไปไกลยิ่งนัก ฝ่ายมิลักขุทั้งหลายครั้นได้เห็นแล้วยังพลโยธาก็แตกกระจัดกระจาย เข้าซ่อนอยู่ในซอกห้วยราวเขาสิ้นแล พรหมกุมารกำจัดขอมไปมิได้หยุดหย่อน พ้นจากเขตต์แดนพ่อแห่งตนไปได้เดือนหนึ่ง ถึงแดนเมืองลวะรัฐเก่ามาต่อกันนั้นมิได้ย่นย่อ ครั้งนั้นพรหมกุมารก็พักรี้พลนอนอยู่นั้นคืนหนึ่ง ส่วนพระยาอินทร์ก็เล็งดูรู้ยังเหตุอันนั้น แล้วก็มารำพึงว่าพรหมกุมารนี้เที่ยวกำจัดพระยาขอมดำและพลขอมทั้งหลายไปถึงที่ใด ก็มิได้หยุดหย่อนดั่งนี้ก็จักฉิบหายสิ้นแล ควรกูจักโปรดเอาชีวิตชาวขอมทั้งหลายไว้เทอญ ว่าดั่งนั้นแล้วก็บังคับยังเทวบุตร ให้ลงมาเนรมิตกำแพงหินศิลากั้นหน้าแห่งพรหมกุมารไว้ ส่วนพรหมกุมารก็กลับเสียในที่นั้น ครั้งนั้นเหล่าขอมดำทั้งหลายก็ได้ยังชีวิตพ้นจากความตายเล็กน้อย ก็พากันพ่ายหนีเลียบตามลำน้ำแม่ระมิงไปไกลนักตลอดถึงริมน้ำแม่สมุทรแล้ว

ก็ไปพักอยู่กลางทุ่งหลวงแห่งหนึ่ง เป็นเขตต์แดนแห่งเมืองอินทปัฐานครที่นั้นก็อยู่ประจำยังที่นั้น ครั้งนั้น ส่วนพรหมกุมารเจ้าก็ได้ชัยชนะยังขอมทั้งหลายสำเร็จแล้ว ก็เอารี้พลสกลโยธาแห่งตนกลับคืนมา เก็บเอายังเข้าของเงินคำอันขอมทั้งหลายหากทิ้งเสียนั้น ใส่ช้างใส่ม้ากลับมาได้ ๒๐ วัน ก็มาถึงเวียงโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสนอันเป็นที่อยู่เก่าแห่งขอมนั้นแล ส่วนว่าขอมนี้ย้ายหนีจากเมืองอุโมงค์เสลานครที่อยู่เก่าแห่งมัน แล้วก็มาชิงกินเมืองโยนกนครเชียงแสนที่นี้อยู่ได้ ๑๙ ปี พรหมกุมารเจ้ากำจัดพวกขอมพ่ายหนีไปอยู่ริมสมุทรสิ้น เมืองขอมก็หาคนอยู่มิได้แต่นั้นมา ครั้งนั้นพรหมกุมารก็ให้บริวารทั้งหลาย ตบแต่งยังเวียงโยนกนครเชียงแสนที่นั้นให้เรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จกลับคืนมาสู่เวียงพานคำที่อยู่แห่งตนนั้นแล ส่วนว่าช้างแก้วพานคำตัวนั้น ครั้นว่าไปถึงเมืองแล้ว พรหมกุมารเจ้าก็ลงจากหลังเปลื้องเครื่องแต่งองค์เสร็จแล้ว ก็เสด็จแล้วหนีออกจากเวียงพานคำไปหนอาคเนย์แล้ว ท่านก็ใช้ให้คนทั้งหลายไล่ตามไปก็เห็นยังช้างตัวนั้นกับกลายเป็นงูไปดังเก่าก็หนีเข้าสู่ดอยไปแล้ว กาลนั้นคนทั้งหลายก็ไปไหว้สาตามเขาที่นั้น เหตุดั่งนั้นดอยอันนั้นตั้งอยู่กลางทุ่ง ที่นั้นจึ่งได้ชื่อว่าดอยช้างงูแต่นั้นมาแล

ครั้งนั้นพรหมกุมารเจ้าก็บังคับเสนาอำมาตย์ประชานรราษฎร์ทั้งหลายให้แผ้วถางหนทางหลวงตั้งแต่เวียงบ้านพานคำที่นั้น ตลอดไปถึงเวียงหลวงที่เก่าแล ศักราชได้ ๒๙๙ ตัวปีกัดเฮ้า พระองค์พังกษัตริย์เจ้าพ่ายขอมหนีไปเป็นแก่บ้านศรีทวงอยู่นานได้ ๑๙ ปี เดือน ๘ เพ็ญวันจันทร์ ก็ได้เสด็จยาตราพลโยธามาเสวยเมืองโยนกนคร

ไชยบุรีศรีช้างแสนเวียงหลวงที่เก่า ได้เป็นมหากษัตริย์เจ้าซ้ำสองครั้ง วันนั้นแล ครั้งนั้นท่านก็ให้พรหมกุมารตนลูกเป็นอุปราชาครองเมือง ส่วนพรหมกุมารเจ้าก็มิรับ ยกให้ทุกขิตผู้พี่เป็นอุปราชาแสนเมือง อยู่รองมหากษัตริย์ตนพ่อนั้นแล

ที่นี้จักกล่าวด้วยกษัตริย์ทั้งหลาย ตั้งแต่พระยาสิงหนวติราช เจ้าตนเป็นปฐมตั้งเวียงพันธุสิงหนวตินครราชธานีที่นี้ลำดับมาได้ ๓๕ ตนก็มิได้เอาไพร่เมืองมาเป็นเทวีแต่สักคนแล ก็เอาแต่วงศ์เดียวกันนั้นมาทุกพระองค์และถึงพระองค์พนนี้ก็เอาไพร่เมืองมาเป็นเทวีตลอดถึงพระองค์พังเจ้านี้แล ครั้งนั้นท่านก็ไปขอเอาลูกพระยาเรืองแก้วเวียงไชยนารายน์เมืองมูล อันเป็นตระกูลเดียวกันแต่ชั่วพระองค์นารายน์นั้น ลำดับมาได้ ๓๑ ตนมาถึงพระยาเรืองแก้วกินเมืองนี้ มีลูกชื่อว่านางแก้วสุภานั้น ก็เอามากระทำอาวาหมงคลให้แก่พระองค์พรหมราชเจ้าตนเป็นราชบุตรนั้นแล ครั้งนั้นพระองค์พรหมกุมารเจ้าก็รำพึงว่า กลัวข้าศึกเก่าขอมทั้งหลายนั้นพลิกคืนมาเบียดเบียนพระยาเจ้าตนเป็นบิดาแห่งตนต่อไปภายหน้า ก็ขออนุญาตกับด้วยพระเจ้าตนเป็นพ่อ แล้วจักไปตั้งเวียงเกิดอยู่นั้นแล เดือน ๒ เพ็ญวันพุธพระองค์พรหมราชเจ้า ก็เอานางเทวีและยศบริวารแห่งตนได้แล้ว ก็เสด็จไปตั้งเวียงอยู่ฝ่ายน้ำกุกกุฏนทีทักษิณสถานก้ำใต้ ครั้นไปถึงแล้ว ก็ขุดคูเวียงให้เป็นเวียงอันมั่นคงดีแล้ว ก็เข้าตั้งอยู่ในที่นั้น เรียกว่าเวียงไชยปราการนั้นแล ลุกแต่เวียงโยนกนครหลวงไปหาเวียงไชยปราการนั้นไกลกันคืนทางหนึ่ง และในเวียงลูกนี้คือว่าเวียงโยนกนครหลวงหนึ่ง เวียงไชยนารายน์แคว้นขวาหนึ่ง เวียงไชย

ปราการหนึ่ง เวียงบ้านพานคำแคว้นซ้ายหนึ่ง ก็ตั้งอยู่ป่านกลางและนาติดกันพอแม่ไก่ล่าถึงกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวแล

กาลนั้นศาสนาพระพุทธเจ้าล่วงไปได้ ๙๔๙ พระวรรษา ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งชื่อพุทธโฆษาจารย์ อยู่บ้านโกศลยังเมืองสุธรรมวดีฝ่ายน้ำแม่คงก้ำตะวันตก ท่านก็ลงไปม้าง[๑] ธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ในมหาปราสาทในลังกาทวีป จักเอามาแผ่อยู่ในทวีปตั้งแต่ตั้งเมืองไชยปราการแล้วได้ ๓ ปี ถึงศักราชได้ ๓๐๒ ตัวปีเต่าใจ้ เดือน ๖ ออก ๘ ค่ำ วันจันทร์ มหาพุทธโฆษาเถรเจ้ายกเอาธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แห่ลำดับมายังเมืองสุธรรมวดีหงษาวดีและภุกามมลราชทั้งมวล อ้อมมาถึงเมืองโยนกไชยบุรีศรีช้างแสนที่นี้ พระมหาเถรเจ้าตนนี้ก็นิมนต์เอาพระมหาธาตุ กระดูกหน้าผากแห่งพระพุทธเจ้าแต่ลังกาทั้งสามสถาน คือ ว่ามหันตา มัชฌิมา ขุททกา ทั้งปวงมี ๑๖ พระองค์ ครั้งนั้นพระพังคราชกษัตริย์เป็นประธาน และพระไชยนารายน์กับทั้งพระองค์พรหมราชเจ้า ก็พร้อมกันกระทำพระโกศเงินพระโกศทอง รับเอายังพระโกศแก้วใส่พระบรมธาตุนั้นแล้ว มหาพุทธโฆษาเถรเจ้า ก็เอาธาตุเจ้าให้พระยาเรือนแก้วนั้น มหันตาองค์หนึ่ง มัชฌิมาสององค์แล้ว ให้มหาเถรเจ้าตนชื่อว่ายากะเป็นประธานและพระยาเรือนแก้ว ให้พร้อมกันเอาไปบรรจุไว้กลางเวียงไชยนารายน์เมืองมูลที่นั้น ชื่อว่าธาตุเจ้าจอมทองนั้นแล ส่วนว่ามหาพุทธโฆษาเถรเจ้าเป็นประธาน และพระองค์พังกษัตริย์เจ้าและพระองค์พรหมราชเจ้าก็พร้อมกันนิมนต์เอายังพระบรมธาตุเจ้าทั้งสาม

---

(๑) ล้าง ชำระ

สถานรวม ๑๑ พระองค์ ก็หามพระโกศมหาธาตุเจ้าไปบรรจุไว้ยังดอยน้อยทีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าฐาปนาเกศาธาตุเจ้าแล้ว ก็ทำนายว่าภายหน้าจักได้ชื่อว่าจอมกิตติแล แล้วก็พร้อมกันก่อเจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๖ วา ๒ ศอก ในเดือน ๖ เพ็ญวันจันทร์ก็สำเร็จบริบูรณ์แล ให้ฉลองพร้อมกันทั้งสองหลัง คือ ว่าจอมกิตติและจอมทองกลางเวียงไชยนารายน์ทีหนึ่ง ณ วันเดือน ๗ เพ็ญวันพุธ ท่านให้เป็นมหาปางอันใหญ่บริบูรณ์แล้ว มหาเถรเจ้าลำดับแจกไปทำพระพุทธเจ้าแจกไปทุกประเทศราช ส่วนพระยามหากษัตริย์เจ้าทั้งสามพ่อลูกก็เสด็จไปสู่เวียงแห่งตนแล้ว ก็อยู่กระทำบุญให้ทานบ่มิได้ขาด ศักราชได้ ๓๔๔ ตัวปีดับเฮ้า พระองค์พังเจ้ากินเมืองนานได้ ๕๔ ปี อายุได้ ๗๖ ปี ก็จุติตายไป

ยกเอาอุปราชาทุกขิตตนลูกอายุได้ ๕๕ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติเมืองนครโยนกเชียงแสนสืบต่อไป พุทธศักราชล่วงไปได้ ๙๖๘ พระวรรษา ศักราชได้ ๓๔๙ ตัวปีกดใจ้ทุกขิตพระองค์กินเมืองได้ ๑๖ ปี อายุท่านได้ ๗๐ ปีก็จุติตายไปแล

ยกเอาพระองค์มหาวรรณตนลูกมีอายุได้ ๔๖ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนแทนสืบต่อไป ส่วนพระองค์พรหมราชเจ้าตนเป็นน้าท่าน ก็อยู่เสวยเมืองไชยปราการที่นั้น มิได้กลับคืนมากินเวียงโยนกนครหลวงแล บ้านเมืองทั้งปวงก็รุ่งเรืองตลอดมาเป็นลำดับ พระองค์พรหมราชเจ้าเป็นต้นศาสนาบ้านเมืองทั้งปวงก็น้อมนำมาสู่มหากษัตริย์ ประดุจดั่งบิดาให้ได้เป็นกษัตริย์เจ้าแห่งลานนาไทยถ้วนสองปีดั่งเก่าวันนั้นแล พระองค์สร้าง

เวียงไชยปราการแล้ว อยู่เสวยมานานได้ ๕๙ ปีบ่มีสัง(๑) มาราวีหิงสาเบียดเบียนแล ศักราชได้ ๔๕๖ ตัวปีเมิงเมด พระองค์พรหมราชเจ้ามีอายุได้ ๗๗ ปีก็ถึงซึ่งทิวงคตไปแล แล้วยกเอาพระองค์ไชยสิริตนลูกมีอายุได้ ๔๘ ปี ขึ้นเสวยราชสมบัติยังเวียงไชยปราการที่นั้นสืบต่อไป พระไชยสิริเสวยเมืองมาได้ ๗ ปี เมืองโยนกนครศรีช้างแสนและเวียงไชยปราการทั้งสองนี้ ก็รุ่งเรืองฤๅชาปรากฏไปทั่วทิศานุทิศ ครั้งนั้นยังมีกษัตริย์ตนหนึ่งเป็นใหญ่ในเมืองสุธรรมวดีเมืองเมง อันมีหนหรดีฝ่ายน้ำแม่คงก้ำตะวันตก ยกเอารี้พลข้ามน้ำแม่คงมามีกำลังล้านเจ็ดแสน เพื่อจักมารบเอาเวียงไชยปราการที่นี้ มาทางศรีสี่ต้น มีอันมิลักขุทั้งหลายก็มาไหว้บอกกล่าวแก่พระองค์ไชยสิริเจ้า ครั้นพระองค์รู้ข่าวศาสน์อันนั้นแล้วก็เร่งใช้ให้ไปไหว้สาปฏิบัติแก่กษัตริย์เจ้าตนเป็นลูกลุง ยังเวียงโยนกไชยบุรีศรีช้างแสนหลวงที่นั้นให้รู้เหตุการณ์นั้น แล้วขอเอากำลังหัวศึกทั้งมวลได้แล้ว ก็เร่งเกณฑ์เอาคนศึกทั้งสองเวียงนั้น ได้มากแล้วเดินกระบวนทัพออกจากเวียง ณ วันอังคารเดือน ๘ ออกค่ำ ๑ ก็แต่ให้ขุนแกล้วขุนหาญทั้งหลายยกกำลังออกไปต้อนรับข้าศึกแห่งเมืองสุธรรมวดีที่ดอยขุนน้ำห้วยเปล้าโปร่งมอญนั้นแล ศึกแห่งพระสุธรรมวดีนั้นก็แข็งแรงนัก ก็ล้ำล่วงหน้าล่วงหลังเข้ามา เหตุว่าท่ามีระบู(๒) นักศึกษาเหล่านี้ ก็ทอรนา(๓) ระบูหลวงท่านบ่ได้ คนท่านมาทั้งวันทั้งคืนได้เดือนหนึ่ง ก็ใช้มาไหว้สาพระยาพรหมไชยสิริราชเจ้า ว่าบัดนี้ผู้ข้าทั้งหลายรบท่านก็บ่ได้ชัยชนะท่านก็ล้ำเข้ามาถึงป่าสีถอยและหนองขวางหินเสียแล้ว ก็

---

(๑) สิ่งใด อะไร (๒) ปืนใหญ่ (โวหารเก่าแก่ ในหนังสือต่าง ๆ ทางเวียงจันทร์เรียกสปู่)
(๓) ทน, สู้

เหมือนจักถึงเวียงนี้แล ขอให้องค์เป็นเจ้ากรุณารีบและเทอญ ครั้งนั้นพระองค์ไชยสิริเจ้าก็กล่าวว่าเราบ่ได้เป็นข้าผู้ใดแล เรียกเอาหมอมาคอยชาตาเมืองเราดูจักร้ายดีประการใด ครั้งนั้นหมอดูแล้วก็ทำนายว่ามหาราชาเจ้าชาตาเวียงเราลูกนี้ถูกสูญ สามถานเคราะห์ร้ายตกพูมเหมือนจักได้เป็นข้าท่าน ถ้ามิเช่นนั้นก็จักเสียเมืองเป็นมั่นคง ขอให้องค์พระเป็นเจ้าพิจารณารีบเทอญ พระองค์ไชยสิริเจ้าได้ทราบเหตุดั่งนั้น ก็กล่าวว่าเราบ่ได้เป็นข้าผู้ใด เราจักสละเมืองให้เขาเสียนั้นก็เห็นจักสมควรแล้วก็ป่าวร้องเสนาอำมาตย์ประชานรราษฎร์ทั้งหลายให้ตำเอาข้าวใส่ไถ้ใส่ถุงพอประมาณแล้ว ศักราชได้ ๓๖๖ ตัวบีเมิงไส้ศาสนาพระพุทธเจ้าล่วงไปพันเต็มบริบูรณ์นั้น เดือน ๘ แรมค่ำ ๑ วันพฤหัสบดี ท่านก็มีอาชญาให้ไปปองเอาตนครัวหนีไปนั้นแล กาลนั้นส่วนว่าพระยาสุธรรมวดีก็มาได้เวียงเปล่าหามีผู้คนไม่ เห็นแต่เท่าไฟไหม้ข้าวและเรือนนั้นก็บ่อาจจักตามไปได้ ก็พาเอารี้พลโยธาหนีกลับคืนเมือหาบ้านเมืองนั้นแด ส่วนพระองค์ไชยสิริเจ้าก็ปองเอาคนครัวหนีไป จักหนีไปหาเวียงโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนหลวงนั้น ก็ไปบ่ได้ เหตุว่าฝนตกน้ำแม่กุกกุฏนทีนองมากนักก็พากันพ่ายหนีไปทางตะวันออก ล่องใต้ไปทางผาหมื่นผาแสนแล้วล่องไปทางตะวันออก เข้าชมพู คือ ว่าดอยด้วยนั้นก็อยู่บ่ได้ กลัวข้าศึกจะติดตามมาทัน ก็พากันหนีไปทางตะวันออกนานได้เดือน ๑ ก็ไปถึงที่พระยาพรหมราชตนพ่อแห่งท่านไล่ขอมไปถึงที่นั้น

ครั้งนั้นก็ร้อนถึงที่นั่งพระยาอินทร์ ครั้นพระยาอินทร์ได้ทราบเหตุการณ์ดั่งนั้น ก็ลงมาเนรมิตเป็นตาผ้าขาวตนหนึ่ง แล้วก็

มาอยู่ใกล้ช้างที่นั่งกล่าวว่า ดูกร มหาราช ท่านจงตั้งเมืองอยู่ฐานะที่นี้เทอญ เป็นชัยภูมิดีบ่มีข้าศึกสัตรูจักมาเบียดเบียนท่านแด ว่าดั่งนั้นแล้ว พระยาอินทร์ก็กลับหายไปในกาลนั้น พระองค์ก็ยับยั้งหมู่บริวารอยู่ที่นั้นสามวันแล้ว เดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ วันอังคาร ท่านก็สร้างเวียงอยู่ที่นั้นแล้ว เรียกชื่อว่าเมืองกำแพงเพ็ชร์นั้นแล เหตุเอานิมิตต์พระยาอินทร์เนรมิตกำแพงหินกั้น พรหมกุมารผู้เป็นที่ราชบิดาของท่าน ครั้งเมื่อไล่พระยาขอมดำไปนั้นแล มีคนแสนครัวก็ตั้งอยู่ริมน้ำแม่ระมิงตราบแถวสบแล ก็เปลี่ยนนามว่าพระองค์ไชยสิริเชียงแสนนั้นแล แต่นั้นมามหากษัตริย์เจ้าทั้งสองเมืองพี่น้องก็พลัดพรากไกลกันไปแต่นั้นมา กษัตริย์ไทยเราเลยแตกเป็นสองกษัตริย์ แต่นั้นมาเวียงไชยปราการแคว้นใต้ก็รกร้างบ่มีผู้คนแต่นั้นมาแล ศักราชได้ ๔๖๙ ตัวปีกดสัน พระองค์มหาวรรณเจ้ากินเมืองนานได้ ๒๑ ปี อายุได้ ๖๗ ปี แล้วก็จุติตายไปแล

ก็ยกเอาพระองค์มหาชัยชนะเจ้าตนลูกมีอายุได้ ๔๒ ปีขึ้นเป็นกษัตริย์เสวยเมืองแทน ในเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนแทนสืบไป ศักราชได้ ๔๖๗ ตัวปีเมิงเม้า ศาสนาพระพุทธเจ้าล่วงไปได้ ๑๐๐๓ ปี พระองค์มหาชัยชนะเป็นกษัตริย์มาได้ปีหนึ่งอายุได้ ๗๐ ปี เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ วันเสาร์ ครั้งนั้นคนทั้งหลายก็ไปเที่ยวยังแม่น้ำกุกกุฏนทีได้เห็นยังปลาตะเพียนเผือกตัวหนึ่ง ใหญ่เท่าต้นตาลยาวประมาณ ๗ วา แล้วเขาก็พากันไปทุบปลาตัวนั้นตายแล้วก็พากันลากมาถวายมหากษัตริย์เจ้า พระองค์ก็มีอาชญาให้ตัดเป็นท่อนแจกกันกินทั่วทั้งเวียงนั้นแล ครั้นว่าบริโภคกันเสร็จแล้วดั่งนั้น

สุริยอาทิตย์ก็ตกไปแล้ว ก็ได้ยินเสียงเหมือนดั่งแผ่นดินดังสนั่นหวั่นไหว ประดุจดังว่าเวียงโยนกนครหลวงที่นี้จักเกลื่อนจักพังไปนั้นแล แล้วก็หายไปครั้งหนึ่ง ครั้นถึงมัชฌิมยามก็ซ้ำดังมาเป็นคำรบสองแล้วก็หายนั้นแล ถึงปัจฉิมยามก็ซ้ำดังมาอีกเป็นคำรบสาม หนที่สามนี้ดังยิ่งกว่าทุกครั้งทุกคราวที่ได้ยินมาแล้ว กาลนั้นเวียงโยนกนครหลวงที่นั้นก็ยุบจมลงเกิดเป็นหนองอันใหญ่ ยามนั้นคนทั้งหลายอันมีในเวียงที่นั้น มีพระมหากษัตริย์เป็นประธาน ก็วินาสฉิบหายตกไปในน้ำที่นั้นสิ้น ยังเหลืออยู่แต่เรือนยายแม่หม้ายเฒ่าหลังเดียวนั้นแล คืนนั้นรุ่งแจ้งแล้วดั่งนั้นขุนพันนาและนายบ้านทั้งหลายอันอยู่นอกเวียงนั้น เขาก็กล่าวกันว่าในคืนที่แล้วไปนี้ เป็นเหตุสิ่งใดได้ยินเสียงเหมือนดั่งเสียงฟ้าร้องสนั่นหวั่นไหวไปทั่วทั้งเวียง ควรเราทั้งหลายจะเข้าไปปฏิบัติดูให้รู้แจ้ง ว่าดั่งนั้นแล้ว ขุนพันนาและนายบ้านทั้งหลาย ครั้นบริโภคข้าวงายเสร็จแล้ว ต่างก็พากันเข้ามาสู่เวียงเพื่อจักดูยังเหตุการณ์นั้น ๆ ครั้นมาถึงแล้วก็มิได้เห็นสิ่งใด เห็นแต่น้ำท่วมไปทั้งนั้น กับเห็นเรือนยายแม่หม้ายเฒ่าหลังหนึ่ง เขาก็พร้อมกันเรียกเอายายแม่หม้ายเฒ่านั้นมาแล้ว ก็ถามว่า ดูกรแม่เฒ่า เป็นเหตุการณ์อย่างใดในเวียง และเจ้านายของเราจึ่งจมลงฉิบหายเสียสิ้นดั่งนี้ ป้ายังได้รู้เห็นเหตุการณ์สิ่งใดจา กาลนั้นยายเฒ่าแก่ก็ขานว่าเออ ป้าก็ยังรู้ดั่งกล่าวแล ในวันวานนี้เจ้านายทั้งหลายท่านก็เอาปลาตะเพียนเผือกตัวหนึ่ง มาถวายพระมหากษัตริย์เจ้า ก็เอาปลานั้นแจกจ่ายกันกินทั่วทั้งเวียง ในวันนั้นถึงเวลาเย็นมายังมีมาณพชายหนุ่มผู้หนึ่งลุกที่ใดมาก็บ่รู้ ก็มาขอจอดเรือนป้าที่นี้แล้วป้าก็เอาข้าวน้ำให้เขา

บริโภค เขาก็มิได้บริโภคยังอาหารของป้า เขาก็ถามป้าว่า ดูกร ป้า ชาวเวียงที่นี้พากันเอาสิ่งใดมาบริโภคดูหอมยิ่งนักทั่วทั้งเวียงนี้จา ป้าก็บอกเขาว่าชาวเมืองทั้งหลายได้ปลาตะเพียนเผือกใหญ่ตัวหนึ่งมาแบ่งกันกินทั่วทั้งเวียง ว่าดั่งนั้นมาณพผู้นั้นก็ถามว่า ป้ายังได้กินกับเขาหรือว่ามิได้กินนั้นจา ป้าก็กล่าวว่า ป้านี้เป็นคนเฒ่าคนแก่เป็นแม่ร้างแม่หม้าย บ่มีลูกมีหลานผู้ใดใครเขาจะให้ป้ากินหลานเอ๋ย มาณพผู้นั้นกล่าวแก่ป้าว่า ป้ามิได้กินก็ดีแล้ว ป้าอย่าได้อยากกินกับเขาเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้ว ประมาณคู่หนึ่งมาณพก็กล่าวว่า ข้าจักไปเที่ยวสักครู่หนึ่ง พอมาณพผู้นั้นจะไปก็กล่าวสั่งกับยายแม่หม้ายว่า ถ้าหากหลานไปแล้วมีเหตุการณ์สิ่งใดบังเกิดขึ้นก็ดี ถ้ามิได้เห็นหน้าหลานอย่าได้ลงเรือนไปแห่งใด ว่าดั่งนั้นแล้วก็หนีไป แล้วป้านี้ก็เข้าไปนอนอยู่ประมาณครู่หนึ่ง แล้วก็ได้ยินเสียงดังสนั่นหวั่นไหวเป็นดั่งเรือนหล่มลงไปเป็นที่กลัวยิ่งนัก ก็ลุกจากที่นอนขึ้นแล้วก็มาคิดแต่ในใจถึงคำซึ่งมาณพผู้นั้นสั่งไว้ ก็กลับเข้านอนเสียดั่งเก่า เสียงอันนั้นก็ดังไปถึงกลางคืนค่ำเช้า ดังมาถึงสองทีป้าก็ลุกออกไปดูถึงประตูเรือน ก็คิดถึงคำหลานผู้นั้นอีกครั้งหนึ่ง ก็กลับเข้ามานอนเป็นคำรบสองเสียงอันนั้นก็ดังไป ๆ จวนถึงย่ำรุ่งยิ่งดังกว่าแต่เก่าก่อน ป้าก็ยิ่งกลัวหนักขึ้นก็ลุกออกไปถึงหัวบันได ก็มองไปทางทิศใต้ทิศเหนือก็เห็นแต่น้ำท่วมไปตลอดทั้งเวียง ขุนพันนาและนายบ้านทั้งหลายก็ถามว่า ปลาตะเพียนเผือกตัวนั้นโตประมาณเท่าใดจา ย่าเฒ่าแก่ก็กล่าวว่าเท่าใดก็มิได้เห็นปลาตัวนั้น แต่ว่าเขาทั้งหลายได้ลากเอาปลาตัวนั้นมาพอเป็นทางน้ำว่าดั่งนั้น ที่นั้นก็ได้ชื่อว่าแม่น้ำลากแต่นั้นมาแล เมื่อนั้นเขา

โจทนากันว่าประมาทคนเฒ่านี้ผิดแท้หนอ บ่ควรเราจักประมาท ว่าดั่งนั้นแล้ว เขาก็พร้อมกันเอายายเฒ่าผู้นั้นไปเลี้ยงดูเสียให้บริบูรณ์แล้ว เขาก็กลัวแต่ว่าท้าวพระยาต่างประเทศ ประการหนึ่งเขาก็กลัวแต่พระยาเวียงไชยนารายน์เมืองมูลแคว้นขวานั้นมาชิงเอาราชสมบัติบ้านเมืองแล ครั้งนั้นพระยาสร้อยหล้าลูกพระยาสร้อยฟ้ากินเวียงไชยนารายน์ที่นั้น ต่อกันมาบ่มิได้ขาด เหตุดั่งนั้นเขาก็ปรึกษาพร้อมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ก็ยกเอาโภชกแก่บ้านบูมผู้หนึ่งชื่อว่าขุนลังนั้นให้เป็นใหญ่แก่เขาทั้งปวง ศักราชได้ ๓๗๖ ตัวปีเมิงเม่าเดือน ๘ ออก ๗ ค่ำ วันอังคาร เขาทั้งหลายก็พร้อมกันสร้างเวียงลูกหนึ่งริมฝั่งน้ำแม่ของ ก้ำตะวันตกมีหนตะวันออกเวียงโยนกนครเก่าคือว่า เวียงอันจมลงไปแล ครั้นสร้างบริบูรณ์แล้วก็ให้ขุนลังตั้งอยู่เป็นใหญ่แก่บ้านเมืองแห่งเขาแล้ว ก็เรียกว่าเวียงปรึกษานั้นแลแต่นั้นมามหากษัตริย์เจ้าอันเสวยราชสมบัติเมืองโยนกนครเชียงแสนที่นี้ ตั้งแต่ปฐมมีสิงหนวติกุมารเป็นต้นมา ตั้งให้เป็นเมืองพันธุสิงหนตินคร (๑) ลำดับสืบสายมาได้ ๔๕ ราชวงศ์ และมาสิ้นเสียคราวนี้แล แต่นั้นไปภายหน้าวงศามหากษัตริย์ก็เป็นอันสิ้นสุดลง

ตั้งแต่นี้ต่อไปไพร่แต่งเมืองต่อไปแล ศักราชได้ ๓๗๘ ตัวปีกัดไส้ ขุนลังนั้นได้เป็นเจ้าเมืองแล้วก็ชักชวนไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลาย ก่อสร้างมหาเจดีย์กวมที่พระพุทธเจ้ามานอน แล้วเอาเกศาธาตุบรรจุไว้ที่นั้น พระองค์ทำนายว่า สถานที่นี้จักได้ชื่อว่าธาตุเจ้าดอยชันนั้นแล ก็มีในที่จิ่มใกล้เวียงแห่งตนนั้นแล กระทำเสร็จแล้ว

---

(๑) บางแห่งก็เป็นนาคพันธุสิงหนวตินคร

ก็ฉลองทำบุญให้ทานสำเร็จบริบูรณ์เดือน ๖ เพ็ญวันศุกร ศักราชได้ ๓๘๖ ตัวปีเมิงเป้า ขุนลังกินเมืองมาได้ ๑๑ ปี ก็จุติตายไปแล ยังมีนายบ้านผู้หนึ่งชื่อว่าขุนชางขึ้นกินเมืองต่อไปได้ ๗ ปี ศักราชได้ ๔๙๒ ตัวก็จุติตายไปแล ขุนลานขึ้นกินเมืองต่อไปได้ ๙ ปี ศักราชได้ ๕๐๐ ปีตัวลวงเม่า ก็จุติตายไป ขุนทานกินต่อไปได้ ๘ ปี ศักราชได้ ๕๐๗ ตัวปีเมิงเล้า ก็จุติตายไป ขุนตามกินต่อไปนานได้ ๑๐ ปี ศักราชได้ ๕๑๖ ตัวปีระวายซง้าก็จุติตายไป ขุนตนกินเมืองต่อไปได้ ๕ ปี ก็จุติไปแล ขุมติมกินเมืองต่อไป ศักราชได้ ๕๒๐ ตัวกินนานได้ ๗ ปี ก็ตายไปแล ขุนแตงกินต่อไปได้ ๕ ปี ศักราชได้ ๕๓๐ ตัวก็ตายไปแล ขุนจันกินต่อไปได้ ๔ ปี ศักราชได้ ๕๓๓ ตัวตาย ขุนคงกินต่อไปได้ ๕ ปี ศักราชได้ ๕๓๗ ตัวตาย ขุนจอมกินต่อไปได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๕๔๑ ตัวตาย ขุนชงกินต่อไปได้ ๓ ปีตาย ขุนชิงกินต่อไปได้ ๘ ปี ศักราชได้ ๕๕๐ ตัวปีระวายไจ้ก็จุติไป ขุนอิทธิกินต่อไปได้ ๔ ปีตาย ขุนสุทธิกินต่อไปได้ ๕ ปีตาย ขุนสุขกินต่อไปได้ ๒ ปีมาถึงศักราชได้ ๕๕๙ ตัวปีเบิกเสด ทั้งมวลรวมได้ ๑๑ เช่นขุนกินเมืองแล ตั้งแต่ศักราช ๑๑๑๘ พระวรรษานั้นมาตลอดถึงศักราช ๕๕๙ ตัวนี้ ชาติเชื้อขัตติยราชวงศ์มหากษัตริย์ อันเสวยราชสมบัติในเมืองโยนกนครที่นี้ แต่เช่นสิงหนวติราชกุมารปฐมกษัตริย์ลำดับมานั้น ก็สิ้นสุดหม่นหมองบ่รุ่งเรืองมาแล กล่าวร้องตำนานนิทานเมืองโยนกนครทั้งมวลตั้งแต่ปฐมมูลสิงหนวติราชกุมาร มาแต่เมืองราชคฤห์หลวงไทยเทศมาตั้งให้เป็นเมืองพันธุสินหนวตินคร ตลอดมาถึงพระพุทธเจ้าแห่งเราได้ตรัสสัพพัญญุตญาณแล้วเสด็จมาโปรดในที่นั้น

ครั้นต่อมาก็กลายเป็นเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสน ตลอดมาถึงตั้งเป็นเวียงปรึกษา และอยู่มาได้ ๙๓ ปีนี้แล กล่าวตำนานเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนก็สิ้นห้อง (๑) หนึ่งแต่เท่านี้ก่อนแล

พระพุทธเจ้าแห่งเรานิพพานไปได้ปีหนึ่งโบราณศักราชได้ ๔๒๐ ตัว พระยาอชาตศัตรูเมืองราชคฤห์ตัดเสียครั้งหนึ่งแล้ว ตั้งไว้ตัวหนึ่งในกัดเมดลำดับไปถึงปีระวายสันศักราชได้ ๙๙ ตัว อรหันตาทำทุติยสังคายนาธรรมยังเมืองเวสาลี ศาสนาล่วงไปได้ ๒๑๘ ศักราชได้ ๒๑๗ ตัว พระยาศรีธรรมอโศกราชได้ปราบชมพูทวีปศักราชได้ ๒๒๓ ตัว มหาโมคคลีบุตรเถรเจ้ากระทำตติยสังคายนาธรรม ศักราชล่วงไป ๖๔ ตัวปีเบิกยี่ พระยาตรีจักขุตัดเสียแล้วตั้งทุติยศักราชไว้ตัวหนึ่ง ลำดับไปทุติยศักราชล่วงไปได้ ๙๖๐ ตัว พระพุทธเจ้านิพพานไปได้ ๑๑๘๒ พระวรรษาวันนั้น ยังมีมหานครอันหนึ่งมีหนอาคเนย์กับราชธานีทั้งปวงมีพันเมือง มีขัตติยราชวงศาหากหมดสิ้นไปหาท้าวพระยาที่จะสืบต่อไปมิได้ทั้งพันเมือง มีเมืองยวนเชียงแสนเป็นประธาน อาฬวี ๑ จุลณี ๑ จันทบุรี ๑ โกสัมพี ๑ หงษาวดี ๑ กลิงคราช ๑ สังกตา ๑ เท่านี้เป็นประธานแล ครั้งนั้นยังมีพระยาตนหนึ่งชื่อว่าอนุรุธธรรมราชเป็นใหญ่ในเมืองมลราช และเป็นใหญ่กว่าเมืองทั้งหลาย สมัยนั้นเมืองใหญ่ทั้งหลายในชมพูทวีปมี ๘,๔๐๐ เมืองที่มีท้าวพระยามหากษัตริย์นั้น ก็พร้อมกัน ณ ที่พระยาธรรมตนนั้นสิ้นทุกเมือง ที่นั้นพระยาอินทร์ก็ใช้ยังเทวบุตรตนหนึ่งลงบอกให้

(๑) ตอน

พระยาธรรมิกราชตนนั้นว่า ให้ได้ตัดศักราชเสียนั้นแล ครั้งนั้นท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้งหลายก็ไปพร้อมกันไหว้สาพระยาธรรมิกราชว่า เมืองไทยยวนทั้งหลายมีพันเมือง เขาหาเจ้าที่จะครองเมืองมิได้ เขาก็บ่ได้มาพร้อมในที่นี้ กาลนั้นพระยาธรรมอนุรุธก็เจรจากับด้วยเทวบุตรตนนั้นว่า ขอเทวบุตรเจ้าจงหาท้าวพระยาตนมีบุญสมภารควรเป็นขัตติยราชวงศานั้นให้แก่เขาด้วยเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้วเทวบุตรตนนั้นก็เสด็จกลับไปกราบทูลแก่พระยาอินทร์ตนเป็นใหญ่ให้รู้แจ้งเหตุการณ์ดั่งนั้นแล้ว พระยาอินทร์ก็จึ่งให้ปฏิญญาณแก่เทวบุตรทั้งหลายพันตน มีลวะจังกราชเทวบุตรเป็นประธาน ให้ลงมาเอาปฏิสนธิโอปปาติกเป็นเจ้าในพันเมืองแล แล้วก็ใช้มาตลีเทวบุตรลงมายืนอยู่ยังอากาศ ป่าวร้องแก่คนทั้งหลายฝูงอันอยู่ยังเวียงปรึกษาเชียงแสนที่นั้นว่า ๗ วันข้างหน้านี้ลวะจังกราชเทวบุตรจักลงมาเป็นเจ้าแก่สูท่านทั้งหลาย สูท่านทั้งหลายจึ่งเอารถไปสู่หนเหนือแห่งเวียงสูนี้ประมาณพันวา คอยท่ารับเอาเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้วมาตลีเทวบุตรก็กลับคืนยังที่อยู่แห่งตนนั้นแล กาลนั้นชาวเวียงทั้งหลายจึ่งปรึกษากันว่า เราควรจะกระทำตามคำแห่งเทวบุตรหากมาบอกกล่าวนั้นทุกประการ กาลนั้นลวะจังกราชเทวบุตรตนนั้น ก็พร้อมด้วยบริวารมีเทวดาและเทวบุตรทั้งหลายพันตนก่ายเกิน (๑) เงินลงมาแต่จอมเขายุคนธร มาสู่ต้นไม้หมากทันต้นหนึ่งแล้ว ลวะจังกเทวบุตรพร้อมด้วยบริวารทั้งหลายพันหนึ่ง ก็ยืนอยู่เหนือแท่นเงินอันหนึ่งร้องกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า เรานี้ชื่อว่าลวะจังกภุมเทวดา จักมาเป็นเจ้าสั่งสอนสูท่าน

(๑) พระโอง, เกริน

ทั้งหลาย ว่าดั่งนั้นแล้ว ก็อันตรธานกลับหายเสียจากที่อันเป็นเทวบุตรเทวดานั้น แล้วก็เอาโอปปาติกชาติเหนือแท่นเงินลูกหนึ่ง อันมีภายใต้ร่มไม้หมากทันที่นั้น แล้วก็เกิดเป็นมนุษยชาติใหญ่ประมาณ ๑๖ ปี พร้อมด้วยราชธิดานั้นแล ส่วนว่าเหรัญญเสนียา[๑] เกินเงินอันนั้นก็สูญหายไปแล ฝ่ายชาวเวียงปรึกษาทั้งมวลก็พร้อมกันอาราธนาขึ้นขี่ราชรถ อันเชิญมาสู่เวียงแห่งเขาแล้ว ก็อุสาราชาภิเศกให้เป็นเจ้าแก่เขาทั้งหลาย ไทยเมืองทั้งมวลในกาลนั้นแล ท่านก็รับเอาคำพระยาอินทร์และพระยาธรรมอนุรุธมาแล้ว ก็ป่าวร้องท้าวพระยาทั้งหลายมี ๙๙๘ เมืองมีแต่เมืองหริภุญไชยกับเมืองสุโขทัยเท่านั้นมิได้มา เหลือจากนั้นก็มาพร้อมกันกับด้วยพระยาลาวสิ้นแล ท่านก็ตัดศักราชอันพระยาตรีจักขุตั้งไว้ได้ ๕๖๐ ตัวนั้นเสียในวันกลางคืนเดือน ๕ ออกค่ำ ๑ วันอาทิตย์ยามจักใกล้รุ่งแล้ว ตั้งศักราชใหม่ไว้ตัว ๑ ยามรุ่งแจ้งแล้วเป็นตติยศักราชตกปีใหม่ปีกัดเจ้านั้นแล แล้วก็ผ่อ[๒] ขึ้นเมื่อภายบนเห็นเกินเงินนั้นค่อยผุดขึ้นเมื่อบ่เสี้ยง[๓] ยังเห็นเงื่อนยังอยู่แล กาลนั้นพระยาเจ้าท่านก็พร้อมกับด้วยเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย สร้างเวียงขุดคูกว้าง ๗ วา ยาว ๑,๑๐๐ วา ยาวไปตามแม่น้ำนั้น ก่อเป็กปราการกวมแท่นเงินและต้นไม้หมากทันที่ท่านเอาโอปปาติกชาตินั้นแล้ว ก็เรียกชื่อว่าเวียงเหรัญนครเงินยางเชียงแสนว่าดั่งนั้นแล เหตุเอานิมิตต์เทินเงินนั้นตั้งแล ที่ต้นไม้หมากทันนั้นท่านก็ก่อสร้างให้เป็นมหาเจดีย์ธาตุและวิหารทั้งมวลแล้ว ก็เรียกว่าอารามสังกาแก้วดอนทันนั้นแล นัยหนึ่งเรียกว่าวัดสังกาแก้วยางเงิน

---

(๑) บรรได (๒) มองดู (๓) บ่เสี้ยง=ยังไม่หมด

ก็เรียกแล เหรัญญบัลลังก์แท่นเงินนั้น พระยาเจ้าท่านก็ม้างเอาสละสร้างและให้ทาน เดือน ๖ ออก ๕ ค่ำ วันอังคารยามเที่ยง พระยาเจ้าก็เสด็จเข้าอยู่ในราชโรงหลวงที่นั้นแล นามวิเศษก็ปรากฏชื่อว่าพระยาลวะจังกราชว่าดั่งนั้น ครั้งนั้นท้าวพระยาทั้งหลาย ๙๙๘ เมืองนั้น ก็รับเอาพระราชอาชญาพระยาเจ้าแล้ว ก็สั่งอำลาพระยาลวะจักราชเจ้าแล้ว ก็หนีเมื่อสู่บ้านเมืองที่อยู่แห่งเขาทุกคนนั้นแล

แล้วก็กระทำบุญไป ส่วนบ้านเมืองศาสนาพระพุทธเจ้าก็การกุง[๑] รุ่งเรืองมากนัก แต่นั้นมาเมืองยวนลานนาและเมืองจ่าลานช้างทั้งสองเมืองนี้ จึ่งเรียกว่าลาวลาวดั่งนั้นแต่นั้นมาแล ต่อแต่นั้นมาศักราชได้ ๒ ตัวบีกดใจ้ ยังมีพระมหาเถรเจ้าตนหนึ่ง มีนามบัญญัติว่าญาณรังสี ท่านก็รู้ประวัติข่าวศาส์น ว่าศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าอันตั้งอยู่ในโยนกประเทศ คือ ว่าเมืองยวนเชียงแสนที่นั้นรุ่งเรืองว่าดั่งนั้น พระมหาเถรเจ้าก็ไปนิมนต์เอามหาธาตุเจ้าองค์หนึ่งใหญ่ประมาณเท่าเม็ดในหมากทัน เป็นธาตุวามหนุก คือ ว่าธาตุกะดูกคางก้ำซ้ายแห่งพระพุทธเจ้านั้น แต่อโศการามยังเมืองปาตลีบุตนคร แล้วก็มาถึงพระยาลวะจังกราชเจ้าตนเป็นเจ้าเมืองเหรัญญนครเงินยางไชยบุรีเชียงแสนที่นี้แล้ว ครั้งนั้นพระยาลวะจังกราชเจ้าท่านก็มีใจชมชื่นยินดีกับพระมหาธาตุเจ้าแล พระมหาเถรเจ้าโยดยิ่งจึ่งจักแปลงยังพระโกศคำรับเอามหาธาตุเจ้าแล้ว ก็กระทำสักการะบูชามากนักแล

กาลนั้นพระยาเจ้าก็ไหว้สามหาเถรเจ้าว่า สถานที่ใดควรตั้งยังมหาธาตุเจ้าที่ใดดี ขอให้เจ้ากูจงบอกให้แก่ผู้ข้าทั้งหลายแลเทอญ

(๑) ถึงขีดสุด, คุง

ครั้งนั้นมหาเถรเจ้าจึ่งนิมนต์เอาพระธาตุเจ้าขึ้นใส่สีวิกากาญจน์ แล้วก็นำเอาตนพระยาเป็นประธาน และเสนาอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมกันนิมนต์อาราธนามหาธาตุเจ้า เสด็จขึ้นไปถึงหัวเวียงจักใกล้สุดนั้นแล้ว กาลนั้นพระญาณรังสีเถรเจ้าก็เห็นที่จักตั้งบรรจุพระบรมธาตุเจ้าและเจดีย์กวมนั้นฐานะที่นั้นเป็นดอนงามนัก มีสัณฐานเป็นดั่งหลังเต่านั้นแล ดังลือ และมหาเถรเจ้าพลอยว่าให้ตั้งเจดีย์และบรรจุพระมหาธาตุเจ้าในที่นั้นจา ก็เหตุว่ายามพระพุทธเจ้ายังธรมานอยู่วันนั้น ก็เสด็จเข้ามาเมตตาพระยาตนเป็นเจ้าเมืองโยนกลูกเค้านั้น วันนั้นต่อกาลนั้นช้างมงคลแห่งเจ้าเมืองนั้นได้เห็นยังพระพุทธเจ้าและสาวกเจ้าทั้งหลายนั้น ก็สะดุ้งแล่นหนีมาถึงที่นี้แล้ว ก็ร้องแสนแล่นพลิกคืนไปร้องแสนสะเคียน[๑] อยู่ท่ามกลางสันดรที่นั้นถ้วนสามทีแล ในกาลนั้นพระสัพพัญญูเจ้าก็ทำนายว่า ภายหน้าเมืองจักไปตั้งอยู่ที่นั้นจักได้ชื่อว่าเมืองไชยบุรีเชียงแสนว่าดั่งนั้นแล้ว เหตุนั้นพระมหาเถรเจ้า พร้อมกับด้วยพระยาเอามหาธาตุเจ้าไปบรรจุตั้งไว้ที่นั้น ให้ก่อเป็นเจดีย์สถูปและวิหารกำแพงปราการบริบูรณ์ แล้วฉลองให้ทานในวันเดือน ๔ เพ็ญวันพฤหัสบดี สำเร็จบริบูรณ์ก็ให้ชื่อว่ามหาอารามเชียงมั่นช้างคุ้ง แต่นั้นไปศักราชได้ ๓ ตัวปีเป้า พระยาลวะจังกราชเจ้าท่านก็ไปสร้างเจดีย์หลังหนึ่งกวมที่เกษาธาตุพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธเจ้าทำนายว่าจักได้ชื่อว่าดอยฟ้านั้นแล เดือน ๖ เพ็ญวันศุกร์สำเร็จแล้วบริบูรณ์ แต่นั้นไปท่านก็เสด็จไปสร้างเวียงแถมลูกหนึ่งมีหนหรดีไกลสี่คืนทาง สร้างกวมแม่น้ำอันไหลมาแต่หนตะวันตก มี

(๑) กึกก้อง, สะเทือน

สัณฐานเป็นดั่งผักฝางนั้น จึ่งเรียกชื่อว่าเวียงฝางแต่นั้นมาแล ตามเหตุนิมิตต์แห่งพระพุทธเจ้ามาทำนายไว้ว่า ภายหน้าจักได้ชื่อว่าเมืองฝางนั้น เหตุดั่งนั้นพระยาลวะจังกราชเจ้าสร้างเวียงยาวเป็นดั่งผักฝางนั้น เพื่อเหตุนั้นด้วยเดชะอาชญาแห่งท่านคุ้มสิบสองพันนาเงินยางและเมืองฝางสามพันนา เมืองสาทห้าร้อยนา ชวาดเมืองหางร้อยนา ชวาดน้อยยางมานร้อยนา รวมกันเป็นสามหมื่นสี่พันนา แต่นั้นควานช้างมงคลแห่งท่านไปหาช้างก็หายรอยเสีย มันก็ไปหนทักษิณไปไกลคืนทางหนึ่งก็ได้เห็นรอยช้างตัวหนึ่งรอยใหญ่ ๓ ศอก เที่ยวไปตามริมน้ำแม่กก ไปไกล ๕๐๐ วา แล้วก็หายรอยไปเสีย มันก็แผวไป[๑] ภายหน้าได้ ๓ คืนไปถึงริมน้ำแม่ขระ มันก็ไปพบพรานป่าผู้หนึ่งร้อยเต่าหาบมา มันก็ถามพรานป่าผู้นั้นว่า ป่าที่นี้ช้างป่าทั้งหลายมีหรือไม่มี พรานป่าผู้นั้นกล่าวว่าแคว้นนี้ช้างป่าบ่มีแท้แล ว่าดั่งนั้นแล้ว ที่นั้นจึ่งเรียกว่าร้อยเต่าแต่นั้นมาแล ฝ่ายควานช้างคนนั้นก็กลับคืนมา พอมาถึงที่รอยช้างหลวงนั้นมันก็บ่เห็นยังรอยช้างหลวงก็เท่ามาเห็นรอยช้างมันดั่งเก่า มันก็ได้ช้างแห่งมันแล้ว มันก็มาถึงสำนักพระยาเจ้าแล้ว ก็เข้าไปไหว้สาพระยาเจ้าตามดั่งมันได้เห็นนั้นทุกประการ ในกาลนั้นพระยาลวะจังกราชเจ้า ก็มีอาชญาให้ไปสร้างเวียงที่รอยช้างหลวงนั้นลูกหนึ่งแล้ว ก็ใส่ชื่อเวียงนั้นว่าเวียงเชียงรอยที่พรานป่าร้อยเต่าหาบมานั้นก็ให้ไปตั้งบ้านที่นั้นบ้านหนึ่ง ให้ชื่อว่าบ้านร้อยเต่านั้นแล ครั้นต่อมาภายหลังเชียงรอยนั้นก็กลับหายไปเรียกชื่อว่าเชียงรายต่อมาถึงกาลบัดนี้ เหตุว่าพระพุทธเจ้ายังธรมาน

(๑) ถึง

อยู่ วันนั้นมาทำนายชีร้ายนั้น เหตุอันนั้นจึ่งได้ชื่อว่าเชียงรายด้วยเหตุอันนั้นแล ที่ร้อยเต่านั้นก็กลายไปว่าเชียงของด้วยเหตุอันนั้น ส่วนว่าพระยาลวะจังกราชเจ้าท่านก็อยู่เวียงเงินยางบุรีเชียงแสนและเมืองขวางเชียงร้อยทั้งสามเวียงนั้นแล ท่านก็มีราชบุตร ๓ คน และคนผู้พี่ชื่อว่าลาวกอ ผู้กลางชื่อว่าลาวเกือ ผู้น้องช้อยชื่อว่าลาวเก้านั้นแลในกาลนั้นยังมีขา[๑] เจ้าพี่น้องก็ชวนกันไปแอ่ว ที่สบห้วยตมไหลมาต่อน้ำแม่ของที่นั้น ก็เห็นยังปูหลวงตัวหนึ่งใหญ่เท่าเยีย[๒] เข้าขาเจ้าก็ไล่จับเอา ปูตัวนั้นก็พ่ายเข้ารูดินอันหนึ่งไปนั้นแล ขาสองคนผู้พี่นั้นก็ขุดแล้วว่าให้น้องเอาน่างไปกางไว้ทางห้วยภายใต้นั้นแล้วให้เฝ้าอยู่ที่นั้น ฝ่ายน้องนั้นก็ไปตามคำพี่บอกนั้นทุกประการ ส่วนขาผู้พี่ทั้งสองก็ขุดปูได้แล้วก็พากันลักหนีผู้น้องนั้นเสีย ฝ่ายผู้น้องนั้นก็กำค้อนแร่เฝ้านั่งอยู่เสี้ยงสองวันจนค่ำ ขาทั้งสองเป็นพี่นั้นก็เอาปูหลวงตัวนั้นมาถวายพระยาเจ้าตนเป็นพ่อแล้วก็กล่าวฟ้องตู้ข้านั้น ก็ไล่ปูไปผู้เดียวมันก็หลงหมู่เสีย ผู้ขาทั้งสองเสาะหาผับ[๓] ทุกที่ก็บ่เห็นมันแล ส่วนพระยาตนพ่อครั้นได้ทราบดั่งนั้นแล้ว ก็มีอาชญาให้คนไปตามเสาะหาทั้งคืนก็บ่เห็นที่ใดสักแห่งแล ครั้นว่าคืนนั้นรุ่งแจ้งแล้ว ส่วนว่าผู้น้องนั้นก็กำค้อนแร่เฝ้านั่งอยู่ ครั้นค่ำมาแล้วก็หนีมาหาพี่ทั้งสองก็บ่เห็นพี่เท่าเห็นแต่รูอันเขาขุดเอาปูนั้น เหตุดั่งนั้นที่อันนั้นจึ่งได้ชื่อว่าควาน[๔] ปูเข้านั้นแล ผู้น้องมาผ่อ[๕] หาพี่ทั้งสองบ่เห็นแล้วก็กลับหนีมาหอปราสาทในคืนวันนั้น ก็มาร้องไห้ร่ำไรต่อพระยา

---

(๑) ขา ใช้แทนคนจำนวนมาก ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป (๒) ฉาง (๓) ไม่ทราบว่าอะไร
(๔) ที่ (๕) มอง

ตนพ่อว่า ตูข้าพี่น้องพากันไปขุดปู่นี้ ครั้นได้ปู่แล้วยังหนีละกันเสียได้ดาย ตูข้านี้จักอยู่กับด้วยกันบ่ได้และว่าดั่งนั้นแล้ว ในกาลนั้นเจ้าพระยาตนพ่อ ครั้นได้ยินแล้วดั่งนั้นก็เคียดแก่ข้าทั้งสองอันเป็นพี่นั้น แล้วก็ให้หาลาวกอผู้พี่เค้านั้นไปอยู่เสียบ้านถ้ำนั้นแล แล้วก็ให้ลาวเกือผู้พี่กลางนั้นไปกินเมืองขาลาวผาพวงนั้นแล ส่วนลาวเก้าผู้น้องช้อย(๑) นั้นให้อยู่ไชยบุรีกับด้วยตนนั้นแล ส่วนว่าปู่หลวงตัวนั้นพระยาเจ้าก็กระทำสักการบูชาแล้วก็ให้อยู่ไชยบุรีกับด้วยตนนั้นแล ส่วนว่าปู่หลวงตัวนั้นพระเจ้าก็กระทำสักการบูชาแล้วก็ให้เอาไปปล่อยไว้ที่เก่านั้นแล ฝ่ายลาวกอผู้ไปอยู่บ้านถ้ำนั้น พระยาเจ้าตนพ่อก็ซ้ำให้ย้ายไปกินแคว้นกวาง คือ ว่าเมืองน่านเสียนั้นแล พระยาลวะจังกราชเจ้าอยู่เสวยราชสมบัติกับด้วยราชบุตรแห่งตนผู้ชื่อว่าลาวเก้าผู้ช้อยนั้นยังเวียงเหรัญญเงินยางไชยบุรีเชียงแสนที่นี้นานได้ ๑๒๐ ปี แล้วก็จุติไปสู่ปรโลกเสียในปีเบิกเสดศักราชได้ ๑๒๐ ปี อายุก็ได้เท่านั้นแล

ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็อุสาราชาภิเศกยังเจ้าลาวเก้าขึ้นเสวยราชแทนบิดาสืบต่อไปในศักราช ๑๒๐ นี้ แล้วก็เบิกบายนามกรว่าลาวเก้าแผ่นมาเมืองนั้นแล ท่านเสวยราชสมบัติได้ปีหนึ่งถึงศักราช ๑๒๑ ตัวปีกัดไค้ พระยาลาวเก้าแผ่นมาเมือง ท่านก็บังเกิดเจตนาศรัทธาไปสร้างพระเจดีย์สถูปยังที่จอมดอยที่ปู่เข้านั้น เหตุว่ายามเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรมานพระองค์มาฉันข้าวและบ้วนปาก ผู้ลงไปยังฝั่งน้ำที่นั้นแล้ว ถาปนาเกศาธาตุไว้ที่นั้นเส้นหนึ่งแล้ว พระองค์ก็ทำนายว่าที่นี้ต่อไปจักได้ชื่อว่าดอยภูเข้าว่าดั่งนั้น เหตุนั้นพระยาลาวเก้าแผ่น

(๑) สุดท้อง

มาเมือง จึ่งจักได้ไปสร้างมหาเจดีย์กวมธาตุเจ้าที่นั้นให้บริบูรณ์แล้ว กระทำบุญให้ทาน จึ่งเรียกที่อันนั้นชื่อว่าธาตุเจ้าดอยภูเข้านั้นแล ถัดนั้นมาถึงศักราชได้ ๑๒๓ ตัวปีลวงเป้า เดือน ๖ เพ็ญวันอังคาร ในกาลนั้นยังมีตาผ้าขาวผู้หนึ่งลงไปอาบน้ำชำระตนในที่นั้นน้ำก็พา พัดไหลไป ก็ไปพานอยู่ที่หนึ่งแล้วท่านก็ตายในที่นั้น แล้วท่านก็ บังเกิดศรัทธา(๑) ก็พร้อมกับด้วยพระยาเจ้าลาวเก้าแผ่นมาเมืองเป็น เค้าแล ฝ่ายเสนาอำมาตย์ประชานรราษฎร์ทั้งมวลก็พร้อมกันสร้าง พระเจดีย์หลังหนึ่งสูง ๔ วาอก(๒) แล้วบรรจุพระธาตุเจ้า ๑,๐๕๐ พระองค์แล้วก็กระทำบุญให้ทานบริบูรณ์ ให้ชื่อว่าวัดผ้าขาวพานนั้น แล เรียงวัดสังกาแก้วดอนทันหลังอันพระยาลวะจังกราชตนพ่อสร้าง ไว้นั้นแล พระยาลาวเก้าแผ่นมาเมืองเสวยเมืองเหรัญญนครเชียงแสน แทนพ่อ มานานได้ ๑๒ ปี แล้วก็ถึงอนิจจกรรมไปในปีกัดเป้าศักราช ได้ ๑๗๒ ตัว อายุได้ ๘๐ ปี

ต่อแต่นั้นมา ลาวเส้ากินเมืองแทนไปได้ ๔๐ ปี ก็ถึงอนิจจ-กรรมไปในปีเบิกสี ศักราช ๒๑๘ ตัว อายุได้ ๗๑ ปีแล

ลาวพังกินเมืองต่อไปได้ ๓๐ ปี ก็ถึงอนิจจกรรมไปในปีเมิง-เม่า ศักราชได้ ๒๔๗ ตัว อายุได้ ๕๙ ปีแล

ลาวหลวงกินเมืองต่อไปได้ ๓๐ ปี ก็ถึงอนิจจกรรมไปในปี ระวายยี่ ศักราชได้ ๒๗๖ ตัว อายุได้ ๖๗ ปีแล

ลาวแหลวกินเมืองแทนได้ ๒๗ ปี ก็ถึงอนิจจกรรมไปในปี เต่าสี ศักราชได้ ๒๙๒ ตัว อายุได้ ๕๙ ปี

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) สี่วาครึ่ง คือ จากอกไปปลายแขน

ลาวกัดกินเมืองแทนได้ ๑๙ ปี ก็ถึงอนิจจกรรมไปในปีกดเสด ศักราชได้ ๓๑๐ ตัว อายุได้ ๖๑ ปี

ลาวพิงกินเมืองแทนได้ ๑๗ ปีก็ถึงอนิจจกรรมไปในปีระวายสี ศักราชได้ ๓๒๖ ตัว อายุได้ ๕๓ ปี

ลาวตนกินเมืองแทนได้ ๑๘ ปีก็ถึงอนิจจกรรมไปในปีกาเม็ด ศักราชได้ ๓๔๓ ตัว อายุได้ ๕๗ ปี

ลาวจอมกินเมืองแทนได้ ๑๕ ปี ก็ถึงอนิจจกรรมไปในปีกาบซง้า ศักราชได้ ๓๕๖ ตัว อายุได้ ๕๑ ปี

ลาวขวักกินเมืองแทนได้ ๓๐ ปี ก็ถึงอนิจจกรรมไปในปีกาได้ ศักราชได้ ๓๘๕ ตัว อายุได้ ๕๓ ปี

ตั้งแต่ลวะจังกราชปฐมโอปปาติกลำดับมาถึงพระยาลาวขวักนี้ เทียระย่อมลูกกินเมืองแทนพ่อมาบ่สังกวน[๑] แล แต่นั้นมาพระยาลาวขวักตายแล้วละลูกไว้แทน มีชื่อว่าลาวจังกวาเรือนคำแก้วกินเมืองแล้วท่านก็มีลูกผู้หนึ่ง ชื่อว่าลาวควักกวาว ท่านก็ให้ไปกินเมืองฝาง และในกาลครั้งนั้นยังมีท้าวตนหนึ่งอยู่แคว้นกวาว คือ ว่าเมืองน่านเป็นตระกูลลาวกอแต่ก่อน มีชื่อว่าท้าวกีลานคำ ก็เอารี้พลมารบพระยาจังกวาเรือนคำแก้ว ๆ ท่านก็ออกรบยังกลางทุ่งเชียงรายนั้นแล ฝ่ายชาวเชียงรายเสียเจ้าแม่ทัพ ก็พร้อมกันพ่ายหนีเข้าไปในเวียงที่นั้น ครั้งนั้นท่านก็ใช้ไปหาพระยาควักกวาวตนลูกอยู่ยังเมืองฝางให้รู้แล้ว พระยาควักกวาวครั้นได้ทราบเหตุดั่งนั้นแล้ว ก็ยกเอารี้พลมาสามหมื่นจักมาเตือตนพ่อไป่ทันถึง พระยาตนพ่อก็ถูกฆ่าตายเสีย

---

(๑) รบกวน

ในที่รบเสียก่อนแล ครั้นท่านมาถึงแล้วก็รวบรวมเอายังรี้พลของพ่อกับทั้งรี้พลของท่านพร้อมแล้ว ก็ยกออกแหวกเข้ารบท้าวกีคำลานแพ้แล้วท่านก็ได้ตัดเอาหัวท้าวกีคำลานนั้นแล พระยาลาวจังกวาเรือนคำแก้วตนพ่อนั้นกินเมืองได้ ๓๒ ปี อายุได้ ๕๓ ปีตาย เขาฆ่าเสียยังกลางทุ่งเชียงรายนั้นในปีกาบสัน ศักราชได้ ๔๐๖ ตัว เดือน ๕ ออก ๗ ค่ำ วันเสาร์นั้นแล คนในเวียงเชียงรายทั้งปวงก็แตกพ่ายเสียร้ายเสียแต่ครั้งนั้นมาแล

ลาวควักวาวเป็นอุปราชาครองเมืองอยู่เมืองฝางมารบท้าวกีคำลานแพ้แล้ว ก็ได้เป็นพระยาแทนพ่อแห่งตนอยู่ในเวียงเงินยางเชียงแสนแต่นั้นมา ท่านก็มีลูกผู้หนึ่งชื่อว่าขุนเทือง ท่านกินเมืองได้ ๖ ปีตาย ศักราชได้ ๔๒๑ ตัวปีกัดไค้อายุได้ ๗๓ ปี ต่อแต่นั้นมาขุนเทืองกินเมืองแทนพ่อสืบต่อไปแล้ว ท่านก็ย่อมประสงค์ไปไล่เนื้อไปป่า ในกาลวันหนึ่งพระยาขุนเทืองไปเยี่ยวไว้บวกผา[๑] ที่แห่งหนึ่งครั้งนั้นยังมีลูกผีเสื้อผู้หนึ่งชื่อว่า นางแอกไค่ ก็เนรมิตเป็นมักกฏ[๒] ตัวหนึ่งไปแอ่วเล่นในที่นั้น ก็ไปกินยังน้ำเยี่ยวขุนเทืองในบวกผาที่นั้นก็มีความยินดีล้ำยิ่งนัก ก็บังเกิดทรงครรภ์ขึ้นตั้งแต่นั้นมา นางทรงครรภ์มาประมาณเดือนหนึ่ง นางก็มารำพึงดูก็รู้ว่าตั้งแต่ได้กินน้ำเยี่ยวแห่งขุนเทืองยังที่บวกผาที่นั้น ก็ตั้งครรภ์ขึ้นมาดั่งนั้น นางก็รู้ด้วยผยา[๓] สรัญญา ชาติก่อนนั้นเคยได้เป็นผัวนาง นางก็มีใจปฏิพัทธ์กับด้วยพระยาขุนเทือง นางก็เนรมิตตนเป็นนางผู้หนึ่ง งามประดุจดั่งนางเทพธิดานั้น ก็อยู่ยังวิมานคำเหนือค่าไม้หลวงต้นหนึ่ง

(๑) แอ่งผา (๒) ลิง (๓) ผยา–ปรัชญา, ปัญญา

กระทำเสียงเป็นดั่งคนอื่อลูกนั้น ฝ่ายพระยาขุนเทืองครั้นได้ยินแล้ว ก็ใช้ให้ลูกน้องไปผ่อดู ก็เห็นยังวิมานแห่งนางแล้ว ก็มาบอกแก่พระยาขุนเทืองให้รู้ดังนั้น ครั้งนั้นพระยาขุนเทืองก็ไล่ยังกวางดำตัวหนึ่ง อันนางหากเนรมิตมาจุ[๑] เอานั้น ลูกน้องก็บ่ทันแล ส่วนพระยาขุนเทืองครั้นไปถึงยังวิมานแห่งนางนั้นแล้ว ก็ขึ้นไปผ่อดูก็เห็นยังนางอยู่ในที่นั้น ฝ่ายนางครั้นได้เห็นยังพระยาขุนเทือง แล้วก็เข้าสวมกอดเอาไว้เป็นผัวดั่งเก่านั้นแล พระยาขุนเทืองอยู่กับด้วยนางเป็นอันนานนัก หมู่บริวารทั้งหลายก็พากันเสาะหาก็บ่พบ ก็พึ่งฟ้าว[๒] พากันพ่ายหนีมายังบ้านเมืองแห่งตนนั้นแล ส่วนนางนั้นก็ใคร่เล่นตามภาษาผีเสื้อแห่งนางนั้น นางก็ขอเอาผ้ามากั้งแวดพระยาแล้ว ยิบ[๓] ติดพื้นปราสาทไว้แล้วก็พากันเล่นมะโหรสพตามต้นไม้ที่นั้น ครั้งนั้นพระยาก็เอามีดน้อยยังขันหมาก[๔] มาแทงผ้ากั้ง แล้วผ่อคอยดู ก็เห็นเป็นวอก[๕] ก็มี บ้างเป็นงูเหลือมลายเต็มป่าแล ในกาลนั้นพระยาก็ยิ่งหน่ายนักนั้นแล ครั้นนางเห็นคลายแล้วก็มาเห็นรอยพระยาแทงผ้ากั้งนั้น นางก็ถามพระยาว่ามหาราชเจ้าเห็นแล้วยินหน่ายนักแลนอ ฝ่ายพระยาขุนเทืองก็กล่าวว่าเอาหน่ายนัก และว่าดั่งนั้นแล้วนางก็เอามือเตก[๖] ท้อง แล้วก็เอาแท่งชิ้นอันหนึ่งออกงามเป็นดั่งแท่งคำนั้น ก็เอาตอง[๗] ทึงห่อแล้วก็เอาน้ำนมใส่บอกไม้อ้อสามบอก ก็เอาให้พระยาแล้วกล่าวว่าเจ้าจึ่งเอาห่ออันนี้เมื่อรักษาไว้ ตั้งแต่วันนี้ไปได้สามเดือนแล้วให้ไข[๘] ห่อดู ครั้นเห็นเป็นเด็กน้อยดั่งนั้นจงเอาบอกน้ำอ้ออันนี้ให้กินแลเทื่อ[๙] และน้อย และ

---

(๑) จับ (๒) รีบเร่ง (๓) เย็บ (๔) ที่เชี่ยนหมาก (๕) ลิง (๖) กด (๗) ใบไม้ขนาดใหญ่ เช่นตองกล้วย (๘) แก้, ถอด (๙) ที, เทื่อ

เดือนและบอกเทอญ ครั้นสิ้นแล้วยังไห้อยู่ดั่งนั้น ให้คนเอาไปไว้ตีนป่าแพะเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้ว ในที่นั้นก็บังเกิดมีป่าทึงขึ้น พระยาก็เอาห่อนั้นแล้วก็กลับมาสู่เมืองแห่งตนนั้นแล ครั้นกลับถึงก็เอาห่อนั้นให้คนรักษาไว้พอถึงกำหนดสามเดือนแล้ว ก็ไขผ่อดูก็เห็นเป็นกุมารน้อยงามยิ่งนัก พระยาก็ให้คนเอาไปช่วย (๑) เสียแล้วก็เอาผ้ามาห่อพกไว้ ครั้นร้องไห้เมื่อใดก็เอาน้ำบอกไม้อ้อนั้นให้กิน พอถึงกำหนดสามเดือนก็เลี้ยงทั้งสามบอกไม้อ้อนั้น กุมารนั้นก็ยังร้องไห้อยู่ พระยาก็ให้คนเอาไปนอนไว้ริบ (๒) ป่าพุ้นแล้ว ยังมีฟานคำ (๓) ตัวหนึ่งมาให้กินนมคู่เทื่อ ๆ แล กุมารผู้นั้นก็ขึ้นใหญ่มา พระยาตนพ่อและเสนาคนใช้ทั้งหลายก็พร้อมกันใส่ชื่อว่าขุนทึง เอายังนิมิตต์ตองทึงห่อมานั้นแล

แต่นั้นไปพระยาก็ยินหน่ายนางแอกไค่นั้นนัก พระยาก็หานางเมืองคนเรานี้เป็นมเหสีแล้ว ก็มีลูกด้วยกันผู้หนึ่งใส่ชื่อว่าขุนเรงกวานั้นแล ครั้นขุนทึงใหญ่มาได้ ๑๖ ปี พระยาตนพ่อก็อุภิเศกชื่อว่าพระยาขุนทึงแล้วก็ขอยังลูกอาว์ (๔) ให้เป็นเมีย นางนั้นมีนามชื่อว่านางศรีสุภานั้นแล ในกาลนั้นพระยาขุนเทืองตนพ่อกินเมืองได้ ๑๖ ปีก็ตายในปีเบิกสะง้า ศักราชได้ ๔๔๐ ตัว อายุได้ ๖๐ ปีแล ขุนทึงเป็นพระยาแทนพ่อ ก็ประสงค์ไปไล่เนื้อเถื่อนกวางฟาน ก็ยิงได้กวางคำตัวหนึ่งถูกแล้วบ่ตาย ก็ทวย (๕) รอยกวางไปทางท่งดายทุงแคมเมืองเงินยางแห่งตนทางตะวันตกนั้นแล ในกาลนั้นนางแอกไค่ผู้เป็นมารดาก็อยู่ยังวิมานคำอันนั้น ครั้นนางได้เห็นยังลูกแห่งตนก็มีความ

---

(๑) ชำระ, ล้าง (๒) ริม (๓) อีเก้ง (๔) น้องชายของพ่อ (๕) ติดตาม

ยินดียิ่งนัก แล้วก็เรียกเอายังพระยาขุนทึงตนลูกขึ้นเมือสู่วิมานคำ แล้วก็ปราศรัยกับด้วยพระยาตนลูกแล้วก็พาเข้าไปในถ้ำ นางก็สัญญาแก่ลูกตนว่า แม่จักส่งเจ้าไปหาตานาย(๑) เจ้าอย่าได้กลัวเนอ เจ้าจงขอเอาหม้อแกงทองรองบ่จ่าย กับขอขวักขว่าย(๒) ให้เป็นเมือง สองอันนี้เทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ครั้นว่าไปถึงปู่ย่าตานายแท้ก็เห็นเป็นงูจอง(๓) ใหญ่เท่าเทนซาวข้าว เกล็ดดำยัวยวาด(๔) ตาใหญ่เท่าแว่นท่านก็ขอเอาเป็นดังแม่สัญญาให้นั้นแท้ ครั้งนั้นปู่ย่าตานายก็ให้สิ่งของนั้นทุกประการแล้ว ก็ออกมาหาแม่แห่งตนนั้นแล นางแอกไค่กล่าวฤทธิ์ของวิเศษแก่ลูกว่า หม้อแกงทองรองบ่จ่ายนี้ จักเลี้ยงแขกรี้พลนับหมื่นนับแสน ข้าวแกงชิ้นปลาอาหารก็หากมีมาเต็มทุกเมื่อบ่เสี้ยงแล รองขวักขว่ายให้เป็นเมืองนี้เจ้าจงเอากวัดแกว่ง ครั้นว่าขอนี้ไปร้องที่ใดเจ้าจงจักนอนที่นั้นเทอญ ว่าดังนั้นแล้วก็ส่งลูกตนให้กลับคืนเมืองนั้นแล ส่วนพระยาขุนทึงครั้นมาถึงที่แห่งหนึ่งป่าราบเพียงงามท่านก็เอาขอขวักขว่ายนั้นกวัดแกว่งไป ขอนั้นก็เกี่ยวเกาะต้นไม้ไว้แล้วท่านก็นอนในที่นั้น ครั้นถึงกลางคืนสถานที่นั้นก็บังเกิดเป็นเมืองอันหนึ่ง มีทั้งรั้วเวียงเชียงแช่เย้าเรือนช้างม้า ก็บังเกิดพร้อมทั้งไพร่ฟ้าข้าเมืองมากนักแล ส่วนพระยาขุนทึงตื่นรุ่งเช้าก็เห็นเป็นเมืองรุ่งเรืองงามเป็นดังแผ่นเงินนั้น ท่านก็ใส่ชื่อเมืองอันนั้นว่าเวียงเชียงเรืองแต่นั้นมาแล ส่วนพระยาขุนทึงก็กลับคืนมายังเมืองเก่าแห่งตนแล้ว ก็ขนเอาครอบครัวลูกเมียและเสนาอำมาตย์ไปอยู่ยังเวียงเชียงเรืองที่นั้นแล้ว ก็แต่งให้น้องท่านผู้ชื่อว่าขุนเรงกวานั้นเป็นพระ

---

(๑) ยาย (๒) กวัดแกว่ง (๓) งูจงอาง (๔) เลื่อมพราย

ยาจักรวัตีในชมพูทวีป ฝ่ายท้าวพระยาสามันตราชทั้งหลายก็เข้ามาสู่สมภาร มีบรรณาการช้างม้าข้าคนมนตรีมาถวายมากนัก ไผ [๑] บ่ได้นึ่งข้าวหุงแกงกินก็เท่าให้รับประทานทุกคน ๆ แม้ว่าสัตว์ป่าทั้งหลายคือว่าละมั่งกวางฟานเสือหมีจ้อน [๒] วอก ค่าง นางนี นกรุ้งแหลว [๓] ทั้งหลาย ก็ว่าลูกหลานเจ้าเราได้เป็นเจ้าปราบปฐวีเราก็ควรไปปฏิบัติและว่าดังนั้นแล้ว ก็ลงมาสู่เมืองเสี้ยงนั้นแล หมู่คนและท้าวพระยาทั้งหลาย ท่านก็มีอาชญาตีกลองร้องป่าวในเวียงและนอกเวียงทั้งมวลว่า สัตว์ป่ามาสู่เมืองนี้ก็หากเป็นบริวารบู่ย่าแห่งเราทั้งสิ้นแล ใครอย่าได้กระทำร้ายแก่เขาเนอ ว่าดังนั้นแล้ว ในกาลนั้นหมูเถื่อนทั้งหลายก็ไปกนข้าวในนาในไร่แห่งชาวเมืองทั้งหลาย ชาวเมืองทั้งหลายก็เข้าไปไหว้สาพระยาขุนทึง ๆ ก็แต่งให้คนเฝ้าแหนบ่ยั้ง หมูเถื่อนทั้งหลายก็ยังมากินอยู่ดังเก่า เขาก็เมือสำแดงแก่พระยาเจ้าอีกแล ท่านก็ให้เขาเอาไม้ใส่คันยาวไปแขวนทุกที่ ครั้นลมมาตีไม้นั้นก็ท่าวไป สัตว์ก็เข้าไปกินข้าวดังแต่ก่อนนั้นแล เขาก็เมือไหว้สาขออาชญากรุณาแด่พระยาเจ้า ๆ ก็ว่าแหลวหลวงเฝ้านาหลวง แหลวน้อยเฝ้านาน้อย ครั้นว่าเขาเห็นหมูกวางมาเข้านา แหลวก็อยู่ต้นไม้สูงห้ามเสีย สัตว์ทั้งหลายก็พ่ายหนีไปแล บ่มากินข้าวยังนาสักทีแล สัตว์ทั้งหลายไปตามข้างบ้านข้างเมืองข้างตูบ [๔] รั้วตูบเรียง ผีเสื้อหลุหลาง [๕] ไปเสี้ยงแล เสื้อบ้านเสื้อเมืองก็เคียด ก็แต่งให้เป็นอันตรายแก่แหลวหลวงแหลวน้อยอันเฝ้านานั้นตายไปเสียเสี้ยงแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็มากินข้าวไร่ข้าวนาดังนั้น ท่านก็มีอาชญาให้สานตาแหลว [๖] สานเป็นสอง

(๑) ใคร (๒) กะรอกชะนิดหนึ่ง (๓) อีเหยี่ยว (๔) กระต๊อบ, กระท่อม (๕) หนี (๖) เฉลว

ตาสามตาเรียงกันแล้ว เอาตาหนึ่งขัดขึ้นเมื่อบนเหน็บปลายไม้หมายไว้ที่ไร่ที่นานั้น สัตว์ทั้งหลายจึ่งบ่มากินข้าวไร่ข้าวนาต่อเท่ากาลบัดนี้แล พระยาเจ้าขุนทึงเป็นเจ้าเสวยเมืองเชียงเรือง ท่านบ่มีลูกผู้ชายเท่ามีแต่ลูกผู้หญิงหนึ่งชื่อว่านางมนุสสอรุณนั้นแล พระยาขุนเรงกวาตนนั้นมีลูกสองชาย ผู้พี่ชื่อว่าลาวชินได้นางพระติสสกุลเป็นเมียแล้วให้อยู่เงินยางกับด้วยตน ให้ใจรู้[๑] คนภายตะวันออกล่องใต้เวียงไชยนารายน์คือว่าดอนมูลทั้งมวลแล หนเหนือภายตะวันตก ให้ตนน้องชื่อว่าจอมผาเรืองท้าวได้ลูกพระยาขุนทึงเป็นเมียอยู่เวียงเชียงเรืองนั้นแล พระยาขุนทึงกินเมืองได้ ๔๑ ปี ตายในปีกัดไค้ ศักราชได้ ๔๖๑ ตัว อายุได้ ๕๕ ปีแล

จอมผาเรืองตนหลานกินเมืองแทนอยู่เวียงเชียงเรืองที่นั้นได้ ๘ ปีแล้ว ก็มีราชบุตรสองตน ตนพี่ชื่อว่าท้าวอ้ายเจือง ก็ให้กินเมืองอยู่ยังเวียงเชียงเรืองกับตนแล้ว ให้เอาใจรู้คนในเมืองและเชียงรายและแคว้นใต้แล้ว ก็แต่งให้เจ้าขุนเจืองตนน้องนั้นเป็นอุปราชาแสงเมืองไปกินเมืองฝางแล้ว ให้ใจรู้คนภายตะวันตกทั้งมวลแล

ทีนี้จักจาด้วยเจ้าขุนเจืองก่อนแล ท่านได้เป็นอุปราชาแสงเมืองแล้ว ในคืนอันท่านจัดยกไปเมืองฝางอันนั้น ท่านนอนในราตรีคืนวันนั้นก็เห็นยังนิมิตต์ฝันว่า ยังมีชายเฒ่าแก่ผู้หนึ่ง นุ่งผ้าขาวแล้วเอาแก้วมาให้ลูกหนึ่ง แล้วก็สะดุ้งตื่นแจ้งดีแล้ว ศักราชได้ ๖๔๘ ตัว ปีระวายซง้า เดือน ๒ ออก ๘ ค่ำ วันอังคาร ท่านก็เสด็จออกไปเมืองฝางแล ท่านยกไปถึงน้ำแม่คำท่าทับที่นั้น ยังมีช้างตัวหนึ่งมีงา

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร เห็นจะเป็นชื่อคน

อันแดง มีเล็บตีนอันเขียวงามใหญ่ประมาณ ๔ ศอก เดินเลียบริมน้ำแม่คำก้ำหน้าล่องมาถัดล่องหน้าท่าน ๆ เห็นแล้วก็ไล่ตามเอาช้างตัวนั้นไปหนตะวันตกชวยใต้ไกลประมาณ ๕๐๐ วา ช้างตัวนั้นก็ไปเหนี่ยวกิ่งไม้ศรี[๑] น้อยต้นหนึ่งอยู่ ท่านก็ขึ้นต้นไม้ศรีต้นนั้นแล้วก็เต้นใส่คอช้างตัวนั้นได้แล้ว อุปราชาเจืองเจ้าท่านก็มีใจยินดีนักแล้ว ท่านก็ใส่ชื่อช้างตัวนั้นว่าพานคำ เหตุว่าได้ที่น้ำแม่คำนั้นแล ไม้ศรีต้นนั้นก็ได้ชื่อว่าศรีช้างน้าวแต่นั้นมาแล ท่านก็เลยไปกินเมืองฝางนั้นแล

ทีนี้จักจาด้วยพระยาลาวชินตนพี่ อันกินเมืองเงินยางและไชยนารายน์เมืองมูลนั้น บ่มีลูกชายมีแต่ลูกหญิงสองคน ผู้พี่ชื่อว่าอามแพงจันทน์ผงมีอายุได้ ๑๒ ปี ผู้น้องชื่อว่านางโอคาแพงเมืองอายุได้ ๑๐ ปี ฝ่ายพระยาจอมผาเรืองตนน้อง ก็ใช้ไปขอเอาจักให้แก่ราชบุตรทั้งสองพี่น้อง พระยาลาวชินตนพี่กล่าวว่าลูกเขายังน้อยอยู่ไบ่ช่างว่าสังเทือ[๒] เอาบุญข้าเจ้าเป็นภายหน้าเทอญ พระยาจอมผาเรืองกินเมืองได้ ๑๗ ปี ศักราชได้ ๔๗๘ ตัวก็ตายในปีที่ใช้คนไปขอนางทั้งสองนั้นอายุได้ ๖๐ ปีแล ส่วนพระยาอ้ายเจืองตนลูกกินเวียงเชียงเรืองแทนสืบไป แต่นั้นมาคำ[๓] ลือชาปรากฏไปในบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลายว่า ยังมีนางทิพย์ ๒ นางพี่น้องเกิดมีในเวียงเงินยางช้างแสนนั้น งามนักหาผู้ใดจักเสมอบ่มิได้เป็นลูกเจ้าเชียงเรืองนั้นมี ๒ คน หาท้าวพระยาบ่ได้เท่าเว้นไว้แต่เจ้าตนบุญใหญ่มหานครจึ่งจักทรงได้แล ครั้งนั้นท้าวพระยาสามนตราชทั้งหลาย เป็นต้นว่าเมืองโกสัมพี กลึงคราช สาวัตถี หงสาวดี อโยธยา ต่างตนก็ต่าง

(๑) ตัดมาจากคำว่าศรีมหาโพธิ์ (๒) ไบ่ช่างว่าสังเทือ=ทำไมพูดอย่างนี้ (๓) คำพูด

ห้าง[๑] มีรี้พลมากหลาย ว่าจักยกพลมาชิงเอายังนางทั้งสองนั้นทุกหัวเมือง ฝ่ายพระยาจันทบุรีกับพระแกวหลวงตนพี่ ก็พูดว่าสองราพี่น้องจักไปเอานางทิพย์มาคนละนางเทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ก็ห้างยังหมู่รี้พลเป็นอันมากนัก ท้าวพระยาหนใต้และตะวันตก ต่างตนก็ว่าต่างคัดหาญนัก มารบแกวและลาวลานช้างบ่แพ้ เขาก็ว่าจักรบด้วยหมู่บ่แพ้[๒] ตูแล เหตุว่าหมู่ตูหลายนักมาชนช้างต่อกันเทอญ ก็หาไถจับชนช้างต่อแกวบ่ได้ แกวก็ว่าวันพรุกนี้ ตูจักเข้าเอานางทิพย์ในเวียงเงินยางเชียงแสนนั้นแล ครั้งนั้นพระยาลาวชินเจ้าตนพ่อแห่งนางทั้งสองก็ใช้ให้อำมาตย์ ไปหาเจ้าทั้งสองพี่น้องยังเวียงเชียงเรืองและเวียงฝาง ให้เอารี้พลยกมาช่วยทั้งสองเมือง ตนน้องทั้งสองเมืองมาบ่ทันถึง พระยาอ้ายเจืองตนพี่จึ่งเอาคนชาวเชียงเหรัญญเงินยางและเวียงเชียงเรืองได้พร้อมแล้ว ก็ขี่ช้างออกชนช้างแกวบ่แพ้แกวเสียแกวพื้นตายกับหัวช้างนั้นแล ครั้งนั้นเจ้าอุปราชาขุนเจืองตนน้องลุกเมืองฝางมาถึงแล้ว ก็ขึ้นขี่ช้างชะพานคำไสช้างเข้าต่อ พระยาจันทบุรีก็ไสช้างตัวชื่อว่าสุรสงครามเข้าต่ออุปราชาเจ้าขุนเจืองเคียดนัก ก็จึ่งเอาง้าวช้างพื้นหัวพระยาเวียงจันทน์ตายกับหัวช้างนั้นแล ฝ่ายพระยาแกวเป็นพี่นั้นจึ่งกล่าวว่าอย่ารีบพื้นกันด้วยง่ายเทอญ ช้างบ่แพ้ตัวหนึ่งก็จักเปลี่ยนตัวหนึ่งเข้าชนช้างเรายังมีหลายตัวดาย[๓] ค่อยเล่นกันไปให้สนุกก่อนว่าดังนั้นแล้ว พระยาแกวก็ซ้ำขึ้นขี่ช้างตัวชื่อว่าแก้วคุณเมืองเข้าชนช้างเจ้าอุปราชาตัวชื่อว่าชะพานคำ เข้าชนหงายงารับจับเค้าคอช้างแก้วคุณเมืองแห่งพระยาแกวท่าวไปแล พระยาแกวซ้ำ

(๑) รวบรวม (๒) บ่อแพ้=ไม่ชนะ (๓) อยู่

ขี่ช้างแก้วปราบเมืองเข้ามาชนอีก ช้างชะพานคำก็กระทำฉันเดียวนั้น ช้างแก้วปราบเมืองก็ท่าวไป พระยาแกวก็เปลี่ยนเอาช้างตัวชื่อว่าแก้วบุญเรือง เข้าต่อแถมช้างชะพานคำก็แทงเค้าคอช้างแก้วบุญเรืองท่าวไปแล้ว ครั้งนั้นเจ้าอุปราชาขุนเจืองก็เอาง้าวช้างฟันหัวพระยาแกวตายกับคอช้างนั้นแล ฝ่ายพลแกวทั้งหลายก็แตกพ่ายพลัดกัน ส่วนชาวเวียงเงินยางเชียงแสนเชียงเรืองเมืองฝางเชียงรายทั้งปวง ก็พร้อมกันไล่เกิดเอาแกวได้สามหมื่นคนกับทั้งช้างม้าเข้าของสาตราอาวุธทั้งมวลพร้อมสิ้น แล้วก็เอาคนเหล่านั้นเข้าไปขังไว้ในเวียงเงินยางนั้นแล ครั้งนั้นพระยาลาวชินตนลุงก็มีใจยินดียิ่งนัก ก็ประดับลูกหญิงทั้งสองพี่น้องด้วยเครื่องอลังการเสร็จแล้ว ก็นำเอาไปถวายแก่เจ้าอุปราชาขุนเจืองตนหลานให้เป็นอัครมเหสีฝ่ายซ้ายฝ่ายขวาทั้งสองนางนั้นแล้ว ก็เอาน้ำมาอุภิเษกให้เสวยเมืองเหรัญญนครเชียงแสนนั้นแล แต่นี้ไปจึ่งได้เรียกชื่อว่าพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชแล

ส่วนว่าท้าวพระยาเมืองใหญ่ทั้งหลาย อันมาตะวันตกหนใต้ว่าจักมาชิงเอานางนั้น ก็มาคาน(๑) แกวเสียก็เลยน้อมเข้าสู่สมภารแห่งท่านก็กระทำการอุภิเษกอีกครั้งหนึ่ง จึ่งได้ชื่อว่าพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชาแล้ว ก็ปก(๒) หออุทุมพล(๓) ขึ้นสูงร้อยศอกก่อนแล้ว ฝ่ายพระยาอ้ายเจืองตนพี่ท่านก็เสวยเมืองเชียงเรืองแทนพ่อนั้นได้ ๗ ปีตาย พระยาแกวฆ่ากับหลังช้างเสียในปีกดสัน ศักราชได้ ๔๘๓ ตัว อายุได้ ๑๙ ปี พระยาลาวชินตนลุงอันเป็นพ่อแห่งนางอามแพง

(๑) ขัด (๒) ปลูก (๓) หอหรือเรือนสูงสำหรับทำพิธีอุภิเษก

จันทน์ผงและนางโอคาแพงเมืองนั้น เสวยเมืองเงินยางได้ ๒๗ ปีแล้ว ตายในปีลวงเล้า ศักราชได้ ๔๘๔ ตัว อายุได้ ๗๐ปีแล

แต่นั้นมาพระยาเจืองฟ้าธรรมิการาชาก็อยู่เสวยราชสมบัติใน เมืองเหรัญญนครไชยบุรีเงินยางเชียงแสนที่นั้น ครั้นต่อมาพระยา หลุ่มฟ้าเก้าพิมาน เมืองวิเทหราช กับพระยาจุฬนีสองตนพี่น้อง ก็ เอาหมู่รี้พลล่องมาว่าจักมาชิงเอานางและตนและนางนั้น ครั้นมาถึง กลางทางก็รู้ข่าวว่า บรรดาหัวเมืองทั้งหลายที่ยกพลมาชิงเอานางนั้น พระยาเจืองแพ้แล้วได้นางทั้งสองมาเป็นมเหสี ตนก็มีความกลัวเดช อำนาจนั้นมากนัก ก็พร้อมกันแต่งเครื่องบรรณาการแลอย่าง(๑) แล ๑๐๘ ทั้งสองตนพี่น้อง คือ ว่าหอยสังข์เงิน หอยสังข์คำ หอยสังข์ ปกติ อ่างเงินอ่างทอง หอก็มาตื่มขึ้น(๒) แถม ๑๐ศอกสองเทือง เป็น ๑๒๐ ศอกแล้ว ก็อุภิเษกเรียกชื่อว่าไชยนารายน์สธรรมิกราชนั้นแล ตามออกมาสผาเง้งนั้น ๑๒ ศอก มี ๒ ทีเป็น ๑๒๔ ศอกนั้นแล แต่นั้น มาฮ่อและแกวฝ่ายตะวันออกฝ่ายเหนือก็ได้ส่วยแต่นั้นมาแล โกสัมพี, กลึงคราช, และหงสาวดีอโยธยาก็ได้ส่วยแต่นั้นมาแล

ตั้งแต่นั้นมาพระยาธรรมิกราชเจ้าท่านก็กลัวผานใจ(๓) ลูก เต้าหลานเหลนเมื่อน่า ก็จึงจักย้ายเอาแกวเมื่อเป็นเจ้าเมืองวองเสีย แล้ว ก็ตัดส่วยแก่ฮ่อเสียแล้ว ก็ตอกหน้าแป้นหินไว้ในเวียงมิถิลา นครนั้น ในปีกดสัน ศักราชได้ ๕๐๒ ตัวแล ครั้งเมื่อท่านได้ปราบ ชมพูทวีปนั้น อายุท่านได้ ๒๗ ปี ยิ่งกล้าหาญแข็งแรงนัก ก็มีอาชญา ให้พ่อค้าต่างเมืองว่ากูชนช้างก็ยังสนุกอยู่แล ก็ยักจักใคร่ชนช้างอยู่

(๑) สิ่งละ (๒) เติม (๓) บาดใจ

สูยังรู้ที่ใดจักชนต่อกู ครั้นสูยังรู้ที่ใดจักชนจงมาบอกกูเทอญ กูจักไปชนจักให้แพ้เขาทุกแห่งแล ก็สั่งยังพ่อค้าต่างเมืองไปทุกแห่งทุกที่แล ที่ใดท้าวพระยาทั้งหลายฝูงนั้นเขาบ่แข็งต่อได้ เขาก็เข้ามาอ่อนน้อมสู่สมภารท่านสิ้นทุกเมืองนั้นแล ท่านได้เป็นเอกราชเสวยเมืองมาได้ ๕๐ ปี ยังมีพ่อค้าแกวหมู่หนึ่งก็ไปถึงเมืองแมนตาตอกขอกฟ้าตายืนแล้ว เขาก็ออกสู่รับ จึ่งเอาข้อมือไปโฟ(๑) เอาคำอันนั้นแล้วเขาก็มาบอกข่าวศาส์นอันนั้นแก่กันอยู่เสมอแล้ว เขาก็สืบขึ้นไหว้สาเจ้าแห่งเขาแล้ว ก็จึ่งปลงคำลงว่าเราจักชนช้างต่อพระยาธรรมตนนั้นแล้ว ฝ่ายพ่อค้าทั้งหลายได้ยินคำอย่างนั้นแล้ว ก็มาไหว้สาถึงพระยาธรรมิกราชแท้ พระยาธรรมิกราชได้ยินยังคำอันนั้นแล้ว จักว่าเราเฒ่าแก่เสียแล้ว บ่ไปแลก็ว่าบ่ได้ เหตุได้ออกปากล้ำเสีย

ครั้งนั้นท่านก็ร้องเรียกยังลูกทั้งห้าตนมาแล้ว ก็แต่งลาวเงินเรือง ผู้พี่เค้าอันเป็นลูกนางอามแพงจันทน์ผงนั้น ให้เป็นเจ้าเวียงเงินยางและไชยนครกับบ้านเมืองทั้งมวลแล้ว ก็แต่งลาวเจืองผู้กลางนั้นกับบริวารพันหนึ่งแล้ว ให้ไปกินเมืองแกวหลวง ก็ปกหอสูงยังที่ดอยภูเหมือดเมืองแกวสูงร้อยศอกแล้ว ก็อุภิเษกให้เป็นเจ้าแก่เมืองแกวทั้งมวล ก็แต่งลาวพาวผู้น้องช้อยนั้นกับบริวารร้อยหนึ่งให้ไปกินเมืองจันทบุรีให้เป็นเจ้าแก่จักรวา(๒) ทั้งมวล แล้วแต่งให้ลูกนางโอคำแพงเมือง ผู้พี่ชื่อว่าขุนคำร้อยนั้นให้ไปกินเมืองไชยนารายน์เมืองมูลแล ให้ใจรู้คนภายตะวันออกล่องใต้ แล้วก็แต่งให้เจ้าสร้อยเมียผู้น้องนั้น เป็นอุปราชาให้อยู่เวียงเชียงเรืองแลให้ใจรู้คนภาย

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) ไม่ทราบว่าอะไร

ตะวันตกทั้งมวลแล แล้วก็เป่าเอารี้พลคนหาญทั้งหลายได้เก้าล้านเก้าแสนแล้ว ก็เสด็จออกจากเวียงเหรัญญนครเงินยางไปหนตะวันออก ออกไปไกลนักก็ไปถึงเมืองแมนตาตอกขอกฟ้าตายืนแท้ ในกาลนั้นพระยาธรรมมิกราชท่านก็เห็นยังเมืองอันนั้น มีหินผามากนักเป็นหินชา[๑] ผาคมทางอันจักเข้าหาเวียงนั้นก็มีทางเดียวที่จะเข้าก็เป็นอันลำบากยิ่งนัก เวียงเพื่อนก็สูงนัก บ่อาจจักแพ้เพื่อนได้ อนึ่ง ช้างก็เท่าเลยแรงตัวก็เฒ่าเสียแล้ว ก็จึงจัดแก้เสื้อผ้าคาดหัวในอูกคำแล้วก็ใช้ให้อำมาตย์ผู้หนึ่งนำเอาคืนมาให้แก่ลูกและเมีย ว่าให้ดมเสื้อผ้านี้ต่างตนเราเทอญ ฝ่ายนางเทวีอยู่ภายหลังพระยาเจ้าก็มีเหตุลางใหญ่ ๑๐ ประการ คือ (๑) หูกเต้นลงร้านกลายเป็นควายชนกัน (๒) ถ้วยชามเต้นตำร้านเป็นปลาฝา[๒] (๓) เรือกลายเป็นแลน[๓]ไปลื่ออยู่แก่หินผา (๔) ชายคากลายเป็นต่อแตนไล่เดียด[๔] คน (๕) ผึ้งซามเข้าติดหมอนหนุนหัวหมอนอิงพระยา (๖) ฝนตกรินอยู่ ๑๐ วันบ่เอื้อน[๕] (๗) ภูดอยทะลายเกื่อนพังไป (๘) ก้อนหินผากลายเป็นเงือกไปอยู่น้ำ (๙) เห็นปลาดำตัวเท่าเรือ (๑๐) เสือโคร่งแล่นเข้าเวียง เหตุลางทั้งหลายเกิดมีดั่งนี้ จักเสียพระยาเจ้าหรือ ๆ ว่าจะเป็นประการใด นางพญาและนักสนมทั้งหลายฝูงอยู่ถ้าคอยฟังเหตุร้ายดีอยู่ในที่นั้น ก็พากันเป็นทุกข์ถึงพระเจ้ายิ่งนัก ต่อนั้นมาก็เห็นอำมาตย์ผู้หนึ่งนำเอาผะอบคำใส่ผ้าโผกหัวเข้ามาถึงเขา ก็ยิ่งร้องไห้ทั่วไปทั้งเมือง เหตุลางต่าง ๆ ก็มีมากหลาย ท่านก็ซ้ำฝากยังผ้าโพกหัวมาถึงอีกนอ คนทั้งหลายก็ซ้ำร้องไห้ดมกลิ่นขวัญแล้ว ก็ว่าต่อนี้ไป

---

(๑) ตาย (๒) ปลากะเบน (๓) ตะกวด (๔) ต่อย (๕) หยุด

บ่ห่อนจักได้เห็นหน้าแท้นอว่าดังนั้น ส่วนว่าคำอันพระยาแมนตาตอกรับว่าจักชนช้างต่อพระยานั้น แต่นั้นมาก็มีอาชญาให้แม่ทัพนายกองทั้งหลายแต่ชานหินชานผาแล้ว ก็ก่ายหัวขวิดไว้ให้หมื่นแล้วก็ขึ้นขี่ช้างตัวชื่อว่าไชยนารายน์อยู่คอยท่าพระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชาเจ้าแล เจ้าแลก็ขึ้นขี่ช้างชะพานคำ ไสเข้าชนช้างพระยาแมนตาตอกค้อมก่อปลายงาถึงกัน หินลูกอันช้างชะพานคำย่ำนั้นก็พลาดตกไปในขุมนั้น ช้างชะพานคำก็ซัดตกลงไปตามนั้น งาก็ปั๊กเข้าเงื้อมหินผานั้นแล ฝ่ายพระยาแมนตาตอกก็เอาง้าวช้างฟันพระยาธรรมิกราชาตายในที่นั้นแล คนหาญแห่งพระยาธรรมิกราชาก็หลุมกุมลู่เอาหัวและตัวพระยาธรรมิกราชาได้แล้ว ก็บ่เอาใส่หีบหาบเอามาเผาเสียยังเวียงเชียงรายแล คนทั้งหลายก็แตกพ่ายหนีมาสิ้นแล พระยาเจืองฟ้าธรรมิกราชาตายในปีเต่าใจ้ ศักราชได้ ๕๕๔ ตัว กินเมืองได้ ๕๓ ปีอายุได้ ๗๙ ปี พระยาแมนตาตอกขอกฟ้าตายืนฆ่าเสีย เอากะดูกก่อเจดีย์ไว้ในเวียงเหรัญญนครเชียงแสนนั้นแล ส่วนลาวเงินเรืองเป็นพระยาอยู่ในเมืองไชยนารายน์นั้นบางทีก็อยู่เวียงเงินยางและได้ ๒๐ ปีตาย ในปีลวงเม็ด ศักราชได้ ๕๗๓ ตัวอายุได้ ๖๙ ปี

ลาวเคียงกินเมืองแทนพ่อตนได้ ๑๖ ปี ตายในปีระวายยี่ ศักราชได้ ๕๘๙ ตัว อายุได้ ๖๕ ปี

ลาวเมงเสวยเมืองแทนพ่อตนได้ปีหนึ่ง ก็ใช้ไปเอานางเทพคำข่ายลูกพระยาเชียงรุ้งแก้วซ้ายเมืองเล่าลืองามก็เอามาเป็นเทวีแล วันอันนางทรงครรภ์นางก็ฝันว่าดาวประกายลงมาตั้งอยู่เหนือท้องแห่งนางเทวีแล้วก็เปล่งรัศมีไปภายหนใต้ทั่วทิศทั้งมวลแล้วแตกเป็นสองดวง

นางก็สะดุ้งตื่นแล้วก็บอกแก่พระยา ๆ ก็หาหมอโหรามาดู หมอทำนายว่าลูกมหาราชเจ้าจักได้ปราบหนใต้แท้แล ครั้นครรภ์นางถ้วนทศมาสแล้วนางก็ประสูติออกมา วันนั้นยังมีฤๅษีตนหนึ่ง ชื่อว่าปั๋ทมังกร แต่ก่อนยินดีในศาสนาพระพุทธเจ้า บวชเป็นภิกษุภาวะปฏิบัติตามคลองวินัย ยากยิ่งนัก จึ่งปลงสิกขาบทเสียแล้วก็ทรงเพศเป็นฤๅษีอยู่นั้นแล ในวันอันใส่ชื่อราชบุตรนั้น ท่านก็มาสู่คุ้มพระยานั้นแล ฝ่ายพระยาลาวเมงมหากษัตริย์ตนพ่อ จึ่งจักไหว้เจ้าฤๅษีว่ากุมารน้อยลูกผู้ข้านี้ยังจักมีบุญหรือว่าหาบุญบ่ได้นั้นจา ฝ่ายฤๅษีก็ส่องรู้ด้วยญาณแห่งท่าน ๆ ก็รู้แจ้ง จึ่งกล่าวว่า ดูกรมหาราชเจ้า กุมารน้อยผู้นี้มีบุญมากนัก จักได้อยู่ในเมืองมหาราชที่นี้ได้ ๑๖ ปี แล้วก็จะได้ไปสร้างเวียงลูกหนึ่ง มีในทักษิณสถานแห่งเมืองมหาราชที่นี้คือ ว่าเมืองเชียงรายที่นั้น ให้รุ่งเรืองกว่าเก่าแท้แล จักอยู่ที่นั้น ๒๔ ปีแล้ว อายุได้ ๘๑ ปี จักตายด้วยควานคำจักจับแล เหตุว่าท่านจักได้กระทำผิดจักเอาลูกท่านเป็นเมียนั้นแล เจ้าฤๅษีทำนายดั่งนี้แล้วก็พร้อมกันหาชื่อราชกุมารให้จับทั้งสามประการ คือ ว่าชื่อพ่อและชื่อฤๅษีและชื่อแม่ทั้งสามประการนั้น แล้วเอาเจ้าฤๅษีว่าปั๋ทมังกรกับชื่อพ่อว่าลาวเมงนั้นผสมกันว่า มํ เอาชื่อแห่งแม่ชื่อว่าเทพคำข่าย เป็นลูกท้าวเชียงรุ้งแก้วชายเมืองนั้นว่า รายให้สมกันแล้ว จึ่งเรียกว่าเจ้ามังรายนั้น ตั้งแต่ปฐมลวะจังกราชเจ้าลำดับมาได้ ๒๕ เช่นท้าวชื่อว่าพระองค์ลาวแล

แต่นี้ไปภายหน้าบ่ชื่อว่าลาวสักคนแล หน่อฟ้ามังรายเจ้าท่านก็จำเริญขึ้นใหญ่ได้ ๑๖ ขวบแล้ว พระยาเจ้าบิดาตนพ่อ ก็ไปนำ

เอานางผู้หนึ่งเป็นลูกเจ้าเชียงเรืองนั้น มากระทำอาวาหมงคลให้เป็นเมียแล้วก็แต่งให้เป็นอุปราชาครองเมือง แล้วให้ใจรู้คนภายหนใต้ทั้งมวล ยังมีในวันหนึ่งท่านก็พาบริวารไปแอ่วตั้งไกลป่า ก็ไปเห็นเวียงเชียงรายร้างอยู่ก็เป็นที่พึงใจยิ่งนัก ครั้งถึงปีเมืองได้ ศักราชได้ ๖๑๐ ตัว เดือน ๕ ออก ๗ ค่ำ วันพุธ ท่านก็ออกไปตั้งอยู่เวียงเชียงรายก้ำใต้แห่งเวียงเงินยางเชียงแสนที่นั้น พระยาลาวเมงตนพ่อท่านก็กินเมืองเงินยางเชียงแสนได้ ๒๕ ปี ศักราชได้ ๖๑๓ ตัว ปีกดยี่ อายุได้ ๖๗ ปี ก็จุติไปแล

เจ้ามังรายตนลูกก็แต่งมหาปราสาทส่งสักการพ่อแห่งตนเสร็จบริบูรณ์แล้ว ก็เรียกร้องเอาราชเศวตฉัตรและเสนาอำมาตย์ประชานรราษฎร์ และราชสมบัติในเวียงเงินยางเชียงแสนทั้งมวลมาแล้วก็อยู่เสวยราชสมบัติเป็นเอกราชอยู่ยังเวียงเชียงรายที่นั้นแทนพ่อตนแล้ว ก็บ่คืนเมื้ออยู่เวียงเงินยางแถม(๑) ก็อยู่ยังเมืองเชียงรายที่นั้น พระเจ้ามังรายราชเจ้าได้เป็นเอกราชแทนพ่อแล้ว ก็มีคำกิตติลือชาปรากฏมากนัก พระยามังรายเจ้า ท่านก็หุ้ม(๒)ไปไล่เนื้อ ยังมีในวันหนึ่ง ท้าวก็พาเอาบริวารแห่งตนไปไล่เนื้อ ก็ไปตีเหล่า(๓)ทีหนึ่งและ

ทีนี้จักกิตตนาจาด้วยเขินก่อนแล ที่แท้ก็มีในตำนานหลวงนั้นแล ที่นี้พอกิตตนาให้รู้ที่มังรายราชเจ้าจักได้ปราบนั้นแล ยามเมื่อศักราชได้ ๒๒๕ ตัวเดือน ๔ ออกค่ำ ๑ วันนั้นยังมีฤาษีสี่ตนเป็นลูกพระยาวองตีฟางโพธิญาณนั้น ตนพี่นั้นชื่อว่าพาสุเทพแล

---

(๑) ไม่ไปอีก (๒) ชักชวน (๓) ที่ป่าซึ่งมีผู้หวงห้าม

ตนถ้วนสองชื่อว่าสุทันตะแล ตนถ้วนสามชื่อปพานแล ตนถ้วนสี่ชื่อว่าจันทสิกขตุงคฤๅษีแล เขาเจ้าเกิดมาเป็นลูกพ่อเดียวกันคนละแม่แล ยามเมื่อเขาเจ้าจักลาพระยาตนพ่อไปกระทำสมณธรรมวันนั้น พระยาตนพ่อก็สั่งเขาว่า ครั้นว่าเจ้าทั้งหลายเห็นที่ใดจักควรตั้งบ้านแปงเมืองดีนั้น ขอให้เจ้าลูกทั้งหลายอย่าละพ่อเสีย จิ่มพ่อคิดให้เป็นเมืองจิ่มเทอญ ว่าดั่งนั้นแล้วเขาก็พากันสยองไปด้วยลวงบนหนอากาศ ด้วยอิทธิฤทธิ์อานุภาพแห่งตนก็ไปหนใต้แล้วไปถึงด่าน(๑) ป่าทีหนึ่งราบเพียงเรียงงาม ควรเป็นที่สนุกยินดีนัก ฝ่ายฤๅษีทั้งสี่ตนครั้นไปถึงแล้วก็พร้อมกันลงนอนใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง พอถึงเที่ยงคืนก็เห็นเป็นดั่งสายสุริยอาทิตย์พุ่งขึ้นเจ็ดชั่วตัวคน ปูนอัศจรรย์มากนักก็จึ่งไปผ่อดูก็เห็นยังเกศาธาตุแห่งพระพุทธเจ้าเปล่งรัศมีพุ่งขึ้นมาแต่พื้นแผ่นดินสูงชั่วต้นตาล ดูวิลาศองอาจงามมากนัก ส่วนเจ้าฤๅษีทั้งสี่ก็พร้อมกันนบน้อมไว้ด้วยที่ติดที่เท้าห้าแห่ง ยังเกศาธาตุแห่งสัพพัญญูพุทธเจ้า ณ ที่นั้น คือ ว่า หริภุญไชยนั้น ก็ยังเป็นป่าไม้ไผ่อยู่ ครั้นเจ้าฤๅษีรู้แจ้งแล้ว ก็พร้อมกันอธิษฐานว่า ตูข้าจักเอาธาตุพระพุทธเจ้าออกสรง ขอให้เทพยดาเจ้าทั้งหลายจงให้ปรากฏมีน้ำอันประเสริฐ ไหลหลั่งลงมาพอให้ตูข้าได้สรงเกศาธาตุแห่งพระพุทธ-เจ้าแด่เทอญ ว่าดั่งนั้นแล้ว ในกาลนั้นเทพยดาอันรักษาอยู่ในที่นั้นก็พร้อมกันเนรมิตลิน(๒) คำ ก่ายแต่ดอยอุชชุบรรพตลงมาทางหนตะวันตกเฉียงเหนือ จึ่งเรียกว่าห้วยลินแต่นั้นมาแล ครั้นฤๅษีทั้งสี่ตนได้สรงพระเกศาธาตุเจ้าแล้วดั่งนั้น ก็ไหว้นบเคารพยำเจ้าฤๅษี

---

(๑) ชาย (๒) ราง

ทั้งสี่ก็พากันผัด(๑) ขึ้นไปหนเหนือชวยตะวันตกโพ้นแล เจ้าฤาษีก็เข้าจตุถฌานแล้วก็เหินไปด้วยหนอากาศ ก็ไปถึงเถื่อนถ้ำภูดอยหลวงแห่งหนึ่งแล้ว ก็พร้อมกันลงยั้งอยู่ปากถ้ำแห่งหนึ่งแล้ว ครั้นถึงเที่ยงวันแล้วฤาษีตนหนึ่งก็เลงขึ้นเมื่อบนก็ได้เห็นนักขัตตฤกษ์กรกฏดาวเต็มฟ้า สุทันตฤาษีก็กล่าวแก่ฤาษีทั้งสามพี่น้องว่า เจ้าทั้งหลายจงผ่อดูภายบนนั้นเทอญ ยามนี้เป็นเมื่อวันใดพลอยว่ามีนักขัตตฤกษ์กรกฏดาวมากนัก ดูรุ่งเรืองงามเป็นที่อัศจรรย์แท้ ฐานะที่นี้คนทั้งหลายจักมาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ที่นี้จักรุ่งเรืองมากนัก และจักเรียกว่าเชียงดาวแท้แล เหตุดั่งนั้นตูข้าทั้งสองอันเป็นพี่นี้ก็จักอยู่กระทำสมณธรรมในที่นี้ เจ้าทั้งสองอันเป็นน้องจึ่งผัดเลียบไปหนเหนือนั้นเทอญ ภายหน้าหากจักเห็นเป็นฉันใด จึ่งสัญญากันให้รู้นั้นเทอญ ส่วนปพานฤาษีและจันทสิกขตุงคฤาษีก็สั่งอำลาพี่ทั้งสองแล้วก็เหินมาทางหนเหนือ มาเห็นหนองหลวงลูกหนึ่ง เจ้าฤาษีทั้งสองก็เจรจากันว่าควรเรา(๒) ทั้งสองพากันข่างหนองลูกนี้ให้แห้ง แล้วคืนเมื่อบอกให้เจ้าวองตีฟางตนเป็นพ่อรา ให้เอาไพร่พลทั้งหลายมาตั้งแต่ให้เป็นบ้านเมืองดีแล ปพานฤาษีก็เอาไม้เท้าอันประดับด้วยแก้วปั๊ดหลอด(๓) นั้นมาขีดภายทางใต้นั้น พอน้ำไหลซึมแต่เล็กน้อยคนก็เรียกว่าดอยสันซึมแต่นั้นมาแล ฤาษีทั้งสองก็ผัดไปตะวันตกเกี้ยวไปหนเหนือ แล้วจันทสิกขตุงคฤาษีก็เอาไม้เท้าตั้งสัตยาธิษฐานว่า ขอให้น้ำแห้งเขินหนองให้พ่อข้าชื่อว่าพระยาวองโพธิญาณนั้นได้ตั้งให้เป็นลูกช้างห้างเมืองแค่เทอญ ขอเทพยดาเจ้าทั้งหลายจงมา

---

(๑) หมุน, กลับ (๒) เรา (๓) ปรอด

ค้ำชูข้าข่างให้ลุไหลไปหนเหนือนั้นแล ว่าดั่งนั้นแล้วก็เอาไม้เท้าไม้จันทน์ขีดทางหนเหนือนั้น น้ำก็ไหลลงไปเขินฝั่งริมนั้นแล คนทั้งหลายจึ่งเรียกว่าถ้ำปูเข้าแต่นั้นมาแล ส่วนฤๅษีทั้งสองก็ไปเลียบคอยดูที่น้ำหนองอันแห้งเขินนั้นทุกแห่งแล้ว ก็มาถึงปากถ้ำที่ปูเข้านั้นแล้วก็ยั้งอยู่ปากถ้ำที่นั้น ครั้งนั้นปูตัวนั้นก็เนรมิตเป็นชายหนุ่มผู้หนึ่งแล้วก็เข้ามาไหว้ยังเจ้าฤๅษีทั้งสองว่า เจ้ากูมาข่างหนองอันนี้จักมีประ-โยชน์สังจา ว่าดั่งนั้นแล้ว เจ้าฤๅษีจึงกล่าวว่า ดูกรมาณวชายหนุ่มท่านจักมาถามเราด้วยอันข่างหนองนี้ด้วยเหตุอันใดจา เราจักข่างให้แห้งให้เขินแล้ว จักเมื่อบอกพ่อเราชื่อว่าพระยาวองตีฟางโพธิญาณให้แต่งให้คนมาตั้งอยู่ให้เป็นลูกช้างห้างเมืองแท้แล ว่าดั่งนั้นแล้ว ฝ่ายมาณวชายหนุ่มผู้นั้นก็ไหว้เจ้าฤๅษีว่า สาธุ สาธุ ดีแท้แล ตัวข้านี้บ่ใช่ลุกใดมาบ่มีแล ผู้ข้านี้ก็เป็นผู้รักษาหนองที่นี้ แต่เช่นปู่และย่ามาตลอดถึงตัวผู้ข้านี้ เรียกว่าเป็นผีเสื้อหนองที่นี้ด้วยเหตุนี้แล แต่นี้ไปภายหน้าคนทั้งหลายมาสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองแล้วดั่งนั้น ขอเจ้ากูจงเมตตาเขาทั้งหลายให้ได้สร้างเจดีย์วิหารวัดวาอารามไว้เป็นที่สักการบูชาให้วุฒิจำเริญ แก่คนบ้านเมืองไปภายหน้าเทอญ ครั้นกลียุคอุณหากาลเพื่อนต่างเมืองจักมารบดั่งนั้น ก็ให้ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย แต่งเครื่องทั้งหลาย มีต้นว่าเสื้อผ้าร้อยผืน พร้าวตาลร้อยทะลาย กล้วยร้อยหวี อ้อยร้อยลำ ข้าวต้มขนมข้าวแคบ(๑) ร้อยแผ่นข้าวสุกร้อยก้อน หมากพลูสิ่งละร้อยทุกอันแล เอาไปบูชาที่ถ้ำปูเข้านั้นเทอญ แม้ว่าเพื่อนมีหมื่นเรามีพัน ก็จักพ่ายเราแล ไหว้เจ้าฤๅษี

(๑) ข้าวเกรียบ

ดั่งนี้แล้วก็หนีไปอยู่ถ้ำแห่งตนนั้นแล ส่วนเจ้าฤาษีก็จากันว่า เราข่างหนองที่นี้ก็เขินดีแล้ว ก็ควรไปเมตตาพ่อเราให้รู้แจ้งและว่าดั่งนั้นแล้ว ก็พากันสยองเมื้อก็ถึงเมืองวิเทหราชแล้ว ครั้งนั้นพระยาวองตีฟางโพธิญาณตนพ่อก็ตายเสียแล้ว ยังเหลือแต่ลูกชายผู้พี่เค้าเสวยเมืองเป็นเจ้าวองสืบต่อมา ครั้นเจ้าฤาษีทั้งสองไปถึงแล้วก็เข้าไปเมตตาพี่แห่งตนให้รู้แจ้งดั่งนั้น ครั้นเจ้าตนพี่รู้แจ้งแล้วก็แต่งให้ไพร่ผู้หนึ่งชื่อว่าควานเดื่อ ให้เอาหมู่บริวารลงมามีจำนวน ๓๐๐ ครัว มาตั้งอยู่หนองเรือที่นั้นแล้ว ก็มาสร้างไร่แต่งนาหว่านกล้าก็บ่แตกงอกออกมาได้ ก็แห้งแล้งบ่เป็นต้นเป็นรวง ฉิบหายไปสิ้นแล้ว ก็ใช้ให้คนไปขอเอายังข้าวเชื้อข้าวกินมาแถมถึง ๒ หน ๓ หน ก็บ่ออกบ่เป็นต้นเป็นลำได้ อยู่มาได้ ๓ ปีก็หายังข้าวอันจักกินบ่ได้ ก็ลวดบ่เป็นบ้านเป็นเมืองก็ฉิบหายตายซ้ำ ยังหลออยู่ ๓๐ คน เขาจักตั้งอยู่ในที่นั้นก็บ่ได้ก็พากันหนีคืนเมืองสู่เมืองวิเทหราช อันเป็นที่อยู่แห่งเขานั้นแล ที่หนองเรือที่อยู่แห่งควานเดื่อนั้นคนทั้งหลายก็เรียกว่าหนองเดื่อแต่นั้นมาแล เจ้าฤาษีทั้งสองจึ่งจากันว่าเราจักตั้งอยู่กระทำสมณธรรมอยู่ในที่นี้ ควรเราทั้งสองพี่น้องไปเลียบหาดูดีแล ว่าดั่งนั้นแล้ว เจ้าฤาษีตนชื่อปพานฤาษีก็ไปเลียบดูหนเหนือล่า(๑) น้ำ ก็เห็นถ้ำอันหนึ่งเจ้าก็อยู่กระทำสมณธรรมในที่นั้น ส่วนจันทสิกขตุงคฤาษีตนน้องก็ผัดเกี้ยวไปตะวันตกหนใต้หัวน้ำก็เห็นยังด่านป่าทีหนึ่งควรสนุกยินดีมากนัก ตุงคฤาษีก็อยู่กระทำสมณธรรมในที่นั้นแล คนทั้งหลายก็

(๑) ที่สุด

เรียกว่าดอยจอมตุงค์แต่นั้นมาแล ถ้ำอันปพานฤาษีอยู่นั้น คนทั้งหลายก็เรียกว่าถ้ำผาแสงแต่นั้นมาแล

เจ้าฤาษีทั้งสองจึ่งเมตตาพญานาคตนเป็นใหญ่และผีเสื้อหนองทั้งหลายว่า แต่นี้ไปภายหน้าคนทั้งหลายมาสร้างบ้านให้เป็นเมืองแล เขาทั้งหลายอยู่บ่วุฒิจำเริญ เป็นต้นว่าศึกเพื่อนมายุทธกรรมดั่งนั้น ให้ท้าวพระยาชาวเมืองทั้งมวลพากันแต่งเครื่องบูชาพร้าวตาล๗ กล้วย ๗ เครือ อ้อย ๗ ลำ ข้าวต้มข้าวขนม ข้าวสุกสิ่งละ ๗ ๆ เทียน ๗ คู่ หมากพลู ๗ ประทีป ๗ แล้วให้บูชาทั้งสองที่ คือว่าผาแสงและดอยจอมตุงค์ ให้พ่ำกันวันเดียวยามเดียวเทอญ แม้ว่าเพื่อนมีหมื่น เรามีพันก็บ่แพ้เราแล อันตรายทั้งหลายก็จักระงับกลับหายไปสิ้นแล เจ้าฤาษีเมตตาพญานาคและผีเสื้อหนองทั้งสองพ่อลูกดั่งนี้แล้ว แต่นั้นไปภายหน้าบ่นานเท่าใดผีเสื้อหนองเรือนั้น เขาทั้งหลายก็จากันว่า เมืองอันนี้ภายหน้าก็จักวิเศษแท้แล คนทั้งหลายเขาจักสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองก็ดูยากแท้นอ เหตุว่าออกยัง[๑] ตำนานหลวงนั้น เหตุสัพพัญญูพระพุทธเจ้า จากับด้วยมหาอานนต์ทำนายว่า ลูกศิษย์กูตถาคตจักมาอยู่ที่นี้พอ ๕๐๐ ตนนั้นแท้แล ว่าดั่งนั้นดาย ในกาลนั้นผีเสื้อหนองทั้งหลายเขาก็แต่งกันไปหา พันธุ์หมากน้ำเต้าทะกาน[๒] ก็ได้มาเม็ดหนึ่ง เขาก็ปลูกไว้นานได้สามเดือน จึ่งแตกออกมาเป็นเบี้ยนานได้สามปีปลายสามเดือน เครือจึ่งแพร่ไปได้สามห้อยสามมอน[๓] ก็จึ่งเห็นหน่วยหนึ่งแล้วนานได้สามปีสามเดือนจึ่งใหญ่เท่าเทนข้าว แต่นั้นไปนานได้สามปีปลายสามเดือนหมากน้ำเต้านั้น

---

(๑) มีอยู่ (๒) ใหญ่ (๓) ไม่ทราบว่าอะไร

ก็แตกแล้ว แก่นพันธุ์มันก็กระเด็นไปผับมอนดอย แล้วก็ตกอยู่ในรอยตีนหมูเถื่อนและกวางฟาน นำร่องรูทั้งหลายนานได้สามเดือนก็แตกมาเป็นลูกอ่อนน้อยไปสิ้นแล เขาก็ร้องไห้อยู่ผับห้อยผับดอยแล ผีเสื้อก็ได้ยินเข้าก็ไปเก็บรอมมาเลี้ยงไว้เป็นโอปปาติกะแล เนื้อตัวเขาเป็นอันมืดเส้าก่ำดำ เหตุว่าพันธุ์หมากน้ำเต้านั้นกระเด็นไปตกน้ำรากน้ำขุ่นก็กลับดำก่ำเส้าด้วยเหตุนั้นแล แต่นั้นไปอายุเขาขึ้นใหญ่มาได้ ๑๖ ปี คำปากเขาทั้งหลายก็เรียนจากหมูเถื่อนกวางฟานจ้อนแจ้วอกค่างทั้งหลายร้องในป่าในดงนั้นเขาก็เรียนเอามาเป็นคำปากเขาแต่นั้นมาจนถึงกาลบัดนี้แล

กาลนั้นเมืองจอมตุงค์ที่นั้นเป็นลวะอยู่เต็มสิ้นทุกแห่งทุกหนแล ยังมีชายผู้หนึ่งใหญ่สูงกว่าเพื่อน คำคิด(๑) ก็หลักกว่าเพื่อน ยังเหลือเพื่อนทั้งหลายแล เขาก็พร้อมกันปลูกให้เป็นใหญ่ในถิ่นนั้นแล้วใส่ชื่อว่ามางหอยให้อยู่เชียงแก้วแล ผู้หนึ่งชื่อมางทองให้อยู่จอมทองแล ผู้หนึ่งชื่อมางคงก็ให้อยู่เชียงคงแล ผู้หนึ่งชื่อมางสักก็ให้อยู่จอมสักแล ผู้อยู่จอมตุงชื่อว่ามางตุง มางกาก็อยู่เชียงกาแล ค้างเหล่าหลวงก็ให้อยู่เชียงค้าง สวนผักก็ให้อยู่เชียงตาง ค้างมุดก็ให้อยู่เชียงแสนคือถ้ำผาแสง มางสังก็ให้อยู่เมืองสังแล

ยังมีไทยหมู่หนึ่งลุกแต่เมืองวิเทหราชนั้นมา เขาก็หลงเข้ามามี ๖๙ คน มาตายเสียผู้หนึ่ง ยังค้างอยู่ ๖๘ คน เขาก็มีเบี้ยมาจ่ายกาดจายรี(๒) ทั้ง ๖๘ คน ชายเข้าให้เป็นร้อยแล เขานั้นตัดลากและผ้านุ่งเจียมที่กุบดานลูกแคว้นมางสัง(๓) เขานี้มาแต่มาเมืองขึ้นหลวงฟ้า

(๑) ความคิด (๒) กาด=ตลาด (๓) ไม่ทราบว่าอะไร

วองภายหน้าโน้นมาแล ค้างมางใหญ่ทั้งหลาย ๑๑ คน ล้ำ(๑) นั้นเป็นผู้น้อยสิ้นแล

ตั้งแต่นี้ไปจักจาด้วยท้าวมังรายเจ้าไปไล่กวางคำแล้วก็ไปเห็นยังบ้านเมืองลวะทั้งหลายก่อนแล ท่านไปทางดอยจอมตุงค์นั้นในปีดับเม็ดศักราชได้ ๖๒๓ ตัว ท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมู่รี้พลไปถึงเหล่าที่หนึ่งก็เห็นยังกวางคำตัวหนึ่ง มันเต้นออกมาหาท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมู่ไล่ก็บ่เขิ๊ด(๒) กวางตัวนั้นก็แล่นขึ้นไปภายหนเหนือ ท้าวมังรายก็ไล่ตามไปถึงดอยแห่งหนึ่งสุมกันอยู่ดั่งหัวคนนั้น จึ่งเรียกว่าดอยจอมหงส์ ท้าวมังรายเจ้าอยู่ที่นั้นก็ผ่อดูก็เห็นยังเมืองเขิน คือว่าภูมิที่นี้เป็นอันชุ่มเย็นมีร่มไม้อันกว้างขวางเขียวงาม ก็ชวนลวะทั้งหลายอยู่ แลเขินเสียน้อยหนึ่ง ยังพอสร้างบ้านแปงเมืองให้เป็นลูกช้างหางเมืองควรแท้แล ก็ให้เพื่อนต้อง(๓) รูปเป็นพรานแบกหอกจูงหมาพาไล้ไว้ปลายดอยลูกนั้น ไว้ให้เป็นสักขีโบราณไว้ ต่อเท่ากาลบัดนี้แล ท้าวมังรายเจ้าก็หนีเสียจากที่นั้นก็ติดไต่ไล่ตามรอยกวางคำ แต่ดอยลูกนั้นไปก็ไปแผ้วสันดอยแห่งหนึ่งเป็นป่าไม้รวก เขาก็ตัดเอาไม้รวกแปงเป็นคันหอกแล้ว เขาก็เรียกว่าบ้านรวกแต่นั้นมาแล ก็หนีจากที่นั้นไต่ตามรอยกวางไปถึงที่อีกแห่งหนึ่ง คันหอกเขายาวก็ไปค้างเคิงเสียไปบ่ได้ คนทั้งหลายก็เรียกว่าบ้านเคิงแต่นั้นมาแล กวางตัวนั้นก็ไต่ไปตามสันดอยลูกนั้น ก็ไปเกลือกอยู่มวกผาแห่งหนึ่งคนทั้งหลายเห็นแล้ว เขาก็ไปเกิดทางภายหน้ากวางตัวนั้นก็แล่นไปทางตะวันออกเขาก็ไล่ไป กวางตัวนั้นก็เต้นหกงอบ(๔) ตกห้วยแห่งหนึ่ง คน

(๑) เหลือ (๒) ไม่ทราบว่าอะไร (๓) ทำ, สร้าง (๔) หมอบ

ทั้งหลายก็เรียกว่ากวางงอบดั่งนั้นแล ภายหน้าคนจักมาสร้างให้เป็นบ้านเป็นมืองแล้วจักแผ่ชื่อไปว่าเมืองงอบนั้นแล กวางตัวนั้นก็พลิกไปทางตะวันตก เขาก็ไล่ไปคนทั้งหลายก็เรียกว่าห้วยไล่กวางสืบมา ภายหน้าต่อไปคนทั้งหลายจักมาสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองแล้ว ก็จักเรียกว่าเมืองไล่แล ครั้งนั้นท้าวมังรายเจ้าบ่าวให้คนทั้งหลายแปงขวากหลาวไปปั๊กไว้ภายหน้านั้นดีแล้ว คนก็แหลมขวากหลาวไปปั๊กไว้แท้ กวางตัวนั้นก็ขึ้นไปในห้วยอันนั้นแท้ ก็บ่ถูกยังขวากหลาวแต่สักอันแล ห้วยอันนั้นคนทั้งหลายจึ่งเรียกว่าห้วยล่วงทวง(๑) หลาวแต่นั้นมาแล ถึงวันลุนรุ่งเช้าก็ตามรอยกวางคำตัวนั้น ขึ้นไปตามปลายดอยแล้วผ่อเห็นเมือง กวางตัวนั้นมันก็ไปทน(๒) ดอยอยู่ ฝ่ายท้าวมังรายท่านก็ตามไปก็ค่ำเสียในที่นั้น ก็พากันนอนอยู่ณะที่นั้น คนทั้งหลายจึ่งเรียกที่นั้นว่าดอยบ้านค่ำแต่นั้นมาแล ครั้นรุ่งแจ้งแล้วท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมู่บริวารทั้งหลาย ไล่ตามกวางคำตัวนั้นไปตามสันดอยลงแผ้วเมือง ท้าวมังรายก็ไล่ตามไปถึงตีนดอยลูกนั้น คนทั้งหลายจึ่งเรียกว่าตีนรอยไล่แต่นั้นมาแล กวางคำตัวนั้นก็ตกแผวลงเมืองแล้ว ก็เลาะตีนดอยคืนมาทางหนใต้ ท้าวมังรายเจ้าก็พาหมู่บริวารไล่ตามไปก็มาถึงที่แห่งหนึ่งเป็นบ่ามะขามป้อมขามแคงมีมากนัก ท่านก็ว่าเรายังกินหมากส้มเสียก่อนเทอญ พอให้หายอิดเหนื่อยก่อน ว่าดั่งนั้นแล้วที่อันนั้นคนทั้งหลายจึ่งได้เรียกว่าบ้านขามแต่นั้นมาแล ครั้นกินส้มแล้วก็พากันไล่ตามรอยกวางไปหนใต้ ก็ไปถึงห้วยน้อยแห่งหนึ่ง ท้าวมังรายเจ้าก็ว่ากวางคำลงมาถึงห้วยนี้แล คนทั้งหลายจึ่งเรียกห้วยนั้น

---

(๑) ทะลวง (๒) แอบ

ว่าห้วยหัวลัง ครั้นต่อมาภายหลังคนเรียกว่าเมืองลังแต่นั้นมาแล กวางตัวนั้นก็ได้ตามตีนดอยลูกนั้นมาถึงน้ำแม่น้อยแห่งหนึ่ง กวางก็ขึ้นไปถึงถ้ำเงื้อมผาแห่งหนึ่ง แล้วก็เข้าไปหายเสียในถ้ำที่นั้นแล กวางคำตัวนั้นบ่ใช่ว่าเป็นกวางเถื่อนแท้ หากเป็นเทพยดาอันรักษาบ้านเมืองที่นั้น หากเนรมิตเป็นเหตุให้ท้าวมังรายเจ้าได้เห็นนั้นแล ส่วนว่าท้าวมังรายเจ้าก็พาหมู่บริวาร ไล่ตามรอยตีนกวางคำตัวนั้นไปก็ไปหายเสียในถ้ำที่นั้น ฝ่ายท้าวมังรายเจ้าก็หวังว่าจักได้ลาบได้แกงกินก็พลอยบ่ได้ลาบได้แกงกินตามความคิดเดิมดั่งนั้น รู้ว่าจักมาหายเสียในถ้ำที่นี้แท้บ่ไล่ติดตามก็จะดีกว่า นี้พลอยมาหายเสียริมแม่น้ำอันไหลล่องมาตามหลังนี้ คนทั้งหลายจึ่งเรียกแม่น้ำนั้นว่า แม่น้ำลาบเมืองลับแต่นั้นมาแล ถ้ำอันนั้นก็ได้ชื่อว่าถ้ำกวางคำหัวลับแต่นั้นมาแล ส่วนท้าวมังรายเจ้าก็พาหมู่บริวารไปถึงที่แห่งหนึ่ง เป็นยาง[๑] อันน้อยหนึ่ง จึ่งว่าเราทั้งหลายควรล้างหอกดาบสีนาดเสียในที่นี้ ว่าดั่งนั้นแล้ว ที่อันนั้นจึ่งเรียกว่ายางขาแต่นั้นมาแล ครั้นถึงวันรุ่งเช้าก็ไปถึงห้วยแห่งหนึ่ง ท้าวมังรายเจ้าก็ป่าวว่าเราทั้งหลาย พร้อมกันยั้งพักให้หายอิดเหนื่อยก่อนดีแล้ว ที่อันนั้นคนทั้งหลายก็มาตั้งบ้านแปงเมืองอยู่ในที่นั้น ครั้นต่อมาที่อันนั้นก็เรียกว่าเมืองพักแต่นั้นมาแล มังรายเจ้าก็ถก[๒] เอาหมู่รี้พลคืนมาหาบ้านหาเมืองแห่งตนนั้นแล ในกาลนั้นท้าวมังรายเจ้าก็ให้หาอุตรพราหมณ์ผู้จบเพทให้เอาเพศเป็นพ่อค้าแล้วให้ไปเลียบดูขะบวนเมืองอันชุ่มเย็นนั้นยังจักรุ่งเรืองไปภายหน้าฉันใด ส่วนอุตรพราหมณ์ก็ไปกล่าวด้วยคำว่า “*อิทํ รฏฺฐํ เขมํ*

---

(๑) โลหิต (๒) ถอน

สุสิกฺขํ” ดั่งนี้แล้ว ก็รู้ว่าจักดีแล้วก็มาไหว้สายังท้าวมังรายเจ้าว่า ฐานะที่นั้นจักตั้งให้เป็นเมืองก็จักรุ่งเรืองแท้แล ศักราชได้ ๖๑๒ ตัวปีลวงเม้า เดือน ๑๒ ออก ๑๕ ค่ำ วันเสาร์ ท้าวมังรายเจ้าก็แต่งให้ขุนคงพาหมู่รี้พลขึ้นเมื้อทางเมืองกาย ตก(๑)ไปไล่งอบไปถึงกระทั่งหัวรัง ก็รบลวะพาย(๒) เชียงเหล็ก ขุนลังเข้าทางเมืองพัก ลวะก็หนีเสียปง(๓) เมืองเค็ม เมืองลาบเมืองลัง เขาก็หนีเข้ามาหาขุนเวียงหลวงสิ้น ขุนคงรบพายเชียงกาเท่าตาทอง(๔) บ่ชนะเขินสัง คนทั้งหลายตั้งเป็นรีด(๕) โบราณไว้ว่าตกคงดูคง ตกลังดูลัง เพื่อเหตุอันนั้นแล ขุนคงขุนลังรบลวะ บ่แพ้(๖) ก็ถกเอาหมู่รี้พลคืนมาไหว้สา ท้าวมังรายเจ้าว่าเขาทั้งหลายนักเช่น(๗) ข้าทั้งหลายรบบ่แพ้แล ในการนั้นมังรายเจ้าจึ่งพิจารณาดู หาผู้จักรบลวะให้แพ้บ่มิมานได้ ๓ ปี ถึงปีเมิงเล้าเจ้าก็พาเอารี้พลไปไล่เนื้อเถื่อนตีนดอยธุง มางคุ้มมางเคียนสองขาพี่น้องก็มีของยื่นของถวายแล้ว มังรายเจ้าจึ่งว่าแก่สองขาพี่น้องว่า เราจักให้สองเขือเจ้าเมือพร่อง(๘) เอาเมืองเขินยังจักได้บ่ได้นั้นจา สองขาว่าตูข้าหากเป็นลวะดั่งกัน เมือพร่องก็พึงจักได้แล มังรายเจ้าว่าครั้นเขือเจ้าเมือพร่องเอาได้ ก็จักให้สองเขือเมือกินเมืองที่นั้นแล สองขาก็ไหว้ว่าครั้นเหนือหัวมีอาชญาฉะนี้ เขือข้าทั้งสองขอเมือพร้อมกันดูก่อน ครั้นบ่ได้ด้วยง่ายควรรบก็จักรบเอาแล ตูข้าก็จักแต่งคนมาไหว้สาเจ้าเหนือหัว ขอเอาหมู่รี้พลเมื้อช่วยรบ มังรายเจ้าว่าฉันใดจักดี เมื้อพร่องดูก่อนเทอญ สองขาพี่น้องก็เอาครัวพี่น้องลูกเมียหนี

---

(๑) ถึง (๒) ฝ่าย (๓) ยกให้, ปลง (๔) ไม่ทราบว่าอะไร (๕) ย่อมาจากจารีต (๖) ไม่ชะนะ (๗) ไม่ทราบว่าอะไร (๘) ปอง

ไปทางเมืองบุเลง ไปถึงเมืองภูเมืองเพียงแล้ว ก็กล่าวว่าไทยทั้งหลายขับตูข้าหนีแล ตูข้ามาพึ่งมาพิงค้างมางทั้งหลาย พอกรุณาตูข้าพร่องแด่เทอญ ส่วนชาวเมืองทั้งหลายนั้นเขาก็คิดว่าซื่อแท้ ก็ให้อยู่ด้วยง่ายนั้นแล ครั้นอยู่มาถึงปีลวงเป้าก็สร้างไร่แตงนาอยู่กินในภูเพียงก่อนแล้ว ครั้นว่าคนทั้งหลายเต็มแล้วในที่นั้น ถึงปีเตายี่ก็สร้างนาปี้นกาสามสี่สร้างไร่นาแล้ว[๑] มางคุมมีลูกสองหญิง ผู้หนึ่งชื่อว่าเอื้อยเข็ม ผู้หนึ่งชื่อว่าอามเข็ม ก็มาตายเสียฝังไว้ที่หัวดอยมอนหัวช้างงาแล้ว ก็แต่งคนไว้เฝ้าเรียว[๒] นางทั้งสองบ้านหินอย่าเป็นเค้า[๓] บ้านรวกนาตมบ้านอ่างบ้านกรวดคา[๔] นี้ไว้เฝ้าเรียงนางทั้งสองแล มางทั้งสองก็ใช้ไปไหว้สาเจ้ามังรายว่าขอเจ้าเหนือหัวแต่งคนมาค้ำเขือข้าแด่ มังรายเจ้าก็แต่งคนมื้อค้ำสามหมื่น ทั้งช้างม้าอะม๊อกสินาดและคนแกว่นล่า[๕] ให้มาค้ำม่าง[๖] ทั้งสอง เดือน ๑๒ ออก ๖ ค่ำ วันอาทิตย์ ลงสร้างเวียงพุยเป็นเค้าแล้ว ก็รบลวะทั้งหลายขับเมื้อถึงน้ำทางตะวันตก ลวะก็มาต้อนรบอยู่ที่นั้นมากนัก มางทั้งสองขึ้นเกิดพบเยียะแท้จึ่งจักแพ้ แล้วใส่ชื่อว่าน้ำขึนต่อเท่าบัดนี้แล ก็เข้าถึงที่เวียงหลวงทั้งหลาย ลวะทั้งหลายก็อยู่บ่ได้ก็เอากันหนีไปทางหลายข้าง ก็ขับได้มางหอยที่กลางทุ่งกลางเมืองแล้วก็บ่ฆ่า ก็ให้ตั้งอยู่ตามขอบเมืองยาย[๗] อยู่ทุกแห่งทุกหน มางทั้งสองจึ่งคืนมาตั้งอยู่เวียงพุยที่เก่าก็ใช้คนเมื้อไหว้สาท้าวมังรายเจ้าแล้ว ท่านก็ให้อุตรพราหมณ์ผู้จบเพทมาดูที่จักสร้างเวียงให้เป็นไชยมงคลและไชยภูมิ

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) ศพ ? (๓) ไม่ทราบว่าอะไร (๔) แค่ (๕) เข้มแข็งมาก (๖) ช่วย (๗) เรี่ยงราย

อุตรพราหมณ์ผู้นั้นก็มาหว่านข้าวเขียมทิด(๑) พุ่ยที่นั้นแล้ว อธิษฐานว่า บ้านเมืองที่นี้ยังจักรุ่งเรืองภายหน้า จงให้ข้าวหนึ้งงอกออกมาเป็นต้นเป็นลำและว่าดั่งนั้นแล้ว ในกาลนั้นข้าวเขียมทิดนั้นก็งอกออกมาแท้ดั่งนั้น คนทั้งหลายก็เรียกหนองตากล้าแต่นั้นมาแล ฝ่ายอุตรพราหมณ์ผู้นั้นก็ว่าบ้านเมืองนี้จักรุ่งเรืองภายหน้าแท้แล แล้วก็ขึ้นสู่ดอยที่สูงแล้วก็ผ่อดูทิศทั้งสี่ก็เห็นมีอยู่สามที่ จักสร้างบ้านสร้างเมืองดีในที่ใกล้ดอยหลวงนั้น สร้างเป็นเวียงก็จักมีเดชฤทธิอานุภาพท้าวพระยาในชมพูทวีปจักมาเข้าย่ำยีรบกวนบ่ได้ แต่ว่าบ่มีข้าวของท้าวพระยาในเมืองบ่รุ่งเรือง จักสร้างเวียงเชียงเหล็กนั้นก็ยังจักมีเดชฤทธิ์เพื่อนก็หุ้มมารบ แต่ว่าบ่แพ้เราสักที ยังจักมีเข้าของสมบัติแต่ไพร่บ่แพร่พรอกออกหลาย ท้าวพระยาบ่มีหลายเชื้อชาติราชวงศ์อายุท้าวพระยาบ่พอสิบปีสักตน ช้างม้าก็บ่แพร่แล ที่จอมตุงนี้บ่ร้ายบ่ดี สร้างก็ยังจักมีข้าคนมนตรีช้างม้ามากหลาย เข้าของก็ยังจักมีตามอันพึงอันควรบ่รังบ่ไร้ ผู้นามสองจักกินเมือง ผู้หญิงกินเมืองเพิน(๒) มาถามอันใดก็จักได้ตามใจอันมักเพิน(๓) แล ฝูงนามอันอื่นกินเมืองเพื่อนจักมาถามมารบเอาอันใดบ่สู้ได้ดั่งใจแล อุตรพราหมณ์ทำนายดั่งนี้แล้ว มางทั้งสองก็ใช้คนมาไหว้สายังท้าวมังรายเจ้าแล้ว ๆ ก็ว่ามางทั้งสองผู้หนึ่งอายุเป็นสามบ่อเป็นสังง่าย ก็ให้ตั้งเวียงที่จอมตุงค์นั้นแท้ ในปีกาเม้า ศักราชได้ ๖๒๔ ตัว เดือน ๗ เพ็ญเมงวันอาทิตย์ไทยเต่ายี่ยามตูดซ้ายฤกษ์ได้ ๑๖ ตัวชื่อวิสาขาและชาตาเมือง ๑๔ อยู่พฤษภ ๗ อยู่เมถุน ๓ อยู่สิงห์ ๙ อยู่กันย์ ๒,๕ อยู่ดุล ๘ อยู่มังกร

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) เพื่อน, ท่าน (๓) ตามความประสงค์ของท่าน

แล สร้างเวียงเลี้ยงคนสิ้นควาย ๑๗ ตัว ม้า ๓ ตัว ข้าวสาร ๓ ร้าน เกลือ ๓ แสน หมาก ๕ แสน สร้างได้ ๖ เดือนปลายเก้าวันสำเร็จบริบูรณ์ คือ หอหิ้งหอเรือแล้วทุกอันจึ่งเรียกชื่อว่าเชียงตุงคบุรี เป็นคำไทยว่าเวียงเชียงตุงแล ด้วยคติสามประการ คือ ประการที่ ๑ ชื่อกับด้อยหนองตุงอันมีในเวียง ประการที่ ๒ ชื่อเชียงกับอุตรพราหมณ์และมางทั้งสองลูกดอยธุงเชียงแสนไปสร้าง ประการที่ ๓ ชื่อกับตุงคฤาษีมาข่างหนองไว้ให้เป็นเมืองแล หัวที่ชื่อว่าเมืองเขินตั้งแต่เจ้าฤาษีมาข่างหนองให้แห้งรอดไหนว่าเขินนั้นแล ก็ให้ชื่อเมืองเขินแต่นั้นมาแล อันชื่อว่าเมืองเขียมนั้นด้วยคติ ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ ชื่อกับอุตรพราหมณ์มากล่าวว่า *"อิทํ รฏฺฐํ เขมํ สุภิกฺขํ"* นั้น ประการที่ ๒ ชื่อกับนางเอื้อยเข็ม อามเข็มมาตายเสียในเมืองที่นั้น ประการที่ ๓ ชื่อกับเขียมงอกออกมาเป็นต้นเป็นลำนั้น ด้วยเหตุคดี ๓ ประการนี้ จึ่งได้ชื่อเมืองเข็มแล อนึ่ง ชื่อว่าเมืองขืนนั้น ด้วยคติ ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ ชื่อกับคำมังรายเจ้ามาเห็นหัวที่ว่าจักขึ้นเอาได้เสียจักพอสร้างบ้านสร้างเมืองแล ประการที่ ๒ ชื่อกับมางทั้งสองมาขืนกันรบหนีไปที่ข่างน้ำเยียะแท้จึ่งจักแพ้ จึงจักได้เมืองแล อนึ่ง ชื่อกับน้ำขืนที่นั้นแล ประการที่ ๓ ชื่อกับชาวบ้านไทยแต่เมืองขืนด้วยเหตุนี้ จึ่งได้ชื่อว่าเมืองขืนแต่นั้นมาแล ลักษณะคำปากคำจาขับมาดฉลาดเอ่ยตัดผมตัดลากผ้านุ่งเจียนให้เหมือนชาวขืนเท่านั้น ก็ได้ชื่อว่าเมืองขืนนั้นแล ชาวขืนบ้านนั้นมี ๖๙ คน ตายเสียคนหนึ่งก็จ่ายเบี้ย ๖๘ เบี้ยให้ค่าคนเขานั้นแล นัยหนึ่งว่าขุนมาตั้งเมืองนี้ มี ๖๙ คน ตายเสียคนหนึ่งก็จ่ายเบี้ย ๖๘ เบี้ยเป็นร้อยแล ด้วยคติ ๒

ประการนี้แล ครั้งนั้นมางทั้งสองก็แต่งคนเผ้าเมือง ๔๒๙ คนแล้ว ก็เอาหมู่แกล้วหาญขับรบลวะหนีเสีย คือ ห้างหมู่ตามไล่ไปทั้งหลวย ยางแสนทีบ ขากานุงเชียงแข็งเงินมางขางข้า[(๑)] ถ้ายากแล้วก็แต่ง คนอยู่เผ้าบ้านแปงเมืองทุกแห่งแล้วก็พอก[(๒)] คืนมาดูถ้ำที่หนึ่ง ข้าง หลวยนั้นก็ว่าถ้ำมางคุ้มมางเคียนแต่นั้นมาแล มางคุ้มผู้พี่กินเมือง เขินปีนั้นแล

ฝ่ายท้าวมังรายเจ้าก็แต่งให้มางคุ้มกินปากน้ำขึ้นภายตะวันออก ทั้งมวลก็ไว้ให้มังเคียนผู้น้องเป็นผู้ครองเมืองกินปากน้ำขึ้นภายหน้า นับสิ้นแล

ทีนี้จักจาด้วยมังรายเจ้าก่อนแล ตั้งแต่เสี้ยงเช่นพระเจืองฟ้า ธรรมิกราชไปนั้น เมืองทั้งหลายหนใต้ คือ ว่าเมืองเทิง เมืองล่อ-พราน เมืองน่าน เมืองหลวงพระบางฝูงนี้ เขาก็ตัดส่วยไร่เสียบ่มา ส่วยแล ถึงพระยาลาวเม็งพ่อท่านนี้ ก็ได้ปราบแต่เวียงเงินยางเชียง-แสนเป็นต้นแล เมืองเชียงเรืองไชยนารายน์ เมืองฝาง เมืองสาท หางชาดน้อยยางมัน เมืองตวนบุเรงก๊กก็มีผาพวงเมืองไร พยาก เมือง เลนปลาแล้วเชียงลาก เมืองยอง เมืองมาง เมืองนาง เมืองสิง ภูคาด ทาง เชียงของเท่านี้แล มังรายเจ้าได้กินเมืองแทนพระยาตนพ่อแล้ว ท่านก็แต่งมางคุ้มมางเคียนให้ไปรบเมืองเขินแล้ว ส่วนตนท่านก็เอา หมู่รี้พลลงไปรบเอาเมืองเทิงล่อ เมืองพราน เมืองน่าน เมืองหลวง สิ่งเดียวแล บางครั้งก็ได้เมืองใหญ่ บางครั้งก็ได้แต่ลูกบ้านหางเมือง สองปีสามปีจึ่งได้เมืองเค้าก็มี ครั้นได้ก็ฆ่าเจ้าเมืองเสียแล้ว ก็แต่งให้

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) กลับ

เสนาอำมาตย์ไปอยู่เฝ้าเมืองก็มี แต่งให้กินเมืองแทนก็มี แล้วก็แต่งคนมาเอาการภายเมืองเชียงรายสิ้นทุกเมือง ถึงว่าเมืองเขินก็ลงมารับราชการพร้อมในเมืองเชียงรายแล แม้ว่าพระยางำเมืองผู้กินเมืองพะเยา พระยาสองตนนี้ก็เป็นสหายกันแต่เช่นปู่มาตลอดถึงพระยามังรายนี้ก็เป็นสหายกันแล แม้ว่าพระยางำเมือง เมืองพะเยา ก็มาพร้อมกับด้วยพระยามังรายแล

พระยามังรายเจ้ามีลูก ๗ คน เป็นชาย ๖ เป็นหญิง ๑ ผู้ช้อยตายไปเสียชายหนึ่ง ผู้เค้าชื่อขุนอ้ายเครือคำลก ขุนคามเอ็ด ขุนเครือ พระยามังรายเจ้าแต่งให้อ้ายเครือคำลกไปกินเมืองฝางได้ ๒ ปี อ้ายเครือคำลกคิดคดต่อพระยามังรายผู้เป็นพ่อแล้วดั่งนั้น พระยามังรายก็แต่งให้พวกแม่นธนูไปยิงตายเสียในกวาวเมืองขวางนั้น ในที่นั้นก็ได้ชื่อว่ากวาวเมืองยิงแต่นั้นมาแล ครั้งนั้นพระยามังรายเจ้าได้ทราบข่าวว่าเมืองลำพูนสนุกสนานมากนัก มีใจใคร่ได้ แต่บ่อาจจักไปรบพระยาบากับเวียงลำพูนเมืองพิงได้ ก็คิดอยู่แต่ในใจทุกวันทุกคืนมิได้ขาด วันหนึ่งจึ่งพูดกับอำมาตย์และไพร่ไทยทั้งหลายว่า ผู้ใดจักไปพร่องเอาได้ จาว่าดั่งนั้น ในกาลนั้นหาอำมาตย์ผู้ใดจักรับอาสาก็บ่ได้แต่สักคนแล อยู่มาวันหนึ่ง มังรายเจ้าท่านก็เสด็จไปตั้งค่ายอยู่ถึงบ้านตีนดอยธุง ยังมีลวะผู้หนึ่งชื่อว่าอ้ายฟ้า เป็นลูกแคว้นมางธุงมันเป็นผู้ฉลาดรู้หลักนักปราชญ์ มันก็รู้ว่าพระยามังรายเจ้ามาตั้งค่ายอยู่ในที่ใกล้บ้าน มันก็ไปอัญเชิญมาสู่เรือนแห่งมัน ครั้นพระยามังรายได้ยินยังคำปากจาแห่งมันดั่งนั้น ก็มีความยินดียิ่งนัก ก็จึ่งให้มันพาเอาครัวลูกเมียแห่งมันลงมาปฏิบัติอยู่ในเวียง พระยามังราย

เจ้าก็ตั้งชื่อว่าหมื่นฟ้า ครั้นอยู่นานได้ ๓ ปี พระยามังรายเจ้าก็จากับด้วยหมื่นฟ้าว่า เราจักให้ท่านไปพร่องเอาเมืองพิงยังจักได้หรือบ่ได้นั้นจา ฝ่ายว่าหมื่นฟ้าก็ให้สาว่า ครั้นจักให้ข้าไปพร่องเอาก็หากจักได้ แต่ว่าจักเนิ่นนานสักหน่อยแล ส่วนพระยามังรายก็ว่าดีแท้แล อ้ายหมื่นฟ้าก็ว่าครั้นมหาราชเจ้าจะให้ข้าไปแล้ว มหาราชเจ้าจงว่าข้านี้บ่ปีขับหนีแล้วริบเอาครัวลูกเมียข้านี้ไปไว้ยังเรือนหลวงเสียแล้ว ข้าก็จักหนีไปพึ่งพิงอยู่ยังพระยาลำพูน บอนแก่พระยาแล้ว ควรจักได้เมืองเมื่อใด ข้าเจ้าก็หากจักสัญญาใส่หนังสือมาไหว้สามหาราชเจ้านั้นแล ครั้นพระยามังรายเจ้าได้ทราบดั่งนั้นแล้ว ก็กระทำตามคำแห่งอ้ายหมื่นฟ้าทุกประการ มันก็หนีไปพึ่ง พระยายีบาในปีกาเม้าศักราชได้ ๖๒๙ ตัว ครั้นไปถึงพระยายีบาแล้ว พระยายีบาก็ปราศรัยทักถามอ้ายหมื่นฟ้าว่า ท่านมานี้เหตุการณ์มีอย่างใดจา ส่วนอ้ายหมื่นฟ้าก็ไหว้สาว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระยามังรายว่าข้าเจ้านี้บ่มีโทษขับหนีแล้วลากเอาลูกเมียข้าพเจ้าไปไว้ยังเรือนหลวงสิ้น ครั้นพระยายีบาได้ทราบเหตุดั่งนั้นก็หาได้พิจารณาต่อไปอีก จึ่งถามว่าแต่ก่อนท่านได้เคยปฏิบัติราชการเหยื่องใดจา ส่วนอ้ายหมื่นฟ้าก็ไหว้สาว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า แต่ก่อนพระยามังรายเจ้าเทียรย่อมให้ข้าพเจ้าไต่ถ้อยจากคำกระทำเหมืองฝายไร่นาคาวาส[๑] ทุกอันแล อันชอบท่านก็พลอยว่าผิด อันผิดท่านพลอยว่าชอบ แล้วฟังแต่คำท่านมาส่อทุกอันว่าข้าเจ้านี้ร้ายบ่ดี ก็ให้เป็นโทษแล้วเอาลูกเมียข้าเจ้าไปเสียสิ้น ครั้นพระยายีบาได้ยินคำกล่าวดั่งนั้น ก็คิดว่าซื่อแท้จึ่งกล่าวว่าดี ๆ

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

ตัวเราก็จักให้ท่านไต่ถ้อยตัดคำเหมือนอย่างที่ท่านเคยทำมาแล้ว ส่วนอ้ายหมื่นฟ้ามันก็กล่าวว่า ครั้งมหาราชเจ้าบ่พึ่งคำไผมาส่อดั่งนั้นข้าพเจ้าก็จักรับทำตาม ครั้นให้คนก่ายสิน เอาน้ำเจ็ดสินมาตกชานที่หออาบน้ำแห่งพระยายีบา แล้วมันก็ตรีมาง[(๑)] เรือนหลวงแห่งพระยายีบา มันก็กล่าวว่าเรือนหลวงแห่งมหาราชเจ้าหลังเก่านี้ดูบ่มีเดชานุภาพ ไปภายหน้าจักกลายเป็นภัยเสีย ว่าดังนี้แล้ว พระยายีบาก็ปง[(๒)] อาชญาให้มันคิดล้ำ[(๓)] ทุกประการ ครั้นมันได้รับอาชญาแล้วมันก็ป่าวร้องคนทั้งหลายไปเอาไม้ ก็บ่ป๋ำ[(๔)] แต่สักต้น ให้ขุดบั่นเค้าให้ดูดแล้ว จึ่งตัดเค้าตัดปลายไม้ใหญ่น้อยแล้ว ก็ให้ลากทุกเล่มแม้ว่าก่อนที่จะให้ลาก ครั้นว่าคนจักมัดทางเค้าก็ว่ามัดตีนพระยา ครั้นว่าจักมัดทางปลายก็ว่ามัดหัวพระยา ลากบ่ดี ก็ให้มัดท่ามกลางลากให้ลากผ่าข้ามทุ่งนากำลังข้าวกำลังกมกำลังมาน[(๕)] ก็บ่ให้มาทางเดียวให้ต่างคนต่างลากมาจนสิ้นไม้ กระทำให้ข้าวของราษฎรในนาเสียหายไปทุกแห่ง ครั้นเมื่อจักปก[(๖)] เสานั้นเล่า ก็บ่ให้เอาเชือกชักโยงเอาเสาขึ้น ให้เอาแต่ไม้ค้ำจุนขึ้นอย่างเดียว แล้วให้ตั้งอยู่เหนือดินแล้ว จึ่งขุดขุม[(๗)] แล้วเอาเสาลงใส่จึ่งให้สิ่วรู[(๘)] ท่านยังจักพึ่งหลายปากหลายคำอยู่ ข้าเจ้าก็บ่คิดจักทำแล ส่วนพระยายีบาก็มีอาชญาว่าชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย สูจงพึ่งคำอ้ายหมื่นฟ้าทุกประการเทอญตั้งแต่นั้นมาอ้ายหมื่นฟ้ามันก็ไต่ถ้อยตัดคำทั้งมวล คำน้อยก็ให้เป็นคำใหญ่ คำไพร่ก็ให้เป็นคำขุน หลวง[(๙)] ไหมน้อยพลอยว่าไหมหนัก

---

(๑) รื้อ, ล้าง (๒) ปลง, อนุญาต (๓) โค่น, ตัด (๔) ลาก (๕) มีท้องกลม, กำลังตั้งท้อง (๖) ยก (ใช้ฉะเพาะเสายาว ๆ) (๗) หลุม (๘) เอาสิ่วเจาะรูรอด (๙) รัฐบาล

ได้เข้าของมาถวายพระยายีบามากนัก พระยายีบามักใคร่โลภได้เข้า-ของมามากก็ว่ามันดี บ่คิดต่อไพร่บ้านไทยเมือง อนึ่ง บ่รู้รำพึงว่าเพื่อนจักมาพร่องให้ตัวฉิบหาย ตายจากเมืองตน ก็คิดว่าเป็นคนดีแท้แต่นั้นมาก็ให้ชื่อว่าแสนฟ้าพร่องเมืองแล มันก็ให้คนทั้งหลายเต่าเหมืองฝ่ายภายใต้พิงน้ำขึ้นไปภายเหนือนา บ้างก็น้ำท่วมแล้งไป ใส่ค่าเข้าค่าน้ำก็มาก ที่บ่ควรได้มากก็ว่าได้มาก เอาอาชญาข่มเหงชาวเมืองพิง มันก็แต่งขุดเหมืองแก้วกว้างได้ ๑๐ วา ยาว ๑๔,๐๐๐ วาพอนอนค้างคราวคืนหนึ่งขุดเอาน้ำพิงไปตะวันออกแล้ว แวงแล้วจึงปักเดี่ยวเสา ขี่แปร[๑] ตั้งคาบลอยลี่วก่อนกั้นฝาให้เวียก[๒] สักอันเพื่อจะให้ชาวเมืองเกลียดชังพระยายีบา ก็หากแต่งอาชญาเจ้าหนือหัวหากเยียะกระทำให้เป็นทุกข์แก่ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายเหมือนดั่งว่าพระยามังรายเจ้านั้นก็บ่ใช่กระทำให้เป็นทุกข์แก่ชาวบ้าน และชาวเมืองแล ผู้ใดทุกข์เข็ญใจท่านก็ยังเลี้ยงดูให้เป็นสุขทุกคน ครั้งนั้นชาวเมืองพิงเป็นทุกข์นัก เขารู้ว่าพระยามังรายประกอบชอบในทศพิธราชธรรม เขาก็ปรารถนาใคร่เห็นหน้าใคร่ได้มาไว้เป็นเจ้าอยู่ในเมืองพิงทุกคน ครั้งนั้นแสนฟ้าก็จึ่งใส่หนังสือลัดดั้นไปหาพระยามังรายให้เอาหมู่รี้พลยกมารบเมืองพิง ครั้งนั้นพระยามังรายเจ้าก็เอาหมู่รี้พลมามากหลายมีประมาณ ๔๐,๐๐๐ ในปีลวงไส้ ศักราชได้ ๖๔๓ ตัวพระยามังรายเจ้าก็เอารี้พลเสด็จออกจากไชยนคร ณ วันอังคาร ท่านก็มาถึงแช่สักก็ตั้งอยู่ในที่นั้นก่อน พระยายีบาก็รู้ข่าวว่าศึกมาก็แต่งให้แสนฟ้าครองเมืองเอาชาวเมืองพิงออกไปรบ แสนฟ้ามันก็ใส่

---

(๑) ตีไม้แป (๒) งาน

หนังสือไปหาเจ้ามังรายให้รู้แล้ว พระยามังรายก็แต่งเอาหน้าเอาหลังแล้ว แสนฟ้าก็แต่งเอาหมู่รี้พลออกรบ ก็คร้านพระยามังรายหนีทะลังทะลาย ที่อันนั้นก็ให้ชื่อว่าทะลังทะทายต่อเท่ากาลบัดนี้แล แสนฟ้าก็ใช้คนมาไหว้สาพระยายีบาว่า ข้าศึกเพื่อนมามากหลายนักเหมือนจักแพ้เราบ่สงสัย เชิญเจ้าเหนือหัวเอาครัวลูกครัวเมียออกหนีเสียจากเมืองก่อนเทอญ ครั้นพระยายีบาได้ยินคำบ่ดีดั่งนั้น ก็เอาครัวลูกครัวเมียข้าคนตามอันพึงใจได้แล้ว ก็หนีออกจากเมืองลำพูนไปถึงดอยแห่งหนึ่ง แล้วก็ผ่อเห็นเวียงก็เห็นแสงไฟรุ่งเรืองสว่างทั่วทั้งเมือง ก็พาหมู่ชาวเมืองทั้งมวลเข้าน้อมพระยามังราย ในกาลนั้นพระยายีบาจึ่งรู้ว่าเพื่อนมาร้องปองเอาเมืองแห่งตน ก็เคียดมากนักแล้วก็เอาดาบฟันหินลูกหนึ่งก็เป็นรอยสำคัญไว้ในที่นั้น พระยายีบากินข้าวแล้วก็ตั้งสัตยาธิษฐานขอให้คืนมากินเมืองที่เก่า ก็จงให้ตองห่อข้าวแห่งข้าลงมาตั้งอยู่เหนือแผ่นดินที่เก่านั้นเทอญ ก็โยนห่อข้าวนั้นขึ้นไปบนอากาศ ลมก็มาพัดเอาตองห่อข้าวนั้นไปค้างค่าไม้เสียแล้ว นิมิตต์พระยายีบาจักเสียเมืองนั้น เหตุพระยายีบาบ่มิได้พิจารณาฟังคำคนต่างประเทศอันเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่ คือ ว่าหมื่นฟ้ามาริลองปองเอาเงินให้ก็มีความยินดีกับด้วยมัน พาเสียบ้านเสียเมืองชาติเชื้อวงศาแห่งตนแล้ว ก็หนีไปหาพระยาเบิกตนเป็นน้อง อันอยู่เสวยเมืองละครลำปางนั้นแล

ทีนี้จักจาด้วยพระยามังรายเจ้า ท่านก็เสด็จออกมาจากเมืองเหรัญญนครเชียงแสนและเชียงรายเมืองฝางทั้งสามเมืองนั้นแล้ว ก็มาเสวยเมืองหริภุญไชยบุรีในปีเตาซง้า เดือน ๘ ออก ๔ ค่ำวันอาทิตย์

ยามกลองงาย[๑]ศักราชได้ ๖๔๒ ตัว ท่านก็อยู่เป็นเอกราชในเมือง หริภุญไชยที่นั้น ก็บ่คืนมาหาบ้านเมืองเก่าแห่งตนแล แต่นั้นมามหา- กษัตริย์เจ้าก็บ่อยู่ยังเมืองเชียงแสนเชียงราย ให้แต่ราชบุตรทั้งสองตน พี่น้องอยู่นั้นแล มังรายเจ้าท่านก็เสวยเมืองหริภุญไชยที่นั้น ส่วน พระยายีบาก็พ่ายไปหาพระยาเบิกตนน้องอันกินเมืองละครลำปางนั้น ก็ใช้ให้คนเมืองอโยธยาด่านใต้แล้ว ก็บอกกิจราชการอันเพื่อนได้ เมืองนั้นแล้ว เจ้ามหามิตรเมืองอโยธยาท่านก็มีอาชญาบ่าวเอาคนศึก ได้สองแสนช้างม้าสองพัน มาค้ำเมืองแพร่พระยาบอนตนเป็นลูก พระยายีบานั้น ก็บ่าวเอาคนศึกได้เจ็ดพัน เมืองละครได้คนหมื่นสอง พัน กับคนตามพระยาแปดพันทั้งมวลรวมเข้าด้วยกันเป็นสองแสน สองหมื่นเจ็ดพันคน ก็ผัดกันมารวมกันยังเมืองละครที่นั้น พระยา มังรายเจ้าท่านก็ให้คนอุปนิกขิตไปอยู่กับด้วยชาวเมืองละคร ฟังข่าว ร้ายข่าวดีให้รู้แจ้งแล้วก็มาไหว้สาพระยามังรายเจ้าให้รู้ ท่านก็บ่าว เอาคนศึกในเมืองพิงได้แสนหนึ่งแล้ว ก็ใช้ให้คนไปหาขุนคามตน ลูก ให้บ่าวเอาคนทหารในเมืองเชียงแสนเชียงรายและเมืองฝางหาง สาดเมืองชวาดหมื่นสี่พันนา ได้คนแสนสองหมื่นแล้ว ก็ใช้ไปหา พระยางำเมืองเจ้าเมืองพะเยาเป็นต้น แล้วก็ให้บ่าวเอาคนฝ่ายก้ำตะวัน ออกคือว่า เมืองพะเยาเมืองล่อเมืองเทิงเมืองน่านเชียงของทั้งมวล ได้คนแสนหนึ่งมารวมเข้ากันเป็นคนสามแสนสองหมื่นแล้ว ก็ผัดให้ มาถึงเมืองพิงในเดือน ๒ ออก ๑๔ ค่ำ แล้วก็แต่งเป็นซุ้มอยู่สี่ทิศคอย ท่าพระยายีบาและพระยาเบิกอยู่ในที่นั้น ครั้งนั้นพระยาบอนก็ยกเอา

---

(๑) เวลา ๑๖.๐๐ น.

หมู่รี้พลออกจากละครมาถึงเมืองลำพูน ในปีเตาซง้าเดือน ๒ เพ็ญมาถึงทุ่งข้าวสารที่นั้น ฝ่ายขุนคามตนลูกก็เอาหมู่รี้พลชาวเมืองพิงทั้งมวล เข้ากวนรบพื้นชาวละครเมืองแพร่และชาวอโยธยาตายมากนักน้ำเลือดพอท่วมหลังเล็บช้างก็ขี่ช้างเข้ารบพระยาเบิก ก็ยิงพระยาเบิกตายกับหลังช้างในที่รบ แล้วก็ได้ฆ่าพระยาบอนเสียที่ทุ่งข้าวสารที่นั้นแล ส่วนว่าชาวละครและชาวแพร่ก็แตกกระจัดกระจายพ่ายหนีไป เขาก็รวมกันเอาช้างอันต่างซากพระยาเบิกนั้นลงหนีไปแล้ว ขุนคามท่านก็เอาหมู่รี้พลไล่ตามไปถึงริมน้ำแม่ตะยูที่นั้นแล้ว เขาก็เอาลงฝั่งเสียในที่นั้นแล้วก็หนีเข้าเวียงไป ฝ่ายพระยายีบาครั้นรู้ว่าเพื่อนไล่ตามมาก็พ่ายหนีออกจากเวียงละครแล้ว ก็ไปตั้งอยู่หนใต้ที่สบน้ำแม่ซางที่นั้น ขุนคามก็เข้าเวียงละครแล้ว ท่านก็ปงให้เสนาเมืองที่นั้นผู้หนึ่งชื่อว่าแสนพิงไชยกินเมืองละคร แล้วท่านก็หนีมาเมืองพิง สามเท้ามารวมกันที่ทุ่งข้าวสารคือพระยางำเมืองเจ้าเมืองพะเยาและพระยาร่วงเมืองอโยธยาท่านก็บ่ฆ่า ในปีเตาซง้านั้นพระยามังรายท่านก็แต่งส่งพระยาอโยธยา และพระยาร่วงเมืองสุโขทัยไปถึงเมืองใต้แล้ว พระยาอโยธยาพระยาสุโขทัย และพระยางำเมืองเจ้าเมืองพะเยาก็พลิกมาพร้อมกัน อุภิเษกยังพระยามังรายเจ้าให้เป็นท้าวเอกราช ในปีกาเม็ดเดือน ๗ ศักราชได้ ๖๔๕ ตัว พระเจ้าฟ้ามังรายได้ปราบลานนาลำพูนละครแพร่ทั้งมวลแล้ว พระยามังรายเจ้าท่านก็แต่งยังเจ้าขุนคามตนลูกให้ขึ้นเป็นมังคราม แล้วให้เสวยราชสมบัติในเมืองเชียงแสนเชียงรายเมืองฝางเมืองสาดหางชวาดน้อยยางมันทั้งมวลแล้ว ก็ให้กินเครื่องเสมอศักดิ์เสมอดังตนท่านแล ขุนเครือตนพี่นั้นก็แต่งให้ไปกิน

เมืองพลองแล้ว ชาวพลองทั้งหลายก็ว่าเจ้าลานนาท่านก็ปั๋นลูกท่านมาเป็นเจ้าเป็นนายแก่เราแล เราก็ควรสร้างเมืองให้อยู่เป็นนายเราแล ว่าดังนั้นแล้วก็พร้อมกันสร้างเมืองให้อยู่แล้ว เรียกชื่อว่าเมืองนายแต่นั้นมาแล พระยามังรายเจ้าท่านก็อยู่ยังเมืองลำพูนได้สองปีแล้ว ก็มาคำนึงในใจว่าเวียงลูกนี้เป็นเวียงงามเป็นที่มหาธาตุเจ้า อนึ่งแม่น้ำก็ผ่ากลางเวียงบ่ดีแล เป็นท้าวพระยาใหญ่บ่ควรอยู่แล พระยายีบาเป็นพระยาได้ ๑๐ ปีกู้ก็มาได้เมืองเสีย พระยามังรายท่านจึงเจรจากับด้วยหมื่นฟ้าว่า ดูกรหมื่นฟ้าเมืองหริภุญไชยที่นี้เป็นเมืองมหาธาตุเจ้ากูบ่อยู่แล กูจักออกไปอยู่บ้านแช่สักโพ้นแล ท่านจึงอยู่เป็นใหญ่ในเมืองหริภุญไชยเทอญ พระยามังรายว่าดังนั้นแล้วท่านก็เสด็จออกไปตั้งอยู่ยังบ้านแช่สักทีนั้น ก็สร้างยังที่โรงยั้งที่มาตั้งตำหนักอยู่เมื่อหัวที่นั้น ให้เป็นมหาอารามแล้วใส่ชื่อว่าชัยปราการ ถัดที่นั้นคนทั้งหลายก็เรียกว่าแช่ ถัดนั้นไปถึงศักราชได้ ๖๔๘ ตัวปีระวายเสด พระยามังรายเจ้าก็ยกเอาหมู่รี้พลไปตั้งอยู่บ้านเชียงกุ่มกวมน้ำแม่ระมิง ตั้งบ้านอยู่ ๓ แห่ง แห่งที่ ๑ ชื่อว่าบ้านกลาง แห่งที่ ๒ ชื่อว่าบ้านลุ่ม แห่งที่ ๓ ชื่อว่าบ้านแห้มแล ถึงยามกลางวรรษาน้ำท่วมฉิบหายมากนัก ครั้นออกวรรษาแล้วถึงเดือน ๕ พระเจ้าฟ้ามังรายท่านก็มีอาชญาให้เสนาอำมาตย์บ่าวไพร่บ้านไทยเมืองทั้งหลาย ถมกวมแม่น้ำบ้านพิงเป็นเวียงเชียงกุ่มกวมอยู่ก็ได้ในศักราช๖๔๘ตัวปีระวายเสดนี้แล ครั้งนั้นชาวเมืองเขินก็ได้มาเอาราชการแลส่วยไล(๑) ในเวียงกุมกามเมืองพิงทุกเมื่อแลตั้งแต่มังรายเจ้าลงมาอยู่เมืองพิงแล้ว ลูกท่านเจ้ามังคราม

(๑) เป็นสร้อยคำของส่วย

อยู่เสวยเชียงแสนเชียงรายเมืองฝางทั้งมวลแทนแล้ว ท่านก็มีราชบุตร สามคนลูกอ้ายชื่อว่าเจ้าแสนพู ผู้ถ้วนสองชื่อว่าน้ำท่วม ผู้ถ้วนสาม ชื่อว่าน้ำนานแล ในกาลนั้นพระยามังรายเจ้าและมังครามทั้งสองพ่อ ลูกจึงปรึกษากันว่า ควรเราจะมีอาชญาให้เจ้าแสนพูตนเป็นหลานนั้น ไปเลือกตั้งเวียงเงินยางเชียงแสนให้คืนเป็นเวียงแถมแล ให้เจ้า น้ำท่วมไปกินเมืองฝาง แล้วก็ให้เจ้าน้ำนานไปกินเชียงของแล

ที่นี้จักจาด้วยเจ้าแสนพูหลานผู้เค้านั้นก่อนแล ท่านก็ไหว้ สายังพระยามังรายเจ้าตนปู่และพระมังครามเจ้าตนเป็นบิดาว่า ส่วน เวียงเงินยางเชียงแสนลูกเค้านั้น มหาราชเจ้าตนเป็นปู่หากว่าบ่ควร ไว้แล้วจึงจักไปเลือกลอน(๑) เอามารวมไว้เสียยังเมืองเชียงรายที่นี้ แล้ว ละไว้ให้เป็นเมืองร้างไป บัดนี้พลอยมีอาชญาให้ผู้ข้าน้อยคืนไป เลือกตั้งแถมใหม่ ข้าน้อยก็หนักอกหนักใจแท้แล ในกาลนั้นพระยา มังรายเจ้าและพระมังครามทั้งสองพ่อลูกก็จากันว่า จักเติมเมืองนั้น ให้แถมบ้านหนึ่งแล เจ้าลูกรักแต่พ่อ จงอดใจไปตั้งให้เป็นเมืองดัง เก่านั้นเทอญ ส่วนเจ้าแสนพูท่านก็รับเอาอาชญาท้าวตนปู่และพระ บิดาทั้งสองแล้ว เหตุนั้นน้ำห้วยอันนั้นจึงได้ชื่อว่าห้วยเผือแต่นั้นมา แล ศักราชได้ ๖๔๙ ตัวปีเมิงไค้เดือน ๓ ออก ๕ ค่ำวันอังคาร ยาม แตรสู่เที่ยง(๒) พระแสนพูเจ้าก็เอาครัวภรรยาบุตรธิดาเสนาอำมาตย์ ประชาราษฎรทั้งมวลลงสู่เรือพ่วงแล้วก็เสด็จล่องไปตามน้ำแม่กก ลำ ดับไปได้ ๗ คืนทางแล้วก็ถึงน้ำแม่ของ ก็ขึ้นตามลำน้ำของไปหน่อย หนึ่ง เดือนออก(๓) ๑๒ ค่ำวันอังคารก็ขึ้นไปถึงท่าเชียงเหล้าหัวดอน

(๑) เลือกคัด (๒) เวลาจวนเที่ยง (๓) ขึ้น

มอนแล้ว ก็ยั้งเอาชัยอยู่ยังเวียงเปิ๊กสาที่แคมน้ำของก้ำตะวันตกที่นั้น ก่อน แล้วพระยาแสนพูเจ้าก็ให้ผู้เฒ่าผู้แก่นักปราชญ์อาจารย์ผู้รู้ โบราณมาแล้ว ก็ให้ไปแผ้วถางล้อมรั้วแปงประตูและที่อยู่แล้ว ส่วน ประตูทั้งมวลมี ๑๑ ประตู คือพายหัวเวียงนั้นชื่อว่าประตูยาง ๑ ถึงพาย ริมของนั้นชื่อว่าประตูรั้วบึ๊ก ๑ ประตูท่าอ้อย ๑ ประตูท่าสุกัม ๑ ประตูท่าหลวง ๑ ประตูท่าเสาดิน ๑ ประตูท่าคาว ๑ คือว่าที่ขึ้นเรือ ไปยั้งคาวอยู่ที่นั้น ชื่อประตูท่าม้าพายหางเวียง ๑ ประตูดินขอหน ตะวันตกเฉียงใต้ ๑ ประตูเชียงแสนด้านตะวันตก ๑ ประตูหนองมุด หนตะวันตกเฉียงเหนือเวียงแจ่งหัวริมนั้น ๑ ทั้งมวลเป็นประตู ๑๑ ประตูแล ครั้นเสร็จแล้วถึงเดือน ๓ เพ็ญวันศุกร์ยามกลองงาย พระยาเจ้าแสนพูก็ยกหมู่รี้พลลงสู่เรือแล้วก็เสด็จขึ้นไปถึงท่าแจ้งสีแล้ว ก็ จอดยั้งคาวเอาแรงอยู่ที่นั้น แล้วก็ยกขึ้นไปถึงท่าควานภูเขาก็เสด็จออก จากเรือแล้ว ก็ขึ้นไปสักการบูชานมัสการไหว้มห้าธาตุเจ้าดอยภูเขา กระทำปทักษิณสามรอบบริบูรณ์แล้ว ก็จึงล่องมาเสด็จเข้าสู่เวียงยาม ตะวันเที่ยง ครั้นไปถึงในเวียงแล้วก็เข้าอยู่เอาชัยมงคลที่ริมประตูยาง ถึงพายตะวันตกคลองนั้นก่อน ถัดนั้นเจ้าก็ให้เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย แรกก่อกำแพงเวียงและตั้งแต่งคุ้มน้อยกลางเวียงเป็นที่เก่า แต่เช่น ปฐมพระองค์ลาวเค้านั้นมาแล ต่อแต่นั้นเจ้าก็ให้ปันแดนเมืองให้เป็น เขตต์เป็นแดนไว้ ภายใต้ตั้งแต่น้ำแม่ตมล่องลงไปถึงสบผ่ายน้ำแม่กก ก้ำหน้ามีสบน้ำเผือเป็นแดน ตัดไปหาขุนห้วยไลเป็นที่สุดเป็นเขตต์ ต่อเขตต์เชียงรายภายตะวันตกเฉียงใต้มีกิ่วคอหมาเป็นแดนต่อแดน เมืองฝาง ทางตะวันตกมีดอยผาตาแหลวเป็นแดนต่อแดนเมืองสาดทาง

ตะวันตกเฉียงเหนือมีดอยผาช้างเป็นแดนต่อแดนเชียงตุง ภายหนเหนือลวง (๑) เมืองมีหัวเมืองก่ายตัดไปหาบ้านท่าสามท้าวเป็นแดนต่อแดนเชียงตุง ภายหนเหนือชีมีเมืองม้าและเมืองเชียงขางเป็นแดนต่อแดนเชียงรุ้ง ภายตะวันออกเฉียงเหนือมีดอยหลวงหัวเมืองภูคาเป็นแดนต่อบ่แห้บ่หลวงต่อแดนเชียงรุ้ง ทางตะวันออกมีดอยเชียงคีเป็นแดนต่อแดนเมืองหลวงพระบาง ทางตะวันออกเฉียงใต้มีกิ่วคางหวายหัวหนองงัวเป็นแดนต่อแดนเชียงของ เฉียงใต้ชีมีดอยขุนห้วยตาดควันเป็นแดนต่อแดนเมืองเทิงแล แต่สร้างคุ้มน้อยหอโรงที่อยู่บริบูรณ์แล้ว ถึงเดือน ๖ เพ็ญวันอังคารยามแตร เจ้าพระยาแสนพูท่านก็เข้าสถิตอยู่ในโรงหลวงแล้ว ก็ให้เสนาอำมาตย์นักปราชญ์อาจารย์ทั้งหลายกระทำอุภิเษกมงคลกรรมแก่ตนเป็นเจ้าแก่รัฐไชยบุรีวันนั้นแล้วท่านก็เล็งเห็นยังที่หอสำนักนั้นเป็นที่อารามเก่า ท่านก็รู้แล้วก็มีอาชญาให้แรกแต่งให้เป็นอาราม ก่อแรกวันเดือน ๖ เพ็ญนั้นไปได้ ๔ เดือนก่อเจดีย์และวิหารกำแพงศาลาการเปรียญบริบูรณ์แล้ว มีการฉลองเป็นมหกรรมในวันเดือน ๑๐ ปฐมเพ็ญ แล้วก็เรียกชื่อว่าอารามเชียงมั่นดังกล่าวนั้นแล ต่อแต่นั้นมาพระราชเจ้าแสนพูท่านก็ยกเอายังลูกขุนเครือคำ อันเป็นพี่เค้าบิดาแห่งท่านอันตายเสียที่เมืองยิงเมื่อก่อนนั้นท่านก็ยกเอาหมื่นเจดตราผู้พี่นั้นให้เป็นที่เจ้าครองเมืองพันนาขวาแล้ว ก็ยกเอาวัฒกีการถมผู้น้องให้เป็นเจ้าเมืองพันนาซ้ายนั้นแล ท่านก็ตั้งยังเสนาอำมาตย์ไว้ให้เป็นพวกเป็นต่อเป็นชูเป็นตาเป็นขุนใหญ่ขุนรามขุนน้อยแล คือว่าตั้งไว้ให้เป็นเจ้าเชียงยน ๑ เจ้าเชียง

---

(๑) เส้น

คำ ๑ เจ้าเชียงลาว ๑ เจ้าเชียงรายแล แล้วก็ตั้งให้เป็นพระยาเฒ่าสีเมือง ๑ เป็นพระยาสีสะธรรม ๑ บาทน้ำนาหลัง ๑ สิงสาคร ๑ แล้วตั้งให้เป็นพระยาไชยชิต ๑ เป็นพระยาสุทธฤๅไชย ๑ เป็นพระยาหลวงเศรษฐี ๑ เป็นพระยายอง ๑ แล้วตั้งให้เป็นอาชญาเชียงของ ๑ อาชญาพะเยา ๑ อาชญาเมืองสาด ๑ อาชญาเมืองไล ๑ แล้วตั้งให้เป็นแสนหลวงต่าง ๑ แสนหลวงเทิง ๑ แสนหลวงดอน ๑ แสนหลวงนาวาหวายท่า ๑ ตั้งเป็นแสนไชยภารม ๑ แสนขวางเมืองมูล ๑ เมืองแพง ๑ เมืองแสนเมืองราบ ๑ ตั้งให้เป็นหมื่นพ้อนหลวง ๑ หมื่นพ้อนน้อย ๑ หมื่นพ้อนขวา ๑ หมื่นพ้อนซ้าย ๑ ตั้งให้เป็นเชียงมวนใน ๑ เชียงมวนนอก ๑ ให้เป็นหมื่นบวกขวา ๑ หมื่นบวกซ้าย ๑ สามสิบสองตำแหน่งเท่านี้ไว้ให้เอาใจรู้ราชการเมืองแล ตั้งให้เป็นหาญราชวังให้เอาใจใส่ราชการคุมน้อยแล ตั้งให้เป็นหาญราชโกฏิ์ให้เอาใจใส่เล่มฉางแล ตั้งให้เป็นหาญบ้านไว้ให้รักษาราชวัตรแล้ว ตั้งให้เป็นพรานเมืองไว้ใช้เอาราชการต่างเมืองแล แต่นั้นเจ้าพระราชแสนพูตนเป็นอธิบดีมาเลิกเวียงเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลูกเค้าให้คืนเป็นเมืองดังเก่าถ้วนสองทีแล้ว ท่านก็มีพระราชอาชญาให้หาผู้เฒ่าผู้แก่ อันรู้ยังเขตต์แดนปักแคว้นเมืองเชียงแสนทั้งมวลทุกแห่งทุกที่นั้นมาถามดูแล้ว ในเดือน ๖ ออก ๒ ค่ำวันจันทร์ ยามนั้นแสนคารมจึงเอาหนังสือพื้นของใต้มาให้หมื่นพ้อนหลวงแล้ว หมื่นพ้อนหลวงจึงพากันไปไหว้สาว่าตั้งแต่เวียงสองแถมสบกกเป็นที่เจ้าเมืองแล ตั้งแต่สบกกล่องใต้ถึงงิ้วเก่าทั้งแคว้นหลวงเป็นที่ขวา ทั้งแคว้นน้อยถึงหาดนางแสนวัดเป็นที่พ้อนสวนหลวง ตั้งแต่งิ้วเก่าล่องไปถึงงิ้วแจ่ม

แห้แดนเกิ่งน้ำวันออกแผ้วดอยน้อยเปิ้นที่เท่าสีเมือง เกิ่งน้ำไปวันตก ล่องถึงหัวหนองงัวถึงแจ่มแห้เป็นที่พ่อนสวนน้อยขวา ตั้งขาสรงล่อง ถึงวัดฮาทรายเป็นที่แสนขวางเมืองมูล ตั้งแต่ท่าวัดหาดทรายถึงท่าวัด เชียงยืนเป็นที่แคว้นเจ้าเมืองขวา ตั้งแต่ท่าหาดห่อท่าวัดเชียงยืนล่อง ถึงผาหักเป็นที่เมืองหลวง ตั้งแต่ผาหักล่องถึงผาแนเป็นที่เจ้าเมือง ขวา ตั้งแต่ผาแงล่องถึงแจ่มแกดเป็นที่เจ้าเชียงของ ตั้งแต่แจ่มแกด ล่องถึงหาดตันเป็นที่ขวา ตั้งแต่หาดตันล่องถึงคกควานและผาเกิงเป็น ที่เมืองหลวง ตั้งแต่หลายหน้าสบแชมเป็นที่เจ้าเชียงของ ตั้งแต่แจ่ม แห้ล่องไปถึงกองช้างเป็นที่สีสะธรรม คืนมาตั้งเอาลองสีล่องไปถึง ผาหงอเป็นที่พระยาทั้งหลาย ตั้งแต่หางดอนมูลล่องถึงหาดหลวงเป็นที่ เรือนดอน ตั้งแต่หาดหลวงล่องถึงผาแนผาเกิงเป็นเจ้าเมือง ตั้งแต่ ผาแนเอาเกิ่งหนึ่งภายตะวันออกล่องใต้ถึงทุ่งมอนคำผ่ากลางเป็นไชย-ชิต ตั้งแต่ทุ่งมอนคำล่องถึงคกแวนเป็นที่เจ้าเมืองหลวง ทางบกตั้ง แต่กิ่งน้ำย้อยไปตะวันออกเป็นที่เท่าสีเมือง ตั้งแต่น้ำย้อยไปตะวันตก เป็นที่เมืองหลวง ตั้งแต่คกแวนขึ้นเมื้อถึงสีออกม้าออกไปจับดอยเชียง ชีดอนมูลกับแก้ ตัดไปกิ่วคานหวายไปจับหนองงัวเป็นเขตต์แดนเจ้า เมืองเชียงแสนหลวงแล ตั้งเกิ่งดอยน้อยเป็นแดนเขื่อนเชือกไปได้ เป็นที่พ่อนสวนขวา ตั้งแต่เกิ่งภายเหนือเป็นที่เจ้าขวา ตั้งแต่เกิ่งดอน มูลล่องใต้เป็นที่เรือนดอน ตั้งแต่เกิ่งภายเหนือเป็นที่พ่อนสวนหลวง ตั้งแต่ขอบงับถัดหางหาดแขงไปทางบกถึงหนองอ่างเป็นบวกขวา ตั้ง แต่สบห้วยบุ่งแถวหัวน้ำเป็นที่ไชยคารม ตั้งแต่แดนลองสีขึ้นมากวม เชียงเหล้าเป็นเรือไหว้ท่า ตั้งแต่สบลองแวนแก้วไปกวมราวดอยไปถึง

ลองเดื่อเป็นที่เทิง ตั้งแต่ลองแวนตัดขึ้นไปตะวันออกถึงหัวหนองงัว เป็นที่เท่าสีเมือง ตั้งแต่หนองงัวตัดเข้าไปเมืองคางตัดแถวดอยเชียงชี เกี้ยวขึ้นเมื้อแปรดอย ภายตะวันออกเมืองโยดตัดขึ้นไปเมืองหลวงภูคา ตัดเมืองสิงน้ำเกี้ยวมาดอยก้างง้ำผาบุงเป็นเขตต์แดนเจ้าเมืองเชียงแสนหลวงแล พลิกคืนมาตั้งเอาหัววัดปลาหลัวเชียงต่ายสันคูเวียงออกไปวัดแจ้ง ขววีรินขึ้นไปตามราวดอยจอมกิตติลงมาจับห้วยหอมแล้ว ขึ้นไปจับล่องหล่านผาหม่าน จับดอยกาไปจับหนองชีแวนแดนนั้นล่องมาจับสบล่องมาเป็นหลวงต่าง ตั้งแจ่งขววีรินตัดไปจับท่าข้าวเปลือกน้ำแม่คำไปไม้สีช้างง้าวไปทุ่งฟ้ารามทุ่งกลาดทดไปถึงผากอดดอยกู่แก้วไปถึงบ้านเถียงแรงบ้านผึ้งบ้านหนองคงคายทั้งกิ่วพร้าวไปจับกิ่วดอยควาย มาจับแจ่งบ่าเมี่ยงเป็นที่เมืองซ้าย ตั้งแต่แจ่งประตูดินขอออกไปกิ่วดอยควาย ไปหาบ้านลุงเถิงหัวหนองหลวงตีนดอยกู่แก้วภายใต้ตัดไปน้ำแม่พวดไปหาผากิ่วช้างคับ ไปถึงผาลานข้างน้ำกกล่องมาท่าช้างเป็นที่แพง ตั้งแต่บ้านฟ้าบ้านแผ่แหลวไปถึงเกิ่งน้ำแม่แพงเป็นที่เมืองซ้าย ตั้งแม่แพงไปตะวันตกถึงสบแม่ตมไปจับทับเมี่ยงจอมแก้วเป็นที่เชียงมวน นัยหนึ่งตั้งแต่ดอยแกดขึ้นไปดอยจันไกรดอยเถียงคานและดอยข้า ให้ตัดไปหาบางก่อแดงน้ำย้อยไปถึงน้ำแม่ทัน ทางบกตั้งแต่ โบ่งแม่ชันหวายไปหาล่องเหมืองหมาตกแม่เพินมาจับกิ่วหว่างหมามาเบื้องตะวันออกเป็นที่ยอง ตั้งแต่ดอยแกดมาดอยจันไกรดอยเถียงค้านดอยข้าให้ปางก่อแดงน้ำย้อยไปแม่ชันแดนโบ่งแม่ชันทางบกหวายไปจับล่องเหมืองหมาตกไปแม่เพินมาบกิ่วหว่างหมา ภายตะวันตกเป็นที่ดอน ภายตะวันออกเป็นที่ยอง ถึงสบแม่คีต่อที่พันนาซ้ายดัง

กล่าวแล้ว ภายหนเหนือเป็นที่เชียงคำติดแดนเชียงคำภายตะวันตก เป็นที่ฟอนหลวงทางตะวันออกเป็นที่เชียงคำดั่งกล่าวแล้ว ตั้งแต่กิ่งบ้านหมาลงจับหัวเชียงคำมาจับแม่ชะลองขึ้นห้วยตาดเป็นที่บาดน้ำนาหลัง ขึ้นห้วยตาดถึงสบห้วยกั้งล่องดีนดอนผาม้าตกแม่น้ำคำภายตะวันตกถึงขุนน้ำเป็นที่ฟอนน้อย ทางตะวันออกเป็นที่เชียงคำดังกล่าวแล้ว ตั้งแต่ดอยผาม้าล่องมาแม่คำกวมเวียงเรืองเป็นที่เจ้าเชียงราย เลียบตีนดอยถึงสบแม่ไลเลียบตีนดอยขึ้นถึงแม่บวบถึงถ้ำบ่าเป็นที่พะเยา ตั้งแต่แม่บวบถึงแม่ชาดเป็นที่บวกซ้ายตั้งแต่แม่ชาดถึงแม่สายเลียบล่องถึงบ้านชานลองหมอเป็นที่เจ้าเงินยางซ้าย ตั้งแต่สบแม่ไลมาตะวันออกมาบ้านเล็กบ้านแห้บ้านชายน้อยบ้านยางคำไปถึงบ้านแสงเหมืองเป็นที่พระยาหลวงเศรษฐี ตั้งแต่บ้านห้อม บ้านลุง บ้านหัวน้ำ บ้านหก บ้านบง บ้านแพรว บ้านจ่ายาง บ้านสีทาแร่ บ้านกาดกดมา บ้านกาดเหงียนสบเหมือง บ้านยางถึง บ้านกล้วย บ้านกู่ร้อน บ้านชอนหนองแหลง บ้านต่อหนองคำ บ้านหัวทุ่งหัวดอยชะงู้ เป็นที่เมืองในตั้งแต่สบลองแวนแก้วบ้านแจ่มยางสีท่าแร่บ้านแก่นบ้านพร้าวบ้านเทิงท่าดอกไม้ มาถึงแปรราวดอยจอมกิตติเป็นที่มวนน้อย ตั้งแต่แม่พิดท่าซ้ายบ้านเหล้าช้างเป็นที่เชียวราก ตั้งแต่ทางท่าล่อเป็นที่เมืองขวาตั้งแต่ดอยยนท่าค้อมท่าดอยเมืองแปงเถื่อนท่าผาควมเป็นที่เชียงยน ตั้งแต่นั้นไปถึงขุนน้ำแม่ละว้าเป็นที่เมืองไล ตั้งแต่บ้านเวียงบ้านม้าล่องตูนหงโบ่งนาโคเป็นที่เจ้าเมืองซ้าย ตั้งแต่หนองงิ้วจับวัดจำยองจับบ้านเท่าจับกิ่วแล้วจับยางสีจ้อย จับไม้หม้อแขวจับกิ่วถางต่อเท่าถึงผาสิง ลงจับสบแขวนแล้วจับผาหาญรางทอง จับโบ่งก้าวง้อมขึ้น

ไปจับไม้ม่วงสองสิ่งลงจับน้ำบังไปจับไม้สีนากาด ไปถึงหาญรางทอง จับโป่งก้าวง้อมขึ้นไปไม้ม่วงสองสิ่งลงจับน้ำบัง ไปจับไม้สีนากาด ไปถึงผาบุ่งผาม่อยขึ้นไปดอยรวมจับวัดหลวงเมือง จับบ้านแควนหวายไปแจ่ง(๑) เหนือต่อถึงแพรวตั้งแต่ไม้ลุงพันเซ่าไต่สันโป่งไปจับไม้ไร่พันกอ ตั้งแดนน้ำย้อยไปตะวันตกถึงหัวโป่งเป็นที่คับคายสิงสาคร ตั้งแต่น้ำไปตะวันออกเป็นที่แคว้นเจ้าเมืองตั้งแต่แปรดอยถัดหัวโป่งตัดไปตะวันออกไต่สันไปจับไม้ขูดเกี๋ยวลงไปจับนาค้อมจับน้ำหลวง ไปจับห้วยโค้ออกไปจับห้วยลิงพิง ทางใต้เป็นคับคายภายเหนือเป็นที่เจ้า-เมืองตัดของไปผ่ายหน้า ภายตะวันออกตัดไปจับวังว้างน้ำเกินออกไปผ่าวัดจอมแถ้ออกปากก่อ ภายทางเหนือเป็นที่เมืองทางใต้เป็นที่แงคือว่าเท่สีเมือง ตัดไปตะวันออกขึ้นห้วยเลยไปผ่าบ้านเพียนออกไปกระจับกิ่วปางสา ขึ้นดอยหลวงไปหลายน้ำเกิ่งไปตะวันออกไต่สันหลวงไปจับห้วยคู ตกบ้านคะหลวงขึ้นดอยจอมเทงลงไปจับเกี่ยวเติมไปภายตะวันออกเป็นที่หลวงเทิง ภายหนเหนือตลอดถึงผาสิงเป็นที่เจ้าเมืองทั้งมวล ภายตะวันตกจับบ่อกไกลเป็นที่หลวงต่างแลจาด้วยพื้นพันนาในเมืองเงินยางเชียงแสนมีดั่งนี้แล

พระราชาเจ้าแสนพูได้ตรัสรู้แล้ว ท่านก็มีพระราชกรุณาว่าจารีตโบราณแห่งท้าวพระยามหากษัตริย์สืบ ๆ มามีฉันใด พระองค์เราก็อนุญาตไว้ตามด้วยจารีตท้าวพระยามหากษัตย์เจ้าทั้งหลาย ฝูงเป็นแล้วนั้นทุกประการแล ว่าดังนั้นแล้ว ครั้นอยู่ต่อมาพระราชเจ้าแสนพูท่านก็สร้างเมืองแล้วได้สองปี ท่านก็มาพิจารณาเห็นจารึกเป็น

(๑) มุม

หินที่วัดแจ้งสีบุญเรืองนั้น เป็นวัดพระยาศิริอโศกธรรมราช สร้างเจดีย์นั้น บรรจุพระธาตุเจ้า ๖๐ พระองค์ทั้งสามสถานแล ศักราชได้ ๖๕๑ ตัว เดือน ๕ เพ็ญวันอังคาร ท่านก็พร้อมกับด้วยกันสร้างเจดีย์กวมที่เจดีย์เก่านั้น สูง ๘ วาสำเร็จบริบูรณ์ ครั้นต่อมาท่านสร้างแล้วได้ ๓ ปีท่านมาเล็งเห็นวัดพระหลวงนั้นเป็นวัดเค้าเมืองที่นี้ เป็นที่บรรจุธาตุกระดูกองค์พระพุทธเจ้ามาแต่ก่อนนั้น ท่านก็บังเกิดยังเจตนาศรัทธาขึ้นในศักราชได้ ๖๕๒ ตัวปีกดยี่ เดือน ๑ เพ็ญวันศุกร์มหาปฐมมูลศรัทธาพระราชเจ้าพระยาแสนพูเป็นเค้า ท่านก็มาสร้างมหาวิหารวัดพระหลวงลวงกว้าง ๘ วาอกปลายศอก ลวงยาว ๑๗ วาอกเจดีย์สูง ๒๙ วาอก ลวงกว้าง ๑๔ วาแล้วบริบูรณ์ก็กระทำมหกรรมฉลองไว้เขตต์ด้านใต้ตะวันออก ๑๐๐ วา ด้านเหนือถึงท่าหลวง ด้านตะวันตกถึงตีนเวียงไว้ครัว ๕๐ ไว้นาสองล้านเบี้ยแล ธาตุเจ้าจอมกิตติ ๑ ธาตุดอยภู่เขา ๑ ธาตุเจ้าดอยรัง ๑ หากมีมาก่อนแล ที่แดนทั้งมวลก็มีในตำนานนั้นทุกประการ ในที่นี้บ่ได้กฎหมายแล ต่อแต่นั้นมาศักราชได้ ๖๕๗ ตัวปีดับเมด ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งเอาพระบรมธาตุกระดูกตาตีนก้ำขวาแห่งพระพุทธเจ้าใหญ่เท่าเม็ดถั่วกว่าง(๑) เอามาแต่เขตต์เมืองปาฏลีบุตนั้นเอามาสู่พระยาราชแสนพูแล้ว ท่านก็พร้อมกับด้วยมหาเถรเจ้าเอาไปสร้างมหาเจดีย์บรรจุไว้ภายนอกประตูเชียงแสน ด้านเวียงแห่งตนภายตะวันตก ต่อวัดพระหลวงภายนอกที่นั้นแล้ว ก็สร้างให้เป็นอารามกว้าง ๕๐ วาเอาไม้สักมาปลูกแวดกำแพง ๓๐๐ ต้น แล้วเรียกว่าอารามป่าสักแต่นั้นมาแล แล้ว

---

(๑) ถั่วเขียว

ก็สร้างกุฎีให้เป็นทานแก่มหาเถรเจ้าตนชื่อว่าพุทธโฆษาจารย์นั้น อยู่สถิตที่นั้นก็อุภิเษกขึ้นเป็นสังฆราชามหาเถรอยู่ยังอารามป่าสักที่นั้น แล้วพระราชแสนพูเจ้าท่านก็แบ่งเอายังแคว้นของเหนืออันเป็นแคว้นเมืองนั้น ถวายให้เป็นทานแก่พระบรมธาตุเจ้าวัดป่าสัก เอาตั้งแต่หนองงิ้วผ่ายน้ำย้อยแปรดดอยตะวันออกหัวโป่งไปตะวันออกนั้น ไปจับวัดจอมยองจับบ้านท้าวจับกิ่วแล้ว จับยางสีจ้อยจับไม้หม้อแถว จับกิ่วคางตลอดถึงผาสิง ลงจับสบแขวนแล้วจับผาหางลางทองจับโป่งเก้างุ้อม[๑] ขึ้นไปจับไม้ม่วงสองสิ่ง ลงจับน้ำปั้งจับไม้สีนากาดไปถึงผาบุ่งผาม่องขึ้นไปดอยลงใต้ไปจับวัดหลวงเมือง จับบ้านแควนจะวายขึ้นเมือถึงแพรวภายตะวันออก เป็นแคว้นพุทธป่าสักภายตะวันตกเป็นแคว้นเจ้าเมืองแล พระเหนือหัวเจ้าท่านปั้นแคว้นบ่ละไว้ฉันนี้แล คืนมาตั้งเอาไม้ลุงพันเส้าใต่สันดอยแปรหัวโป่งล่องไปจับป่าไม้ไร่สามพันกอ ตั้งแต่แดนน้ำย้อยไปตะวันตกเป็นแคว้นกับ๋คาย ตั้งแต่แดนน้ำย้อยไปตะวันออกเป็นแคว้นพุทธป่าสัก ตั้งที่นั้นเป็นแดนแล้วใต่สันไปตะวันออกต้นไม้ขูด แล้วเกี้ยวลงไปจับนาค้อมจับน้ำหลวงจับห้วยได้ แล้วออกไปจับห้วยพิงภายเหนือเป็นแคว้นพุทธป่าสัก ภายใต้เป็นแคว้นคับคายแล ข้ามของไปภายหน้าตะวันออกแล้วขึ้นของทั้งผ่ายหน้า จับป่ากอยหลวงปู่สงสีหญ้าสงสีผ่าเกิงปั้นปลากอยทางตะวันตกเป็นแคว้นพุทธป่าสัก ภายตะวันออกเป็นที่หลวงต่างแล้วกลับมาตะวันตกผ่าตีนดอยตองกงจับหัวนาหนุ่นขึ้นนารอก แล้วขึ้นไปจับโป่งขึ้นจับวัดครุฑขึ้นไปจับสบ่ทงจับผ่าช้างคับแล ขึ้นเมือหัวน้ำ

(๑) งุ้ม

จับผ่าช้างขึ้นห้วยบูนเมื้อจับสันหลวงภายทางเหนือ เป็นที่เมืองภายทางเหนือเป็นที่เมืองภายทางใต้ที่พุทธบ่าสักแล้วไต่สันหลวงไปจับพอมคะหลานแล้วกลับไปตะวันออก ไปจับขุดผึ้งออกไปจับขุนห้วย-ตาดแล้วขึ้นสันคูรอมน้อยตกไปขุนเลยแล้วออกไปหัววิหาร แล้วไปจับขุนตาดขึ้นตะวันออกจับบ้านหมื่นอาดแล้วไต่สันหลวงขึ้นไปจับขุนห้วยเมง ผ่ายน้ำไปตะวันออกเป็นที่หลวงเทิงดังเก่าภายตะวันตกเป็นที่พุทธบ่าสัก ไต่สันขุมเมงไปจับกิ่วเกิงออกไปจับหัวขุนห้วยทงแล้วไต่สันคูห้วยม้วกออกไปจับหนองผาบูจับดอยฟ้าท่า ทางใต้เป็นที่เทิงดังเก่า ภายเหนือเป็นที่พุทธบ่าสักภายใต้ขึ้นไปและดอยฟ้าจับจอมขันตัดดอยแสนขันลงไปมาต่อตนลุงพันเส้า ภายใต้เป็นที่เทิงภายตะวันออกต่อเท่าถึงขุมฟ้าเป็นที่แง่ที่เทิงดังกล่าวแล้วนั้นแล ข้างเหนือต่อถึงแพรวเป็นแคว้นพุทธบ่าสักแล จาด้วยพื้นแคว้นแดนดินเมืองเงินยางเชียงแสนและพระราชเจ้าพระยาแสนพูตนเป็นปฐมมาเลิกหงาย(๑) เวียงเงินยางเชียงแสนที่ถ้วนสอง ได้สร้างอารามพุทธวัดบ่าสักแล้วแบ่งเอาที่อันเป็นแคว้นแห่งเจ้าเมืองอันมีแคว้นของเหนือนั้นถวายเป็นทานแก่พุทธบ่าสัก ก็มีด้วยประการดังกล่าวนี้แล

ที่นี้จักกล่าวด้วยพันนาเชียงแสนเชียงรายก่อนแล จักจาด้วยพันนาเชียงรายแคว้นใต้ก่อน ทั้งมวลมี ๒๗ ฉะนี้ ๑, พันนายางหนตีนเวียงพันนาพูเล้า ๒, พันนาเชียงรายน้อยสบคอน ๓, พันนาทรง ๔, พันนากอ ๕, พันนาเชระหาดเรียง ๖, พันนาแชหาด ๗, พัน

(๑) รนพื้น

นาเกียงแก้วนาหัว ๘, พันนาเชียงเคียน ๙, พันนาลองน้อย ๑๐, พันนาพร้อมเผียน ๑๑, พันนาแชหุง ๑๒, พันนาชากถา ๑๓, พันนาช้างคอง ๑๔, พันนาเชียงลมน้อย ๑๕, พันนาตื้น ๑๖, พันนาแชง ๑๗, พันนาบ่ำรวก ๑๘, พันนาหาดพูบ่าแม่ส้วย ๑๙, พันนาบ่ำเบ้า ๒๐, พันนาแปร ๒๑, พันนาเชียงน้อยดอนชัย ๒๒, พันนาดง ๒๓, พันนาดอกคำ ๒๔, พันนานาย ๒๕, พันนาราชา ๒๖, พันนาเชียงรายแคว้นใต้มี ๒๗ เท่านี้ พระราชเจ้ามังครามตนเป็นราชบิดาท่านกินแล

ที่นี้จักจาด้วยพันนาในเมืองเงินยางเชียงแสนลูกเค้าก่อนแล ทั้งมวลมี ๖๕ พันนาแล ๑ พันนาโค ๒ พันนาเชียงคำ ๓ พันนาเชียงยน ๔ พันนามวนคำ ๕ พันนาเงินยาง ๖ พันนาเชียงช้าง ๗ พันนาเทิง ๘ พันนาเมืองบ้านพราน ๙ พันนาท่าซ้าย ๑๐ พันนาเงินยาง ๑๑ พันนาเชียงช้าง ๑๒ พันนาบวบ ๑๓ พันนาไร่ ๑๔ พันนาควาน เท่านี้เจ้าเมืองขวากินแล ๑๕ พันนาออง ๑๖ พันนานาย ๑๗ พันนาราก ๑๘ พันนาเลนเหนือ ๑๙ พันนาเมืองใส ๒๐ พันนาขวัญต่อ ๒๑ พันนากอง ๒๒ พันนาแปน ๒๓ พันนาง้าวคมคำ ๒๔ พันนาคำคำ ๒๕ พันนาขวาง ๒๖ พันนาท่าช้าง เท่านี้พันนาเจ้าเมืองในกินแล ๒๗ พันนาเมืองยิง ๒๘ พันนาเมืองแช่ ๒๙ พันนาเมืองยอน ๓๐ พันนาเมืองกลาง ๓๑ พันนาเทิง ๓๒ พันนาต่าง ๓๓ พันนาเมืองยองน้อย ๓๔ พันนากุก ๓๕ พันนาบงพงน้อย ๓๖ พันนาแพง ๓๗ พันนาเมืองสาว ๓๘ พันนาเมืองเรียง

๓๙ พันนาสวาย เท่านี้เจ้าพันนาซ้ายกินแล ๔๐ พันนาคืม ๔๑ พันนาซ้าย เจ้าพระยากิน ๔๒ พันนาขวา ๔๓ พันนาเชียงหาด เจ้าเชียงลาวกินแล ๔๔ พันนาเชียงคง ๔๕ พันนาเบ้า เจ้าเชียงเรือง กิน ๔๖ พันนาเล้า ๔๗ พันนาเก้า เจ้าเชียงคำกิน ๔๘ พันนาจันทร ๔๙ พันนาคึง เจ้าเชียงรายกินแล พันนาในมี ๔๗ เท่านี้แล ดังพันนาทับพองเมืองเงินยางเชียงแสนมีพันนาพูคา ๔๘ พันนาเมืองหลวงเหนือ ๔๙ พันนาพยาก ๕๐ พันนาเมืองกลาย ๕๑ พันนาเมืองเลนเหนือ ๕๒ พันนาเมืองเลนใต้ ๕๓ พันนาทับพองมี ๖ พันนาเข้ากันในพันนาหมู่คิดเมืองกินแล พันนาทับพองเจ้าเมืองกินมี ๗ พันนามีพันนาเมืองเทียด ๕๔ พันนาเมืองเชียงชี ๕๕ พันนาเผือ ๕๖ พันนาเมืองสาด ๕๗ พันนาเมืองกก ๕๘ พันนาเมืองท่าอ้อ ๕๙ พันนาเมืองบุเรง ๖๐ พันนาเมืองหลิม ๖๑ พันนาเมืองท่าเหล็ก ๖๒ พันนาชะวาดน้อย ๖๓ พันนาเมืองหาง ๖๔ พันนาเมืองตวน ๖๕ พันนาเท่านี้พระราชเจ้าตนกินเมืองเงินยางเชียงแสนกินทั้งมวลแล พระราชเจ้าแสนพูได้ไปเลิกสร้างเชียงเงินยางเชียงแสนคืนเป็นเมืองดั่งกล่าวแล้วท่านก็ตั้งไว้ให้เป็นเขตต์แดนเป็นบั๋วะเป็นต่อง(๑) ดั่งนี้แล กล่าวด้วยเจ้าพระราชแสนพูอันเป็นราชบุตรเค้าแห่งราชเจ้ามังคราม เป็นราชนัดดาแห่งพระเจ้าฟ้ามังรายนั้น เสด็จลุกเวียงเชียงรายแคว้นใต้ไปเลิกสร้างเวียงเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลูกเค้าคืนเป็นเมืองถ้วน ๒ ทีดั่งเก่า ก็แล้วเป็นห้องหนึ่งก่อนแล แล้วก็ให้เจ้าน้ำท่วมตนเพื่อนสองไปกินเมืองฝาง แล้วก็ให้เจ้าน้ำน่านผู้ถ้วนสามนั้นไปกิน

---

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

เชียงของแล เจ้า ๓ ตนพี่น้องแบ่งกันออกไปตั้งกินเมืองก็ในศักราช ๖๔๙ ตัวนี้แล ส่วนเชียงตุงเมืองเขินนั้นให้ขุนลวะมางคุ้มามงเคียนอันเป็นลูกมางทุงไปกินแล มางคุ้มผู้พี่กินได้ ๖ ปีแล้วก็จุติไปมางเคียนผู้น้องกินต่อไปได้ ๗ ปีแล้วก็จุติไปแล เขาทั้งสองก็บ่มีลูกผู้ชายสักคนแลแต่นั้นมาก็ขาดจากเจ้าเมืองเสียสองปีบ่มีผู้ใดเป็นเจ้า ส่วนท้าวน้ำท่วมตนถ้วนสองไปกินเมืองฝางได้ ๔ ปี ถึงศักราชได้ ๖๕๓ ตัวปีลวงเม้าพระมังรายราชเจ้าตนปู่ก็แต่งให้เจ้าน้ำท่วมนัดดานั้นลุกเมืองฝางขึ้นเมื้อกินเมืองเขินเชียงตุง เมืองฝางที่นั้นก็ขาดจากเจ้าไปแลในศักราชได้ ๖๕๓ ตัวนี้ จึ่งแรกแต่งสร้างเมืองเวียงเขิน และชาวเมืองเขินเชียงตุงก็บ่ได้มาเอาราชการยังเมืองพิงเชียงกุ่ม ตั้งแต่เจ้าน้ำท่วมตนหลานเมื้อกินเมืองนั้นมาแล แล้วก็ให้คนในเมืองเขินแต่งตั้งเวียงเหล็ก ตั้งลำไม้และรั้วงาตอกหอหิ้ง (๑) หอเรือขุดคูเวียงหลวงแล้วฮ่อก็มาถึงก็รบทั้งเวียงเหล็กก่อนรบบ่แพ้ ฮ่อจึ่งขุดเข้าข้างหัวเวียงเห็นชาวเขินก็จิงขุดออกต่อรบเอาค้อนเหล็กสากเหล็กตีตาฮ่อๆ ก็บ่พ่ายหนีต้มน้ำร้อนเทลงก็บ่หนี ในกาลนั้นยังมีชาวเมืองเขินผู้หนึ่งก็มาขั้วทรายให้ร้อนแล้ว ก็เทลงเข้าตามหลืบเสื้อผ้าแห่งฮ่อนั้นร้อนนัก เขาทั้งหลายก็ยิ่งร้อนอยู่บ่ได้เขาก็พากันพ่ายหนีจากที่นั้นแล้ว ก็ไปบ้านน้ำ(๒) ข้างเมืองว่าจัดให้ยิ่งขึ้นท่วมเมืองเขิน ชาวเขินทั้งหลายรู้แล้วก็เมื้อไหว้สาพระยาน้ำท่วมให้รู้แจ้งทุกประการแล้ว ท่านก็ให้หาผู้รู้มาแต่งเอาหอยมาเป็นก้อนเส้าเอาอองปู(๓) มาเป็นหม้อแกง เอาปลา

---

(๑) ศาลเทพารักษ์ (๒) ถม ทำนบ (๓) กะดองปู

เผียน[๑] แปงชิ้นเอาไม้แครแปงหลัว[๒] แล้วใส่แพไหลน้ำไป ให้ไปค้างอยู่ที่ฮ่อเขาบ้านน้ำนั้น ฟ้าก็ผ่าฮ่อตาย ๓๓ คน แล้วฮ่อทั้งหลายก็พ่ายหนีไปทางเมืองแรมดังเก่า เวียงเหล็กที่อันฮ่อต้องเข้านั้นจึงเรียกว่าเชียงมั่นแต่นั้นมาแล ฮ่อหนีไปแล้วพระยาน้ำท่วมก็ให้เขินทั้งหลายถมยังที่อันฮ่อต้องเข้านั้นเสียแล้ว จึ่งเรียกว่าฮ่อชนต่อมาถึงกาลบัดนี้แล กล่าวด้วยเจ้าหอยงัวน้ำท่วมอันเป็นราชบุตรแห่งพระยามังคราม เป็นราชนัดดาแห่งพระยามังรายราช มาเสวยเมืองเชียงตุงเมืองเขินมีดั่งนี้แล ศักราชได้ ๖๕๘ ตัว ปีระวายสันเดือน ๘ ออก ๘ ค่ำ วันเสาร์ พระมังรายราชเจ้าตนเป็นปู่ก็ยกจากเวียงเชียงกุ่มกวมเสด็จข้ามน้ำแม่ระมิงไปหนพายัพ แล้วก็เข้าไปตั้งอยู่เวียงนพบุรีพิงเชียงใหม่นั้นแล พระมังรายราชจิมลงไปเสวยราชสมบัติในโขงเมืองเชียงใหม่นานได้ ๒๕ ปีก็ถึงอนิจจกรรมไปเสียแล้ว พระมังครามตนลูกก็ลุกจากเมืองเชียงรายลงไปเสวยราชสมบัติในนพบุรีเชียงใหม่แทนพ่อ พระยาน้ำท่วมตนเป็นราชบุตรแห่งพระราชมังครามตนถ้วนสองไปกินเมืองเขินนานได้ ๑๔ ปี ก็จุติตายไปในปีกาบสี ก็ส่งสักการเสียในที่นั้นนอกประตูเวียงที่หนองผาแล้วสร้างวัดกวม เผ้าไว้ให้ชื่อว่าวัดน้ำท่วมแต่นั้นมา พระยาน้ำท่วมอนิจจกรรมไปท่านบ่มีลูกไว้สืบราชสมบัติแทนสักคน และในกาลนั้นพระราชมังครามเจ้าตนเป็นบิดาก็มีพระราชกรุณา ให้เจ้าน้ำน่านตนเป็นน้องถ้วนสามนั้นลุกแต่เชียงของขึ้นเมือกินเมืองเชียงตุงแทนพระยาน้ำท่วมตนพี่ในศักราช ๖๖๖ นี้แล พระยาน่านกินเมืองเชียงตุงเมืองเขินนานได้

---

(๑) ปลาตะเพียน (๒) พื้น

๓ ปี ถึงปีเมิงเมด ศักราชได้ ๖๖๙ ตัว ยังมีฮ่อผู้หนึ่งชื่อว่าฟุงตายางแก้วเป็นใหญ่กว่าฮ่อทั้งหลายมีคนประมาณ ๔๐,๐๐๐ มีม้าประมาณ ๔๐,๐๐๐ ก็ยกทัพลงมา เข้ามาทางแช่หุนมาถึงม้าฬาบ่าข้ามแล้วก็เกี้ยว[๑] แวดเวียงเชียงเหล็กจอดไข้อยู่บ่รบบ่ยิงเผ้าชาวเมืองเชียงตุงอยู่นั้นแล ส่วนว่าแก่มันผู้ชื่อว่าฟุงตายังแก้วผู้ใหญ่นั้น ก็อยู่ที่เชียงจิน ออกมานั่งตั้งกงนุ่งข่ายเหล็กข่ายทอง[๒] เครื่องทรงมันดีนักก็นั่งผ่อดูฮ่อลูกน้องมันรบชาวเขินอยู่ทางเชียงจามนั้น กาลนั้นชาวเขินเชียงตุงเห็นหัวแก่ฮ่อผู้ใหญ่ออกมานั่งอยู่ที่เปง [๓] ฉันนั้นเขาก็เมื่อไห้วสาพระยาน้ำน่านให้รู้แล้ว ท่านก็มีอาชญาให้คนหามเอาหน้าไม้ไคร้ต่ออันพระยาน้ำท่วมตนพี่ให้เพื่อแปงไว้ เอาอาดบ้านอาด[๔] เมืองแต่ก่อนมานั้นพระยาน้ำท่วมท่านก็ให้เพื่อนห้ามเอาออกไปได้ ๓๐ คนจึ่งแพ้แบกบืนผู้หนึ่งเอาค้อนอันจักตีไคร้ให้ลั่นนั้นผู้หนึ่ง เอาไม้อันจักค้ำจัง[๕] และขานั้นผู้หนึ่ง เอาเชือกหนังอันจักชักสายให้ตกบัก[๖] ไคร้[๗] นั้นผู้หนึ่งเครื่องหน้าไม้ทั้งมวล ๓๗ คนจึ่งแพ้แล ครั้นว่าไปถึงแล้วก็เอาตั้งไว้หัวดอยจอมทองหันหน้าไปสู่หนตะวันออก แนะ[๘] ปลายบืนไปให้ถัด[๙] ฟุงตายางแก้วผู้เป็นหัวแก่เขานั้น ก็เอาค้อนตีไคร้ให้ลั่นแล้วก็ไปจับใส่ฟุงตายางแก้วผู้เป็นหัวเก่าเขานั้นแท้ ก็ตายไปในที่นั้น ในกาลนั้นหมู่ฮ่อทั้งหลายฝูงเป็นลูกน้องนั้นเขาก็เห็นหัว[๑๐]แก่เขาตายไปดั่งนั้น เขาก็ตกใจกลัว

---

(๑) อ้อม, วก (๒) สรวมเกราะ (๓) กลางแจ้ง (๔) อาชญา (๕) จังกา, ไม้ขาหยั่ง (๖) ควั่น (๗) ไกบืน (๘) เล็ง (๙) ตรง (๑๐) หัวหน้า

พิ่งพ้าว[๑] ก็พากันฝังหัวแก่เขาเสียที่ภายใต้ที่นั้นแล้ว ฮ่อทั้งหลายเห็นแก่เขาตายไปเสียแล้วดั่งนั้นเขาจักแข็งอยู่บ่ได้ เขาก็ถกเอาหมู่คืนพ่ายหนีเมื้อหาบ้านหาเมืองแห่งเขาเสีย ฐานะที่นั้นก็เรียกว่า ขุมฮ่อดั่งนั้นตลอดมาถึงกาลบัดนี้

จาด้วยอุปติจอมตุงเมืองเขินที่นั้น แต่ก่อนเป็นเมืองละว้าแก่นหมากน้ำเต้ากลายเป็นคน มีมางหอยเป็นเค้าใหญ่กว่าหมู่ลวะทั้งปวงอยู่ยังเมืองจอมตุงที่นั้น ซ้ำยังมีไทยหมู่หนึ่งมี ๖๘ คน หลงมาแต่เมืองเขินหลวง ฝากวองนั้นมาอยู่โบะหวะทั้งหลาย[๒] แล้วก็เป็นเมืองเขินไปแล เจ้าฟ้ามังรายราชได้ไปเห็นแล้ว ก็ตั้งให้เป็นเมืองเชียงตุง ก็ให้ลวะสองคนพี่น้องกินต่อกันมานานได้ ๑๓ ปีก็ตายเสียสิ้น ซ้ำให้หลานทั้งสองคือ ว่าเจ้าน้ำท่วมและเจ้าน้ำน่านทั้งสองพี่น้องเม็อกินแล จาด้วยลูกหลานพระยามังรายและมังครามเจ้าไปกินเมืองเขินแต่นั้นสืบเช่นลูกเช่นหลานไปภายหน้าแล

ที่นี้จักจาด้วยเมืองเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลูกเค้าแลเชียงเรือง เชียงราย ไชยนารายน์ เมืองฝางหางสาดชะวาดน้อยยางมานทั้งมวลให้แจ้งแล พระมังรายราชก็เสด็จออกไปเสวยราชสมบัติในเมืองหริภุญไชยชำมะพิงคะวิชัยเสียในศักราชได้ ๖๔๓ ตัวปีรวงไส้แล้ว ก็จึ่งจักปงยังราชสมบัติในเมืองเหรัญญนครเชียงแสนเป็นเค้าและเชียงราย เชียงเรือง ไชยนารายน์ เมืองฝางหางสาดชะวาดน้อยยางมานบุเรงกกทั้งมวล ไว้ให้เจ้ามังครามตนเป็นราชบุตรใจรู้แลเสวยราชสมบัติแทนทั้งมวล ส่วนพระราชมังครามเจ้าท่านก็ไปอยู่ยัง

---

(๑) ตะลีตะลาน (๒) ไม่ทราบว่าอะไร

เวียงเงินยางเชียงแสนก็อยู่ยังเชียงรายแคว้นใต้ที่เก่าพ่อแห่งท่านนั้น ศักราชได้ ๖๔๙ ตัว พระราชมังครามก็อนุญาตราชบุตรแห่งท่านผู้เค้าคือ ว่าเจ้าแสนพูนั้น ให้เป็นพระยาไปตั้งอยู่เวียงเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลูกเค้านั้นแล้ว แต่งให้หลานท่าน คือ ว่าหมื่นเจดตราและวัฒกีการถมทั้งสองพี่น้องอันเป็นลูกขุนเครือคำผู้พี่เค้า ท่านผู้ไปตายเสียที่ป่ากาวเมืองยิงก่อนนั้น ตั้งยังหมื่นเจดตราผู้พี่นั้นให้เป็นเจ้าครองเมืองพันนาขวาแล้ว ก็ตั้งวัฒกีการถมผู้น้องนั้นให้เป็นเจ้าพันนาซ้าย แล้วให้อยู่กับด้วยกันยังเวียงเงินยางเชียงแสนที่นั้น ส่วนพระมังรายราชเจ้าเป็นกษัตริย์เสวยเมืองพิงเชียงใหม่ได้ ๒๕ ปีแล้วก็จุติตายไปในศักราชได้ ๖๗๒ ตัวปีกดไจ้วันนั้นเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ขึ้นมาอาราธนาเอาพระมังครามตนลูกลงไปเสวยราชสมบัติแทนในเมืองพิงเชียงใหม่ ท่านก็ปงให้พระราชแสนพูตนกินเวียงเงินยางเชียงแสนนั้นให้ได้ใจรู้เชียงรายเมืองฝางหางสาดทั้งมวลแลท่านก็ไปกินเมืองเชียงใหม่แล พระราชเจ้ามังครามกินเมืองเชียงใหม่ได้ ๑๔ ปีก็จุติไปในศักราช ๖๗๕ ตัวปีกาเป้านั้นแล แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็มาอัญเชิญเอาพระราชเจ้าแสนพูตนลูกลงไปกินเมืองเชียงใหม่แทนต่อไป ท่านก็ปงราชสมบัติเชียงแสน เชียงราย เชียงเรือง เมืองสาด เมืองหางชะวาดน้อยยางมันทั้งมวล ไว้ให้หมื่นเจดตราครอง-เมืองกินแล้ว ให้ได้อำภักรักษาคนล้านนาภายเหนือทั้งมวลแล้ว ท่านก็ยกเอาราชบุตรแห่งท่านผู้ถ้วนสอง ชื่อว่าเจ็ดคนตูนั้นให้ไปกินเมืองฝางแล ท่านก็เอาลูกเค้าท่านลงไปกินเชียงใหม่ด้วยนั้นแล จาด้วยชาติเชื้อราชวงศามหากษัตริย์มังรายราชเจ้าสืบบรมราชถึงเช่นลูกเช่น

หลานเหลนไปบ่รู้สุดสิ้นแล เมืองเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนและเชียงใหม่เชียงตุงนี้เค้าราชวงศาอันเดียวกันแล ศักราชได้ ๖๗๒ ตัวปีกาเล้า พระยาเจ้ามังครามได้ลงไปเสวยเมืองกินเชียงใหม่แล้ว ท่านก็ปงราชสมบัติเมืองเงินยางเชียงแสนเชียงรายเมืองฝางทั้งมวล ไว้ให้เจ้าพระยาแสนพูตนลูกได้เสวยแทนทั้งสิ้น

ที่นี้จักจาด้วยพระยาเจ้าแสนพูได้ไปเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนอันเป็นเค้าแต่เช่นบู่หม่อน[๑] ท่านนั้นแถมให้แจ้ง ศักราชได้ ๖๔๙ ตัวปีเมิงไค้เดือน ๓ เพ็ญวันศุกร์ ยามกลองงายเลิก ๑๕ ตัว พระยาเจ้าแสนพูก่อสร้างเวียงเงินยางเชียงแสนแถมใหม่ ทางล่วง[๒] ยาวมีพันปลาย ๒๐๐ วา ล่วงกว้างมี ๗๐๐ วา ทางภายนอกมี ๕ ประตูแล ประตูยางเถิง ๑ ประตูหนองมุด ๑ ประตูเชียงแสน ๑ คือประตูหนสักแล ประตูดินขอ[๓] ๑ ประตูท่าม้า ๑ ภายริมแม่น้ำของมีประตูท่ารวกปก ๑ ประตูท่าอ้อย ๑ ประตูท่าสุกำ ๑ ประตูท่าหลวง ๑ ประตูท่าเสาดิน ๑ ประตูท่ากวา ๑ ทั้งมวลมี ๑๑ ประตูแล ตั้งเวียงแล้วปันให้เป็นเขตต์แดนไว้ ทางภายใต้มีผาคับตัดล่องน้ำแม่ตมแผวสบ ฝ่ายแม่กกทางหน้ามีสบห้วยเผือตัดแผวถึงขุนห้วยไลเป็นเขตต์ต่อเขตต์เชียงรายแล ภายตะวันตกเฉียงใต้มีดอยกิ่วคอหมาต่อดินเมืองฝาง ทางตะวันตกมีผาตาแหลวต่อดินเมืองสาด ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีดอยผาช้างต่อดินเชียงตุงทางเหนือชี้มีเมืองกายตัดไปหาบ้านข้าสามท้าวต่อดินเชียงตุง เมืองม้าเชียงขางเป็นแดน ภายตะวันออก เฉียงเหนือมีเมืองสิงนอกลางล่องแล เมืองภูคาต่อบ้านบ่แห่

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร (๒) ด้าน (๓) กระเบื้อง

บ่หลวง[๑] ต่อดินเชียงรุ้ง ทางตะวันออกมีดอยหลวงเชียงชีต่อดินเมืองหลวงพระบาง ทางตะวันออกเฉียงใต้มีกิ่วคางหวายหัวหนองงัวต่อดินเชียงของ ล่วงใต้ชีมีขุนห้วยตาดต่อเทิงแล ทางเหนือไว้กลางหัวโบ่งแห่ง ๑ ทางเหนือเฉียงใต้หัวโบ่งไว้กลางทับเมืองแห่ง ๑ ทางตะวันตกไว้กลางทับหมากแห่ง ๑ ทางตะวันตกเฉียงใต้ไว้กลางทับหมาแห่ง ๑ ทับยางกลางแห่ง ๑ ทางใต้เวียงกลางท่าหลวงแห่ง ๑ ทางตะวันออกเฉียงใต้ไว้หาดทางแห่ง ๑ ไว้หางดอนมูลกลางแห่ง ๑ ทางตะวันออกไว้เมืองเกิงแห่ง ๑ ไว้ท่าทรายแห่ง ๑ แล เมืองซ้ายใส่ ๗ พันนา เมืองพันนาขวาใส่ ๘ พันนา เจ้าเมืองหลวงใส่ ๙ พันนาแล พันนาเมืองเชียงแสนมี ๓๒ พันนาในแล พันนานอกพะยาก ๒ พันนา ๑ เมืองกาย ๒ พันนา เมืองวันพันนา เมืองภูคาพันนา เมืองเลนเหนือเมืองเลนใต้เข้ากัน ๙ พันนา พัน ๑ ขวาแล พัน ๑ แพรวพัน ๑ เมืองเลนเหนือเข้ากันเป็น ๒๐ แล ไว้ขุนแต่งกว๊าน[๒] สองขุน ไว้เป็นขุนคนใช้กว๊านแก่ ๑ ไว้เผ้าฉางข้าวแก่ ๑ ไว้เผ้าฉางลูกเผ้าแก่ ๑ ไว้หาญให้รักษาราชวัตร ๑ ไว้ใช้การนอกเมืองแก่ ๑ แลปั๊กแคว้นท่านไว้กับศาสนาแล ทานคนไว้ให้ปฏิบัติวัดวาอารามตามอันมีในสีมาจารีตกด[๓] แล ดั่งคนและสัตว์ทั้งหลายผิดราชอาชญาและเข้าไปอาศัยพึ่งในวัดวาอารามดั่งนั้น อย่าได้ตามชักลากเอาเนอเมื่อใดเขาออกพ้นเขตต์อารามแล้วนั้นให้พิจารณาคุณและโทษให้แจ้งแล้ว ควรเอาจึ่งเอาเทอญ ดั่งไพร่ไทยในเมืองเจืองเชียงแสนทั้งมวล ตั้งเป็นป๊วะเป็นตอเป็นขุนชูขุนตาไว้ ดั่งเช่าเงินเช่าคำช่าง

(๑) กรวดหิน (๒) ขุนนาง (๓) กฎหมาย

ฆ้องและส่วยเช้าทั้งหลาย ก็ยื่นถวายแก่เจ้าเมืองแล ดั่งงาช้างหาขนาย ช้างหล่น ช้างม้าวัวควายผึ้งซาบมาบมิ้ม[๑] ต่อแตน แขวนไม้ขอก ไร่[๒] แดนนาบวกน้ำหลุมขุมทาง สวนเรือกเผือกมันฝุ่นน้ำฝุ่นบก ทั้งหลาย เกิดมีในบั้กแคว้น[๓] เจ้านายตนใดก็ยื่นถวายเจ้าตนนั้น สืบ ๆ มาแล ศักราชได้ ๖๗๕ ตัวปีกาเป้า เจ้ามังครามตนเป็นบิดา กินเมืองเชียงใหม่นานได้ ๑๕ ปีก็อนิจจกรรมไปแล เสนาอำมาตย์ ทั้งหลายก็ขึ้นมาอาราธนาเอาเจ้าแสนพูตนลูกองค์นั้น ไปเสวยเมือง เหรัญญนครเงินยางเชียงแสนที่นี้ ให้ลงเมื้อกินเมืองไชยบุรีเชียงใหม่ นั้นแล เจ้าพระราชแสนพูกินเมืองเงินยางเชียงแสนได้ ๒๕ ปีแล้ว ท่านก็จึ่งปงราชสมบัติบ้านเมืองทั้งมวล ไว้ให้หมื่นเจดตราครองเมือง พันนาขวากับวัฒกีการถมพันนาซ้ายทั้ง ๒ พี่น้องได้อยู่เสวยเมืองแทน แล้ว ท่านก็ยกให้ลูกท่านผู้ถ้วนสอง มีชื่อว่าเจ้าเจ็ดพลตูนั้นไปกิน เมืองฝางแล้วเอาราชบุตรตนเค้าแห่งท่านตนชื่อว่าเจ้าคำฟูนั้น ลงไป เสวยราชสมบัติในเมืองนพบุรีเชียงใหม่ด้วย ก็ในปีศักราช ๖๗๕ ตัว นี้แล ส่วนว่าหมื่นเจดตราได้กินเมืองไชยบุรีศรีเชียงแสนที่นี้แล้ว นางเทวีหมื่นเจดตราประกอบด้วยศรัทธามากนัก ก็มาเห็นวัดหลวง นั้นเป็นเค้าศาสนาหาค่ารักษาพุทธรูปบ่ได้ ก็จึ่งเจรจากับหมื่นเจดตรา ผู้เป็นวรสามีแห่งตนแล้วก็พร้อมกันทาน[๔] คนไว้ให้สองครัว ครัว ซางยี่ ๑ ครัวคำแบก ๑ แล้วจึ่งใส่จารีตกฎไว้ให้มั่นในวันเสาร์ไทย ระวายสัน พระราชเจ้าท่านลงไปเสวยเมืองพิงเชียงใหม่ได้ ๗ ปีแล้ว หมื่นเจดตรากินเมืองเชียงแสนที่นี้แทนมาได้ ๗ ปี แล้วก็อนิจจกรรม

---

(๑) แมลงชะนิดหนึ่งคล้ายผึ้ง เรียกว่าผึ้งมิ้ม (๒) ริม (๓) เขตต์แดน (๔) ให้ทาน

ไปในศักราชได้ ๖๘๑ ตัวนี้ ลูกพระราชเจ้าแสนพูชื่อว่าเจ้าคำฟู ลุกเชียงใหม่ขึ้นมากินเมืองเงินยางเชียงแสนที่นี้ ในศักราชได้ ๖๙๓ ตัวปีลวงเมดเดือน ๕ เพ็ญวันอังคาร เจ้าพระยาคำฟูสร้างเจดีย์และวิหารพุทธรูปวัดพระยืนแล้วบริบูรณ์วันนั้นแล ศักราชได้ ๖๙๔ ตัวปีเตาสัน เจ้าพระยาคำฟูก็ลงไปเผ้าพระราชเจ้าแสนพูตนพ่อยังเมืองพิงเชียงใหม่ แล้วเจ้าพระยาแสนพูตนพ่อก็อุภิเษกให้เสวยเมืองพิงเชียงใหม่แทนแล้ว ส่วนว่าพระราชเจ้าแสนพูท่านก็พลิกมากินเมืองเงินยางเชียงแสนที่เก่านี้แถมสองปีก็จุติตายไปแล ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ห้างศพใส่พวงเรือแล้วก็ส่งสักการเสียที่เกาะดอนแท่นที่นั้นในศักราช ๖๙๗ ตัวปีกาบเสดแล ส่วนว่าเจ้าพระยาคำฟูก็ให้ลูกท่านผู้ชื่อว่าผายูขึ้นมาเป็นพระยากินเมืองเงินยางเชียงแสนที่นี้แล ส่วนว่าเจ้าพระยาผายูได้มาเสวยเมืองเชียงแสนที่นี้แล้ว ท่านก็มีศรัทธาสร้างเจดีย์และวิหารวัดนอนแล้วบริบูรณ์ ก็ทำการฉลองเป็นมหกรรมอันใหญ่ในศักราชได้ ๗๘๓ ตัวนี้แล ศักราชได้ ๗๘๔ ตัวปีกาเมด พระยาคำฟูตนพ่อก็พลิกคืนมาแอ่ว(๑) ไชยเวียงเทืองเชียงแสนที่นี้ ก็ได้มาแวะแอ่วหาเศรษฐีผู้หนึ่งอันเป็นสหายรักกันอยู่ยังเมืองพะเยาที่นั้นเทียรย่อมไปมาหากันทุกปีๆ บ่มิได้ขาด เอาสัตย์ต่อกันเป็นอันมั่นแล้วครั้งนั้นเจ้าพระคำฟูก็มีใจอันคดต่อสหาย ก็ได้กระทำมิจฉาจารกับด้วยภริยาแห่งเศรษฐีผู้นั้นแล้ว ก็แผวมาแอ่วเวียงเชียงแสนที่นี้ก็มาข้ามน้ำแม่คำ มาตายเสียด้วยเงือกชักจมน้ำแม่คำนั้นแล ส่วนว่าเจ้าพระยาผายูตนลูกกินเมืองเงินยางเชียงแสนที่นี้ได้ ๑๒ ปีแล้ว เสนา-อำมาตย์เมืองเชียงใหม่ก็มาอัญเชิญเอาไปเสวยเมืองเชียงใหม่แทนพ่อ

---

(๑) เที่ยว

ส่วนว่าเมืองฝางนั้นเจ้าพระยาเจ็ดพลฅูตนน้องนั้นกินเมือง สืบต่อไป ส่วนลูกพระยาคำฟูตนพี่นี้ก็กินเมืองเชียงแสนและเชียงใหม่ต่อไป ส่วนว่าเจ้าพระยาผายูท่านก็ปงให้ลูกท่าน คือว่า เจ้ากือนาตนพี่นั้น เป็นพระยาเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้น ก็แต่ให้เจ้ามหาพรหม ตนน้องนั้น ให้เป็นมหาพลองเมืองแล้วก็ให้ไปอยู่เมืองเชียงราย แคว้นใต้ที่นั้น ส่วนว่าพระยาผายูตนพ่อนั้นท่านก็ลงไปกินเมือง เชียงใหม่ในศักราชได้ ๗๐๘ ตัวปีเมิงไค้เดือน ๖ เพ็ญวันพุธ มหามูล ศรัทธาพระราชเจ้ากือนาสร้างพระเจดีย์และวิหาร พระพุทธ รูปพระ-บวชกลางเวียงไชยบุรีเชียงแสนที่นั้นแล้ว ก็ฉลองทำบุญให้ทาน บริบูรณ์ในวันนั้นแล พระยาผายูเจ้าตนเป็นบิดากินเมืองพิงเชียงใหม่ ได้ ๒๐ ปีแล้วก็จุติไปในเมืองเมื่อศักราชได้ ๗๒๕ ตัวปีกาเป้านั้นแล ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายอยู่เมืองพิงเชียงใหม่ก็มาอาราธนาเอายังท้าว กือนาลงไปกินเมืองพิงไชยเชียงใหม่แทนพ่อนั้นแล แล้วท่านก็ปง ให้เจ้ามหาพรหมพลองเมืองตนน้องอันอยู่ยังเมืองเชียงรายที่นั้น เป็น พระยาแล้วให้เอาใจรู้ยังเมืองเชียงแสนเชียงรายแลเมืองฝางหางสาด ทั้งมวลแล้ว ท่านก็หนีลงไปกินเมืองเชียงใหม่นั้นแล ส่วนท้าวมหา พรหมตนน้องนั้นได้เป็นพระยาแทนตนพี่แล้ว ท่านก็บ่มาอยู่เมืองเงิน ยางเชียงแสนก็อยู่ยังเวียงเชียงรายแคว้นใต้ที่นั้นแล ท้าวมหาพรหม กินเมืองได้ ๓ ปีแล้วสร้างวัดบุญยืนในศักราชได้ ๗๒๘ ตัว สร้างเจดีย์ กว้าง ๔ วาอก สูง ๑๐ วาอก บรรจุพระธาตุ ๓๕๐ องค์ ธาตุพระ-อรหันต์ ๓๓๐ องค์ สร้างวิหารกว้าง ๗ วา ยาว ๑๒ วา ท่านไว้ด้าน ใต้ ๑๐๐ วา ด้านเหนือ ๑๐๐ วา ด้านตะวันออกและตะวันตกนั้นเอา กำแพงเป็นแดนแล้วฉลองทำบุญให้ทานในวันนั้นแล

ที่นี้จักจาด้วยพระราชเจ้ากือนาตนพี่ให้แจ้งก่อนแล ท่านเสด็จออกจากเวียงเหรัญญนครเงินยางเชียงแสนลงไปเมืองพิงเชียงใหม่ ครั้นว่าไปถึงน้ำแม่กุกนทีฝ่ายหน้าที่หลวงกลางเขตต์เมืองเงินยางในกับเขตต์เชียงรายแคว้นใต้ต่อกันนั้น ท่านก็ไปสร้างมหาวิหารไว้ให้เป็นจำหงายไว้ที่นั้นหลังหนึ่ง สร้างวิหารกว้าง ๗ วา ยาว ๑๒ วา แล้วสร้างพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่งหว่างเพลาใหญ่ ๗ ศอก ใส่ชื่อว่าเขตต์อารามนั้นแล ครั้นแล้วบริบูรณ์ก็ฉลองทำบุญให้ทานในศักราชได้ ๗๒๕ ตัวปีกาเป้าเดือน ๖ เพ็ญวันเสาร์ ท่านก็ลงไปกินเมืองนพบุรีพิงเชียงใหม่ก็ในศักราช ๗๒๕ ตัวนี้แล ตั้งแต่นั้นมาชาติเชื้อมหากษัตริย์ในเมืองเงินยางเชียงแสนที่นี้ขาดเสียนี้เป็นห้องหนึ่งแล พระราชเจ้ากือนาลงไปกินเมืองพิงเชียงใหม่นานได้ ๓ ปีแล้ว ยังมีศึกฮ่อหมู่หนึ่งลงมาเสียงคำเมืองต่อเชียงใหม่พันนั้นยิงกงธนูต่อกัน ยังมีลูกขุนหมายนาผู้หนึ่งอาสาต่อ ซึ่งฮ่อก็แพ้ยังพ่อซึ่งฮ่อผู้นั้นแท้ ฮ่อทั้งหลายก็ถกหมู่หนีไปสิ้นแล ครั้งนั้นท้าวกือนาเจ้ายินดีแล้ว ก็ให้ยังนามศักดิ์ให้ทานชื่อว่าพระยาศรีสิทธิมหาชัยสงครามลุ่มฟ้า แล้วก็ให้มากินเมืองไชยบุรีเงินยางเชียงแสนที่นั้นแล้ว แต่นั้นมามหากษัตริย์ในเมืองเงินยางเชียงแสนขาดเสียแต่นั้นมา ศักราชได้ ๗๔๖ ตัวปีกาบุ๊เจ้พระยากือนาเจ้ากินเมืองเชียงใหม่ได้ ๒๒ ปีก็จุติไป แล้วท้าวแสนเมืองมาตนลูกมีอายุได้ ๑๔ ปี ขึ้นเสวยเมืองพิงเชียงใหม่แทนพ่อท้าวมหาพรหมตนน้องอยู่เชียงรายนั้น ก็ยกกำลังไปชิงกินเชียงใหม่บ่ได้ก็หนีไปตายเสียยังเมืองใต้นั้นก็บ่เดียวนั้นแล พระยาศรีสิทธิมหาชัยสงครามลุ่มฟ้าท่านก็ได้กินเมืองเจืองเชียงแสนแล้ว ท่านก็สร้างเจดีย์

วิหารพุทธธาตุวัดมงคลที่แจ้งเวียงตะวันออกแจ่งเหนือเสร็จแล้ว ก็ทำการฉลองบริบูรณ์ในศักราช ๗๔๖ ตัวปีกาบไจ้นี้แล ศักราชได้ ๗๔๗ ตัวปีดับเป้า พระยาศรีสิทธิมหาชัยสงครามลุ่มฟ้าเชียงแสนที่นี้ก็ถึงอนิจจกรรมไปในศักราชได้ ๗๔๗ ตัวปีดับเป้านี้แล แต่นั้นเจ้าพระยาแสนเมืองมาตนกินเชียงใหม่ ก็ให้หมื่นยี่ขุนขึ้นมากินเมืองเชียงแสนที่นี้ ก็ให้ชื่อว่าพระมอขุนยี่ดั่งนั้นแล

ที่นี้จักจาอุบัตินิทานกาลเมื่อสร้างพระแก้วพระคำดอนแท่นแต่ปฐมหัวทีก่อนแล ศักราชได้ ๗๔๔ ตัวปีลวงเล้าวันนั้น ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งชื่อว่าศิริวังโสนำเอาพระพุทธรูป ๒ องค์ คือว่าพระแก้วและพระคำมหาธาตุเจ้ามาแต่ช้าคาวมาถึงแล้ว ยามนั้นท่านเล็งเห็นเกาะดอนแท่นที่นั้นเป็นที่พึงใจนัก จักใคร่สร้างวัดสองหลังนี้จึ่งให้คนเมื่อเมตตามหากษัตริย์เจ้าก็อนายังเชียงนั้น ครั้งนั้นท่านทรงพยาธิเสีย ก็จึ่งถามมหาเทวีเจ้าเชียงใหม่ มหาเทวีเจ้าก็อนุญาตให้มหาเถรเจ้าสร้าง ศิริวังโสมหาเถรเจ้าก็เชิญนักบุญสองคนผู้หนึ่งชื่อว่านายกอง ผู้หนึ่งชื่อว่านายแทงเป็นเค้าแก่นักบุญทั้งหลาย ก็พากับด้วยกันสร้างวัดพระแก้ววัดพระคำสองหลังนี้ สร้างวิหารวัดพระคำไว้ด้านเหนือ วิหารพระแก้วไว้ด้านใต้ วิหารกว้าง ๗ วาศอก สูง ๘ วาศอกเหมือนกัน เจดีย์กว้าง ๕ วา สูง ๑๑ วา บรรจุพระธาตุ ๔๕๘ องค์ ทำเสร็จบริบูรณ์มีกำหนด ๓ ปี ศักราชได้ ๗๔๘ ตัวปีระวายยี่เดือน ๖ วันพุธกระทำมหกรรมฉลองเป็นอันมากนัก มหาเถรเจ้าจึ่งให้นักบุญทั้งสองนำเอานาบุญ (๑) ลงไปถวายแก่เจ้าพระยาแสนเมืองมา

---

(๑) กุศล

และมหาเทวีทั้งสองแม่ลูก ครั้งนั้นท้าวมหาเทวีเจ้าก็มีอาชญามาให้หมื่นยีนาขุนผู้กินเมืองเชียงแสนผู้นี้ ทาน[๑]นาไว้ห้านากับคนสองคน ทานไว้กับวัดสองหลังนี้แล ครั้งนั้นขุนยี่ก็ทานไว้ห้านาเป็นหกล้านหกแสนเบี้ย กับหกสิบครัวแล พระเมืองขุนยี่ผู้กินเมืองเชียงแสนที่นี้ก็เมือไหว้สาท้าวทั้งสองแม่ลูก ครั้งนั้นมหาเทวีเจ้าก็มีใจยินดีแล้วจึงหยาดน้ำตกเรือนคำ[๒] แห่งตน ไว้ให้รักษาพระเจ้ากับมหาเถรเจ้านั้นแล ศักราชได้ ๗๖๗ ตัวปีเสดเช่นนี้ ลูกเจ้าพระยาแสนเมืองมางชื่อว่าพระยาสามปะยาแม่ใน กินเมืองเชียงใหม่ แล้วแต่งให้หลานผู้ชื่อว่าหอยงั้วมากินเมืองเชียงแสน แล้วใส่ชื่อว่าหมื่นงั้วนั้นแล ส่วนว่าหมื่นงั้วมาสร้างวัดพระครูวิหารกว้าง ๘ วา ยาว ๑๒ วา สูง ๘ วาศอกเจดีย์กว้าง ๘ วา สูง ๑๕ วาอกแล้วบรรจุพระธาตุมัทลุงไว้ข้ากับ ๓๐ ครัว ไว้นากับ ๓๓,๐๐๐ เบี้ยแล หมื่นยี่นาขุนกินเมืองเชียงแสนที่นี้ได้ ๒๒ ปีจุติตายแล้ว หมื่นงั้วกินมาแล ศักราชได้ ๗๖๙ ตัวปีเมิงเป้าศึกฮ่อมายุทธกรรมลานนาทั้งมวล มหาเถรเจ้าตนชื่อว่าศิริวังโสลุกช้าพราว[๓] มาอยู่ดอนแท่นออกที่คำเมืองพร้อมกับพระยาสามปะยาแม่ในแล้ว ก็กระทำบูชาเคราะห์เมืองทั้งมวลแล้วก็ชอบใจเทพยดาก็กระทำให้ฟ้าผ่าฮ่อทั้งหลายพ่ายหนีจากลานนาไทยสิ้นแล ครั้งนั้นท้าวสามปะยาแม่ในกับมหาเทวีเจ้าตนย่าทั้งสองก็มีใจยินดียังคุณมหาเถรเจ้ามากนัก ก็พร้อมกันอาราธนามหาเถรเจ้าลงไปนพบุรีเชียงใหม่แล้ว ก็กระทำน้ำมุธาภิเศกยังศิริวังโสมหาเถรเจ้าให้เป็นราชครูแล้วก็เอาแคว้นดอนแท่นให้เป็นทานแก่มหาเถรเจ้าแล มหาเทวีก็ซ้ำให้

---

(๑) ให้ทาน (๒) กรวดน้ำจากเต้าน้ำทองคำทำเป็นรูปเรือ (๓) ไม่ทราบว่าอะไร

เอาป่ายางคำทั้งสามพันนาเป็นเบี้ยหกล้านหกแสนมาแทนแถมแล เอาตั้งแต่ล่องแวนเข้าไปจับน้ำบ่อคว้างแล้วจับดอยหมุนเน่า เอาไม้มอน[๑]หอมต้นหนึ่งมาปลูกไว้เป็นแดนแล้วไปถึงดอยสันรางไปตะวันออกไปจับดอยลุเมรแล้วไต่ไปตามรองหมากทรา ไปจับเมืองกรางจับกิ่วบ้านกั้งแล้วขึ้นไปจับแปรดอยออกไปจับหินท่าต้นแหลงจับหาดฟ้าแล้วจับท่ากาดเชียงเคือง แล้วจับหนองหญ้าล่ามแต้วตัดไปดอยซาวปุดเกิ่งให้เอาไม้สีต้นหนึ่งแต่วัดจอมทองเชียงใหม่มาปลูกไว้เป็นแดน แล้วตัดนั้นออกไปถึงกลางของแล้วจับแคว้นวัดป่างัวเชียง แล้วผ่ากลางล่องมาจับแคว้นวัดท่าขาวพานจับแคว้นพระยืนจับหาดแร้ง แล้วตัดเข้าไปหางดอนแท่นล่องไปตามผิ่งภูเลิกแล้วตัดไปสบลองแว่นที่เก่าแล แดนที่นี้ทั้งมวล มหาเทวีตนย่าเมืองเชียงใหม่ให้ทานไว้กับวัดพระคำพระแก้วสองหลังนี้แล ก็แต่งให้หมื่นท้าวขึ้นมาเป็นพลองเมืองเชียงแสนกับด้วยหมื่นงัวรักษาเชียงแสนที่นี้แล ต่อแต่นั้นมาศึกฮ่อทั้งหลายก็หนีจากลานนาไป แล้วก็ไปยั้งถวน[๒] อยู่ยังเมืองยองและสิบสองพันนาวอฬวีเมืองแรมทั้งมวลนานได้ ๓ ปี คนทั้งหลายก็แตกตื่นเข้าลี้อยู่ในป่าในเถื่อนบ่เป็นบ้านเมือง มหาธาตุเจ้าจอมยองก็บ่มีคนปฏิบัติแล ตั้งแต่นั้นมาถึงศักราช ๗๖๙ ตัวปีกัดเม้า พระยาสามปะยาแม่ในเจ้าจึ่งให้หมอโหราคูณหาคน ยังในเวียงเชียงใหม่ที่นั้นให้ขึ้นไปประจญแพ้ฮ่อยังเมืองยองนั้นก็บ่ได้สักคน จึงหาภายนอกเวียง จึ่งไปได้เจ้าขุนแสงพระยาวังพร้าวแล ส่วนว่าพระยาวังพร้าวนี้ก็เป็นน้องแห่งกษัตริย์เจ้าสามปะยาแล ครั้งนั้นพระยาสามปะยาเจ้า

---

(๑) ต้นเหม่อน (๒) รบกวน

ก็มีอาชญาให้ขุนแสงนำสกลโยธาขึ้นเมื่อยุทธกรรมฮ่อทั้งหลายพ่ายหนีไปเสียแล้ว ท่านก็พลิกคืนมาตั้งอยู่เมืองยองแล้ว ก็ให้ตั้งเวียงลูกหนึ่งกวมมอนดาบศมีทิศตะวันออกเวียงเก่านั้นแล้ว เรียกว่าเวียงใหม่ว่าวันนั้นแล ครั้งนั้นพระยาศิลฟ้าเชียงรุ้งและพระยาเมืองแรมและพระยาเขมราชรู้แล้วก็ลงมาพร้อมที่ก๊าเมือง กระทำเป็นกัลยาณมิตรมีองค์สัจจปฏิญาณกับด้วยเจ้าขุนแสงนั้นแล ครั้งนั้นเจ้าขุนแสงจึงขอเอาหลังดินตั้งแต่น้ำแม่ของย้อย[๑] เป็นเขตต์แดนตามเดิมเก่าแต่ชั่นปู่ย่าตายายนั้นลงมา ครั้งนั้นพระยาแสนฟ้าเมืองเชียงรุ้งก็บ่แบ่งปันแล ขอให้แก่น้ำออกน้ำลำนั้นล่องมาภายใต้ให้เป็นลูกเมืองยองแล ดังเมืองยองนี้ก็เป็นลูกเมืองเชียงใหม่ เมืองยองซ้ำคืนได้เป็นลูกเมืองเชียงแสนแต่นั้นมาแถมแล ในกาลนั้น เจ้าขุนแสงก็เรียกร้องเอาพระยาอนุรุธกับท้าวขุนและไพร่ไทยทั้งหลายให้ออกมาอยู่บ้านอยู่เมืองตามเดิมแล้ว ดังพระยายองก็ออกมาไหว้เจ้าขุนแสงนั้น เจ้าขุนแสงก็มีความยินดีกับด้วยพระยาอนุรุธเมืองยองแล้วก็ปงอาชญาให้แก่พระยาอนุรุธเป็นเค้า และชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายให้พากันปฏิบัติอุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าจอมยองที่นั้น ให้รุ่งเรืองดีงามตามประเพณีแต่เช่นพระยาอโศกราชตั้งไว้ ว่าเมืองลูกนี้ไว้ให้เป็นเมืองอุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้าแล เหตุดังนั้นสูท่านทั้งหลายก็ได้ชื่อว่าเป็นข้ามหาธาตุเจ้า มีพระยาเป็นเค้าและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายไพร่ไทยทั้งมวลนับสิ้น ก็ได้ชื่อว่าเป็นข้ามหาธาตุเจ้านับสิ้นแล เราก็บ่ริบม้างเสียได้เราก็บ่กินส่วยไรใบไม้สังสิ้นทุกอันแล หากว่าขวบเมื่อปีถึงสังขารปีใหม่

---

(๑) คุ้ง, ย้วย

มาถึงดังนั้น จึงให้ได้เมื้อคารวะเราตามประเพณีแห่งท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้งหลาย ฝูงเป็นมาแล้ว(๑) ในกาลเมื่อก่อนนั้นเทอญ อนึ่งก็ให้เอาช่างพ้อนหอกดาบ พวาลงไปพ้อนบูชาพระมหากษัตริย์เจ้าตนอันเป็นลุงแห่งเราในเมืองเชียงใหม่นั้นทุกปีเทอญ พระองค์เราก็มีอาชญาไว้แก่สูท่านทั้งหลายดังนี้ แต่นั้นมามหาธาตุเจ้าจอมยองและเมืองยองทั้งมวลก็รุ่งเรืองมาดังเก่าแล ในกาลนั้นพระยาเมืองยองก็ลงมาด้วยเจ้าขุนแสงแล้วก็มากราบไหว้มหากษัตริย์เจ้ายังเมืองพิงเชียงใหม่นั้นแล แต่นั้นมาเมืองยองก็ได้ลงมาคารวะเจ้าขุนแสง และเอาช่างพ้อนหอกดาบลาลงมาพ้อนบูชามหากษัตริย์เจ้ายังเมืองพิงเชียงใหม่ทุกปีแล ในกาลนั้นมหากษัตริย์เจ้าตนชื่อว่าสามปะยาแม่ในเจ้า ท่านก็มีความยินดีกับด้วยเจ้าขุนแสงตนเป็นหลานมากนัก แล้วก็ให้นามยศแล้วก็ให้มาเสวยเมืองไชยบุรีนครเชียงแสนที่นั้นแล ก็อภิเษกเบิกบายยศให้ปรากฏชื่อว่าศรีสุวรรณคำล้านนาเชียงสงดังนั้นแล ครั้งนั้นแม่ท้าวเทวีและพระยาสามปะยาแม่ในกษัตริย์เจ้าเชียงใหม่ทั้งสองแม่ลูก ก็ยินดีกับมหาราชครูศิริวังเจ้าโสและพระยาสุวรรณคำลานนาตนเป็นหลาน อันมีคุณกับด้วยบ้านเมืองมากนักดังนั้น จึงจักให้พระราชทานแก่พระยาสุวรรณคำลานนาตนเป็นหลานให้เป็นใหญ่กว่าลานนาเชียงแสนทั้งมวล ภายใต้มีหัวน้ำย้อยตกไปหาน้ำแม่ของทั้งมวลเป็นแดนภายตะวันตกมีน้ำแม่คงเป็นแดนภายหนเหนือมีน้ำออกน้ำลำเป็นแดนภายตะวันออกเฉียงเหนือมีเมืองนอเมืองสิงภูคาเป็นแดนติดบ่แห่บ่หลวง ภายตะวันออกชีมีดอยหลวงเชียงชีเป็นแดนติดแดนเมืองเกาะ

---

(๑) บรรดาท่านที่เป็นมาแล้ว

เมืองไชยแล ภาคตะวันออกเฉียงใต้มีสบน้ำแม่ทะลาเป็นแดนไว้ให้เจ้าพระยาศรีสุวรรณคำล้านนาเชียงแสนเป็นใหญ่ได้เสวยทั้งมวลแล แล้วก็เอาแคว้นดอนแท่นกับป่ายางคำ ภายตะวันออกดอนแท่นกับคนสองครัวห้านาทานให้แก่มหาศิริวังโสราชครูวัดพระคำดอนแท่นแต่นั้นมาแล แม้ท้าวเทวีก่อนนั้นก็ได้ให้หมื่นยี่นาขุนทานแล้วจดหมายต้องจารึกเป็นหินไว้ยังวัดพระแก้วพระคำนั้นแล ต่อแต่นั้นมาถึงศักราชได้ ๗๙๗ ตัวปีเมิงเมด พระยาอติโลกราชตนหลานได้พรอง(๑) แล้ว ก็ยินดีด้วยคุณมหาสามีเจ้ามากนัก พระยาอติโลกราชเจ้าก็ปงราชอาชญาให้แก่หมื่นน้อย ว่าไร่นาเขตต์แดนป่ายางคำและผู้คนทั้งหลาย มหาเทวีตนย่าทานไว้แต่ก่อนมีดังฤๅ พระองค์เราเป็นเจ้าก็จักทานไว้กับเป็นดังนั้นแล จึงให้ร้อยขุนกับสิบอ้ายนิมนต์เอาพระพุทธรูปเจ้าทองทิพองค์หนึ่ง แต่จอมทองเชียงใหม่อันมหาเถรเจ้าฟ้าหลั่งเอาแต่เมืองลังกานั้น กับให้เอาไม้ศรีมหาโพธิต้นหนึ่งยังวัดพระคำแท่นให้เป็นสักขีให้เป็นที่ไหว้สาคารวะแก่คนและเทวดาแล้วก็ฝังหินจารึกกฎไว้ในปีเบิกสันเดือนกัตติกาเพ็ญเมงวันอังคารไทยดับไส้วันนั้น และยามหมื่นพร้าวหมื่นงั่วกินเชียงแสน ถึงเดือน ๕ เพ็ญมหาสมเด็จเทวราชาธิราชอุกกยะพุทธรัตนวรสวัสดีศรีวรบพิตรา จิมก็มีปสาทสัทธากับด้วยพุทธศาสนาโยดยิ่ง จึงจักเอาแผ่นดินดอนแท่นกับทั้งคน ๒๐๐ ครัวและป่าสวนทั้งมวลอันแม่เจ้าสามปะยาแม่ในตนย่าและกับท้าวได้หยาดน้ำหมายทานไว้กับทั้งคน ๔๐ ครัว พระยาอติโลกราชเจ้าตนหลานตนลูกก็หยาดน้ำหมายทานไว้คนหาครัวกับวัด

---

(๑) ปอง

น้อยผ้าขาวหมื่นแล ถวายบูชาคุณแก้วทั้งสามบ่เศษเหลือวันนั้นแล แล้วพระยาอติโลกราชเจ้าก็ตั้งไว้ว่า เจ้าลานนาเชียงแสนก็ให้ได้รักษาข้าบ้านไพร่เมืองทั้งหลาย อย่าได้ประมาทอนาทรแก่แก้วทั้งสาม วัดวาอาราม สัตว์ตัวน้อยตัวใหญ่ป่าเถื่อนเหย้าเรือนในดอนแท่นทั้งมวลเทอญ ครั้นว่าบุคคลผู้ใดมาปลูกสร้างแปงกินยังดอนในดอนแท่นนั้นให้ผ่าเป็น ๑๐ ส่วนแล้วให้เป็นของอุปการวัดส่วนหนึ่ง ๙ ส่วนนั้นให้ผู้ปลูกกินบริโภคเทอญ ส่วยไรอันมีปั๋กแคว้นเจ้าตนใดขุนผู้ใดก็ให้ส่วยผู้นั้นเทอญ เป็นต้นว่างาช้างหายขนายช้างหล่นผึ้งซาบมาบมิ้มทั้งหลายอันเกิดมีในเขตต์แดนเจ้าขุนตนใด ก็ให้ถวายเจ้าขุนตนนั้นสืบ ๆ มาแต่เจ้าพระยาแสนพูเจ้าก็สืบเอาประเวณีแต่ชั้นพระยามัง-รายราชเจ้าตนปู่นั้น มาตั้งไว้ตลอดถึงพระยาอติโลกราชเจ้านี้ ท่านก็บ่มิได้ละประเวณีทั้งหลายฝูงนี้เสียแต่สักอันแล ถึงศักราชได้ ๗๘๔ ตัวปีกาบสัน เช่นพระยาอติโลกราชลูกพระยาสามปะยากินเชียงใหม่ศิริวังโสเถรเจ้ายังเป็นราชครูอยู่ดอนแท่น หมื่นมุ่ยขึ้นมากินเชียงแสนในศักราชได้ ๗๔๗ ตัวปีเมิงได้ ท่านทานมณฑปที่วัดพระคำดอนแท่นแล้วสร้างวัดป่าแจ่งใต้ เจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๗ วาศอกแล ศักราชได้ ๘๑๑ ตัวปีกัดได้เดือน ๔ ออก ๑๒ ค่ำ พระมหายานมงคลเถรสร้างป่าตาลดอนแท่นวิหารกว้าง ๘ วา ยาว ๙ วา สูง ๗ วาอก เจดีย์กว้าง ๗ วา สูง ๑๒ วา บรรจุพระธาตุเจ้า ๑๕๐ พระองค์แล ครั้งนั้นหมื่นมุ่ยหมื่นงั่วคิดเมืองเงินยางเชียงแสนทานข้าไว้กับ ๔๐ ครัวแล ศักราชได้ ๘๔๑ ตัวปีกัดไส้เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำไทยเบิกซง้า เพ็ญวันศุกร์ ฤกษ์กรกฏ ๑๑ ตัวชื่อบุพพผลคุณเช่นนี้ พระยาอติโลกราชกิน

เมืองเชียงใหม่และหมื่นกวงเชียงแสนที่นั้นสร้างวัดคว้างวิหารกว้าง ๖ วาศอก ยาว ๑๓ วา สูง ๗ วาอก เจดีย์กว้าง ๔ วา สูง ๑๓ วาอก บรรจุพระธาตุกระดูกหน้าผากและพระธาตุย่อย ๑๖๐ องค์ ธาตุอรหันต์ ๓๖๐ องค์บริบูรณ์แล้ว จึงให้เจ้าพันคำเอานาบุญเมื่อถวายกษัตริย์เจ้าอติโลกราชกับสมเด็จพระราชเทวีเจ้ายังเมืองพิงเชียงใหม่ พระยาอติโลกราชเจ้ากับพระราชเทวีตนย่า จึงให้เจ้าบ่าวสามหมื่นหนึ่งพันหาญใหม่เกิดหนึ่งเอาบุญระวายศรี(๑) เมื่อถึงพระยาเจ้าตนกินเมืองเงินยางเชียงแสนและพระยาคำล้านนาเชียงแสนจึงจักให้เฒ่าศรีเมืองต้องใส่จารึกใส่แผ่นหินไว้ยังวัดคว้าง แล้วทานที่ไว้ทั้งสี่ด้านและด้านและร้อยวา ให้เป็นอาณาเขตต์และพระธาตุเจ้า ไว้นากับแปดหมื่นแปดพันเบี้ย ทานคนไว้ ๕ ครัว นายหลากทั้งเมียลูกหลาน ๑ กองคำทั้งเมียลูกหลานครัว ๑ หมื่น ยี่ขุนทั้งเมียลูกหลานครัว ๑ วันนั้นแลถึงศักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเมิงเมด เจ้าพระยาสุวรรณคำล้านนา กินเมืองเชียงแสนกับหมื่นพร้าวเป็นผู้พรองเมืองที่นี้ มาได้ ๒๕ ปีแล้วก็จุติตายไปแล ในกาลนั้นพระยาอติโลกราชเจ้าก็ยกยังหมื่นพร้าวพรองเมืองนั้นให้กินเมืองเชียงแสนที่นั้นใส่ชื่อว่าหมื่นเชียงสงนั้นแลก็ให้หมื่นงั้วผู้หลานนั้นเป็นผู้พรองเมืองดังเก่า เหตุว่าท่านยังหนุ่มอยู่ศักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเมิงเมดเดือน ๕ ออก ๑๒ ค่ำ หมื่นเชียงสงได้กินเมืองและท่านก็สร้างธาตุเจ้าจอมกิตติ เจดีย์กว้าง ๔ วาศอก สูง ๑๒ วาอก ที่อันพระพุทธเจ้ายังธรมานมาฐาปนาเกศาธาตุไว้แล้วทำนายว่า ธาตุกระดูกหน้าผากกระดูกอกและกระดูกแขน จักมาสถิตอยู่

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

ที่นี้ว่าดังนั้นแล้ว ก็สร้างวิหารกว้าง ๕ วา ยาว ๙ วาแล้วเอานาบุญลงไปถึงอติโลกราชเจ้า ในศักราช ๘๕๐ ตัวปีเบิกสันนั้น ท่านก็ทานคนไว้กับ ๒๐ ครัวกับนาสี่หมื่นสี่พันห้าร้อยเบี้ย ไว้เขตต์ตั้งแต่ตีนดอยไป ๔๐ วาทุกด้าน สร้างวัดหมื่นเชียงในเวียงนั้น เจดีย์กว้าง ๔ วา สูง ๑๒ วาศอกทั้งหมากชมพูจุธาตุย่อย ๖๔๐ องค์ ก็บริบูรณ์แล้วเสร็จในศักราชได้ ๘๕๐ ตัวนี้แล หมื่นเชียงสงได้กินเมืองแท้ได้ ๒ ปี สร้างวัดสองหลังนี้ก็แล้วเสร็จบริบูรณ์ในปีเดียวกันนี้ แล้วอายุท่านได้ ๘๑ ปีก็จุติไปแล ในกาลนั้นพระยาอติโลกราชเจ้าจึงยกเอาหมื่นหอยงั้วตนเป็นหลาน อันเป็นผู้พรองเมืองมาแต่ก่อนนั้นให้ขึ้นเสวยเมืองแทน

ที่นี้จักจาด้วยหมื่นงั้วได้ขึ้นเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้นก่อนแล ศักราชได้ ๘๕๑ ตัวปีกัดเล้าเดือน ๕ ออก ๗ ค่ำวันพุธ ในราตรีคืนอันท่านได้เสวยราชสมบัตินั้น โลหและหิรัญญะคือว่าเงินทองก็บังเกิดบุแผ่นดิน ออกมาตั้งอยู่ในข่วงราชฐานแห่งท่านเป็นกองตั้งอยู่เป็นอันมาก ที่อันนั้นก็ปรากฏนามวิเศษว่าพระยาศรีรัชฏเงินกองว่าดังนั้นแล แต่เมื่อศักราชได้ ๘๕๑ นั้นมา พระยาศรีรัชฏเงินกองตนนั้น ท่านก็พร้อมกับด้วยเสนาอำมาตย์และราษฎรทั้งหลายสร้างยังวัดหลังหนึ่งวิหารกว้าง ๕ วา ยาว ๙ วายังที่หัวใจเมืองนั้นแล้วก็สร้างยังพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่ง หน้าเพลามี ๔ ศอกปลาย ๒ กำ หล่อด้วยทองเบ็ญจทั้งปวง สิ้นทอง ๕ สิ่งล้านหนึ่ง แล้วสร้างเจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๗ วา บรรจุพระธาตุหัวใจแห่งพระพุทธเจ้าองค์

หนึ่ง แล้วก็ใส่ชื่อว่าวัดพระเจ้าล้านทองนั้นแล ต่อแต่นั้นมาถึงศักราชได้ ๘๕๓ ตัวปีลวงใค้ ท่านก็สร้างวัดพระคำดอนแท่นแถม วิหารกว้าง ๗ วาอก ยาว ๑๒ วา สูง ๘ วาศอก และสร้างเจดีย์กว้าง ๕ วา สูง ๑๑ วาบรรจุพระธาตุเจ้า ๔๕๐ องค์สำเร็จบริบูรณ์แล้ว ก็กระทำบุญให้ทานเป็นมหกรรมอันใหญ่ พระยาศรีรัชฎเงินกองเจ้ากินเมืองเชียงแสนที่นี้ ท่านก็สร้างวัดใหญ่ได้สามหลัง บ้านเมืองและอาณาประชาราษฎรก็มีความสุขทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรรุ่งเรืองมากนัก ท่านกินเมืองแท้ได้ ๙ ปีแล ต่อแต่นั้นมาพระเมืองยอดเชียงรายได้กินเมืองพิงเชียงใหม่แทนพระยาอติโลกราชเจ้าตนปู่ แล้วท่านก็ให้หมื่นมณีขึ้นมากินเมืองเชียงแสนที่นั้น พระยาอติโลกราชเจ้านั้นหนีจากเมืองเชียงใหม่แล้วได้มาเป็นพระยาหลวงเมืองสาด ศักราชได้ ๘๖๑ ตัวปีกัดเมดเดือน ๖ เพ็ญวันพุธ พระยาหลวงสาดมาสร้างวัดอุดตมโกศลวิหารกว้าง ๖ วา ยาว ๑๓ วา สูง ๘ วา เจดีย์กว้าง ๔ วา สูง ๑๒ วาบรรจุพระธาตุย่อย ๓๕๕ องค์ ธาตุอรหันต์ ๔,๐๐๐ องค์ พุทธรูปเจ้ามี ๑๒๙ องค์ มีน้ำหนัก ๕๐๐ คำ ๒ องค์นอกนั้นมี ๓๐๐ คำองค์หนึ่งมี ๒๐๐ คำองค์หนึ่งมี ๑๐๕ บาทคำ ๕๕ พระองค์ พระแก้วมี ๔๓ องค์ พระนากองค์หนึ่ง เช่นนี้หมื่นมณีกินเมืองเชียงแสนที่นี้แล ต่อนั้นพระเมืองแก้วลูกพระเมืองยอดได้กินเมืองเชียงใหม่ได้ ๒ แล้ว ท่านก็เสด็จขึ้นมาอยู่กระทำบุญให้ทานยังเมืองเงินยางเชียงแสนที่นี้แล ท่านก็มีปสาทสัทธาในวรพุทธศาสนามากนัก ศักราชได้ ๘๗๖ ตัวปีกาบเสดท่านสร้างวัดหลังหนึ่งในเวียงเชียงแสนที่นั้น วิหารกว้าง ๗ วา ยาว ๑๔ วา สูง ๙ วา สร้างเจดีย์กว้าง ๔ วา สูง ๑๒ วาบรรจุพระธาตุย่อย ๘๖๘ พระองค์สร้างธรรมปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

สำเร็จแล้วบริบูรณ์จึงใส่ชื่อว่าวัดอาทิตย์แก้วนั้นแล ในธรรมปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้นก็ไปสร้างหอมณฑปหลวงใส่ไว้ยังบ้านพูขะทางมีที่แคว้นเมืองหลวงเหนือ แล้วก็ปงราชอาชญาทานสุกไว้ให้ขุนมิลักขุแก่บ้านพูขะทางเป็นประธานรักษาหอพระธรรมเจ้าอยู่ที่นั้นอย่าให้มีอันตรายแก่พระธรรมเจ้าเทอญ ว่าดังนั้นแล้ว ต่อนั้นมาศักราชได้ ๘๗๗ ตัว พระเมืองแก้วเจ้าก็บังเกิดใจปสาทสัทธาในวารถ้ำคูหาฆฏกาเจ้า แล้วก็ปงอาชญาให้ค่าจ้างแก่นายช่างให้สร้างพระศิลาองค์หนึ่ง ใส่รักหางสุวรรณอบรมบริบูรณ์แล้ว พระเป็นเจ้าตนกินเมืองเชียงแสนที่นี้ ก็ให้พวกพันตองพวกช่างและขุนทั้งหลายอาราธนาเอาพระพุทธรูปศิลาเจ้ามาไว้ใส่ถ้ำกุ่มที่นั้นเพื่อให้เป็นจำหงายแก่บ้านเมืองแล้ว ท่านก็บริจาคไร่นาคามเขตต์เป็นสองแสนเบี้ย กับคน ๒ ครัวคือว่าทิศน้อยขุนหนึ่ง ครัวบุญใสหนึ่งให้อุปัฏฐากพระพุทธศิลาและมหาธาตุเจ้าถ้ำกุ่มแล้ว ชาวอโยธยามาหลอน[๑] เอาเมืองละครได้ไปก็ในปีนั้นแล ต่อนั้นมาท่านก็มีพระราชอาชญาให้ลงไปแทก[๒] เอาด้านธาตุเจ้าหริภุญไชยขึ้นมาแล้ว ก็ให้นายช่างหล่อปราสาททองและดอกบัวทองบริบูรณ์แล้ว ท่านก็ลงไปบูชาพระธาตุเจ้าลำพูนแล้ว ท่านก็คืนไปกินเมืองพิงเชียงใหม่ดังเก่าแล ต่อนั้นมาพระเมืองเกศเกล้าลูกพระเมืองแก้วกินเมืองพิงเชียงใหม่ศักราชได้ ๘๘๗ ตัว หมื่นมณีมากินเมืองเชียงแสนที่นี้ได้ ๓๑ ปีแล้วก็จุติตายไปแล ต่อนั้นมาพระเมืองเกศเกล้าก็ให้พระยาสุทธสนมากินเมืองเชียงแสนให้สมภารกินเมืองเชียงแสนที่นี้เป็นพรองเมืองแล ศักราชได้ ๘๘๙ ตัวปีเมิงได้เดือน ๗ เพ็ญวันศุกร์ หมื่นสมภารสร้างวัดหลังหนึ่ง

---

(๑) ชิง, ตี (๒) วัด

เจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๗ วาบรรจุพระธาตุมัชฌิมา ๕ องค์แล้วต้องจารึก ใส่ชื่อไว้ว่าวัดสมภารนั้นแล ครั้นท้าวชายคำลูกพระเมืองเกศเกล้ากิน เมืองเชียงใหม่ศักราชได้ ๙๐๘ ตัวปีระวายซง้า พระยาสุทธสนกินเมือง เชียงแสนที่นี้มาได้ ๓๒ ปีก็จุติตายไป และต่อนั้นท้าวชายคำเชียงใหม่ ให้หมื่นทักษิณมากินเชียงแสนที่นี้ ต่อนั้นฟ้าอุปโยลูกนางยอดคำลุก เมืองลานช้างมากินเมิงเชียงใหม่แทนท้าวชายคำตนเป็นลุง เหตุว่าแม่ เป็นลูกพระเมืองเกศเกล้าแล หมื่นทักษิณกินเมืองเชียงแสนที่นี้ได้ ๔ ปีแล้วก็จุติตายไปแล ต่อแต่นั้นมาพระอุปโยก็ให้คำหมู่ขึ้นมากิน เชียงแสนหมื่นอุดมเชืองเหมืองเชียงแสนที่นี้เป็นพรองเมืองศักราช ได้ ๙๑๑ ตัวปีกัดเล้า หมื่นอุดมสร้างวัดหลังหนึ่งที่ในเวียงนั้น วิหาร กว้าง ๗ วา ยาว ๑๒ วา เจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๗ วา ๒ ศอกแล้วใส่ชื่อว่า วัดอุดมนั้นแล พระอุปโยมากินเชียงใหม่ได้ ๓ ปีแล้ว ก็พลิกหนีคืน เมื่อล้านช้างที่เก่านั้นแล ต่อนั้นมาเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ไปอาราธ-นาเอาพระกุรวงษาอันเป็นราชวงศ์ยังเมืองนายนั้นมาเสวยเมืองพิง เชียงใหม่แทนพระอุปโยนั้น เหตุว่าชาติเชื้อขุนเครืองอันเป็นลูกเจ้า ฟ้ามังรายไปตั้งอยู่เมืองนายสืบมานั้น ศักราชได้ ๙๑๓ ตัวปีลวงไค้ พระอุปโยพลิกหนีไปล้านช้างก็บ่ได้กินเมืองแทนพ่อแล พระยาคำ หนูกินเมืองเชียงแสนที่นี้ได้ ๗ ปีแล้วก็จุติตายไปแล พระมิกุลวงษา เจ้าก็ยกเอาเจ้ากำพลอันเป็นเชื้อเมืองที่นี้เป็นหลานพระยาเงินกองนั้น ให้เสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้น ในศักราชได้ ๙๑๖ ตัวปีกาบยี่นี้ พระมิกุลวงษาเจ้าก็ใส่ชื่อว่าพระยารัตนกำพลนั้นแล ศักราชได้ ๙๑๗ ตัวปีดับเม้า พระยาอุปโยยกกำลังศึกลุกล้านช้างขึ้นมาโขงเวียง

เชียงแสนที่นี้ อยู่นานได้ ๓ ปีปลาย ๗ เดือนก็บ่ได้เชียงแสนแล้ว ก็คร้านพ่ายหนีไปถึงหัวเชียงของแล้วมันก็ไปสลักหินเป็นพระพุทธรูป เบนหน้าล่องใต้ห้ามทางไว้ที่นั้น ศักราชได้ ๙๑๘ ตัวปีระวายสี พระยากำพลเจ้าสร้างวัดป่าแดงหลวงวิหารกว้าง ๗ วาอกยาว ๑๘ วาอก เจดีย์กว้าง ๔ วา สูง ๘ วาอก ตั้งแต่ท้าวก็อนาลงไปกินเมืองเชียงใหม่วันนั้น ท้าวพระยากินเมืองเชียงแสนที่นี้ก็บ่กระทำตามประเพณีไปแล ศักราชได้ ๙๑๙ ตัวปีเมิงไส้เดือน ๗ เพ็ญ ฟ้ามังทลาอยู่เมืองหงสามาปราบแพ้เอาเมือง ฝ่ายล้านนาก้ำตะวันออกเอาได้เมืองนายแล้ว ก็ข้ามมาเอาเมืองฝางแล้วก็ลงไปเอาเมืองเชียงใหม่แล้วก็มารบเมืองเชียงแสนที่นี้แล พระยากำพลออกรบก็บ่อแพ้ พ่ายหนีจากเวียงแล้ว ฟ้ามังทลาก็ไล่เอาพระยากำพลก็ไปตกเมืองแสนหวีนั้นแล ฟ้ามังทลาได้เชียงแสนแล้วก็เอาเมืองเทิง เมืองน่าน เมืองแพร่ เมืองละครลำพูนแล้วมาอยู่เชียงใหม่ ฟ้ามังทลาปราบได้เมืองลานนาทั้งมวลแล้ว ตกปีกุนนั้นก็ปงให้ท้าวมีกุคืนกินเมืองเชียงใหม่ดังเก่าแล้ว ก็ใช้ให้ไปตามเอาพระยากำพลอันหนีไปเมืองแสนหวีนั้นคืนมากินเมืองเชียงแสนดังเก่า แล้วก็ร้องเรียกหายังผู้เฒ่าผู้แก่มาถามยังจารีตบ้านเมือง ครั้งนั้นเฒ่าสีเมืองจึงเอาหนังสือพื้นเมืองแต่เช่นพระราชเจ้าแสนพูตั้งแต่งไว้นั้น มากราบไหว้สาเจ้าฟ้ามังทลานั้น ครั้งนั้นทิพโสตฟ้ามังทลาเจ้าได้ตรองตรัสยัง(๑) หนังสือพื้นเมืองทั้งมวลแล้ว พระเจ้าฟ้ามังทลาท่านก็มีพระราชอาชญาว่าปั๊กแคว้นแดนทั้งมวลอันท้าวพระยามหากษัตริย์เจ้าทั้งหลาย ฝูงอันเป็นแล้วมาแต่ก่อนนั้น หากทานไว้กับที่ใดพระองค์เราเป็นเจ้าก็ทาน

---

(๑) ซึ่ง

ไว้ที่นั้น ดังราชประเพณีแห่งท้าวพระยาทั้งหลายฝูงนั้นทุกประการแล ปั๋กแคว้นเจ้านายตนใดก็ให้เจ้าตนนั้นได้กินตามดังราชประเพณีนั้นเทอญ หากว่าถึงฤดูขวบปี๋มาถึง ก็ให้ได้ลงไปบูชาทิพโสต(๑) ในเมืองหงสาวดีนั้นตามสติกำลังนั้นเทอญ เจ้าฟ้ามังทลาพระเป็นเจ้าก็ตั้งไว้ดังนี้แล จุลศักราชได้ ๙๒๘ ตัวปีเปิกซง้า พระมังทลาเจ้าก็พลิกคืนเมื้อเมืองหงสาวดีดังเก่า ส่วนเมืองยวนเชียงแสนที่นั้นก็ได้เป็นลูกเมืองเมงหงสาแต่นั้นมาแล ต่อแต่นั้นมาได้ ๖ ปี จุลศักราชได้ ๙๒๖ ตัวปีกาบใจ้ พระมิกุลกับพระยากำพลเชียงแสนพระยาละครพร้อมกับพื้นฟ้ามังทลาแล้ว ฟ้ามังทลาก็มารบเชียงใหม่ได้แล้ว เอาตัวพระมิกุลกับคนครัวกลางหนึ่งเมื้อไว้เมืองหงสาเสียแล้ว ก็ไว้นางเทวีกินเชียงใหม่แทน จุลศักราชได้ ๙๓๐ ตัว ฟ้ามังทลาไปรบเมืองอโยธยาได้แล้วฆ่าพระมหากษัตริย์อโยธยา อันเป็นชาติเชื้อวงษาแห่งพระยาพรหมกุมารเมืองโยนกนครเชียงแสนนั้นเสียแล้ว เอาพระยาเมืองพิษณุโลกอันเป็นชาติเชื้อเมืองละโว้เก่านั้นไปกินเมืองอโยธยาสืบไป ใส่ชื่อว่าศรีธรรมราชนั้นแล พระยากำพลเจ้ากินเมืองเชียงแสนที่นี้ได้ ๑๒ ปีก็จุติตายไปในปีนั้น เจ้าฟ้าหอคำตนลูกเป็นพระยากินเมืองเชียงแสนที่นี้แทนก็ในปีนั้นแล จุลศักราชได้ ๙๓๔ ตัวปีเตาสัน ฟ้ามังทลาไปรบหนองคายหนองหาญลานช้างได้สิ้นแล จุลศักราชได้ ๙๓๙ ตัวปีเปิกยี่ ราชเทวีเมืองเชียงใหม่ก็จุติไปแล เจ้าฟ้าหน่อคำกินเมืองเชียงแสนได้ ๙ ปีก็จุติตายไปในปีนั้น ต่อนั้นจุลศักราชได้ ๙๔๑ ตัวปีกัดเม้า เจ้าฟ้ามังทลาให้ม่านคือเจ้าฟ้าสาวัตถีชื่อ

---

(๑) ไปกราบทูลให้ทราบ

ว่ามังชานรธามังขยุ มากินแทนราชเทวีเชียงใหม่แล้วให้พระยาลำพูนไปกินเมืองเชียงแสน ก็คืนเอาไปเสียเมืองใต้ แล้วก็ไว้นางเทวีกินอยู่ได้ ๓ ปีก็ย้ายไปไว้เสียเมืองเชียงใหม่ แล้วก็ให้พระยาหัวเคียนกินเชียงแสนแล เช่นนี้ได้เป็นลูกเมืองเมงเจ้ากินเมืองบ่มีมั่นเที่ยงแล

จุลศักราชได้ ๙๔๗ ตัว ปีลวงไส้ เจ้าภวมังทลาหลวงเมืองหงสาวดีถึงอนิจจกรรมไปแล แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ยกเอาพระหัวระมังทลาตนลูกเค้านั้น ขึ้นเสวยเมืองหงสาเป็นภวมังทลาแทนภวมังทลาตนพ่อ และจุลศักราชได้ ๖๔๗ ตัว ปีดับเล้า เจ้าฟ้าสาวัตถีเมืองเชียงใหม่ไปรบอโยธยาแล้ว เสียนันทกอยผู้เป็นแม่ทัพไปตายเสียต่อบ่ได้หนีมาแล จุลศักราชได้ ๙๕๔ ตัว ปีเตาสัน อุปราชาหงสาคือว่ามังแล มายอ[๑]เอาศึกไปเมืองอโยธยา ได้รบพระนเรศปลางลานลูกเจ้าพระศรีธรรมราชามีกำลัง ๗ แสน แล้วก็บ่ได้อโยธยาค้าน[๒]หนีคืนมาแล เช่นนี้ลูกเจ้าฟ้าสาวัตถีมังซานรธามังขยุเมืองเชียงใหม่ขึ้นมากินเชียงแสนที่นี้ มีชื่อพี่ว่านรธาดั่งเก่าแล จุลศักราชได้ ๙๔๗ ตัวปีดับเมด เจ้าฟ้าล้านช้างมาคว่ำเมืองน่าน จักให้ได้เป็นเจ้าลานนาว่าดังนั้นก็บ่ได้ พากันพ่ายตกไปลานช้างดังเก่าแล เช่นนี้ลูกเลี้ยงพระเจ้าฟ้าสาวัตถีเชียงใหม่ไปกินเมืองน่าน จุลศักราช ๙๖๐ ตัว ปีเบิกเสด ลาวพื้นเจ้าภวมังทลาหนีจากหงสา ตกมากวนลำพูนเชียงใหม่แล้ว ตกไปพะเยา ตกลงไปลานช้างที่เก่าเขานั้นแล ชาวอโยธยาก็มารบเชียงใหม่บ่แตก เสียคนบ้านนอกไปพ่อง[๓] ปีเดียวกันนี้แลจุลศักราชได้ ๙๖๒ ตัวปีกดใจ้ ออกญาเดโชมากินเชียงแสนแล จุล

(๑) ยก (๒) แข็ง (๓) ใน

ศักราชได้ ๙๖๕ ตัวปีกาเม้า เมืองสาดพื้นเมงม่านไปชักเอาลานช้างขึ้นมาเอาลานนาบ่ได้ ต่อเมืองพะเยาเชียงแสนเมืองฝางเชียงใหม่บ่ได้แล ออกญาเดโชมากินเชียงแสนได้ ๓ ปีก็หนีไปปีนั้นแล เจ้าฟ้าสาวัตถีกินเมืองเชียงใหม่ได้ ๒๘ ปีแล้วก็ตายไปแล ศักราชได้ ๙๖๙ ตัว ปีเมิงเมด หม่องส้วยโทตนน้องกินเชียงใหม่แทนขวบปลาย ๒ เดือน[๑] จุติตายไปแล ลูกผู้ถ้วนสองกินเมืองเชียงใหม่แทนไปและได้ ๒ ปีตาย แล้วตนหล้าช้อยกินแทนได้ ๑๓ ปีตาย แล้วต่อนั้นมาก็จึงให้จิมพระยาจ่าบ้านเชียงใหม่ขึ้นมากินเชียงแสน ครั้งนั้นพระยาจ่าบ้านเชียงแสนกินแล้ว จึงทนตัวไปน้อมเมงม่าน เอาช้างลงไปถวายเจ้าภวมังทลากับเมืองหงสาวดีนั้นแล แล้วได้รับพระราชทานเมืองละครมาเป็นเมืองขึ้นเชียงแสนบ่เท่า แต่นั้นเจ้าภวมังทลายินดี จึงกรุณายังพระยาเชียงแสนเป็นอันมาก จึงยกให้เป็นเจ้าฟ้ากาเผือก ๗๕ พันนาเชียงแสนแล้ว ให้ประทานพวง[๒] ช้างจิก[๓] คำหลังแดงดาวคำแล ครั้งนั้นเชียงใหม่ขาดบ่มีไผเป็นเจ้าเมือง แต่นั้นมาเชียงแสนจึงได้ทนตัวเอาราชการเข้านบพระบาทในหงสาวดี บ่ได้พรองกับเชียงใหม่แต่นั้นมาแล จุลศักราชได้ ๙๗๖ ตัวปีเบิกยี่ ลูกเจ้าฟ้าสาวัตถีเชียงใหม่คือว่าพระยาน่านกินเมืองได้ ๒๑ ปีแล้ว ก็จุติตายไปในปีนั้นแล้วพระราชเทวีกินเมืองแทนแล เช่นนี้ม่านเมืองอังวะก็ได้ลงมาเอาราชการในหงสาทั้งมวล ครั้งนั้นยังมีลูกพระยาอังวะตนหนึ่งชื่อว่าเจ้าฟ้าสุทโธเสวยเมืองอังวะแทนพ่อ แล้วก็ได้ลงมาเอาราชการนบพระบาทอยู่ในหงสาวดีนั้นแล จุลศักราชได้ ๙๘๖ ตัวปีกาบไจ้ พระยา

---

(๑) ปีกับสองเดือน (๒) หลังคากูบช้าง (๓) ยอด

เมืองเชียงของพื้นภวมังทลาแล ท่านก็แต่งให้เจ้าฟ้าสุทโธอังวะกับอุปราชามังและทิพตนน้อง ขับเอาทัพขึ้นมาตั้งอยู่ที่นี้แล้ว ก็ยกล่องรบเชียงของเดือน ๑๒ ออก ๙ ค่ำได้ ปีดับเป้าหลังนั้นเมืองน่านซ้ำพื้นแถม ก็ยกทัพลงมารบเมืองน่านได้แล้วคืนมาตั้งอยู่เชียงแสน เจ้าฟ้าสุทโธตั้งอยู่ทุ่งสีพองตะวันตกเวียงเชียงแสนแล เจ้าอุปราชามังแล จ่อเจ่าตั้งอยู่ยังทุงยางงามหัวเวียง แล้วบ่ถูกบ่แมน(๑) กันเกิดเป็นกลียุคกันวันอาทิตย์คืนหนึ่ง ในกาลนั้นเสนาอำมาตย์เมืองเชียงแสนคนหนึ่งชื่อว่าแสนหลวงเรือดอน พร้อมกับด้วยพระสงฆ์เจ้าทั้งหลายมีมหาป่าเจ้าไผ่งามเป็นประธาน ออกห้ามเจ้าทั้งสองจึงเมี้ยนดี(๒) กับด้วยกันแล ครั้งนั้นเจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชเจ้าอังวะก็มีคำยินดีนัก ก็ตั้งยังแสนหลวงเรือดอนกับหน่อคำทั้งสองพ่อลูกให้เป็นใหญ่ในอาณารัฐทั้งมวล แล้วก็ตั้งยังแสนหลวงเรือดอนตนพ่อนั้นให้เป็นเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรกินเมืองยวนเชียงแสนทั้งมวล ก็ยกยังเจ้าหน่อคำผู้ลูกนั้นให้เป็นเจ้าฟ้าหมวกคำรองตนพ่อแล้วก็แต่งให้กินแคว้นเมืองฝาง เจ้าทั้งสองก็พากันไปหงสาวดี เช่นนี้เมืองหงสาได้เป็นกษัตริย์เจ้าแก่ม่านไทยยวนทั้งมวลแล เจ้าภวมังทลาตนพี่นั้นก็จุติตายไปปีนั้นในเมืองหงสาวดีที่นั้นแล อุปราชามังและทิพเนตรได้ขึ้นเป็นมหากษัตริย์แทนพี่ในจุลศักราช ๙๘๙ ตัวปีเมิงเม้านี้แล จุลศักราชได้ ๙๙๐ ตัวปีเบิกสี พระเจ้าฟ้ามังและทิพเนตรหงสากับเจ้าสุทโธธรรมราชอังวะ ก็พากันขึ้นมาลานนาแถม มาถึงหว่างกลางเชียงใหม่กับเชียงแสน ครั้งนั้นพระเจ้าทั้งสองบ่ชอบบ่แม่นกับด้วยกัน พระเจ้า

---

(๑) ทะเลาะ (๒) กลับ

ฟ้ามังและทิพเนตรพลิกหนีคืนไปเชียงใหม่แล้วก็ลงไปหงสาเสีย เจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชเจ้าก็แผ่วขึ้นมาเชียงแสนที่นั้น ท่านก็ขึ้นอยู่โรงนางกาเผือกแล้ว ก็ปงให้จิมฟ้าหลวงทิพเนตรกับเจ้าหน่อคำสองพ่อลูกให้กินเมืองยวนเชียงแสนและอาณารัฐทั้งมวลแล้ว ก็ให้ตั้งโรงอยู่ในประตูท่าหลวงภายเหนือที่นั้น แล้วเจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชท่านก็ไปอังวะเสีย ครั้งนั้นเจ้าฟ้าเชียงแสนทั้งสองพ่อลูก ก็เอากันไปส่งถึงน้ำแม่คงแล้วก็พลิกมา ในกาลนั้นพระยาม่านเชียงใหม่คือว่าลูกเลี้ยงเจ้าฟ้าสาวัตถีนั้น เขาเป็นใจกษัตริย์เมงหงสาแล้ว ก็แต่งให้พระยาเมืองละครขึ้นเกิดเอาพระยาเชียงแสนทั้งสองพ่อลูกได้แล้ว ก็เอามาขังไว้ยังเมืองเชียงใหม่นั้นแล ส่วนว่าพระสุทโธธรรมราชลงเมื่อถึงอังวะแล้ว ก็เกณฑ์เอาศึกพลหาญแล้วก็ลงไปหงสา ครั้นว่าไปถึงหงสาแล้วก็ได้ยังชัยชนะ แล้วก็เอาเจ้าฟ้ามังและจ่อจาวทิพเนตรลงเสีย ส่วนเจ้าศรีสุทโธธรรมราชอังวะได้เป็นเอกราชแล้ว พระเจ้าสุทโธธรรมราชได้นั่งแท่นแก้วในเมืองอังวะก็ปีนั้น แต่นั้นมาม่านอังวะได้คืนเป็นเอกราช และเป็นกษัตริย์เมงในหงสาวดีก็มาสุดสิ้นในปีนั้น ส่วนว่าพระยาละครอาสาขึ้นเอาพระยาเชียงแสนพ่อลูก ต่างพระเจ้าฟ้าเชียงใหม่ได้แล้ว ท่านก็ยินดียกเอาพระยาละครขึ้นเป็นพระยาศรีสองเมืองวิชัยปราการ และให้เมื่อกินเมืองเชียงแสนแล้ว ก็แต่งให้แสนอาชาเมืองเชียงใหม่ที่นั้น ให้มาเป็นหงวน[๑] เมืองเชียงแสนที่นั้นแล้ว ก็ป่าวเอาศึกได้ ๓,๐๐๐ คนมาอยู่รั้งได้ ๓ ปีแล้ว ถึงปีลวงเมดศักราชได้ ๙๙๓ ตัว พระเจ้าสุทโธธรรมราชลุกอังวะลงมาหงสาแล้ว

---

(๑) ตำแหน่งขุนนางพะม่า

แผ่วมาเชียงใหม่ ก็มาเห็นพระเจ้าเชียงใหม่เอาเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรเชียงแสน ทั้งสองพ่อลูกมาขังไว้นั้น ส่วนว่าพระจิมศรีสุทโธธรรมราช ก็มีพระราชอาชญารอนเอาพระเจ้าเชียงใหม่ ลงไปไว้เสียยังเมืองหงสานั้นพร้อมทั้งคนทั้งครัวย่อยหญิง ย่อยชาย(๑) นับสิ้น ละเชียงใหม่ร้างเสียแล้ว ส่วนว่าพระเจ้าสุทโธธรรมราช ท่านก็เอาเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรกับเจ้าหมวกคำทั้งสองพ่อลูกนั้นคืนเมือเป็นพระเจ้าเมืองเชียงแสนที่เก่าแล้ว ก็ปงพระยาศรีสองเมืองอันลุกละครมากินนั้น ส่วนว่าคนครัวเมืองเชียงใหม่ทั้งมวลท่านก็ลองเอาไปถึงกลางทาง ไปถึงที่บ้านเมืองกลางนั้น ครั้งนั้นยังมีเสนา ๒ คน ชื่อว่าพระยาแสนหลวงกับพระยาสามล้าน มีคน ๗ ครัวก็ลักหนีคืนมาตั้งอยู่เวียงเชียงแสนที่เก่าเขาที่นั้น ก็คืนเป็นเมืองมาแถม ส่วนว่าเจ้าสุทโธธรรมราชก็บ่รู้ว่าเชียงใหม่เป็นเมืองมานั้น ท่านก็มาตั้งอยู่ยังไชยบุรีเชียงแสนที่นี้แล้ว ก็ตั้งให้เจ้าหมวกคำตนลูกนั้น ให้เอาใจรู้คนในเมืองขวางดังเก่าแล ศักราชได้ ๙๙๔ ตัวปีเต่าสัน ส่วนว่าพระยาเมืองขวางนั้น เขาก็กระด้างกระเดื่องขัดแข็งอยู่บ่เข้าสู่สมภารเมืองเชียงแสนดังแต่ก่อน เหตุว่าเขาบ่รู้ว่าพระเจ้าสุทโธธรรมราชเจ้าปราบแพ้เมงหงสานั้น ครั้งนั้นเจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชเจ้าก็ตกเอาทัพคนศึกแต่ลานนา และสิบสองพันนาลื้อแลมทั้ง(๒) หลายมาพร้อมแล้ว ก็ยกจากเวียงไชยบุรีศรีเชียงแสนที่นี้ออกไปรบเมืองขวางที่นั้นไปขังอยู่เป็นอันนาน เหตุว่าคนหาญเมืองนั้นมีมากเหตุว่าหมู่โจรด้วย ๔๐๐ พ่าย มังทลาแต่ก่อนหนีจากเมืองละครมาโป๊ะ(๓) อยู่นั้น

---

(๑) ข่อยกันไปทั้งหญิงชาย (๒) ไม่ทราบว่าอะไร (๓) พะพิง

เหตุนั้นพระเจ้าสุทโธธรรมราชเจ้าตีเมืองฝางที่นั้นสามปีจึงแตก ครั้นได้เมืองฝางแล้วก็ริบรอนเอาอามอกสีนาดคนครัวทั้งหลาย ส่งไปอังวะเสียเป็นอันมาก ละค้างไว้ในเมืองแต่เกิ่ง[๑] แต่ปิ้นแล้ว ก็ปงให้จิมฟ้าหมวกคำตนเป็นลูกพระเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรเชียงแสนได้กินดังเก่า ส่วนว่าพระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชเจ้า ท่านก็กลับคืนมาอยู่เวียงไชยบุรีศรีคองแมนเชียงแสนอยู่ยังราชโรงหลวงนางกาเผือกแล้วก็หาผู้เฒ่าผู้แก่อันรู้จารีตบ้านครองเมืองมาถามดู ในกาลนั้นเฒ่าสีเมืองกับแสนหลวงไชยชิต ก็พร้อมกันเอาหนังสือพื้นเมืองยวนเชียงแสนแต่เช่นพระราชเจ้าแสนพูธิราชตั้งไว้นั้นมาไขกราบไหว้ ครั้งนั้นพระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชท่านได้ตรัสตรองจารีตบ้านครองเมืองแจ้งแล้ว พระเจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชเจ้าก็มีพระราชอาชญากรุณาว่าเขตต์แขวงแดนที่ทั้งมวลอันท้าวพระยามหากษัตริย์เจ้าทั้งหลายทานไว้กับวัดวาอารามทั้งหลายมาแต่ก่อนนั้น มีฉันใดเราพระองค์ได้เป็นเจ้าแล้ว ก็จักทานไว้ด้วยดังท้าวพระยาทั้งหลายฝูงอันเป็นแล้วมาแต่ก่อนนั้น เขตต์แดนเมืองทั้งมวลเป็นปั๊กแคว้นเขตต์แดนเจ้านายขุนตนใด ก็ให้ยื่นถวายเจ้านายขุนตนนั้นเทอญ พระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชเจ้าปราบได้เป็นเจ้าแก่ลานนาไทยทั้งมวลแล้ว ท่านก็ตั้งไว้ฉันนี้ ศักราชได้ ๙๙๘ ตัวปีระวายไจ้ พระเจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชก็เสด็จลงไปอยู่เมืองอังวะ ศักราชได้ ๙๙๙ ตัวปีเมิงเล้า ก็มายอลูกแก้วพันตนแล้ว จึงมีพระราชอาชญาให้สร้างวัดเชตวันที่โรงนางกาเผือกนั้นให้เป็นราชสถานแล้ว ก็นิมนต์เอายังมหาป่าไผ่งามเจ้าดอนแท่นเข้า

---

(๑) ครึ่ง

มาอยู่เชตวันอารามกลางเวียงแล้ว ก็ยกให้เป็นสมเด็จเจ้าแล้ว ก็แต่งเรือนนางฟ้ากาเผือกอยู่เสีย ฝ่ายคองหลวงภายเหนือแล้ว ให้เป็นมูลศรัทธาวัดเชตวันที่นั้น พระเจ้าฟ้าศรีสุทโธธรรมราชได้ปราบเพื่องฟ้าฝ่ายคงก้ำตะวันออกแล้ว ท่านก็ปงกรุณาให้เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรกับเจ้าฟ้าหมวกคำทั้งสองพ่อลูกเป็นใหญ่แก่ลานนาทั้งมวล คือว่าเชียงราย พะเยา เมืองฝางหางสาด ชะวาดน้อยยางมันเมืองตวนปุเรงเมืองกกพูเพียงเชียงตุบ เมืองกายสามท้าวเมืองม้าท่าล่อเมืองวะเชียงขานบ้านยู้เมืองหลวย เมืองยอง เมืองสิงนอ เมืองหลวงภูคาภูคะทางและเชียงชี เชียงของ เทิงเมืองล่อน่านแพร่ละครทั้งมวลแล้ว ให้แสนหลวงเถิงกินท้องช้างและเรือดอนเรือหวายท่าทั้งมวลและให้หมื่นพ้อนหลวงกินเกินบก แล้วให้หมื่นพ้อนน้อยกินหกนา ให้หมื่นหลวงสุทธลือชัยกินแคว้นในพันนาแพงแล ท่านก็แต่งไว้ฉันนี้แล้ว ก็ปงให้เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรเชียงแสนใจรู้ทั้งมวลแล เช่นนี้พระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชอังวะเป็นกษัตริย์แก่เมงและไทยทั้งมวลแล เช่นนี้เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรกินเมืองไชยบุรีศรีเงินยางเชียงแสนแล้ว พระยาหลวงไชยชิตสร้างวัดยืนแถมใหม่ เจดีย์กว้าง ๔ วาอก สูง ๑๑ วาอกบรรจุพระธาตุย่อย ๑๔๐ องค์ ในจุลศักราช ๑,๐๐๐ ตัว ปีเบิกยี่นี้นางฟ้ากาเผือกเมืองเชียงแสนก็จุติตายไปในปีนี้แล

ที่นี้จักกล่าวยังวัดทั้งหลายอันมีในเวียงและนอกเวียงแห่งไชยบุรีเชียงแสนก่อนแลปฐม วัดบุญยืนริมประตูนางเทิงหัวเวียงตะวันออก ๑ วัดมหาโพธิต่อมาตะวันออก ๑ วัดมงคลแจ้งริมน้ำ ๑ วัดเชียงน้อยต้นลาน ๑ วัดบ่างัวเชียง ๑ วัดอาทิตย์แก้ว ๑ วัดพวก

พันตอง ๑ วัดสังกายางเงิน ๑ วัดผ้าขาวพาน ๑ วัดชุมแสง ๑ รวม ๑๐ วัดมีหนอิสาณแล วัดบู่คำริมประตูท่าหลวงภายใต้ ๑ วัดปราสาทคุ้มถัดเข้ามากลางเวียง ๑ วัดเชตวัน ๑ วัดพระยืน ๑ วัดพระนอน ๑ วัดพระคำกลางบ้าน ๑ วัดป่าเชียง ๑ วัดจายี่ ๑ วัดเชียงหิน ๑ วัดพระหิน ๑ วัดคว้าง ๑ วัดเสาดินริมประตูท่าเสาดิน ๑ มาถึงที่นี้มี ๒๐ วัด ห้องกลางฝ่ายตะวันออก วัดแก่งฝา ๑ วัดบ้านร้อง ๑ วัดสนุก ๑ วัดสวัสดี ๑ วัดแสนรมณ์ ๑ วัดศรีบุญเรืองแจ่งใต้ ๑ วัดพันเจ็ด ๑ วัดบ้านน้ำคำ ๑ วัดสธรรม ๑ วัดปทุมใต้ ๑ มาถึงนี้มี ๓๐ วัด ตะวันออกแจ่งใต้และวัดไชยอาราม ๑ วัดเชียง ๑ วัดสุทธาวาส ๑ วัดโบสถ์ ๑ วัดจำปาเหลือง ๑ วัดราชอาราม ๑ วัดหนอสา ๑ วัดพวงต้น ๑ วัดสายหม้อ ๑ วัดออกเรียง ๑ มาถึงนี้มี ๔๐ วัดห้องใต้แล วัดศรีคำแจ่งหรดี ๑ วัดอโศก ๑ วัดสอยดาว ๑ วัดโกศล ๑ วัดหลักพัน ๑ วัดสมภาร ๑ วัดพันโรง ๑ วัดแสนทอง ๑ วัดพระหลวงวัดพระบวช ๑ มาถึงนี้มี ๕๐ วัด ตั้งแต่แจ่งหรดีขึ้นมากลางแล วัดพระทองน้อย ๑ วัดล้านทอง ๑ วัดพระยอม ๑ วัดอุดม ๑ วัดเสาเคียน ๑ วัดหมื่นเชียง ๑ วัดต้นต้อง ๑ วัดพันเช่า ๑ วัดดอกบัว ๑ วัดมหาวัน ๑ มาถึงนี้มี ๔๐ วัด ห้องกลางเวียงฝ่ายตะวันตกแล วัดเจ็ดหาง ๑ วัดมหาธาตุ ๑ วัดมหาอาราม ๑ วัดวงกตใน ๑ วัดปราสาทประตู ๑ วัดหอแก้ว ๑ วัดอ้อมแก้ว ๑ วัดต้นยางใน วัดศรีบุญโต ๑ วัดศรีชุมริมแจ่งขวัว[๑] ดิน ๑ มาถึงนี้มี ๗๐ วัด ห้องตะวันตกเฉียงเหนือ วัดอารามเชียงมั่นหัวเวียงริม

(๑) สะพาน

ประตูนางถึงฝ่ายตะวันตกลง วัดภูมเมืองถัดลงมา ๑ วัดแสนเมืองมา ๑ วัดร้อยข้อ ๑ วัดเสาจันทร์ ๑ มาถึงกลางที่นี้มี ๗๐ หลัง ค่าอันมีเวียงในแล

วัดอันมีเวียงนอกประการนั้น วัดผ้าขาวสายแทนหัวดอน ๑ วัดพระแก้ว ๑ วัดพระคำ ๑ วัดพระทองทิพป่าตาล ๑ วัดไผ่งาม ๑ วัดดอนคว้างใต้ ๑ วัดจันทร์ ๑ วัดป่าแจ่งใต้ ๑ วัดหนสวน ๑ มาถึงนี้มี ๑๐ หลัง ด้านอาคเณย์แล วัดประสงค์ท่าม่าน ๑ วัดหญ้ารัด ๑ วัดเวฬุวัน ๑ วัดสังคโลก ๑ วัดป่าก่ง ๑ วัดสมรา ๑ วัดป่าแดงหลวงริมแจ่งเวียง ๑ วัดข่วงทราย ๑ วัดป่าอานม ๑ วัดโกศลนอก ๑ มาถึงนี้มี ๒๐ หลังหนใต้แล วัดกู่เต้า ๑ วัดพระครู ๑ วัดลือช้าง ๑ วัดอุโมงค์นอก ๑ วัดป่าแดงน้อย ๑ วัดดอกเกียง ๑ วัดศรีคองแมน ๑ วัดสวนดอกนอก ๑ วัดหมากเวิน ๑ วัดแก้วกาย ๑ มาถึงนี้มี ๓๐ หลังแล ด้านตะวันตกแจ่งใต้ลัดป่าสักเหนือประตูเชียงแสน ๑ วัดนาแรน ๑ วัดอุโมงค์ ๑ วัดบ้านแรม ๑ วัดบ่อเดือด ๑ วัดป่าศรีไชยา ๑ วัดประตูข้าม ๑ วัดจอมสวน ๑ วัดป่าหลวง ๑ วัดดอยเรือใน ๑ มาถึงนี้มี ๔๐ หลังด้านแจ่งขวัวดินแล วัดสวนสนุกตีนดอนที่หัวนาค ๑ วัดจอมแจ้งที่หางนาค ๑ วัดจอมกิตติธาตุเจ้า ๑ วัดดอยวงกตนอก ๑ วัดอ้อมแก้วนอก ๑ วัดไชยปราการ ๑ วัดพระเจ้าหลวงดอยเรือนอก ๑ วัดป่าทิพ ๑ วัดบ้านยอง ๑ วัดจอมศรี ๑ มาถึงนี้มี ๕๐ หลัง ด้านตะวันตกแจ่งเหนือ วัดช้างข่วน ๑ วัดป่าเชียงนอก ๑ วัดปทุมเหนือ ๑ วัดป่าคำ ๑ วัดอินทนิล ๑ วัดตนรุ่ง ๑ วัดน้อยผ้าขาว ๑ วัดมหาพน ๑ วัดยามงาม ๑ วัดสบหอม ๑ วัดหมากพันลำ ๑ วัดต้นยางนอก ๑

วัดแจงท่านาค ๑ วัดสบเกียง ๑ มาถึงนี้มี ๖๖ วัดแล หมู่นี้ด้านเหนือมาแจ่งท่านาคตะวันออกแล วัดอันมีเวียงในและเวียงนอกเวียงเหรัญญเงินยางเชียงแสนทั้งมวล ชั้นในมี ๗๕ วัด ชั้นนอกปราการมี ๖๖ วัด ทั้งมวลรวมเข้าด้วยกันมี ๑๔๑ วัดแล นับค่าอันมีในเวียงกับนอกปราการไกลประมาณ ๕๐๐ วารอบทุกด้านนั้นแล

ที่นี้จักจายังวัดอันมียังดอนมูลภูกวาวนั้นก่อนแล วัดป่าดักหลวงหัวดอน ๑ วัดภูกวาว ๑ วัดโพธิ์ศรี ๑ วัดศรีนาง ๑ วัดป่าดักน้อย ๑ วัดสอยฟ้า ๑ วัดหมากบิ่งหลวง ๑ วัดบุพพลา ๑ วัดหางดอน ๑ ถอยริมแควหลวงมี ๘ หลังแล วัดสร้อยหลาก ๑ วัดจอมทองกลางดอน ๑ วัดเรือนแก้ว ๑ วัดแจงไคร่ ๑ นี้ห้องกลางมี ๔ หลังแล ภายแควน้อยวัดแว่นแก้ว ๑ วัดโคมคำ ๑ วัดหาดนางแสน ๑ วัดงิ้วเพร้า ๑ วัดเชียงยืน ๑ วัดหาดฮ่อ ๑ วัดเชียงลาว ๑ วัดยางทราย ๑ วัดผาหงอ ๑ แควน้อยมี ๙ หลังทั้งมวลมี ๔๑ หลังรวมเข้ากันแล ค่าวัดอันมีในดอนมูลภูกวาวแคว้นขวาของใต้แล เหตุว่าเป็นที่ใหญ่ชุมมวลกันจึงจดหมายไว้ให้ได้รู้ ยังชื่อที่สถานทั้งมวลด้วยเหตุนี้แล วัดอันมีพ้นนอกทั้งหลายฝูงอื่นบ่เป็นชุมเป็นมวลบ่ได้กฎหมายแล ที่วิเศษอันพระพุทธเจ้าฐาปนาไว้นั้นหากมีกับตำนานนั้นทุกแห่งทุกที่ในที่นี้บ่ได้กฎหมายไว้แล

ที่นี้จักจาด้วยพระเจ้าฟ้าศรีสุทโธธรรมราชเจ้า ได้เป็นมหากษัตริย์ปราบลานนาไทยลาวเมงทั้งมวลแล้ว ส่วนว่าบ้านเมืองไพร่ไทยทั้งมวลก็อยู่เย็นเป็นสุขต่อแต่นั้นมาแล จุลศักราชได้ ๑๐๑๐ ตัวปีเปิกไจ้ พระเจ้าศรีสุทโธธรรมราชองัวะก็จุติไปแล แล้วก็ยกเอาเจ้านัญช

ขึ้นนั่งแท่นแก้วเป็นกษัตริย์อังวะแทนแล จุลศักราชได้ ๑๐๑๑ ตัวปีกัดเป๊า มหาราชครูเจ้าดอนกวางอนิจจกรรมไปแล จุลศักราชได้ ๑๐๑๒ ตัวปีกดยี่ พระเจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรตนพ่อกินเมืองเชียงแสนได้ ๒๐ ปีก็จุติไปแล แล้วก็ยกเอาเจ้าฟ้าหนอคำตนลูกเป็นเจ้าฟ้าหมวกคำ เสวยราชสมบัติในเชียงแสนหลวงต่อไปแล ส่วนว่าเมืองฝางนั้นก็รุ่งเรืองมาตลอดแล ส่วนว่าเมืองเชียงใหม่ที่นั้น เจ้าฟ้าศรีสุทโธ-ธรรมราชเลิกเอาไปสิ้นแล้ว พระยาแสนหลวงกับสามล้านลักหนีขึ้นตั้งอยู่แถม บัดเดียวนี้ก็รุ่งเรืองมามากนักแล เจ้าฟ้าหมวกคำกินเมืองมาได้ ๕ ปีแล้วก็อนิจจกรรมไป ในศักราชได้ ๑๐๑๗ ตัวปีดับเมดนี้แล้วยกเอาพระแสนเมืองตนลูกขึ้นกินเมืองแทนก็ในปีเดียวกันนี้แล กินแล้วก็เอาลงไปอังวะได้ ๓ ปี ศักราชได้ ๑๐๑๙ ตัวปีเมิงเล้า น้ำท่วมเมืองทุกแห่ง พระแสนเมืองได้เจ้าฟ้าแล้ว มานั่งเมืองและเจ้าฟ้าแสนเมืองกินเมืองมาได้ ๕ ปี ศักราชได้ ๑๐๒๑ ตัวปีกัดไค้ ศึกฮ่อมาตกเมืองกลางหลวงแตกตื่นมากนัก มหากษัตริย์เจ้านัญชองอังวะอนิจจ-กรรมไป พระเจ้าเมืองเบ่ขึ้นเป็นกษัตริย์นั่งแท่นแก้วอังวะก็ปีเดียวนี้แล ศักราชได้ ๑๐๒๒ ตัว พ่ายชาวใต้อโยธยาครั้งเมืองอุปราชาตนชื่อว่าเอกาทศรถขึ้นมาปราบได้เมืองเชียงใหม่แล้ว มาเอาเมืองฝางได้แล้วมาตั้งอยู่เมืองฝางที่นั้น ชาวเมืองเชียงแสนเรานี้ ก็พากันไปต้อม(๑) รอมกันอยู่ในป่าหนใต้ที่หว่างกลางเชียงของกับสวนดอกนั้นก็ตั้งเวียงพรางอยู่ ณ ที่นั้น ก็ได้ชื่อว่าเวียงเชียงแสนน้อยนั้นแล เช่นนี้เมืองเชียงใหม่และเมืองฝางก็ได้เป็นลูกเมืองใต้อโยธยา ศักราชได้

(๑) ตล่อม

๑๐๒๓ ตัว ศึกฮ่อซ้ำลงมาแถม จุลศักราชได้ ๑๐๒๔ ตัวบี๋เตาญี่ จึงได้ออกมาตั้งเมืองดังเก่า แต่นั้นมาบ่ได้ไปเผ้ากษัตริย์เจ้าในเมืองอังวะก็ขาดจากราชการในอังวะแต่นั้นมาได้ ๑๔ ปี ถึงศักราชได้ ๑๐๓๐ ปีเบิกสัน พระเจ้าเมืองเบ่อนิจจกรรมไปแล้วมหาธรรมภุกามขึ้นนั่งแท่นแก้วเป็นมหากษัตริย์เจ้าอังวะแทนต่อมา ศักราชได้ ๑๐๓๔ ตัว เจ้าฟ้าแสนเมืองกินเมืองเชียงแสนนานได้ ๑๘ ปีแล้วก็อนิจจกรรมไป แล้วพระอินทร์เมืองตนลูกขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากินเมืองแทน ก็ในศักราชเดียวนี้แล มหาธรรมแต่งให้ฟ้าส่างกุ่งเป็นโปชุกขึ้นมานั่งเมืองเชียงแสนก็ในจุลศักราช ๑๐๓๔ ตัวเดือน ๕ นี้แล แต่นั้นขุนสนามเชียงแสนที่จึงได้เก็บของเลี้ยงโปชุกไป เจ้าฟ้าอินทร์กินเมืองมาได้ ๗ ปีแล้วก็อนิจจกรรมไปในศักราช ๑๐๔๐ ตัวปีเบิกซง้า แล้วก็ยกเอาพระเฉลิมเมืองตนลูกขึ้นเป็นพระเจ้าฟ้า เสวยเมืองเชียงแสนที่นี้ต่อไปก็ปีเดียวกันนี้แล ศักราชได้ ๑๐๔๕ ตัวราชครูเจ้าวัดหลวงอนิจจกรรมไปแล้วใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ส่งสักการด้วยเรือพ่วงกลางน้ำแม่ของ(๑) แล้ว ถึงเดือน ๑๒ สมเด็จเจ้าวัดป่างัวเชียงอนิจจกรรมไปก็ใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ส่งสักการฉันเดียวกันนั้นแล ศักราชได้ ๑๐๔๖ ตัวปีกาบไค้เดือน ๖ เพ็ญวันพุธ มหาสัทธาเจ้าฟ้าเฉลิมเมืองเป็นเค้าแก่เสนาอำมาตย์ประชาราษฎร์ทั้งมวลพร้อมกันเวียกสร้างพระธาตุเจ้าจอมกิตติ ได้ขวบหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์ ศักราชได้ ๑๐๔๗ ตัวปีดับเป้า หกเพ็ญวันพุธมีการฉลองทำบุญให้ทานและมีดอกไม้ไฟแสนแปดหมื่นกระบอกหนึ่ง บอกน้อยมากหลาย เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำวัน

(๑) ประเพณีเผาศพคนใหญ่คนโต สร้างเป็นเมรุรูปปราสาทตั้งอยู่บนหลังนก อยู่กลางแพใหญ่กลางน้ำ

จันทร์ตกปีใหม่แล้วแรม ๔ ค่ำ เจาะบอกไฟหลวงบูชามหาธาตุเจ้าที่ทุ่งห้วยหอมขึ้นนัก ศักราชได้ ๑๐๔๘ ตัวปีระวายยี่ เมืองยองพ่ายแมงชาระแตกหนีมาอยู่เวียงเชียงแสนที่นี้ แมงชาระก็มาถึงเชียงแสนที่นี้แล้วก็ลงไปรบเมืองเชียงใหม่ก็ได้แท้แล้ว ตัวแมงชาระก็กินเมืองเชียงใหม่อยู่ที่นั้น ศักราชได้ ๑๐๕๐ ตัว มหาบ่าเจ้าศรีไชยตนหลวงอนิจจกรรมไปแล้วใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ส่งสักการด้วยพ่วงแพ ศักราชได้ ๑๐๕๔ ตัวพระเจ้าฟ้าเฉลิมเมืองเสวยเมืองมานานได้ ๑๔ ปีก็อนิจจกรรมไป แล้วฟ้าส่างกุ่งโปชุกก็ไปเจ้าฟ้าเมืองหลวงมากินเมืองเชียงแสนแทนแล้ว ก็แต่งหน่อเมืองลูกเจ้าฟ้าเฉลิมเมืองผู้พี่นั้นให้เป็นเมวหงวนนาซ้ายแล้ว ก็แต่งให้ลมเสนผู้น้องนั้นเป็นเมวหงวนนาขวาแล้ว ฟ้าเมืองหลวงกินเมืองได้ปี ๑ ศักราชได้ ๑๐๕๕ ตัวปีกาเล้า เมืองเชียงแสนที่นี้แห้งแล้งฟ้าฝนก็บ่ตกข้าวแพงนัก ลมเสนตนน้องเป็นเจ้าพันนาขวา หนอเมืองตนพี่เป็นเจ้าพันนาซ้ายแลฟ้าส่างก็เมื่อเมืองอังวะเสียในศักราช ๑๐๕๕ นี้แล แต่นั้นม่านมากระทำให้มีสันทะไปแล ศักราชได้ ๑๐๕๗ ตัว ฟ้าเมืองหลวงกินเมืองได้ ๔ ปีแล้วก็จุติตายไปแล แล้วก็ใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ส่งสักการเสีย เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็พร้อมกันยกเอาเจ้าหนอเมืองพันนาซ้ายตนพี่นั้นขึ้นกินเมืองแทนแล้วให้ลมเสนนาขวาตนน้องเป็นจักคายหลวงรองตนพี่ ศักราชได้ ๑๐๕๘ ตัว สมเด็จมหาปาลเจ้าวัดเชตวันก็ถึงแก่อนิจจกรรมไปแล้วใส่ปราสาทลูกช้างเอราวัณส่งสักการด้วยเรือพ่วงกลางน้ำแม่ของที่ท่าหลวงนั้น ศักราชได้ ๑๐๖๑ ตัว มหาธรรมเจ้าภุกามอนิจจกรรมไปแล้ว ก็ยกเอาเอ่งเชตนน้องเป็นมหาธรรมนั่ง

แท่นแก้วอังวะแทนต่อไปก็ในปีเดียวกันนี้แล ศักราชได้ ๑๐๖๒ ตัวปีกดสี มหาธรรมอังวะมีมินต่ำมาให้ย้ายเอาหนอเมืองตนพี่ไปกินเชียงรายแล้ว ยกเอาลมเสนนาขวาตนน้องนั้นขึ้นกินเมืองเป็นเจ้าฟ้าเชียงแสนแทน ศักราชได้ ๑๐๖๓ ตัว มหาธรรมอังวะแต่งให้ระอย่าเจ้สูงมาเป็นเมวหงวน แอ่พลแอ่มาเป็นจักคาย[๑] เมืองเชียงแสนมีลูกน้องสามคน ขุนเมืองทั้งมวลหาอันเลี้ยงบ่ได้ จึงพร้อมกันเก็บเอาข้าวริบ เดือนไหนทอดที่เมวหงวนข้าวสารแสนหนึ่งคำกิน[๒] พริกเกลือทั้งมวล เป็นเบี้ยสองแสนห้าหมื่น ก็ที่จักคายข้าวสารห้าพันเบี้ยสองหมื่นห้าพันชื่อคำกินหมากพลูรากฝาให้กุ่ม[๓] เดือนแล้วปันคนให้อยู่มีหญ้าม้าเมวหงวนสองคน ที่จักคายสองคนเอาหลัวผู้หนึ่งเอาหญ้ามาผู้หนึ่งแล คนเอาหลัวนั้นเอาลวะบ้านท่อนหนึ่งลวะบ้านเยิมลวะบ้านช้างหนึ่งมีดังนี้ ตั้งแต่เอ่งเซขึ้นเป็นมหาธรรมอังวะนี้ลานนาไทยเราเป็นทุกข์ไปแลครั้งละน้อยแต่นั้นมาแล เหตุว่าได้เก็บเบี้ยมาเลี้ยงม่านนั้น ศักราชได้ ๑๐๖๓ ตัวนี้มหาธรรมอังวะยกทัพมาตั้งอยู่เชียงแสนที่นี้ แล้วก็ยกขึ้นรบเมืองแมนริมเมืองฮ่อนั้นบ่ได้แล้วก็พลิกมาอยู่เชียงรุ้งที่นั้นปี ๑ ศักราชได้ ๑๐๖๔ ตัวปีเตาซง้าลาวลานช้างมาน้อมสมภารแล้วเอาลงไปอังวะ ในปีนั้นเมืองแล้งข้าวแพงนักหกหาบต่อร้อยเงินแล ศักราชได้ ๑๐๖๕ ตัวปีกาเมดลาวมาตกลานนาและมาอยู่เชียงของแล้วหนีไปเมืองน่านแล้วไปเมืองแพร่ ศักราชได้ ๑๐๖๖ ตัว โปแมงชาระเมืองเชียงใหม่มีอาชญามาร้องเอามณีหงวนเชียงแสนลงไปแล้ว ก็เอาไปฆ่าเสียยังเมืองเชียงใหม่

(๑) ตำแหน่งขุนนางพม่า (๒) ของกิน (๓) พอ

แต่นั้นมาแมนแรกฝ่าเจ่สู่งเบ็นหงวนเชียงแสนแทน เชียงของขึ้นก็บีนั้น หมูออกลูกเบ็นช้างก็มีในบีนั้น เดือน ๑๐ ออก ๑๐ ค่ำฝนตก ๗ วัน ดอยพังทุกแห่ง ยอดเจดีย์หักลงสี่หลัง ชิดคายระข่างแต่เมืองเชียงแสน ศักราชได้ ๑๐๖๖ ตัว มหาธรรมลุกเมืองเชียงรุ้งลงมาตั้งอยู่เวียงเชียงแสนที่นี้แล้วก็เรียกเอาแสนหลวงต่างลูกพระยาไชยชิตกับแสนหลวงเทิงลูกพระยาเศรษฐีให้เข้ามานบมหาธรรมอังวะแล้วท่านก็ตั้งให้แสนหลวงต่างกินเมืองกาย แล้วก็ตั้งแสนหลวงเทิงกินเมืองไร ก็ยกเอาแสนศิรินันทะขึ้นเบ็นพระยาหลวงสุทธลือไชยแล้วก็ให้รับราชทานดาบฝักคำด้ามคำเหมือนกันทุกคน ก็แต่งให้พระยาสุทธลือไชยเบ็นแก่ไปรบเชียงของก็ได้คืนดังเก่าแล มหาธรรมเจ้าอังวะก็ตัดเชียงแสนเสีย บ่ให้พรองเข้าการกับเมืองเชียงใหม่แถมซ้ำ ศักราชได้ ๑๐๖๙ ตัวบีเมิงได้ เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำวันศุกร์ เจ้าหนอเมืองตนพี่ย้ายลุกเชียงรายไปกินเมืองน่านแล้ว ก็ย้ายเอาเจ้าเมืองไรไปกินเมืองบีนั้น ปลาบึกขึ้นน้ำแม่กกมากนัก ศักราชได้ ๑๐๗๐ ตัวบีเบิกใจ้ มหาธรรมเจ้ามีอาชญาให้ใส่ขื่อคาชี คายระข่างชาอันแมงชาระแต่มาเบ็นหงวนเชียงแสน กับทั้งหัวสิบทั้งมวลลงไปอังวะเสีย พระยาอ้ายสามเมืองเชียงตุงพ้นบ่ลงเฝ้ามหาธรรมเจ้าอังวะอยู่ได้ ๓ บีแล้ว มหาธรรมมีมินต่อมาให้แมงชาระเชียงใหม่ให้ได้ขึ้นไปพรองเอาเชียงตุงให้ได้ ถึงเดือน ๔ ผีเงือกรุ้งเผือกออกปรากฏยามกลางดึก หันหัวไปตะวันออกเชียงตุงก็พ้นบีนั้นแล ถึงเดือน ๖ เพ็ญลูกพระยามังชาระลุกเชียงใหม่ขึ้นไปรบเอาพระยาอ้ายสามเมืองเชียงตุง แล้วพระยาอ้ายสามอยู่บ่ได้ ก็พ่ายหนีไปพึ่งเมืองฮ่อ ฮ่อเอาไว้บ่ได้ ฮ่อ

ก็เอาส่งให้แก่ม่านแล้ว พระยาม่านก็ใส่คอก[๑] เผาเสียสิ้นทั้งลูกเมีย ชาติเชื้อตระกูลทั้งมวลในวันนั้นแล แต่นั้นมาเมืองเชียงตุงก็ได้คืนเป็นข้าม่านดังเก่า ศักราชได้ ๑๐๗๓ ตัวปีลวงเม้าเดือน ๕ แมงระผ่าเจ่สู่งหงวนเมืองเชียงแสนตายแล้ว แอ่พระแอ่เป็นจักคายแทนเจ้าลมเสนนาขวาตนน้องเป็นเจ้าฟ้ากินเมืองเชียงแสนที่นี้มาได้ ๑๐ ปีก็ถึงอนิจจกรรมไป แล้วเจ้าลักทีตนลูกขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากินเมืองแทนต่อไปก็ในปีนั้นแล พระยาเชียงรายทานห่อผ้าที่วัดพระคำหัวดอนแท่นแล้ว เอาลูกผู้หญิงพายเรือเถียงกันเป็นพอย[๒] ปางใหญ่ แปงมหาปราสาทเจ้าฟ้าลมเสนส่งสักการด้วยพ่วงแพที่กลางน้ำแม่ของเสียในวันนั้นแล เดือน ๕ เพ็ญมหามูลสัทธาเจ้าฟ้าลักทีเป็นเค้าพร้อมกันสร้างพระธาตุเจ้าจอมกิตติหลังน้อยก็ในปีนั้นแล ศักราชได้ ๑๐๗๔ ตัวปีเตาสีเดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ฤๅษีมาที่วัดไชยสถานแอ่พลแอ่เป็นหงวนนั้นจุติตายไปแล้ว มังพลชะแพกมาเป็นหงวน ศักราชได้ ๑๐๗๕ ตัวปีกาไส้เดือน ๖ เพ็ญวันพุธ ฉลองพระธาตุเจ้าจอมกิตติหลังน้อย ถึงเดือนอ้ายแรม ๙ ค่ำ น้ำแม่ของนองท่วมบ้านตีนท่าทั้งมวล ฝนตก ๗ วัน ๗ คืน ถึงศักราชได้ ๑๐๗๗ ตัวปีดับเมดเดือน ๗ ออก ๖ ค่ำ ยามสู่รุ่งแผ่นดินไหว ยอดเจดีย์หักลง ๔ แห่งร้องครางครั้งนั้นนักวันไหนสามที[๓] สิ้นเดือน ๗ ทั้งเดือนจึงเมี้ยนถึงเดือน ๙ แรม ๔ ค่ำซ้ำไหวแถมอีกทีหนึ่ง ศักราชได้ ๑๐๗๙ ตัวปีเมิงเล้า น้ำแม่ของนองท่วมในเวียงทุกแห่งล้ำผาก้อนนั้น ๓ ศอก วัดอาทิตยแก้ว วัดบุญยืน วัดพระบวชวิหาร ยุบลงทั้ง ๔ หลังแล เดือน ๔ มหาป่าเจ้าวัดศรีไชยตนน้อยอนิจจกรรมไป

---

(๑) คุก (๒) งานฉลอง (๓) เห็นจะหมายความวันละ ๓ ครั้ง

แล้วใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ส่งสักการแล ศักราชได้ ๑๐๘๐ ตัวเดือน ๗ ออก ๖ ค่ำ เงือกรุ้งออกสอดเกี้ยวตะวันมีสี่ตัวซ้อนกัน เป็นที่อัศจรรย์มากนัก ศักราชได้ ๑๐๘๑ ตัวเจ้าฟ้าลักทีเป็นประธาน พร้อมกันเลิกธาตุเจ้าจอมสวน มังพลชะแพกก็สร้างโรงอุโบสถกลาง หนองบั๊ทมราคแล้วเสร็จบริบูรณ์เดือน ๗ บ่าวให้สร้างบอกไฟแสน ทั้งมวลมีแปดกระบอก ล้านั้นมี ๕ หมื่น ๖ หมื่น ๗ หมื่น ๘ หมื่น มีมากหลาย เดือน ๕ เพ็ญฉลองทำบุญให้ทานเป็นปอยมหาปางอัน ใหญ่ มังพลชะแพกและเจ้าฟ้าลักทีเป็นมูลสัทธาทั้งสองที่พร้อมกัน เดือนแรมค่ำ ๑ จุดบอกไฟบูชา ๑๐ วันจึงเสร็จบริบูรณ์ ศักราชได้ ๑๐๘๔ ตัวปีเตายี่มูลสัทธา มังชะแพกต่างฉัตรธาตุเจ้าจอมศรีเดือน ๗ เพ็ญฉลอง เอาผู้หญิงผู้นาง[๑] เถียงเรือกันแล่นมากนัก ศักราชได้ ๑๐๘๖ ตัว มหาสังฆราชาเจ้าวัดป่าแดงหลวงตนใหญ่อนิจจกรรม ไปแล สร้างปราสาทต่างลูกช้างเอราวัณส่งสักการ เจ้าฟ้าลักทีกินเมือง นานได้ ๑๒ ปีแล้วก็อนิจจกรรมไปในปีกาบสีเดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ แล้วเจ้ายอดงำเมืองตนลูกขึ้นเป็นเจ้าฟ้าเสวยเมืองแทนในปีนั้น พระ-ยาหาญเมืองพงพาครัวหนีเข้ามาสู่สมภารเมืองเชียงแสนก็ในปีเดียว กันนี้แล ก็มาตั้งอยู่แคว้นท่าทรายวังตีนที่นั้น ถึงเดือน ๗ เพ็ญ ไฟไหม้รอมตรา[๒] สิ้นทั้งมวลในศักราช ๑๐๘๗ ตัวนี้แล ถึงเดือน ๑๐ ฝนตกน้ำนองท่วมในเวียงทุกแห่งภูดอยพังมากหลาย ถึงเดือน อ้ายเพ็ญมังพลชะแพกทานห่อผ้าที่วัดจอมศรี แล้วให้ผู้นางผู้หญิง พายเรือเถียงกันยังหนองบั๊ทมราคนั้น หินท่าหลวงออกปรากฏก็ปี

(๑) ผู้นาง = หญิงสาว (๒) ไม่ทราบว่าอะไร

เดียวกันนั้น ศักราชได้ ๑๐๘๘ ตัวปีระวายซง้าเดือน ๔ ฉลองวัดป่างั้วเชียง เดือน ๕ เพ็ญฉลองวัดจอมศรีสองเมืองที่นั้นแล้ว ก็ยอเจ้าวัดปราสาทคุ้มขึ้นเป็นสมเด็จแล้วให้อยู่วัดจอมศรีสองเมืองที่นั้น ก็ยอเจ้าวัดป่างั้วเชียงและวัดเชตวันให้เป็นสังฆราชายังในวัดจอมศรีสองเมืองที่นั้นพร้อมกันวันเดียวนั้น มังทละชะแพกเป็นมูลสัทธาแล ศักราชได้ ๑๐๘๙ ตัวปีเมิงเมดเดือน ๘ ออก ๘ ค่ำยามตูดซ้าย ผีพุ่งใต้เรืองทั่วเมืองอยู่ที่ใดก็เห็นสิ้นทุกแห่ง ถึงเดือน ๔ ออก ๕ ค่ำ ชาวเชียงใหม่พื้นโปมังและม่านฆ่าเสียแล้วก็เอาทัพ ๗ พันตามไล่ม่าน ๓ พันอันเป็นลูกน้องนั้น ขึ้นมาเข้าเวียงขังอยู่ยังเชียงแสนที่นี้ถึงเดือน ๕ แรมค่ำ ๑ เมวหงวนจักคายม่านทั้งหลายก็แตกพ่ายหนี ละเมืองเชียงแสนเสียสิ้นทั้งมวลบ่มิได้เหลือหลอ ตั้งแต่เดือนแรมค่ำ ๑ ถึงเดือน ๖ แรม ๙ ค่ำ ชาวเชียงใหม่ทั้งหลายก็ขังอยู่เวียงเชียงแสนอยู่บ่ลา ครั้งนั้นพระยาหาญวังตีนก็แต่งเอาทัพมีคน ๕๐๐ ไปหลอนทัพเชียงใหม่ที่ริมเวียงเชียงแสนที่นี้ยามจักใกล้รุ่ง ชาวเชียงใหม่ทั้งหลายฉิบหายตายมากนัก แตกพ่ายหนีละครอบครัวเสียสิ้นได้อาม๊อกสีนาดมากนักกับช้าง ๖ ตัว ตั้งแต่นั้นไปเชียงใหม่นั้นเขาบ่มีไผเป็นเจ้าแล ครั้งนั้นพระยาหาญท่าซ้ายวังตีนได้ครอบครัวชาวเชียงใหม่แล้ว ท่านก็เอาเมื้อถวายมหากษัตริย์เจ้าอังวะ ครั้งนั้นมหากษัตริย์เจ้าก็มีคำยินดีกับด้วยพระยาหาญเมืองพงมากนัก ก็ให้ประทานรางวัลยังเครื่องอาลบันตา(๑) ทั้งหลายแล้วก็ให้มาอยู่บ้านวังตีนเกาะที่เก่านั้น แต่นั้นมาวังตีนที่นั้นก็ได้ชื่อว่าเมืองคงแต่นั้นนามแล ศักราชได้ ๑๐๙๐ ตัว

(๑) ไม่ทราบว่าอะไร

ปีเบิกสัน เจ้าฟ้ายอดคำเมืองกินเมืองมาได้ ๔ ปีอายุได้ ๒๕ ปีก็จุติไป แล้วสร้างปราสาทใส่รูปนกหัสดีลิงค์แล้วส่งสักการเสีย ครั้งนั้นมหากษัตริย์เจ้ายินดีกับด้วยพระยาหาญเมืองพงมากนัก ก็ยกให้กินเมืองเชียงแสน แล้วท่านก็เข้ามาเสวยเมืองอยู่ยังเวียงเชียงแสนที่นี้แต่นั้นมา ส่วนว่าเมืองเชียงใหม่นั้นยังมีพระยาเมืองลาวตนหนึ่งชื่อว่าองค์นกกระทำผิดราชประเพณีแล้วก็หนีไปสู่เชียงใหม่ แล้วชาวเชียงใหม่ทั้งหลายเขาก็พร้อมกันอาราธนาให้เป็นเจ้าแก่เขาแล้วก็เรียกชื่อว่าเจ้าองค์คำ แต่นั้นมาเชียงใหม่ก็บ่ได้ขึ้นกับเมียงอังวะกับเมืองเชียงแสนที่นี้ก็ขาดกันแต่นั้นมาแล กล่าวยังตำนานพื้นเมืองเงินยางเชียงแสนก็ยังเป็นห้องหนึ่งก่อนแล

